ARS SCIENDI
SIVE
LOGICA.

Nova Methodo disposita, & novis præceptis Aucta.

Opera & Studio *T. G.* M. A. *V. D. M.*

LONDINI,

Impressa Prostant Venum apud *Guilielmum Robinson* Bibliopolam *Oxoniæ*. 1682.

Nobili & vere Generoſo Juveni, Domino Clotworthæo Skeffingtonio, Magnificæ familiæ Maſſareniacæ hæredi optimæ ſpei, εὐπράττειν ϗ χαίρειν.

CUM de tractu ſequenti typis mandando cogitarem, occaſionem mihi oblatam ſenſi, officii teſtandi erga aliquem eorum quibus arctius devinctus ſum. Cur autem aliis omnibus te, in hoc negotio prætulerim, rationes fuerunt graviſſimæ. Quanquam metuendi cauſæ non deerant, ne quod in hoc genere præſtiti meritis tuis minus reſpondeat. Viliorem autem lucubrationem perſonæ eximiæ dicare & legendam offerre, non poteſt ab

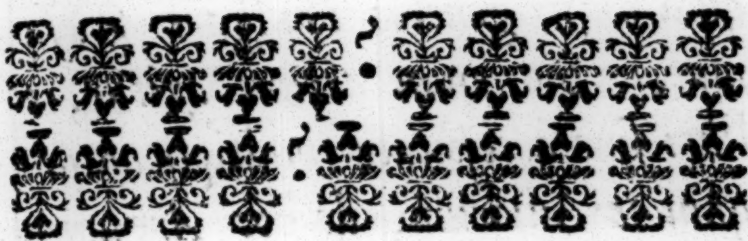
injuria excuſari, niſi animus ſcribentis, defectus operis compenſare putetur. *Vilem* autem merito dicerem, ob ſermonis & ſtili humilitatem, ut reliqua omnia taceam: *lucubrationem* vero, quia maxima ejus pars, nocturna luce, (ſi ita loqui liceat,) gravioribus interdiu negotiis alio vocantibus, ſcripta eſt. Verum cum libri non quibuſvis nuncupandi ſint, ſed vel iis, quorum nomina publicis elogiis extare merentur; vel qui ex eorum lectione proficere poſſunt, (ut nihil dicam de illis qui veritati patrocinentur, cum quicquid hic dicitur in ſolius rationis clientelam ſe dedere neceſſe ſit,) neminem alium familiarem habui, in quo ambo

bo iſta concurrunt. Virtutes tuas in tam tenella ætate prædicare, ſi eſſet facultas, animus tamen non eſt. Has enim mallem luce propria, quam mutuatitia ſplendere ; ſicut & vere ſplendere incipiunt, et nova quotidie incrementa habituras ſpero : nam agnitio quæ veritatem rei ipſius non tantum non ſuperat, ſed etiam multum abeſt ut adæquet, oſtentationi affinis videri non debuit. Alterum vero quod attinet, licet multa hujus generis optime ab aliis conſcripta jamdudum omnium manibus terantur, non tamen deſperabam fore ut horum etiam lectione aliquid emolumenti ferres. Cauſam etiam non minimam ipſe de-

disti, cur opusculum hoc judicii publici periculum experiretur. Quæ enim sparsim in alio quodam magni simul & nullius nominis Autore, eo nempe qui *Artem cogitandi* compilavit, et contractius in scriptis legisti, hic collecta & accessu non exiguo aucta habes. Hoc etiam accedit, quod libellum hunc publici juris faciendo meæ etiam erga te gratitudinis & observantiæ testimonium ederem. Utque eo nomine gratus & acceptus tibi sit, quem, si votis hic quidquam præstari posset, vel tui unius causa multo elaboratiorem & utiliorem optarem, petit & expetit

Generositatis tuæ observantissimus

T. G.

AD

Lectorem.

M*Irabuntur forte quidam, et indignabuntur alii, post tot Systemata, Compendia, Synopses, Institutiones, et si quæ alia sint nomina, quibus scripta logica venire solent, esse aliquem, præsertim nominis in orbe literario plane obscuri, qui aliquid*

quid

quid hujus generis evulgare præsumat. Sic enim actum agitur, et libri sine necessitate multiplicantur; quin & aliorum, de hoc Argumento industria superciliose contemnitur. Quam enim incredibile est, aliquid rectius, aut utilius, in hoc opusculo, præstitum esse, quam in aliis jam præstitum est? Equidem, quæ has aut similes accusationes repellat, apologiam operosam instituere, non satago. Nisi enim opus ipsum, se, apud æquos & peritos scriptorum censores, defenderit, supervacanea erunt omnia verba mea quibus defensionem illius conarer. Solum igitur quid in eo a me revera præstitum est, ingenue & aperte exponam. Cum præter superiores Tractatus Logicos, (in quibus

systema-

systemata Keckermanni & Institutiones Burgersdicii, præcipuos existimo,) duo alii nuper ad manus pervenerunt, Logica Johannis Claubergii, *et* Ars cogitandi *gallice primum ab Autore anonymo conscripta, et ab alio quodam (qui nomen quidem supprimit, sed tersæ latinitatis & judicii limati visus est) eleganter versa; utrumque quidem optime de Logica & illius studiosis meritum esse censui; posteriorem quidem, quod plurima utiliter, præsertim in parte communi immutavit, quædam etiam nova adjecit; priorem, quod Hermeneuticam, Didacticam & Criticam addidit, quæ in superioribus systematis desiderabantur; neuter tamen per se, finem hujus Artis,*

æque

æque fæliciter ac uterque simul, assecutus videretur: cum etiam plures ante annos, ab amico quodam, viro clarissimo, uti aliquid in hoc genere conscriberem, vel potius compilarem, rogarer, operæ pretium mihi facturus videbar, si utriusque tractatus medullam in unum colligerem, et nonnihil immutárem, ac pro mea tenuitate adjicerem. Posteriorem etiam minus aptum tyronibus erudiendis ideo existimavi, partim quia Autor, cum pontificius esset, præcepta logica alicubi ad causam Antichristianam fulciendam inflexerat; partim, quia multas digressiones immiscuit, et in exemplis longius excurrit, adeoque ad doctos potius oblectandos, quam discentes instituendos, qui nuda, simplicia

plicia & aperta præcepta requirunt, compositus sit. Posterior hic defectus in Claubergio *etiam frequenter occurrit, in quo præcepta sæpe cum rationibus, limitationibus, continuatis, et prolixis, ita complicantur, ut tyroni difficile sit ea distinguere. Ut nihil nunc dicam de incommoda prolixitate, et repetitionibus non paucis. An autem delectum meliorum recte fecerim, & additamenta mea necessaria sint, judicii lectoris periculum nunc subeundum est.*

Causabuntur etiam nonnulli scripta istiusmodi a professione nostra esse aliena, et ab iis exarari debere qui se unice studio Philosophiæ addixerunt.

runt. Non diffiteor qui in ſtudio illo quotidie verſantur, inſtructiores ut plurimum eſſe poſſe, ad ejuſmodi tractatus componendos & refingendos. Affirmo tamen nemini magis neceſſariam eſſe peritiam eorum quæ in Logica præcipua ſunt, quam qui λόγον ἔμφυτον *ſubminiſtrant,* λογικὴν λατρείαν *hominibus commendant, et de* λόγῳ *illo æterno qui caro factus eſt, et ſanam mentem homini lapſo reſtituit, ex officio diſſerunt. Et licet qui profeſſione tantum philoſophi ſunt, in aliis Philoſophiæ partibus occulatiores eſſe poſſunt, aut debent, nulli tamen, qui circa cogitationes ſuas recte formandas & gubernandas exercetur, frequentior datur occaſio obſervandi*

quid

quid recta ratio, de norma & modo ſciendi præſcribit , quam qui in textus ſacri Analyſi, in controverſiis de fide & Religione dijudicandis, et verum a falſo, certum a dubio diſcernendo quotidie fere occupantur. Si igitur & hi, in Logica, quid rectum & obliquum, quid utile & inutile, quid magis minuſve neceſſarium, non minus quam alii tenere poſſint, quid abſurdi faciunt ſi homines ſuæ profeſſionis, præſertim vero S. Miniſterii candidatos, ad ſtudium & intelligentiam hujus Artis, non tantum verbis, ſed etiam opere hortentur , et eadem opera aliorum etiam commodo inſerviant ? Denique curioſitatem eorum, quibus ſtyli ſimplicitas diſplicebit ;

cebit, non moror, sed in aliorum judicio & approbatione acquiesco, qui recte norint, omnia in hujus generis scripto nude & aperte esse exponenda. Vale.

Errata. correcta sunt.

PPæmonitus sis Lector utincuriam Typothetarum sponte tuâ corrigas ubi unâ tantum literâ se prodet; et sequentia errata sic emendes. *pag.* 21. *lin.* 22. post existentiæ scribe *& non-existentiæ. pag.* 171. *lin.* 13 pro applicatio scribe *explicatio. pag.* 216. *l. penult.* pro acceptione repone *exceptione. pag.* 238. *lin.* 28. mutes notum in *ignotum.* Vale.

ARS.

ARS SCIENDI

SIVE

LOGICA.

Prolegomena.

1\. LOgica eſt ars, per quam dirigimur ad ratione noſtra recte utendum, in cognitione rerum quærenda. Brevius, *Ars ſciendi.* Ratione autem recte utimur, cum recte concipimus, et loquimur. Logica enim dicitur a voce λόγος, quæ tum rationem in mente reſidentem, tum ſermonem ore formatum ſignificat. Aliter Dialectica a διαλέγεσθαι, quaſi *Ars diſſerendi*, dicitur.

2\. Conceptus eſt *Idea* rei in mente. Rem enim quodammodo repræſentat. Quatuor autem ſunt genera conceptuum, ſive operationum mentis noſtræ, *Apprehenſio ſimplex*, *Judicium*, *Diſcurſus*. et *Diſpoſitio*, ſive *Methodus*. Quæ omnia aliquo modo per præcepta logicæ diriguntur.

3. *Apprehensio* simplex est illa mentis operatio, per quam res, simplici modo, instar sensus externi, aut imaginationis, intuemur, nihil expresse de illis affirmando, vel negando: ut cum sigillatim concipimus *equum*, aut *cursum.*

4. *Judicium* est, quo statuimus aliquid alicui convenire, vel non convenire, affirmando scilicet, vel negando, ut *equum currere*, vel *non currere.*

5. *Discursus*, qui aliter *Argumentatio* dicitur, est per quem, unum judicium ex alio elicimus; sive unam veritatem, aut falsitatem ex alia colligimus: ut cum ex eo quod percipiamus *equum currere*, inferimus eum *pedes alternatim tollere & ponere.* Aut cum Cartesius primo statuit mundum esse indefinite extensum, indeque infert non posse simul esse plures mundos.

6. *Dispositio* denique, sive *Methodus*, est per quam judicia, et ratiocinationes nostras, eo ordine instituimus, qui rebus intelligendis, et memoria tenendis, maxime idoneus est.

7. Recte igitur ratione utimur cum recte apprehendimus, rectum judicium de rebus ferimus, firmas veritatum consequentias nectimus, et debito in judicando et ratiocinando, ordine progredimur.

8. *Objectum* logicæ *primarium* sunt quatuor istæ operationes mentis. Qui enim illas recte formare et gubernare noverit, facilius

Ser-

Sermonem externum recte inſtituet: et major eſt perfectio recte concipere, quam recte loqui.

9. De vocibus tamen et ſermone externo tanquam *objecto ſecundario* agit logica. Hæc enim ſigna ſunt, quibus conceptus noſtros interpretamur. Non tamen Etymologiam aut Syntaxin orationis tradit; hoc enim Grammaticæ munus eſt: Nec quantitatem ſeu numeros, ut Poetica: Nec ornatum, et το πιθανον, ut Rhetorica; ſed eam ita ſeligere, et ordinare docet, quo res clare et diſtincte, ac ſecundum nudas et ſimplices naturas ſuas, audienti repreſentare poſſit.

10. Ad logicam etiam pertinet *ordines* rerum generales, et *attributa* communiſſima proponere, et explicare. His enim ignoratis, nec fieri poſſunt opera quæ facienda præſcribit, nec facta intelligi. Ordines vero rerum particulares, et attributa propria, reliquis diſciplinis exquirenda relinquit.

11. Logicæ finis præcipuus eſt, ut, in cognoſcendo, et diſſerendo, facilius et certius procedamus. Per naturam quidem omnes homines ratione utuntur: et multi perfectius qui logicæ imperiti ſunt, quam qui eam didicerunt. Unde ſcientiæ acquiſitio non tam huic arti debetur, quam felicitati ingenii, ejuſque uſui ſedulo et prudenti: Facit tamen, ut facultate, qua per naturam, experientiam, aut inſtitutionem pollemus, facilius, et rectius

utamur. Hinc in ea, non ſcientia ipſa, ſed modus ſciendi quærendus eſt.

12. Deinde beneficio logicæ, certiores reddimur, nos ratione noſtra recte uti: et errores in quos vel noſmet-ipſi, vel alij incidunt, facilius detegimus. Licet enim ſolo lumine naturali, vitium concipiendi et loquendi ſæpe perſpiciamus, in quo tamen illud ſitum ſit, et quænam illius ſit cauſa, et ratio, non ſtatim indicare poſſumus. Quemadmodum illi, qui pingendi rudes ſunt, imagine informi offendi poſſunt; in quo tamen manus pictoris aberraverit, oſtendere nequeunt.

13. Eſt etiam utilitas quædam logicæ accidentaria, quatenus ex ea uberiorem mentis noſtræ notitiam conſequimur: dum ſcilicet varios modos contemplamur, quibus in operationibus ſuis procedit.

14. Duo ſunt mentis noſtræ excercitia, quæ præceptis logicæ diriguntur, *Geneſis* et *Analyſis*. Geneſis eſt thematis cujuſlibet tractatio; id eſt, cognitionis inventio ſeu productio. *Thema* dicitur quicquid menti cognoſcendum proponitur. Analyſis eſt, tractationis jam factæ reſolutio, ſive ſingularum partium notatio.

15. Utraque duplex. Alia enim eſt Geneſis per quam noſmetipſos, cognitionem acquirendo, inſtruimus, quæ Geneſis abſolute; alia per quam alios docemus, ſeu viva voce,

ſeu ſcriptis, quæ *Didactica*, id eſt, *Ars docendi* dicitur.

16. *Analyſis* itidem, alia eſt *pura*, in qua partes tractationis tantum reſolvuntur. Alia quæ non ſolum iſtud præſtat, ſed etiam ſenſum Authoris, ſicubi obſcurus aut incertus ſit, inveſtigat, et exponit: quæ idcirco a nupero quodam ſcriptore, *Hermeneutica*, id eſt, *Ars interpretandi* vocatur. Alia per quam examen eorum, quæ nobis aut aliis cogitata vel dicta ſunt, inſtituimus, recta probantes, vitioſa & falſa rejicientes, quæ *Critica* & *Elentica* eſt.

17. Præcepta logicæ, alia Generalia ſunt, quæ omnibus iſtis exercitiis dirigendis, communiter inſerviunt: alia Specialia, quæ ſingulis accommodantur. Unde logicam dividimus in communem & ſpecialem. Pars communis ſex tractatus complectitur. Primus eſt de ordinibus rerum generalibus, et attributis communiſſimis. Secundus de vocibus, et Oratione. Tertius de Idæis ſimplicibus, et Apprehenſione ſimplici dirigenda. Quartus de judicio, et propoſitione, Quintus de Diſcurſu. Sextus de Diſpoſitione, ſeu Methodo.

LOGICÆ Generalis.

CAP. I.

Duo ordines Rerum, Substantia et Modus Attributorum Divisiones primæ.

1. AD mentem dirigendam in prosecutione Scientiæ primum præceptum generale est, *Res omnes & earum attributa, ad certos ordines reducere.* Quum enim cognitionis nostræ, directrix sit logica, consentaneum muneri isti est, ut quænam nobis cognoscenda sunt, summatim proponat. Deinde, sicut quædam sunt præcepta, quæ omnibus rebus, ita etiam, alia sunt, quæ huic & illi generi tractandis, destinantur. Illa autem intelligi nequeunt, nisi summa genera rerum præcognita sint. Per attributa etiam sua, unamquamque rem cognoscimus. Attributorum igitur loci communes notandi sunt, ut singulorum ad exemplar, singularum rerum at-

attributa, facilius inveniamus, aut certiores ſimus nos inveniſſe.

2. *Ordines* rerum *duo* ſunt, *unus Subſtantiarum* , *alter Modorum* , quæ Subſtantiis inſunt. Subſtantia eſt res per ſe ſubſiſtens. Subſiſtere per ſe dicimus quod vel exiſtit per eſſentiam, adeoque neceſſario, et ſemper fuit, et erit (qua ratione ſolus Deus per ſe ſubſiſtit;) vel, ut exiſtat, ſolo influxu Dei conſervante indiget; ſic per ſe ſubſiſtunt angeli, homines, beſtiæ, plantæ, et omnes ſubſtantiæ creatæ.

3. Modus eſt res ſubſtantiam aliquam eſſentialiter afficiens. Poteſt quidem una Subſtantia aliam afficere, verùm non per ſe, ſeu per eſſentiam ſuam, ut Modus, ſed unionis interventu. Unde Modus *per ſe* , nec exiſtit unquam, nec exiſtere poteſt, ſed ſemper exiſtit in Subſtantia aliqua à qua dependet.

4. Subſtantiarum duo ſunt genera, *Spiritus*, et *Materia*. Spiritus eſt Subſtantia percipiens: Materia, perceptionis expers. Modi manifeſti Spirituum ſunt, *perceptio* , *appetitio*, *averſatio*, *αὐτοκίνησις*, et *habitus*. Materiæ vero, *Unio* & Situs partium, *figura*, *motus* & quies. Sed an omnes illi Materiæ proprii ſint, ambigitur. Atque hæc in preſenti, de ordinibus rerum generalibus, tenuiſſe ſufficiat.

5. *Attributum* rei, eſt quicquid ipſi verè convenit: adeoque per quod res intelligitur,

et explicatur. Tunc enim rem percipimus, cum attributum aliquod illius tenemus, illiusque attributum esse novimus : et quamdiu ipsi nihil tribuimus, nisi ratio aliqua suprema ac simplicissima sit, ut res, aliquid, nonnihil, nullum de illa conceptum formamus, ne quidem apprehensionem Simplicem.

6. Res autem cui attributa conveniunt, quatenus ipsi conveniunt, *Subjectum* dicitur. Sic *homo* ad *animal*, *vivens*, *Substantiam*, *doctum*, *peccatorem*, &c. Subjectum est : hæc autem sunt hominis attributa. Utrumque, tum subjectum, tum attributum, *Terminus* dicitur ; habita scilicet, ratione propositionis, quam hinc inde, terminat. Item *thema incomplexum*, seu simplex, quia per se, nihil expresse affirmat, vel negat, ut propositio.

7. Potest unicum & idem, si ad diversa referatur, esse & subjectum, et attributum. Sunt enim omnes modi, attributa suarum Substantiarum ; habent tamen sua attributa, quorum respectu, subjecta sunt. Exempli gratia, *Figura* est attributum Substantiæ extensæ finitæ ; subjectum tamen eorum quæ de ipsa demonstrant Geometræ. Possunt etiam duo, alternis vicibus, esse subjectum & attributum ; ut *homo* & *ratione præditus*.

8. Nec tamen dantur attributa attributorum in infinitum : verum sunt termini non-

nulli

nulli per se evidentes sive quæ nulla declaratione per attributa indigent, quippe per se simplicissimi, ut *aliquid*, *nonnihil*, *esse*.

9. Attributorum divisiones primæ, et maxime communes, sunt quæ sequuntur. Primo, alia sunt attributa *positiva*, quæ rem representant, ut habentem aliquid. Alia *negativa*, quæ rem representant, ut non habentem. Sic animatum, cum homini tribuitur, hominem representat, ut habentem vitam: at *inanimatum*, cum cadaveri, aut lapidi tribuitur, significat ea vita carere.

10. Attributa negativa sunt *infinita*. De qualibet enim re, negare possumus omnes alias, quæ sub conceptum nostrum cadere possunt, et omnia earum attributa propria. At positiva sunt *finita*, possuntque omnia, præsertim quæ rei declarandæ apta sunt, enumerari.

11. Ex attributis negativis, nonnulla sunt quæ omnem rem, sive (ut ita loquamur) omnem *realitatem* negant, ut *non-Ens imperceptibile*: alia aliquam tantum: ut *immateriale*, non negat, nisi materiam, et quæ ipsi propria sunt. Sola posteriora rebus explicandis, apta sunt.

12. Deinde, alia sunt pure negativa, quæ *puram negationem*, seu carentiam denotant. Pura autem carentia dicitur, quæ carentia est, et nihil aliud. Alia sunt *privativa*; quæ una cum carentia, capacitatem subjecti connotant,

notant, ad rem, quam negant, habendum. Sic *invisibile* est attributum mentis nostræ pure negativum: nihil enim aliud significat, quam quod mens non possit esse objectum visus: at *ignarum*, privativum est, et præter carentiam Scientiæ, potentiam receptivam illius in mente connotat.

13. Secundo, alia sunt attributa *simplicia*; cum unum tantum alicui tribuitur; ut homini, *Sentire*, *ratiocinari*. Alia *complexa*; cum plura instar unius tribuuntur; ut homini esse *animal ratione præditum*: Socrati esse *Ethnicum* doctum.

14. Tertio, alia sunt quæ, secundum id quod *proprie* significant, rebus conveniunt; ut homini *ridere*, parti superiori animalis esse *caput*: alia secundum id quod *improprie* significant, quæ idcirco *Tropica* et Analogica vocantur: ut cum campo *risus* tribuitur, et origo fluminis, *caput* dicitur.

15. Quarto, alia sunt communia; quæ pluribus rebus conveniunt; ut Spiritui et materiæ *per se subsistere*: alia propria, quæ uni soli; ut Spiritui *se movere*. Sed quod respectu unius proprium est, respectu aliorum est commune. Ut licet proprium Spiritui sit, *se movere*, commune tamen est menti humanæ, et angelo.

16. Ex attributis communibus, alia omnibus rebus, sine exceptione, aut omnibus rerum generibus, puta substantiæ, et modo conveniunt

niunt; ut esse *unum*, *verum*, *bonum*, *subjectum*, *adjunctum*, *causam*, *causatum*, *genus*, *speciem*, et istiusmodi. Quæ, quia omnes ordines rerum pervagantur, *Transcendentia* vocantur; et *notiones secundæ*, quia secundis cogitationibus a nobis apprehenduntur. Nam mens nostra, primo res singulares percipit; deinde, singularibus collatis, secundum attributa communia, notiones universales format. Et universalibus rursus similiter collatis, universaliores, dum tandem ad attributa universalissima seu suprema perveniat. Et talia sunt quæ in Logica proponuntur & explicantur. Alia sunt attributa singulis rerum generibus propria, quæ in inferioribus disciplinis traduntur.

17. Plurimæ aliæ sunt divisiones attributorum, quæ infra suis quæque locis occurrent. Hic porro notandum est, easdem sæpe esse divisiones rerum ac attributorum. Dividuntur enim res per attributa opposita. Unde hic dividi possent res in negativas, et positivas, simplices & compositas; et negativæ in pure negativas, seu puras negationes, et privativas, seu privationes: item in communes & proprias. Sed ex divisionibus attributorum præcedentibus satis intelligi possunt.

CAP. II.

Essentia & Accidens, Genus, Differentia, Species & Individuum.

1. SEquitur, ut de attributis rerum communissimis, singulatim dicamus. Est igitur primum omnium attributum cujusque rei, *habere aliquam Essentiam propriam*, sive realis illa sit, sive tantum intelligibilis. Ex hoc enim pendent reliqua omnia. Secundum sit, *habere aliquid additamenti*, vel *accessorium*; aut *additamento*, quod naturaliter admittit, aut exigit, *privari*; quod *accidens* dicitur. Duo ista, quia immediate opposita sunt, simul explicabimus. Nihil enim in ulla re cogitari potest, quod nec Essentia aut de essentia sit, nec accidens.

2. *Essentia* rei est *totum* illud, per quod res est, id quod est. Totum dico quia si minus toto sit, non dicitur essentia rei, sed aliquid *essentiale*, seu de Essentia. Aliter Essentia est totum, per quod res in proprio esse intrinsece constituitur. Sic *corpus*, *mens*, et utriusque *unio* simul, sunt essentia hominis. Per ea enim homo est homo. Quodvis autem ex illis separatim, est aliquid homini

mini essentiale, seu de illius essentia.

3. *Accidens* est, quod rei in esse suo jam constitutæ supervenit, et in esse perfecto permanenti decedit, aut decedere potest. Adeoque sine quo res est id quod est: Sive quod adest & abest, (successive silicet) sine rei interitu, hoc est, salva rei essentia. Ut esse *divitem*, *pauperem*, *doctum*, *rudem*, &c. Sunt hominis accidentia. Hinc sequitur essentiam rei, *unicam* esse; accidentia esse multa.

4. Hinc oritur divisio attributorum maxime attendenda, in *Essentialia* & *Accidentaria*. Præcipua enim in rebus contemplandis, cura nostra esse debet, essentias, et attributa essentialia invenire, et ab accidentibus secernere. Sola enim accidentia nosse; est in cortice hærere,nec tam res ipsas, quam alias scire, quæ cum ipsis conjunctæ sunt.

5. Attributum essentiale est, sine quo res esse nequit, et idcirco negari nequit de re sine contradictione, hoc est, quin sequatur, rem non esse illam, quæ est. Attributum accidentale contra, abesse potest, a re, et de ea negari, sine contradictione. Sic *constare tribus lineis*, et *tribus angulis* sunt de essentia Trianguli: Quodvis enim horum si tollas, destruitur essentia & idæa trianguli. At quod lineæ istæ longiores, vel breviores sint, rectæ, vel curvæ, et quod omnes anguli sint acuti, aut unus sit rectus, vel obtusus

ista

ista, inquam, omnia, accidentia sunt trianguli.

6. Attributum essentiale, vel est *commune*, vel *proprium*. Hanc distributionem ut intelligas, (quandoquidem, quod uni proprium est, aliis est commune, et vicissim) Notandum est, subjectum attributorum quorumcunque, vel esse *speciem*, vel *Individuum*. Species ita subjectum est, horum attributorum, ut plura sub se contineat quibus ipsa tribuitur. Ut, *homo*, *equus*, *arbor*. *Homo* enim ad *animal*, et *rationale*, est subjectum; ad hunc vero & illum hominem, est attributum. Hinc una & eadem species respectu diversorum est, et subjicibilis, et prædicabilis.

7. Individuum vero ita subjectum est, ut nullatenus attributum sit. Nulla enim sub se continet, quæ de ipso prædicari possunt. Unde & *Individuum* dicitur, non quia dividi nequit in plures res, sed quia dividi nequit in plura, de quibus possit affirmari. Sic *Socrates* est individuum humanum: *Gabriel* Angelorum, *Motus solis* est individuum motûs.

8. Jam vero ut proximam attributorum essentialium distributionem intelligas, sciendum est, individuorum creatorum nulla esse attributa essentialia propria, sed tantum accidentalia. Quicquid enim est de essentia *Socratis*, ut hic homo est, de essentia etiam est hominum

minum reliquorum. Deitatis tamen gloriosæ, multa sunt attributa propria, ut infinitudo, æternitas, independentia, &c. cum tamen maxime individua & singularis sit.

9. Speciei attributa communia, *Generica* vocantur, propria vero, *differentiæ* perfectæ, et adequatæ. Et è communibus, quod habet se ad modum rei per se stantis, hoc est, concipitur ad modum substantiæ, sive reipsa substantia sit, sive non, *Genus* vocatur. Ut *animal* ad hominem, color ad albedinem: Unde semper nomine substantivo, sicut & species, ac individuum, exprimitur. Quod vero concipitur ad modum rei adjacentis alteri, vocatur Differentia generica; modo, ut innuimus, attributum sit essentiale commune. Ut *Sensitivum*, et per se subsistere ad hominem.

10. Differentia perfecta & adequata est, quæ reciproce convenit speciei, eamque ab omnibus aliis distinguit. Cum differentia generica & genus ipsum, speciem cui tribuuntur a quibusdam tantum, aut multis, vel plerisque distinguat, at non ab omnibus: Ut *sensitivum* ad animal; *ratione præditum*, ex vulgari sententia, ad hominem.

11. Attributum *reciprocum* vocamus, cum nihil continetur sub subjecto, cui attributum non convenit; et rursus nihil continetur sub attributo, cui subjectum non convenit. Sic *omne animal est sensitivum* & *omne sensitivum*

est

est animal. Alexander *Magnus fuit eversor regni Persici*, et *nullus alius*. Non enim tantum generum & Specierum, sed etiam individuorum, sunt attributa reciproca.

12. In omni attributorum essentialium serie, quædam sunt *proxima*, reliqua *remota*. Ex remotis autem, id quod remotissimum est, *genus supremum*, reliqua genera & Species subalternæ vocantur, *ex. g.* hæc sunt attributa essentialia hominis, *animal*, *vivens*, *corporeum*, *Substantia*, *ens*. Et animal quidem, genus proximum est, Ens vero, vel, (ut alii volunt) substantia, est genus supremum, quod nullum habet genus superius: Reliqua sunt genera & species subalterna; hoc est, unumquodque respectu superioris, est species, respectu inferioris, est genus: Ut exempla jam data ostendunt. *Superius* autem dicitur, quod magis commune; *inferius* quod minus.

13. Similiter in quavis istiusmodi serie, si aliquod attributum designes, unum illius est subjectum *proximum*, reliqua, si modò alia fuerint; *remota*. Et ex remotis, individua sunt simpliciter ultima; ex illis vero quæ attributa esse possunt, *ultimum* est species infima: Ut in hac serie, *Ens*, *Substantia*, *corporeum*, *vivens*, *animal*, *homo*, *Socrates*. *Ens* est supremum attributum, proximum illius subjectum est *substantia*: reliqua sunt subjecta remota: Et ex illis *homo* est species infi-

infima, *Socrates* denique est subjectum omnium simpliciter ultimum. Ejusmodi series subjectorum & attributorum, *linea categorica* a Peripateticis dicitur, et in omnibus rerum ordinibus, tam Substantiarum quam Modorum, reperitur.

14. Differentiæ duo munera sunt, *dividere Genus* in suas species, quæ ad minimum duæ sunt, quarum idcirco differentiæ sunt oppositæ, easque dissimiles reddunt; et *constituere speciem*, unà cum genere. Species enim est quasi compositum quoddam ex genere & differentia propria Genus autem omnes gradus essentiæ superiores continet. Et in illa compositione genus habet analogiam quandam ad materiam; differentia ad formam. Sicut enim Materia indifferens est ad plures formas, ita ratio generis ad plures differentias, quarum nullam determinate vel exigit, vel respuit. Hinc differentia extra conceptum generis est, et habet se ad ipsum instar accidentis. Hæc omnia, ut evidentiora evadant, alicui exemplorum, quæ supra adduximus, applicanda sunt.

15. E duabus differentiis idem genus dividentibus, non necesse est utramque esse positivam Ut enim duæ res essentiis differant, sufficit si alteri aliquid desit, quod in alterius essentia continetur. Sic different duæ lineæ inæquales, item spiritus & materia, in eorum hypothesi qui extensionem non

materiæ propriam, ſed utrique communem faciunt,) quod ille perceptivus ſit, hæc minime.

16. Dividitur differentia eſſentialis in *Primam* & *Secundam*. Prima, quæ & nobiliſſima cenſetur, eſt illa a qua reliquæ dependent, ipſa vero a nullo pendet. Secunda eſt quæ pendet ab alia priori, ſcilicet, quæ cauſa ſeu ratio eſt, cur ſubjecto conveniat. Et peculiari applicatione vocis *Proprium*, *proprietas*, et *Affectio*, græcis πάθος dicitur. Sic *habere tres angulos*, eſt prima differentia trianguli: at quod tres illi anguli æquales ſint duobus angulis rectis, proprium, ſeu proprietas dicitur. Et in Spiritu prima differentia eſt *virtus percipiendi*, ex qua fluit ſecunda, nempe, *virtus appetendi*; et ex hac rurſus tertia, ſcilicet, *potentia ſe movendi*. Ideo enim appetit, quia percipit, et ideo ſe movet, quia appetit.

17. Ex his quæ hoc capite diximus, colligere licet duas proprietates terminorum ſimplicium, quæ ambæ termino communi, altera etiam ſingulari, ſeu individuo convenit, nempe, *extenſionem* & comprehenſionem. Extenſio eſt collectio inferiorum, quæ ſub termino communi continentur; Comprehenſio eſt collectio omnium attributorum eſſentialium, quæ in idæa rei continentur. *Ex. g.* In extenſione *animalis*, continentur *homo* & *beſtia*, et omnia utriuſque individua, hoc eſt

est omnia animalia. At in comprehensione illius, nihil horum continetur, sed *Sensitivum, vivens, corporeum, substantia, ens*, et quæcunque in comprehensione horum omnium reperitur, hoc est omnia attributa essentialia.

18. Hic notabis, quo major est comprehensio, eo minorem esse extensionem; et quo minor est comprehensio, eo majorem esse extensionem, et vicissim. Unde sequitur comprehensionem Individui esse maximam, cujus extensio nulla est: at generis supremi, sive attributi altissimi, extensionem esse maximam, comprehensionem vero minimam. Item majorem esse comprehensionem Speciei infimæ, quam generis infimi, (*infimum* autem genus dicimus, quod non potest dividi in species subalternas, sed tantum in infimas,) extensionem vero minorem. In exemplis supra adductis, hujus rei veritatem experire.

19. Colligere etiam ex dictis licet, omnia attributa simplicia esse tria, *Genus, Differentiam*, et *Accidens*. Omnia enim attributa rerum, vel sunt essentialia, vel accidentaria. Et attributa essentialia, sunt genus, et differentia. Vulgaris vero logica attributorum simplicium quinque capita statuunt, *Genus, Speciem, Differentiam, Proprium* & *Accidens*: Quam recte vero istud fiet, in Elenchticis disquiretur.

CAP. III.

Subjectum & Adjunctum.

1 QUævis res, quatenus aliquid præter essentiam habet, aut aliquo quod exigit, privatur, *Subjectum* dicitur. Illud vero quod ipsi præter essentiam accedit, sicut & carentia illius quod exigit, *Adjunctum* appellatur. Estque nihil aliud quam ipsum accidens, de quo capite præcedenti diximus. Unde subjectum semper est essentia aliqua, sub ratione habentis, aut carentis. Et hinc sumere licet primam divisionem adjuncti, in positivum et negativum, seu privationem. Ipsæ enim privationes inter adjuncta recenseri solent.

2. Subjectum aliud est attributionis, seu prædicationis, cujus correlatum est attributum. Aliud receptionis cui adjunctum respondet. Differunt duo ista subjectorum genera, quod prius non distinguatur adæquate à suo attributo : posterius semper distinguatur adæquate a suo adjuncto. Nihil enim sui ipsius adjunctum est. *ex. g. Homo* est subjectum attributionis ad *doctum* : hoc enim non distinguitur adæquate ab homine : si quidem significat aliquid *habens doctrinam*, quod secundum id quod directe significat, est ipse homo.

At

At homo est subjectum recipiens respectu doctrinæ, et doctrina non est illius attributum sed adjunctum: et secundum totum quod significat, est diversum ab homine.

3 Subjectum sic acceptum, de quo nunc agitur, vel est *pure recipiens*, vel etiam *sustentans*. Subjectum pure recipiens dicitur, a quo adjunctum in esse suo non pendet. Sic *corpus hamanum* subjectum animæ rationalis dicitur. Non enim pendet anima rationalis a corpore; sed separatim ab eo existit: *vestis* est adjunctum hominis, *arma* militis. Subjectum sustentans est, a quo essentialiter pendet adjunctum. Sic omnes substantiæ subjecta sunt suorum modorum, qui a substantiis essentialiter pendent.

4. Per analogiam quandam ad duo ista subjectorum genera, istud etiam subjectum recipiens dicitur, cum quo aliquid, quod extra conceptum essentiæ est, conjungitur, licet ab eo distinctum realiter non sit. Sic *creatura* est subjectum existentiæ; et hæc sunt illius adjuncta: *Genus* est subjectum suarum differentiarum; ut animal rationis, et irrationalitatis; et hæc sunt illius adjuncta. Sed subjecta & adjuncta istiusmodi *Metaphysica*, aut *logica*, a multis dicuntur, nempe, in nostro modo concipiendi; ad differentiam subjectorum & adjunctorum quæ proprie talia sunt, et *Physica* vocantur, et semper realiter distinguuntur a se invicem. Concipimus

 enim

enim creaturam tota essentia sua constare, sive actu existat, sive non. Et concipimus essentiam generis separando ab illo quamlibet ex differentiis determinate: ut cum dicimus animal secundum se, et qua animal, nec esse rationale determinate, nec irrationale.

5. Adjunctum aliud est natura sua adjunctum; scilicet quod existere nequit, nisi in subjecto sustentante ut omnes modi substantiarum, et privationes; *ex. g. Justitia* & *injustitia*, *scientia* & *ignorantia*: aliud ex accidenti, et per aliud; nempe per unionem distinctam cum subjecto: sic una substantia est adjunctum alterius. *v. g. Mens*, et *vestis* sunt adjuncta corporis. Prius adjunctum *inhærens*, posterius *adhærens* dicitur. Prius subjecto convenit sine unione distincta: concipi enim nequit figuram aut motum inhærere substantiæ figuratæ, aut motæ, per unionem distinctam: posterius vero per unionem, qui modus est, tum subjecti, tum adjuncti.

6. Unitur vero adjunctum istiusmodi cum subjecto, vel unione stricte dicta, quæ *Physica* vocatur, ut anima corpori: vel per contactum, ut vestis: vel per solam relationem: quo casu disjunctum est quoad locum a subjecto. Sic *opes* inter adjuncta hominis censentur.

7. Hinc statuere licet quænam ex adjunctis *interna* sint, quænam *externa*. Interna maxime proprie sunt quæ inhærentia dicuntur;

tur; Externa vero, quæ ſubjecto adſunt per contactum tantum, aut relationem. Quæ vero phyſica unione cohærent cum ſubjectis, ut pili & cornua corpori animalis, et mens reſpectu corporis, rectius adjuncta unita, quam vel interna vel externa dicuntur. Quandoque enim intra ſubjectum ſunt quandoque extra, quandoque partim intra, partim extra.

8. Secundo adjunctum aliud eſt *commune* multis ſubjectis, nempe in ſpecie ſua; ut *albedo* chartæ, lacti, cygno: aliud uni *proprium*; ut Julio Cæſari, quod *primus Romanorum Imperator* fuerit, et *Gallos* ſubjugatos *Imperio Romano adjecerit*.

9. Tertio aliud *ſeparabile* eſt a ſubjecto, per cauſas ſcilicet, naturales, aut artem humanam. Aliud *inſeparabile*. Exempla ſunt obvia. Dico *per cauſas naturales*, vel *artem humanam*, quia abſolute, et divinitus, omne adjunctum ſeparari poteſt. Eſt enim extra eſſentiam ſubjecti: Unde abeſſe poteſt ſine contradictione.

10. Quarto aliud eſt *neceſſarium*, quod ſubjectum ex ordine naturali exigit. Sic *ſol*, *luna* & reliqua aſtra adjunctam habent rotunditatem. Aliud eſt *contingens* quod ſubjectum non exigit, ut *albedo* ad equum. Et hoc rurſus vel *raro* convenit ſubjecto, ut homini ſex digiti in altera manu; vel *Sæpe*, ut bovem eſſe nigrum; vel plane *indifferens*

 eſt

est ut conveniat vel non, ut alea ludentem vincere.

11. Ex adjunctis externis, quædam vocantur *circumstantiæ*; sed actionum præcipue humanarum adjuncta sunt; ut *Tempus*, *quando*, aut quamdiu aliquid actum est; *locus* in quo; *persona* a qua; *instrumenta* quibus; *modus* quo. Sed quænam inter circumstantias numeranda sunt, nondum consentiunt Philosophi. Eidem adjunctorum ordini accensentur *antecedentia*, *concomitantia* & *consequentia*, respectu temporis & loci.

12. Si igitur adjunctorum alia adjuncta sint, hoc est, si quod unius respectu adjunctum est, respectu alterius est subjectum; manifestum est, accidentia, quæ ipsa adjuncta sunt, habere suas essentias et rationem subjectorum ad sua adjuncta. Et de adjunctis adhærentibus nempe substantiis, dubitari nequit. Sed de modis substantiarum, præter actiones, idem nonnulli pronunciant. *Ex. g.* Celeritatem & tarditatem Modos, adeoque adjuncta motus statuunt, quas alii forte differentias facerent essentiales, seu specificas.

CAP. IV.

Ens actu, et potestate, Non-Ens, esse alicubi, et aliquando.

1. TErtium attributum omnium rerum commune est *posse existere*, cujus ratione *Entia realia* res vocantur. Posse autem existere, illa omnia putanda sunt, in quorum idæa seu essentia, nulla est repugnantia, sive contradictio. Hoc est ubi una pars essentiæ, alteram non evertit, sed omnes amicè consentiunt.

2. Quod non repugnat ut existat, vel jam actu existit, et est *Ens simpliciter*: vel tantum potest existere, estque *Ens potestate*, et secundum quid. Utrique communis est non repugnantia existendi. Enti enim potestate aperte convenit. Sed & Enti existenti, seu actuali convenire, hinc concluditur, quod *actus non tollit potentiam*.

3. Quid sit esse vel existere, adeoque posse existere, per se manifestum est, nec definitione indiget. Sed distingui potest existentia in *Instantaneam*, per quam res pro parte tantum indivisibili temporis existere intelligitur; et *continuatam*, qua pro Parte divisibili existit.

exiſtit. Et ejuſmodi exiſtentia *duratio* dicitur. Eſtque vel *finita* ſeu temporaria, vel infinita, ſeu æterna, ſive a ſola parte poſt, quomodo mentes noſtræ infinitam durationem habituræ ſunt, vel etiam a parte ante; quæ eſt duratio primæ Entis, nempe, Numinis divini.

4. Ens poteſtate, vel eſt *pure poſſibile*, quod nec exiſtit, nec extiturum eſt, ſed tantum poteſt exiſtere, ut alius mundus; vel etiam *futurum*, ſcilicet, quod determinatur ad exiſtendum, pro aliquo tempore ſequenti. Ut reſurrectio mortuorum, et judicium extremum. Quod enim pure poſſibile eſt, indifferens etiam eſt ad exiſtendum, vel non.

5. Enti opponitur *Non-Ens*, quod ſimiliter ac Ens, vel eſt ſimpliciter tale, vel ſecundum quid. Non-Ens ſimpliciter eſt cui repugnat exiſtere, quod *ἀδύνατον Impoſſibile* dicitur. Ex eo dignoſcitur, quod talem eſſentiam intelligibilem habeat, cujus una pars alteram evertit, ut *Quadratum rotundum*, *alius Deus*. Non-Ens ſecundum quid eſt, quod actu quidem non exiſtit, poteſt tamen exiſtere; ſive illa exiſtendi poteſtas pura ſit, ſive cum determinatione ad exiſtendum conjuncta: adeoque idem eſt cum poſſibili & futuro.

6. *Impoſſibile* aliud eſt abſolute, et ſimpliciter tale, nempe, quod ex nulla hypotheſi poſſibili, potuit, aut poteſt exiſtere; ut in exem-

exemplis proxime adductis. Aliud est Impossibile *secundum quid* tantum; scilicet vel *ex hypothesi*, quæ aliter esse potuit; Nempe si non sit futurum, cum futurum esse potuit, (*Ex. g.* Ex hypothesi, quod Deus alium mundum condere nolit, impossibile est alium mundum existere, non tamen simpliciter, sed tantum ex ista hypothesi:) vel *per causas creatas*; ut impossibile est angelum producere substantiam: vel *certo alicui ordini* rerum; ut impossibile est bestiam rotiocinari, percipere res Spirituales. Quod enim uni possibile est, alteri est impossibile.

7. Deinde aliud est *naturaliter* impossibile, scilicet, quod naturæ rei plane repugnat, aut virtutem naturalem plane superat: adeoque quod quis, quamvis maxime vellet, præstare nequit; ut hominem montes tollere, camelum per foramen acûs traducere: aliud *moraliter* quod creatura rationalis ob dispositionem animi optimam aut pravam præsertim voluntatis, præstare nequit: ut improbum quamdiu improbus est, bene agere; probum flagitiis se ipsum dedere.

8. Denique aliud est possibile, et impossibile, *in sensu composito*; ut possibile est sedentem. etiam dum sedet canere: at stare dum sedet, impossibile est. Aliud *in sensu diviso*: sic possibile est sedentem stare, hoc est, alio tempore, quam quo sedet, seu modo sessionis exuto.

9. Non-

9. Non-Ens, prout conceptum aliquem noſtrum terminat, *Ens-rationis* dicitur. Et idcirco definitur Ens Rationis quod *tantum exiſtit objective* in mente: hoc eſt, mentis objectum eſt, ſeu ab ea apprehenditur, et percipitur. Hoc ſenſu nonnulli, ſola illa quæ ſimpliciter impoſſibilia ſunt, comprehendunt: ut *Chimæra*, *Materia cogitans*: Alii etiam poſſibilia, ut *roſa in hyeme*, *mons aureus*.

10. Hinc *quartum* attributum omnibus rebus commune, *habere* aut *poſſe habere eſſe objectivum*; hoc eſt, terminare aliquem actum potentiæ cognoſcitivæ, aut appetitivæ. Qua ratione res dicuntur imaginabiles, intelligibiles, appetibiles, averſabiles. Et hic eſt latiſſimus conceptus quem de rebus formamus: juxta quem diſtinguuntur in poſitivas, et negativas, exiſtentes, poſſibiles, et impoſſibiles, imaginarias & reales. Unde *res* in latiſſima ſua ſignificatione eſt, quicquid *cogitari* aut *nominari poteſt*: cui opponitur Non-imaginabile, Imperceptibile, quód apprehendi nequit, niſi ſub ratione communi non-imaginabilis, &c. ſeu ut loquuntur Scholæ in *actu ſignato*.

11. *Quintum* attributum commune eſt, *eſſe alicubi*: hoc eſt eſſe in aliqua parte ſpatii localis, quod omnes vel inviti apprehendunt, et infinitum ac plane immobile reperiunt. Quidnam vero iſtud ſit, purum ne Non-Ens, ac

ac imaginarium, ut plerique ſtatuunt, an extenſio materiæ, ut Carteſius, an divina immenſitas, ut alii, in Phyſiologia diſquirendum eſt. Deo tamen proprium eſt eſſe ubique.

12. *Sextum* attributum eſt *eſſe aliquando*, ſeu coexiſtere alicui parti ſpatii temporalis, quod (ut locale,) omnes ſimiliter agnoſcunt; et ſemper fluere vel inveniunt, vel fingunt, per continuam ſucceſſionem prioris, et poſterioris. Huc etiam ſpectat *eſſe aliquamdiu*; quod idem eſt cum duratione de qua ſupra ſectione 3. Sicut igitur eſſe alicubi omnes differentias loci, ita etiam eſſe aliquando omnes differentias temporis complectitur.

13. Duo iſta attributa immediate & neceſſario ſequntur exiſtentiam actualem; ſi enim res nullibi, aut nunquam eſt, ne quidem eſt. Nullibi igitur & nunquam eſſe, ſolis non-entibus conveniunt: niſi quod ens poſſibile alicubi & aliquando ſit poteſtate. Actu enim nuſquam eſt, niſi (ut dici ſolet,) in virtute ſuarum cauſarum: quo nihil aliud ſignificatur, quam cauſas illius actu exiſtere, vel omnes, vel ſaltem ſupremam, nempe, Deum.

C A P.

CAP. V.

Identitas, Distinctio & Relatio.

1. SEptimum attributum eſt, quo res *eadem eſt cum ſeipſa*: Octavum, quo *diſtincta eſt* ab omni alia. *Identitas* eſt per quam res per ſe ſpectata, ſive ad ſe comparata ſeipſa dicitur, ſuamque ipſius habere naturam; Diſtinctio vero, per quam res ad aliam comparata, dicitur non eſſe illa, ſed alia ab illa; adeoque aliam habere naturam, licet non neceſſario diſſimilem. Poſſunt enim quæ diſtincta ſunt, eſſe exacte ſeu in omnibus ſimilia: ut *duæ lineæ æquales*, *duo ova* ejuſdem avis. Quæ vero diſſimilia ſunt, *differre* dicuntur, quod plus importat quam ſimpliciter diſtingui.

2. Identitas igitur negationem mutationis innuit: et *Idem*, ac *immutatum* in eſſentia, et partibus principalibus, idem ſunt. Identitas enim cum mutatione in accidentibus aliiſque quæ in re, minus principalia ſunt, conſiſtere poteſt. Verum ſi res in Eſſentia, vel minimum mutetur, non eſt eadem ſed alia. Unde *Eſſentiæ* rerum, ut numeri, *in indiviſibili* conſiſtere dicuntur.

3. Iden-

3. Identitas, alia eſt *perfecta*, et abſoluta, cum res nullam omnino mutationem ſubiit. hoc modo Deus ſemper idem eſt; nec enim novorum accidentium acceſſu aut receſſu mutatur. Novæ enim relationes ad creaturas quas induit, mutationem non inferunt. Alia eſt *imperfecta*, cum aliquid de Eſſentia rei detractum eſt, modo pars minus principalis ſit: ſic domus eadem dicitur, ſi Muri remanſerint; licet reliqua perierint. Vel cum, manente eſſentia, mutatio eſt in ſolis accidentibus. Sic *Socrates ſenex* & *puer*, *doctus* & *indoctus*, *ſanus* & *æger*, idem dicitur, in eſſentia ſcilicet. Simpliciter enim Idem ſub iſtis mutationibus eſſe nequit.

4. Deinde alia eſt *Identitas realis*, cum res vere & ſtricte illa ipſa eſt, quæ fuit: qua ratione materia rerum corporearum, ſub innumeris mutationibus, ſemper eadem eſt, in ſpecie, et eſſentia. Alia *moralis*, cum diverſitas, licet ſit, non attenditur, aut ratio illius non habetur. Sic quæ in continuo fluxu ſunt, eadem dicuntur, licet re vera ſint diverſa, ut *fluvii*, *flammæ*, *venti*.

5. Tertio, alia eſt *Identitas Individualis*, nempe, unius individui cum ſeipſo; ut in prioribus exemplis. Alia, (quæ in Scholis *formalis* dicitur,) *Generica* vel *ſpecifica*; ſcilicet convenientia plurium ſpecierum, aut individuorum, in natura communi. Quæ enim exacte conveniunt, *idem* dicuntur. Sic

omnes

omnes homines ejusdem naturæ esse dicimus, licet revera unusquisque propriam habeat naturam, a reliquis distinctam. Hæc de Identate.

6. *Distinctio* triplex est, *realis*, *modalis* & *formalis* sive *rationis*. Distinctio realis dici potest, quæ non fingitur sed est in rebus ipsis. Sed sic omnes isti distinctionum ordines reales sunt. Verum distinctio *realis* hic dicitur, quæ est inter diversas res, quarum una non est modus alterius. Ut *inter* duas *substantias*, puta mentem & corpus in homine. Quæ enim distincta sunt, possunt esse unita. Deinde inter duos modos, sive diversarum substantiarum, sive ejusdem: ut inter figuram terræ, et motum solis: inter scientiam, et probitatem in Socrate. Denique inter unam aliquam *substantiam*, et *modum alterius*: ut inter corpus humanum, et figuram corporis equini. Quæ his modis distinguuntur, nullum eorum requiritur ut alterum existat. Excipe tamen distinctionem inter Deum & creaturam, et inter personas S. Sanctæ Trinitatis. Nec enim creatura existere potest sine creatore, quæ tamen ab eo maxime distinguitur. Nec Pater æternus absque Filio, et S. Sancto esse potest, nec vicissim: distinguuntur tamen distinctione reali, ut sacræ literæ probant.

7. *Distinctio Modalis* est inter substantiam, et quemlibet ex suis modis: ut inter ceram

&

& imaginem ipsi impressam; inter rem quæ movetur, et motum suum. Quæ sic distinguuntur, possunt quidem (in creatis) separari, nequeunt tamen ambo separatim existere: ut in datis exemplis patet. Deinde alterum potest concipi non concepto altero: sed non vicissim. Ut concipere possumus Ceram nihil cogitantes de effigie, quæ ei imprimitur: at concipere nequimus effigiem quin alicui substantiæ inhærere intelligamus.

8. *Distinctio Rationis* est inter rem & quodvis ex attributis suis essentialibus; item inter attributa illa ad se invicem comparata, modo non designent partes rei realiter aut modaliter distinctas. Et ex eo oritur, quod una & eadem res, licet per se simplex, plurimas alias respiciat, quæ realiter distinctæ sunt, vel negationes earum connotet. Unde distinctio *Rationis* vocatur, non quasi a mente seu ratione nostra fieret, (sic enim non esset vera, sed ficta,) sed quia diversæ illæ habitudines & negationes, *Rationes* rerum vocantur. *Ex. g.* In Angelo *virtus intelligendi & volendi*, realiter, sunt ipsa entitas angeli, quæ tota est intellectiva, et volitiva. Distinguuntur autem per diversas habitudines, seu respectus ad operationes diversas, nempe ad actus intellectus, et voluntatis, quos entitas angeli connotat. Similiter duo ista attributa angeli, *Invisibilitas*, et *Impalpabilitas*, quæ

revera sunt ipsa angeli entitas, distinguuntur per negationes rerum diversarum, nempe, visus & tactus, quas entitas angeli connotat.

9. Distinctio ista *formalis* dicitur, quia rationes istiusmodi ex quibus oritur, sunt veluti formæ quædam, seu modi rerum essentiales. Unde in Scholis formalitates appellantur. Dicitur etiam distinctio *virtualis*, quia diversa rei attributa essentialia, idem sæpe præstant quod diversæ entitates præstare solent. Adeoque sunt veluti perfectiones rerum diversarum in unum collectæ. Ut in anima rationali, virtus vegetandi, sentiendi, et intelligendi, quæ sigillatim in rebus realiter diversis reperiuntur, puta in planta, bestia, et angelo.

10. Distinctio realis maxima est, Modalis media, Rationis minima. In hoc tamen distinctio rationis, reali similis est, quod eorum, quæ per eam distinguuntur, alterum clare concipi potest altero non concepto. Modali vero dissimilis, cujus alterum membrum non potest clare concipi quin alterum confuse saltem concipiatur. Ut in angelo, concipere possumus invisibilitatem non concepta impalpabilitate: at modum concipere non possumus, quin confuse saltem concipiamus subjectum quod afficit.

11. Quævis ex his distinctionibus, rursus dividitur in *adæquatam*, et *inadæquatam*. Distinctio

ctio adæquata, hoc est *perfecta* & *totalis*, dicitur, cujus neutrum e membris alterum includit. Sive cujus membra prorsus distincta sunt. Inadæquata est, cujus alterum membrum alterum includit, sed non vicissim. Si enim membra reciproce se mutuo includerent, esset tum distinctio (quod dici solet) sine distinctione: id est, ficta, aut plane nulla. Sic in homine; *Mens* & *corpus* distinguuntur realiter-*adæquate*, quia neutrum in alterius idæa includitur. At homo ipse distinguitur a *mente* sua, aut *corpore*, solum inadæquate, quia homo includit mentem, et corpus; at nec mens, nec corpus seorsim, hominem includit. Similiter inter *motum* & *rotunditatem* est distinctio adæquata; quia neutrum alterum includit: at inter *rotundum* & *rotunditatem*, *rem motam*, et *motionem*. distinctio est inadæquata, quia *rotundum* in idæa sua, *rotunditatem* includit: at *rotunditas* essentialiter quidem respicit id quod rotundum est, scil: subjectum rotunditatis, ipsum tamen in idæa sua non includit. Denique inter *virtutem intelligendi* & *volendi* in angelo distinctio est adæquata, licet rationis: at inter *virtutem intelligendi* aut *volendi* & *angelum* ipsum, solum inadæquata est.

12. *Nonum attributum* commune est, quod *qualibet res ad quamlibet aliam, aliquo modo referatur*, quod in abstracto, *Relatio*, *respectus*, græcis σχέσις, *habitudo* dicitur. Ver-

 satur

ſatur autem relatio omnis inter ea quæ aliquo modo diſtincta ſunt. Idem enim ad ſeipſum, qua idem, referri nequit. Ex his autem, unum vocatur *ſubjectum* relationis, quia relatio concipitur in eo contineri; nempe illud quod reſpicit aliud, ut *pater* filium. Alterum vocatur *terminus*, ſcilicet, id quod alterum reſpicit; hoc eſt quod ab eo reſpicitur; ut *filius* a patre.

13. Cum autem omnis relatio mutua ſit, ſicut ſubjectum reſpicit terminum, ita rurſus terminus ſubjectum; et idcirco *correllatum* dicitur. Unde inter quævis duo relatorum, bina eſt relatio. Ut per unam relationem Pater filium reſpicit, per aliam filius patrem. Nec enim idem eſt eſſe Pater ac eſſe filius.

14. Quædam tamen ſimili plane ratione, ſe mutuo reſpiciunt, quæ idcirco *Synonyma*, id eſt, ejuſdem nominis ſunt; et relata *æquiparantiæ* vocantur: ut *ſimile*, *æquale*, *amicus*. Nam omne ſimile eſt ſimile alteri ſimili; et omne æquale habet coæquale: et amicus eſt amici (ἀντιφίλυ) amicus. Alia diſſimilibus relationibus ad ſe referuntur, et idcirco *heteronyma*, diverſi nominis ſunt; et relata *diſquiparantiæ* appellantur, ut pater et filius, Dominus & Servus.

15. Deinde quædam relata *per ſe*, ſeu per ſuas entitates, ſe mutuo reſpiciunt; ut duæ *albedines* per ſe ſimiles ſunt. Alia tertium quid requirunt, quod *Fundamentum* dicitur

citur, quo poſito oritur, ſeu reſultat relatio. Sic, ut inter virum & feminam, relationes Mariti et uxoris exſurgant, requiritur conjugium; et ut inter duos homines, relationes domini & ſervi oriantur, requiritur contractus, vel ut alter alterum emerit, aut bello ceperit, &c.

16. Eorum, quæ per ſe, ad ſe invicem referuntur, relationes *eſſentiales* ſunt, et tolli nequeant manentibus ſubjectis. Sic *cauſa* eſſentialiter, ut cauſa, *cauſatum* reſpicit, *accidens ſubjectum*, &c. Et Deus per eſſentiam ad creaturas poſſibiles refertur, et illæ rurſus ad Deum. Relationes iſtiuſmodi omnes ordines rerum percurrunt, et idcirco *tranſcendentales* appellantur. Quæ vero propter fundamentum aliquod ad ſe referuntur, modo id neutri eſſentiale ſit, accidentales ſunt, ut relationes patris et filii, domini & Servi.

17. Hinc ſumere licet diviſionem rerum in *abſolutas* & *reſpectivas*, ſeu relatas. Reſpectivæ ſunt, quas jam explicavimus. *Abſolutæ* res dicuntur, non quæ omnis penitus relationis ad alias vacuæ ſint, (nulla enim eſt res quæ ad aliquam aliam, ſub aliqua ratione, non refertur,) ſed quæ ſub aliqua ratione ad nullam referuntur. Sic *exiſtens*, et *Unum* termini abſoluti ſunt. Res enim ut exiſtentes, et unæ, ad nullum referuntur: Deus eſt abſolutus ab omni cauſa; Subſtantia abſolvitur

a ſubjecto inhæſionis: Chriſtus Salvator ſecundum naturam humanam, eſt ἀπατὼρ, ſecundum divinam ἀμητὼρ.

CAP. VI.

Unum & unitas, ſingulare & univerſale.

1. D*Ecimum attributum* commune eſt *Unitas*, ſeu *eſſe unum*. Unitas eſt, per quam res non eſt plura: adeoque in *negatione pluralitatis* conſiſtit, Differt ab *unione*, quod unio ſolius rei compoſitæ; unitas vero etiam rei ſimpliciſſimæ affectio ſit. Differt *unum* ab *unico*, quod unicum omnia alia ſui ordinis neget: ut *Deus* unicus dicitur, quia nullus eſt alius Deus: et *ſol unicus* dicitur, quia non eſt alius Sol. At unus dicitur *Deus* quatenus ipſe non eſt plures dii; et Sol dicitur unus, quia ipſe non eſt plures ſoles.

2. Unitati opponitur *multitudo*, ſeu pluralitas, quæ *numerus* dicitur. Is autem alius eſt definitus, cujus omnes partes, nempe unitates, aliquo modo deſignantur; ut *binarius*, *ternarius*. Alius *indefinitus*, qui contra

tra: ut *multi, pauci, aliquot*. Plurimæ aliæ ſunt Numeri diviſiones, quas tradunt Arithmetici.

3. Dividitur unum primo, in *ſingulare* & *univerſale*: et Unitas in *individualem* & *univerſalem*. Singulare dicitur, quod pluribus non ineſt per multiplicationem ſui, adeoque quod vel pluribus non ineſt, vel ſi inſit, non tamen in illis multiplicatur. Sic *Socrates* eſt homo ſingularis, quia nulli ineſt. Et *ſcientia Socratis* ſingularis eſt, quia ſoli Socrati ineſt. Et *Deitas*, licet pluribus perſonis inſit, ſingularis tamen eſt, quia in illis non multiplicatur; ſed una & eadem eſt in omnibus. Singulare aliter *individuum* dicitur, quia dividi nequit in plura ejuſdem nominis & naturæ.

4. Diſtinguitur Individuum primo in *determinatum*, quod *ſignatum*; et *indeterminatum*, ac *Vagum*, quod *particulare* vocatur. Individuum determinatum eſt, quod diſtincte concipitur; ut *Socrates hæc arbor*. Indeterminatum, quod indiſtincte; ut *aliquis, quidam, nonnullus*. Ubi notandum eſt omne individuum ex ſe et aparte rei, ut loquuntur, eſſe determinatum, et diſtinctum ab omni alio: adeoque individuum indeterminatum eſſe, tantum ratione conceptus, aut ſermonis noſtri. Unde *diſtincte concipere* hic, eſt concipere eſſe hoc aut illud & nullum aliud. *Indiſtincte* vero eſt concipere, eſſe unum aliquod quidem, de quo tamen non conſtat, ſitne hoc, an illud, an aliud.

5. Deinde Individuum aliud eſt *incompletum*; ſcilicet quod incomplete concipitur, aut deſignatur; nempe ſub attributo aliquo communi: (in ſe enim omne individuum eſt completum in ſua ratione & ordine) *v. g.* cum Socrates conſideratur ut *hoc rationale*, *hoc animal*, *hoc vivens*, *hæc ſubſtantia*, *hoc Ens*. Aliud eſt *completum*, quod nomine proprio deſignatur, aut communi reſtricto, totam eſſentiam exprimente; ut *Socrates*, *hic homo*, *hoc animal rationale*: vel nomine communi per Antonomaſiam pro proprio: ut *Philoſophus* pro Ariſtotele, *Apoſtolus gentium* pro Paulo. Vel denique accidente proprio, ut *Everſor regni Perſici* pro Alexandro Macedone.

6. *Univerſale* multis modis dicitur. Aliud enim eſt univerſale in *cauſando*, nempe cauſa multorum effectuum: Sic *Sol* cauſa univerſalis eſt plantarum, quæ illius beneficio e terra oriuntur: Aliud in *ſignificando*, id ſcilicet quod multa ſignificat, ut vox *homo* omnes homines: Aliud in *repreſentando*, nempe conceptus, vel idæa multa repreſentans: ut *idæa hominis*, in mente, omnes homines: Aliud denique in *eſſendo*, quod hic conſiderandum eſt. In reliquis enim acceptionibus, id quod univerſale dicitur, revera eſt, aut eſſe poteſt ſingulare, ut in exemplis datis patet.

7. Eſt

7. Est igitur Universale stricte sumptum, seu in essendo, *unum multiplicatum in pluribus*; sive, *natura in pluribus similis.* Universale enim, est unum in pluribus, non per strictam identitatem, eo modo quo natura solis est in his tribus, *lucido, calido* & *orbiculari*, Et *Deitas* in tribus personis divinis; sed per identitatem analogicam, hoc est per similitudinem. Quæ enim exacte similia sunt, unum dici solent. Sic natura humana una dicitur in omnibus hominibus, quia omnes omnium hominum naturæ per se spectatæ, similes sunt, et idcirco universalis vocatur. Duo igitur ad universale necessaria sunt, *pluralitas* naturarum, et earundem *unitas*, hoc est similitudo essentialis. Hinc patet, licet omne universale commune sit, non tamen omne commune esse universale; ut in singulari exemplo Deitatis.

8. Quadrifariam distinguitur universale in Essendo, 1. Ratione *Loci*: sic Ecclesia christiana, *Catholica*, hoc est, universalis dicitur, eo quod per plurimas gentes, multis in locis, diffusa sit; Et morbi passim grassantes, universales vocantur. 2. Ratione *Temporis*: quomodo consensus hominum in agnitione Numinis supremi, universalis est. 3. Ratione *subjectorum* universale dicitur quod pluribus subjectis inest. Subjecta receptionis, non attributionis, hic intellige. Sic figura est modus universalis materiæ, quia omnibus illius

lius partibus divisibilibus inest. 4. Ratione *Inferiorum*, quæ subjecta attributionis sunt. Quomodo *ratio figuræ* in genere, universalis est, ad omnes figuras particulares. Et in hac acceptione plerique Logicorum universale intelligunt.

9. Universalitatem in Essendo, sequitur universalitas in prædicando, ut vocatur, seu *prædicabilitas*; id est, aptitudo affirmandi de pluribus. Ideo enim natura aliqua prædicari potest de pluribus; quia pluribus inest; juxta dictum vulgare, *prædicari sequitur inesse*. Inest autem *pluribus tota* quidem unicuique, verum non secundum *extensionem*, sed secundum *comprehensionem* tantum, Vel, ut alii loquuntur, tota *intensive* singulis subjectis, aut inferioribus inest, non *extensive*.

10. Universalia, adeoque prædicabilia, quinque communiter statuuntur, *Genus*, *Species*, *Differentia*, *Proprium* & *Accidens*. Ex quibus quatuor priora universalia sunt ratione inferiorum, et illis insunt per identitatem. Universale enim nihil est reale distinctum a suis inferioribus. *Ex. g.* Genus non distinguitur realiter ab omnibus suis speciebus, et sic de reliquis. Quintum vero universale est ratione subjectorum, quibus non per identitatem, sed per inhæsionem, adhæsionem, aut relationem convenit, ut supra de Adjunctis diximus. Quatuor priora sic distingues. *Genus* est unum quid in pluribus speciebus:

Species

Species in pluribus individuis, aut quæ ſolis accidentibus differunt. Differentia, ſi generica ſit, eandem unitatem cum genere; ſi ſpecifica, eandem cum ſpecie ſortitur. Species vero totam aliquam eſſentiam denotat, Genus & Differentia qua talia, partem tantum. Proprium denique eſt differentia ſecunda, adeoque eandem unitatem cum prima obtinet. Atque ad hæc quinque capita, omnia attributa rerum ſimplicia revocantur. Ex his intelliges quid ſit unitas generica & ſpecifica, quæ duæ differentiæ ſunt unitatis univerſalis.

CAP. VII.

Simplex & Compoſitum, Totum & Pars, unum per ſe & per Accidens.

I. SEcundo dividitur Unum in *Simplex*, et *compoſitum*: hoc eſt in rem Simplicem, et compoſitam: et Unitas in unitatem *Simplicitatis*, et *Compoſitionis*. Simplex dicitur, quaſi *ſine plica*, quod pluribus non

constat; sive ad cujus constitutionem, qua tale est, plura non concurrunt. Estque aliud *absolute* simplex ut punctum in linea, et ex communi sententia, omnes substantiæ immateriales. Aliud *secundum quid*, et in certa aliqua ratione, sic linea simplex est, secundum latitudinem, et superficies secundum profunditatem; cum, aliis respectibus, utraque composita sit. Simplex etiam dicitur, cujus omnia quæ ipsum constituunt, licet plurima sint, ejusdem sunt Speciei, hoc est, natura similia; comparate scilicet ad illud quod ex heterogeneis constat. Ut *ignis*, *aqua*, *aer*, *lux*, *albedo*. Similis autem naturæ esse habentur, in quibus nulla differentia apparet.

2. *Compositum* dicitur, quod pluribus aliquo modo unitis constat. In eo duo consideranda sunt, *principia componentia*, quæ instar materiæ sunt, et eorum *unio* quæ veluti forma est. Compositio enim formaliter, ut modus rerum quæ componuntur, est unio aliqua, non autem actio Efficientis per quam plura uniuntur, quæ *unitio* potius, quam Unio dicenda est. Est igitur Unio modus quidam distinctus a rebus unitis, et per divisionem ab illis separabilis. Omne enim compositum divisibile est; vel physice & realiter, per realem separationem partium; vel Mathematice, seu potius logice, per cogitationem. Cum simplicia, in ea ratione qua simplicia

plicia ſunt, ne cogitatione quidem dividi poſſint.

3. Tot ſunt ſpecies rerum compoſitarum, quot modis res diverſæ combinari poſſunt. Unde compoſitum aliud eſt *reale*, cum partes componentes realiter diſtinctæ ſunt, et proprie unitæ. Aliud *rationis*, cum partes ſola ratione diſtinguuntur: quarum idcirco Unio non eſt Unio proprie, ſed *identitas*. Deinde compoſitum reale, aliud eſt, cujus partes unione Phyſica cohærent; aliud cum ſola relatione.

4. Unione Phyſica cohærent plures ſubſtantiæ, quæ interdum ſunt ejuſdem ſpeciei; et tum compoſitum *homogeneum* dicitur: ut cum plures guttæ aquæ in vaſe colliguntur, et unum continuum fiunt: interdum diverſæ; et tum compoſitum *heterogeneum* nuncupatur. Sic mens & corpus unum compoſitum faciunt, quod *homo* vocatur. Et varia ſubſtantiarum genera corpus humanum conſtituunt, ut *Caro*, *Sanguis*, *Os*, *Nervus*, *Cartilago*, *Cerebrum*, &c.

5. Sola relatione cohærent, primo, partes compoſitorum, quæ *collectiva* & *aggregata* vocantur. Ex quibus nonnulla habent partes contiguas, non tamen proprie unitas, ut *acervus*, *civitas*: quædam disjunctas quoad locum, ut *Eccleſia*, *Reſpublica*.

6. Secundo, eodem modo cohærent ſubjectum & modus, et unum compoſitum conſtituunt.

ſtituunt. Nec enim Unio phyſica hic ſtatuenda eſt; quia modus per ſe, non autem mediante alio modo (qualis eſſet unio phyſica,) ſubjectum afficit. Compoſitum iſtiuſmodi pro differentiis modorum ſeu formarum, triplex eſt. *Naturale*, quod a cauſis naturalibus eſt: ut *ignis*, ex Carteſio, eſt compoſitus ex materia in partes valde exiguas diviſa, et motu earum vario, ac ocyſſimo: *Artificiale*, quod ab arte; ut *cathedra* ex materia ſolida, et figura: et *Supernaturale*, cujus forma vel modus eſt donum aliquid ſupernaturale; ut *revelatio*, *fides Chriſtiana*. Compoſitum ab ejuſmodi cauſis diverſis dicitur, cum forma ab illis proficiſcitur, licet ſubjectum aliunde ſit.

7. Compoſitum rationis dicitur, quod ex pluribus ſola ratione diſtinctis quaſi coaleſcit, nempe, attributis, aut rationibus; quorum unio eſt, ut ſupra monuimus, omnium realis identitas. Sic quævis res compoſita eſt ex eſſentia, et exiſtentia, ex genere, et differentia, et reliquis attributis, quæ in comprehenſione illius continentur. Unde compoſitum iſtiuſmodi *logicum* & *metaphyſicum* dicitur.

8. Compoſitum vero ex attributis eſſentialibus, quæ realiter-inadæquate diſtinguuntur, et quibuſvis accidentalibus, partim reale dici poteſt, quatenus ſcilicet attributa illa realiter diſtinguuntur; partim rationis dicendum eſt,

est, quatenus non distinguuntur, nisi ratione. Sic homo componitur ex *corporeo* & *rationali*. Et Socrates ex *docto* & *probo*: lac ex *albo*, *liquido* & *dulci*. Attributa enim ista partim significant ea quæ realiter distincta sunt, ut *corporeum* materiam, *rationale* mentem; partim quæ realiter idem; Ut *corporeum* rem materia constantem, *rationale* rem, (et eandem quidem,) ratione præditam. Omnia enim attributa ejusdem rei, directe significant subjectum aliquod commune, (quod in attributis accidentalibus maxime apparet.) cujus ratione unum quid efficiunt.

9. Compositi cujuslibet pars aliqua, præsertim forma, aut quæ formæ rationem habet, seorsim spectata, *Abstractum* dicitur. Sicut & compositum ipsum præsertim illud quod subjecto & modo constat, *Concretum* appellatur. Et, si partes substantiæ sint, concretum *substantiale* dicitur: si altera modus sit, aut privatio, *accidentale* vocatur: Sed minus recte. Potest enim una substantia esse accidens alterius. Sic *anima* per se considerata, abstractum est; *animatum* vero, quod anima & corpore constat, concretum. Sic *albedo* & *album*, *cæcitas* & *cæcum*. Quin et essentiam rei a re abstrahimus: ut cum in homine consideramus præcise *humanitatem*, in angelo *naturam angelicam*. In illo casu res consideratur ut concretum ex essentia & accidente, uno aut pluribus. Homo enim præ-

ter

ter humanitatem varia accidentia includit.

10. Supra Cap. 1. Divisimus res simplices in substantias & modos. Ex his vero quæ proxime dicta sunt, sumere licet divisiones rerum compositarum. Quædam enim componuntur ex pluribus substantiis, quædam ex substantia & modo, vel modis: quædam denique ex pluribus modis: Ut *forma*, prout pulchritudinem, aut difformitatem, aut medium inter utramque denotat, est quid complexum ex figura, situ partium, et colore. Exempla reliquorum supra dedimus.

11. Compositum, dum consideratur ut omnia continens quæ ad rem, in hac vel illa ratione constituendam requiruntur, *totum*, seu *integrum* dicitur. *v. g. tota humanitas* omnia illa denotat quæ humanitatem constituunt, puta corpus, mentem, et eorum unionem. Huic opponitur *pars*, una, aut plures infra omnes. Nam omnes partes simul, cum unione, non differunt a toto. Pars igitur est aliquid compositi præter unionem: differt tamen totum a composito, quod compositum toto latius pateat. Nam plures partes totius, infra omnes, cum sua unione, compositum quoddam faciunt: Non tamen sunt totum illud cujus partes sunt. Verum quia omne compositum, totum quoddam sub aliqua ratione est; (ut pars, quatenus suis etiam

par-

partibus constat, totum dicitur, *Ex. g.* In corpore humano, *Manus, pes, oculus*) idcirco iisdem modis dividitur totum, quibus supra divisimus compositum.

12. Sed divisio totius maxime celebris, et cujus maximus in scientiis usus, est per quam dividitur in *Universale* & *integrale.* Universale *totum* dicitur respectu inferiorum, et hæc istius partes *subjectivæ* vocantur; quia in extensione universalis continentur, de quibus affirmatur, non reciproce. Item partes *potentiales*, quia nullum ex illis in comprehensione universalis, si secundum essentiam spectetur, actu continetur, sed tantum potentia. Sic *genus* est totum ad suas species; et *Species* totum est ad sua individua. Et genus, puta animal, si secundum essentiam spectetur, nec est homo, nec bestia determinate, et actu; sed tantum alterutrum indeterminate, et potentia utrumque.

13. Totum integrale, ut quibusdam placet, omnia reliqua tota & composita, complectitur. Alii strictius totum integrale accipiunt, pro ejusmodi toto, cujus non omnes partes ad essentiam ipsius constituendam necessariæ sunt: sed quædam ad perfectionem illius accidentalem pertinent. Hinc totum distinguunt in *essentiale*, cujus omnes partes necessariæ sunt ad rem, prout talis est in specie, constituendam: Sic *materiam* & *formam* essentialem, partes essentiales, et totum ex il-

lis conflatum essentiale vocant; ut *animal* ex corpore organico & anima sentiente; *cathedra* ex ligno & figura: Et *integrale*, cujus quædam partes abesse possunt, sine interitu totius, si secundum naturam seu essentiam spectetur: ut *corpus* animalis respectu pedis, oculi, auris, &c. quibus ablatis animal non interit, sed mutilatur.

14. Restat tertia divisio unius in unum *per se* & *per accidens*. Unum per se, Peripateticis est, quod constat actu & potentia, hoc est, ex materia & forma, vel ex genere & differentia. Unde unum per accidens vocant, quod pluribus entibus in actu, hoc est, in specie sua completis, constet. Et sub eo comprehendunt compositum ex subjecto & accidente, et aggregatum. Nuperus tamen quidam Scriptor dicit unum per se esse, cujus omnes partes *per se*, hoc est, *sine unione distincta* unum quid conficiunt. Et hoc modo substantiam immaterialem unum per se statuit, quam vere extensam facit. Corpoream vero quamcunque unum per accidens; hoc est, per modum Unionis, qui partibus accidit, et per separationem illarum tolli potest. Sed hæc res in Physiologia disquirenda est.

C A P. VIII.

Verum & Falſum, Bonum & Malum, Perfectum & Imperfectum.

1. ATtributum undecimum eſt *Veritas*, ſeu *eſſe verum* entitative. Veritas enim alia eſt *Ethica*, quæ, in Sermone, eſt cum quis loquitur ut judicat, aut ſaltem non contra ac judicat; in geſtibus vero, et actionibus, cum ab omni fuco, et dolo malo, alienus eſt. Alia *Logica*, nempe conformitas conceptus & Sermonis ad res; Seu cum quis judicat, et loquitur, prout res eſt; ſive loquatur ut judicat, ſive non. Alia eſt *entitativa*, de qua nunc, ſcilicet, conformitas rei ad nomen & apparentiam ſuam, adeo ut verum ſit, quod non eſt ſolo nomine tenus, aut apparentur tantum, ſed re ipſa, quale dicitur, videtur, aut putatur. Et conſequenter omnia attributa habet, quæ ſignificato nominis ſui debentur.

2. Falſitas, et falſum tot modis dicuntur ac veritas, et verum; nempe *Ethice*, *Logice* & *Entitative*. Falſitas igitur entitativa eſt difformitas rei in eſſendo, ad nomen &

ſpeciem in repreſentando ; ſive carentia naturæ per nomen communiter deſignatæ. Unde falſum eſt, quod ſolo nomine, aut ſpecie, hoc eſt apparenter, non autem reipſa tale eſt. Nec eſſentiam & attributa eſſentialia habet, quæ nomine, quo exprimitur, ſignificari ſolent. *Ex. g. Deus noſter* eſt verus Deus, hoc eſt, habet naturam nomini *Deus* reſpondentem. Sed *Dii Ethnicorum* falſi ſunt, hoc eſt, non ſunt natura dii (ut loquitur Apoſtolus ad *Galat*. 4. 8.) Sed nomine tantum, et opinione erronea. Unde falſum *fallax* dicitur, quatenus ad falſum conceptum, (falſum logice intellige,) menti ingenerandum aptum eſt.

3. Ex his Veri & falſi definitionibus, ſequitur nihil eſſe abſolute falſum entitative: (omne enim ens abſolute verum eſt, hoc eſt, vere id quod eſt ;) ſed tantum aliquod ens, ſub aliqua ratione, falſum eſſe, quatenus ſcilicet videtur eſſe quod non eſt. Sic aurichalcum, licet falſum aurum ſit, eo quod multi, propter ſimilitudinem ad aurum, aurum eſſe exiſtimarunt, verum tamen aurichalcum eſt. Et moneta adulterina verum eſt metallum: falſa autem dicitur, quia non eſt ex materia, ex qua eſſe videtur, vel quia authoritate publica caret. Item propoſitio logice falſa, eſt entitative vera ; quia, licet objectum male repreſentet, veram naturam propoſitionis habet.

4. Diſtin-

4. Diſtinguitur falſum in *fictum* & *appa-ens.* Fictum vocatur quod concipitur aut licitur eſſe, quod non eſt: ut cum Pontificii oncipiunt, et affirmant Antichriſtum, eti-m nunc futurum eſſe. Apparens dicitur, uod videtur eſſe quod non eſt. Ut cum ba-ulus revera integer & rectus, cum pars ali-ua illius in aqua, pars extra aquam eſt, ractus aut curvus apparet. Et de vero ac alſo hæc ſufficiant.

5. *Attributum duodecimum* eſt *Bonitas*, ſeu *ſſe* aliqua ratione *bonum*. Eſt autem bonitas onvenientia, ſive accommodatio rei ad ali-uid aliud, nempe ad illius productionem, onſervationem, conſtitutionem, perfectio-em, cognitionem, aut manifeſtationem. Bonum igitur dicitur quod aliquo ex his mo-is conveniens eſt. Malitia, contra, eſt in-ptitudo, aut etiam contrarietas rei ad aliud: t Malum, quod alicui ineptum, incongru-m, aut contrarium.

6. Hinc ſequitur omne ens aliquo modo onum eſſe: et nihil eſſe ſimpliciter malum. t tantum quaſdam res, ſub aliqua ratione, nalas eſſe, quatenus quibuſdam aliis non con-eniunt, aut etiam contrariæ, aut nocivæ nt.

7. Et ex his notionibus Bonitatis & Mali-iæ, quæ primariæ ſunt, ſequuntur aliæ ſe-undariæ, nempe, *appetibilitas*, & *averſabi-tas.* Omne enim ens, aliqua ratione, ap-

petibile eſt; tum ab appetitu, (ut ita loquar) divino, (Deus enim tum in ſeipſo, qui primum bonum eſt, tum in rebus a ſe creatis, et pendentibus, acquieſcit,) tum ab appetitu creato, præſertim rationali, qui in ens increatum, tanquam ſummum bonum fertur; in bona vero creata, quatenus in Deum tendunt, et ſibi convenientia ſunt. Similiter quædam res averſabiles, ſeu odibiles ſunt; non quidem omnibus aliis, ſed quibuſdam tantum; nec abſolute, ſed ſub aliqua tantum ratione. Quod enim uni malum, alteri bonum eſt: ut venenum homini quidem nocivum, ſerpenti congruum.

8. Quod ad differentias boni attinet, aliud eſt *bonum* tantum *apparenter*, et opinione falſa; aliud *vere* & reipſa. Exempla obvia ſunt. Aliud eſt bonum *naturale*, quod naturam conſtituit, aut conſtitutæ congruit, id eſt, ad eam perficiendam, conſervandam, aut delectandum facit; non tamen præſcribitur faciendum creaturæ rationali, quorum omnium exempla longum eſſet proferre. Aliud *ſupernaturale*, quod naturam ſupra ſortem & conditionem communem evehit: Ut Unio naturæ humanæ cum λόγῳ in Redemptore: vel vires naturæ ſuperat, ut robur *Sampſonis*, fides & charitas in homine lapſo. Aliud eſt *artificioſum*, quod regulis artis conforme, ut Syllogiſmus in modo & figura. Aliud eſt *per ſe* bonum, et propter ſe

expe-

expetibile, quod idcirco *summum* bonum dicitur, et finis ultimus. Aliud eſt bonum *propter aliud* (ut omnia media ad finem) quod bonum *utile* dicitur. Aliud eſt bonum *a ſe*, ſeu primum bonum, nempe, Deus: aliud eſt bonum *ab alio*, et per participationem a primo; ſcilicet, quodvis bonum creatum.

9. Eædem ſunt differentiæ mali, niſi quod nullum ſit *ſummum* malum ſimpliciter, licet aliquid ſit maxime alicui malum; ut creaturæ rationali, imagine, gratia, et ſocietate Dei privari, una cum cruciatu conſequente. Nec datur malum proprie ſupernaturale. Omne enim malum, qua tale, eſt præter aut contra naturam, non ſupra.

10. Diſtingui etiam ſolent Bonum & Malum in bonum & malum *abſolute*, ſeu in ſe, et bonum ac malum *alteri*. Sed minus proprie; quia proprie omne bonum & malum dicitur per reſpectum ad aliud. Bonum igitur abſolute & in ſe, idem eſt ac *perfectum*; malum vero, qnod *imperfectum* & defectuoſum. *Perfectum* dicitur cui nihil deeſt, nihil ſupereſt quod redundet. Ut bona & perfecta definitio dicitur, quæ omnia illa & ſola attributa proponit quæ ad rem explicandam neceſſaria ſunt. *Imperfectum* eſt cui aliquid deeſt, aut in quo aliquid ſuperfluum eſt, ut ſi definitio non omnia attributa, ad rei cognitionem neceſſaria, vel etiam quæ minime neceſſaria ſunt, proponat.

 11. Per-

11. Perfectum aliud *absolute* & ſimpliciter tale eſt, nempe, Deus; cujus idcirco idæa propria eſt *Ens perfectiſſimum:* Aliud perfectum eſt in ſuo genere, qua ratione omnes creaturæ, in principio, perfectæ & bonæ fuerunt, ut dicitur, *Gen.* cap. 1.

12. Variis modis diſtinguitur perfectio rei. Alia enim *eſſentialis* eſt, cum nihil eorum deeſt, quod ad eſſentiam conſtituendam requiritur: ſic humanitas Chriſti perfecta eſt. Alia *accidentalis*, cum omnia accidentia adſunt, quæ ad talem rem neceſſaria ſunt, hoc eſt, quæ eſſentiam meliorem reddant. Sic ſcientia, juſtitia, ſanctitas, et beatitudo, perfectiones accidentales ſunt creaturæ rationalis. Has enim homo per lapſum amiſit, manente perfectione eſſentiali, per quam homo eſt. Alia eſt *Naturalis*, cum res ea omnia habet, quæ ex ordine naturæ ipſi debentur. Alia *ſupernaturalis*, cum ſupra ordinem & exigentiam naturæ, res perficitur: ut perfectio fœlicitatis credentium in regno cœleſti. Alia *artificialis*, cum res ea omnia habet, quæ ex præſcripto Artis habere debet. Alia denique *Moralis*, cum omnia recta & rationi conſentanea ſunt, in creatura intelligenti.

13. Perfectio accidentalis, vel eſt in *quantitate*; cum res ad juſtam magnitudinum excrevit: vel in *integritate*; cum omnes partes integrantes adſunt; ſcilicet, etiam

am illæ quæ ad melius esse rei necessariæ sunt: vel in *gradu*; sic lux in nostro hemisphærio circa meridiem perfecta est. Iisdem fere modis Imperfectio dividitur, et singuli ex oppositis perfectionibus satis intelligi possunt, nisi quod carentia perfectionis quæ stricte supernaturalis est, non sit proprie imperfectio. Res enim perfecta esse intelligitur, in suo quæque ordine, si omnia adsint, quæ, ex lege primæva naturæ suæ adesse debent: nec imperfecta censenda est, quod ea non habeat, quæ ex illa lege indebita sunt.

CAP. IX.

CAP. IX.

Potentia & Actus.

1. D*Ecimum tertium attributum* commune est *habere potentiam aliquam*: *decimum quartum, habere aliquem actum.* Licet enim potentia multo latius pateat quam actus, utrumque tamen utrique rerum ordini, substantiis scilicet, et modis, convenit. Quia autem relata sunt, simul explicanda sunt.

2. *Potentia* in genere, est quævis rei *capacitas* ad aliud. Et distinguitur primo in *objectivam*, et *entitativam*, seu realem. Potentia objectiva, quæ etiam non-Entibus convenit, (unde & a potentia entitativa, seu reali distinguitur,) est, per quam res potest esse objectum, hoc est, terminus actus vitalis, circa quem scilicet is exerceri poterit, puta, cognitionis, appetitionis, aut effectionis.

3. *Objectum* multis modis distinguitur. Est enim aliud *commune* quod plura genera actuum terminat: ut *cibus* olfactum, gustum, visum, et tactum: aliud *proprium*, quod Unum, ut odor olfactum, sonus auditum. Aliud

liud eſt proximum, et immediatum; aliud *remotum* & mediatum: ut in Syllogiſmo, Antecedens proxime & immediate aſſenſum mentis terminat; concluſio remote, et mediante Antecedente. Aliud eſt *totale* ſeu *adæquatum*, totum ſcilicet circa quod actus verſatur: aliud *partiale*, et *inadæquatum*, nempe pars aliqua prioris, ut objectum adæquatum viſus, eſt viſibile, ſeu quicquid videri poteſt; inadæquatum eſt figura, vel color. Aliud eſt *complexum*; ut in diſciplina propoſitiones: aliud *incomplexum*; ut res, et termini ſimplices. Aliud *principale*, aliud *ſecundarium*. Aliud *per ſe*, quod proprie attingitur per actum, aliud per *accidens*, quod attingi dicitur, eo quod aliud attingatur, quod cum eo ex accidenti conjunctum eſt. Sic *figura*, et *color*, ſunt per ſe objecta viſus; ſed corpus animatum, per accidens, quia per accidens eſt, quod corpus animatum tali figura aut colore præditum ſit.

4. Sed diviſio objecti maxime celebrata eſt, in *Materiale* & *Formale*. Objectum materiale eſt res ipſa quæ actum terminat, abſolute ſpectata: formale eſt ratio reſtricta, ſub qua terminat. *Ex. g.* res quæ vere in ſe ſpectata mala eſt, poteſt eſſe objectum volitionis materiale: ſed qua bona, ſeu ſub ratione boni, ſive veri, ſive apparentis tantum, objectum formale eſt. Alii dicunt objectum formale eſſe, quod per aut propter

ter se attingitur; materiale vero, quod attingitur per & propter aliud; scilicet, per aut propter formale. Unde objectum formale voluntatis finem statuunt; intellectus discurrentis, præmissas, seu principia: Materiale vero voluntatis esse media; intellectus, conclusiones. Non multum ab hac abludit divisio objecti in pure *terminativum*, et *motivum*: ut actus amoris erga virum probum, objectum pure terminativum quidem est homo; motivum vero illius probitas, quæ ad amorem movet, et inducit.

5. Potentia objectiva, prout actum efficiendi respicit, nihil aliud est quam rei possibilitas, seu producibilitas; et frequentius generali nomine *terminus*, quam objectum dicitur. Sic alius mundus potentiam habet objectivam existendi; quia est potentia activa, scilicet in Deo, quæ esse ipsi communicet.

6. *Potentia* realis, ut ab objectiva distinguitur, alia *naturalis* est, quæ rei secundum legem & ordinem naturæ inest, et debetur: ut in mente potentia intelligendi, amandi, aversandi; in animali, potentia sentiendi, et sese movendi. Alia *supernaturalis*, quam res supra ordinem & exigentiam naturæ habet: Ut in Sampsone, potentia tollendi portas urbis *Gazæ*: potentia in homine regenito actus supernaturaliter bonos exercendi. Alia *præternaturalis*, nempe quæ viribus naturæ acquiritur, et *habitus* dicitur, ut potentia

recte

recte ſcribendi, ſaltandi, &c. Hæc tamen quatenus naturam perficit, naturalis dici poteſt.

7. Deinde quælibet ex his potentiis vel eſt *activa* vel *paſſiva*, vel *mixta* ex utraque. Potentia activa eſt virtus agendi, ſeu efficiendi aliquid; quæ in Creatore infinita eſt, in creatura finita, ſeu limitata. Exempla obvia ſunt. Potentia paſſiva eſt, per quam res apta eſt aliquid recipere; et idcirco *receptiva* vocatur. Talis eſt potentia materiæ ad innumeras formas ac mutationes ſubeundas. Hæc potentia, ſi per eam res apta ſit elevari ad agendum, aut patiendum, ſupra conditionem, et ſortem naturæ ſuæ, *obedientialis* dicitur. Sic in homine eſt potentia receptiva virium ſupernaturalium, ad ea agenda & patienda, quæ facultatem naturæ plane ſuperant. Mixta potentia dicitur, per quam res ita agere apta eſt, ut ſimul aliquid recipiat, nempe rem a ſe effectam. Sic mens noſtra potentiam habet idæas ſeu imagines rerum producendi in ſeipſa, adeoque & eaſdem recipiendi.

8. Denique *potentia*, tum activa, tum paſſiva, alia *proxima* eſt, per quam res immediate poteſt aliquid agere, aut pati; ut homo arte ſaltandi aut Syllogizandi inſtructus, immediate poteſt actus illius artis proprios exercere: et in ſemine eſt potentia proxima, ut ex eo fiat planta: alia eſt *remota*, per

per quam res, non, nisi mediante aut accedente alio, ad aliquid apta est; ut imperitus saltandi, saltare: terra, ut ex ea fiat planta: ad ista enim necesse est, varias mutationes intervenire.

9. *Actus* hic dicitur, vel quod omnis potentiæ receptivæ expers est, quia jam perfectissimum est: qua ratione Deus dicitur *purus actus*; vel quod potentiam aliquam per se actuat; hoc est, capacitatem aliquam illius replet, et perficit, et distinguitur in *Entitativum*, qui est ipsa rei existentia, potentiæ objectivæ, seu possibilitati respondens: et *Informantem*, qui modus rei, aut quicquid ipsi analogum est. Sic accidens, sive inhærens, sive adhærens, est actus subjecti; differentia essentialis est actus generis, et Una pars compositi aliam actuat per Unionem.

10. Distinguitur etiam actus, in *primum* & *secundum*. Actus primus complectitur potentiam agendi, aut patiendi. Hæc enim, si ad rem absolute spectatam conferatur, præsertim si adventitia fuerit, actus, seu perfectionis rationem habet. Deinde formam rei essentialem primariam; ut in homine, virtutem ratiocinandi. Actus secundus igitur est, actio, vel passio, vel differentia secunda essentialis, vel denique quodlibet accidens superadditum rei. Ut in homine potentia ambulandi, dicitur actus primus; ambulatio ipsa, actus secundus. Potentia ni-

grediinis

gredinis recipiendi in lana, eſt actus primus: nigredo ipſa, ſeu, ut ita dicam, illius *habentia*, eſt actus ſecundus. Ex his vides, quod ad Unum collatum potentia eſt, ad aliud ſi conferatur, eſſe actus. Nota etiam, cum omnis actus potentiæ alicui reſpondet, quot modis diſtribuitur potentia, tot eſſe differentias actuum; et ex illis, quæ de potentiis jam dicta ſunt, facile intelligentur.

CAP. X.

Neceſſarium & Contingens, Signum & Signatum.

1. ATtributum *decimum-quintum* commune eſt *eſſe* aliqua ratione *neceſſarium*: *decimum-ſextum* vero *eſſe* aliqua ratione *contingens*: quæ oppoſita ſunt, et idcirco ſimul explicanda. Eſt autem *neceſſitas*, per quam res non poteſt aliter eſſe; *contingentia* contra. Et neceſſitas idem eſt ac *immutabilitas* quædam; contingentia contra. Eidem rei utraque conveniunt, ſub alia & alia ratione.

one. *Necessarium* igitur est, quod non potest aliter se habere; contingens contra.

2. *Necessitas* primo, alia est *complexa*, quæ in propositionibus, aut rebus compositis, aut quæ ut compositæ spectantur, locum obtinet: scilicet cum termini, et partes, immutabiliter cohærent. Sic connexio attributorum essentialium, tum inter se, tum etiam cum suis subjectis, necessaria est. Et necessario cohærent (necessitate naturali) partes Mundi, unumque Systema conficiunt. Alia est *incomplexa*, quæ extra propositionem, aut compositionem cernitur. Et hæc rursus vel *interna* est, quando scilicet res necessario talis est, aut tali modo agit aut patitur, propter aliquid sibi intrinsecum: *Ex. g.* omnes homines *necessario* feruntur in id, quod sibi bonum existimant: vel *externa*, cum res tali modo se habet ab extrinseco: ut cum corpus, propter impulsum, movetur; aut maleficus ad patibulum trahitur.

3. Secundo *Necessitas* alia *absoluta* est, qua res seposita omni limitatione, et quavis suppositione possibili facta, nequit aliter se habere: sic Deus necessario existit, eique omnes Perfectiones suæ conveniunt. Alia est *hypothetica*, per quam res necessario talis est, ex hypothesi aliqua. Ut ex hypothesi quod creatura existat, necessario ei conveniunt sua attributa essentialia. Sic homo necessario est animal rationale. Item ex hypothesi quod res

es existat, quamdiu existit, necessario existit. Et ex hypothesi quod causa sit in actu, necessario existit aliquis effectus.

4. Tertio, *Necessitas* alia est *Metaphysica*, um contradictionem implicat rem aliter esse. Qua necessitate, attributa essentialia subjectis uis conveniunt. Alia est *Physica*, seu naturalis, cum licet non implicet contradictioem rem aliter esse, ex ordine tamen naturæ, es aliter esse nequit. Sic necesse est Solem, ngulis diebus, nobis occidere, et oriri; igem urere materiam combustibilem applicaam. Alia est *Moralis*, per quam id quod ntelligentia præditum est, hoc vel illo modo ffectum, non potest aliter agere. Ut improbus, quamdiu manet improbus, hoc est, ante prava dispositione animi, non potest ene agere. Et vir bonus, quamdiu manet onus, non potest sciens, et volens, odio abere probitatem. Et ex his gradibus neessitatis, primus maximus est, et nullateus mutari potest: secundus minor, et impediri potest per mutationem ordinis naturas, quæ mutatio *Miraculum* dicitur. Ut in rnace Babylonico, ignis tres juvenes non ombussit: tertius minimus, et plus continentiæ conjunctum habet.

5. Quarto, alia est *necessitas* rei *ad esse* alteus, Alia *ad bene esse*. Ut ad esse hominis ecessaria est Dei conservatio; ad bene esse, ecessaria est Dei gratia. Ad vitam hominis na-

 tura-

turalem, necessarius est cibus et potus: ad hoc vero, ut vita illa jucunda sit, necessaria est utriusque copia, et varietas.

6. Denique alia est, *Necessitas Consequentis*, alia *Consequentiæ*. Prior est, cum res quæ ex alia sequitur & infertur, aliunde necessaria est. Ut cum arguimus *tanta lux est in nostro hæmisphærio, quanta esse solet tempore diurno*; Ergo, *Sol est in nostro hæmisphærio.* Non tantum necessaria est *consequentia* sed etiam *consequens*, idque independenter ab illo antecedente. Non enim pendet ortus solis ex lumine in nostro hæmisphærio, sed contra. Posterior est, quando id quod ex alio sequitur, non est necessarium, nisi respectu illius, ex quo sequitur, seu ex hypothesi quod illud ponatur, ut licet crastina disputatio Petri, ex hypothesi quod Deus prævideat eum cras disputaturum, necessaria sit, in se tamen, et quatenus a Petro profectura est, omnino contingens est.

7. Ex his omnibus quæ de necessitate diximus, manifestum est, necessitatem reperiri in existentiis rerum, in essentiis, in proprietatibus, in operationibus, in dependentia a suis causis, in connexionibus denique rerum inter se, et in consecutionibus propositionum.

8. Præcipua divisio rerum contingentium est, in eas quæ *contingentes sunt ratione subjecti & ratione causæ efficientis*. Contingentes rationes subjecti sunt, quæ ita suis subjecti

jectis conveniunt,ut possint iis non convenire; ut homini esse *Geometram*. Contingentes ratione causæ efficientis sunt, quæ ita procedunt ab hac vel illa causa efficiente, ut potuerint ab ea non procedere, aut ab alia procedere. Ut quod bos in campis gramen depascens, nidum lucaris conterat. Ubi notandum est, quædam contingentia esse ratione subjecti, quæ necessaria sunt ratione causæ: ut lunam pati ecclipsin, necessarium est ratione causæ, quæ est interpositio terræ inter Solem & Lunam: Hæc enim quoties contingit, necesse est lunam obscurari. At non necessarium est ratione subjecti; quia luna ex natura sua non exigit ecclipsin pati.

9. *Attributum decimum-septimum* utrique ordini rerum commune est, *esse Signum*: *decimum octavum*, *esse Signatum*; quæ relata sunt, et idcirco simul explicanda. *Signum* est quod aliquid potentiæ cognoscitivæ, intellectivæ scilicet, vel imaginatrici, exhibet. *Signatum* id quod per signum exhibetur. Duo igitur requiruntur ad rationem signi, scilicet, ut ipsum in potentiam cognoscitivam incurrat, hoc est, ab ea percipiatur; et in aliud quoddam cognitionem ducat, non quidem ut causa physica, sed tantum ut causa objectiva, seu moralis, propter connexionem inter utrumque.

10. Formalis ratio signi est *significatio*. Et aptitudo quidem significandi, quæ significatio

in actu primo vocatur, hic intelligenda est. Actualis enim significatio signo accidit. *Ex. g.* fumus, ex se, et natura sua, est signum ignis, etiam cum a nemine videtur, nec ignem percipiendum exhibet.

11. Differentiæ signorum præcipuæ sunt quæ sequuntur. Primo, aliud est *Signum naturale*, quod natura sua significat; ut fumus ignem; diluculum matutinum, solem brevi oriturum: aliud *arbitrarium*, seu ex placito, vel instituto, divino, vel humano. Sic Sacramenta sunt signa divinitus instituta beneficiorum spiritualium; voces sunt signa rerum, et cogitationum nostrarum circa res. Ejusmodi signa quandoque similitudinem quandam habent rerum quas designant, ut aqua Baptismi; panis & vinum in S. cæna; quandoque nullam, ut hædera ante tabernam suspensa, vinum venale significat, quæ tamen nullum similitudinem cum eo habet.

12. Secundo, pro differentiis temporis in quibus Signum & Signatum existunt, Signum aliud est μνημονευτικὸν, *commemorativum*, quod rem præteritam in memoriam revocat. Sic Pascha *Israelis* Signum fuit liberationis ex *Ægypto*. Aliud est ἀποδεικτικὸν *demonstrativum*, quod rem præsentem indicat. Ut pulsus velox & inæqualis, Signum est febris. Aliud est προγνωστικὸν, *prænunciativum*, quod rem futuram denotat. Huc pertinent signa *Meteorologica*, et *Physiognomica*. Ut *para-*
selen

elene eſt Signum tempeſtatis imminentis. rons latus & erectus, (ut quidam conje- tant,) eſt ſignum docti futuri.

13. Tertio, Signum aliud eſt *Materiale*, uod rem indicat quidem, ſed non repre- entat: hoc eſt, non eſt ipſi ſimile: ut extre- marum partium in corpore animalis craſities, ſt ſignum roboris. Aliud eſt *Formale*, quod em ſignatam repreſentat, hoc eſt, ſimilitu- inem aliquam illius gerit. Sic veſtigium eſt gnum pedis; imago, rei depictæ.

14. Quarto, aliud eſt *Neceſſarium*, quod ertum indicium ſignati eſt, ut fumus, ignis. liud *Contingens*, quod non plane certum. ic coactio nubium ſignum eſt tempeſtatis fu- uræ. Prius τεκμήριον Græcis, poſterius εἰκὸς ppellatur. Signorum quoad certitudinem agna eſt varietas. Nonnulla enim certitu- inem Phyſicam habent, ſcilicet cum natura- iter non poteſt non ſubeſſe ſignatum reſpon- ens: ut lux diurna certum eſt Signum Solis xorti, licet nubibus tecti; Alia tantum Moralem, quibus plerumque reſpondent ignata, et idcirco communi æſtimatione pro eris habentur: Ut ſi quis e cubiculo hominis ecens occiſi, manu gladium Sanguine tin- tum gerens, egredi obſervetur, nec poſſit e purgare, nec quiſquam alius ſuſpicioni ob- noxius ſit, pro homicida habetur, licet poſ- ſibile ſit, non eſſe. Alia denique ad Sum- mum veriſimilia ſunt; et *præſumptiones* vo- cantur.

 15. Quin-

15. Quinto, alia ſunt *ſigna manifeſtiva*, quæ res quidem notificant, nec tamen earum vicem gerunt : ut voces manifeſtant cogitationes, non tamen loco earum ponuntur, ut volunt Logici. Alia ſunt *ſuppoſitiva*, quæ non ſolum res manifeſtant, ſed etiam earum vicariæ ſunt : Sic dicunt voces eſſe Signa rerum.

16. Sexto, alia ſunt pure σημαντικὰ, *ſignificativa*, ut in prioribus exemplis : alia μεταδοτικὰ, et σφραγιστικὰ, quæ non tantum ſignificant, ſed etiam exhibent, tradunt, et obſignant. Qualia ſunt ſigna Sacramentalia ; et ritus ſolennes fœderum, et contractuum.

17. Denique, ex ſignis alia ſunt *ſenſibilia*, quæ ſemet ipſa ſenſibus, et ea quorum ſigna ſunt, intellectui offerunt. Exempla jam dedimus. Alia ſunt duntaxat *intelligibilia*, quæ ſola mente percipiuntur ; ut cum pii, ex peculiari charitate, quam erga alios pios in ſeipſis percipiunt, per diſcurſum inferunt ſe eſſe in ſtatu gratiæ apud Deum. Et hæc quidem de ſignis, quorum maximus ubique in Scientiis uſus eſt. Signatorum nullæ ſunt differentiæ notabiles, niſi quæ ex diſtributionibus ſignorum, facili negotio intelligi poſſunt.

CAP. XI

CAP. XI.

Quantitas, Menſura, Finitum & Infinitum.

1. ATtributum commune decimum nonum eſt *quantitas*, ſeu habere quantitatem aliquam. Hoc enim omnibus rerum generibus convenit, non minus quam reliqua quæ hactenus explicavimus. Conſiſtit autem quantitas in *extenſione* aliqua: quam ſequitur *diviſibilitas*, per quam unum aliquod, in re a reſiduo ſeparari poteſt, vel realiter, aut ſaltem per cogitationem.

2. *Quantitas* in tanta latitudine accepta, alia *realis* eſt, alia *virtualis*. Quantitas realis eſt, cujus partes realiter, aut ſaltem modaliter diſtinguuntur. Eſtque vel *continuationis*, vel *intenſionis*, vel *multitudinis*. Quantitas continuationis, vulgo *continua*, eſt, in qua una pars aliam immediate ſequitur. Eſtque vel permanens, cum omnes partes ſimul tempore ſunt, verum ſingulæ in diverſis locis, et reperitur in omni ſubſtantia extenſa; manifeſte quidem in ſubſtantia Materiali; vel ſucceſſiva, ſeu fluens; qualis in motu, tempore, duratione, et actione continuata cernitur.

tur. Quantitas intenſionis eſt, cujus partes, quæ vulgo *gradus* vocantur, ſimul tempore & loco conſiſtunt, ut cum lux magis minuſve vehemens eſt. Quantitas denique multitudinis, vulgo *diſcreta*, quæ *quotitas* potius, niſi reclamaret latinitas, appellanda eſſet, nihil aliud eſt, quam *numerus*. Et diſtinguitur a reliquis modis quantitatis, quod in ea partes non neceſſario cohæreant.

3. Quantitas *virtualis* eſt, cujus partes ſola ratione diſtinguuntur. Aliter quantitas perfectionis dicitur: non quod quantitas realis perfectionem excludat, ſed quod hæc nihil aliud quam perfectionem majorem vel minorem ſignificet. Sic dicimus virtutem activam & paſſivam magnam eſſe, vel parvam. Magis autem & minus in illis ſolis reperitur, in quibus quantitas ſeu extenſio aliqua intelligitur. Et quorum minor eſt quantitas realis, eorum quantitas virtualis ſæpe major eſt.

4. *Menſura* eſt quantitas nota, ignotam notificans. Hæc autem nonnunquam major eſt quantitate notificandæ, quæ *menſuratum* dicitur; quandoque minor, quandoque æqualis. Sic Deus, ipſe immenſus, menſura eſt omnium aliarum rerum. Quantitas enim perfectionis cujuſlibet ex his, major minorve eſt, prout ad perfectionem illius, magis minuſve accedit; lex Dei eſt menſura legum humanarum; ulna eſt menſura panni: ponder-

dera rerum gravium; Modius tritici; Sextarius aquæ; ulna probata eſt menſura reliquarum, quæ quoad quantitatem, dubiæ ſunt.

5. Hinc ad rationem menſuræ tria requiruntur. 1. Ut conveniat aliquo modo cum re menſuranda. Unde homo non poſſit eſſe menſura aliorum viventium, materia conſtantium, niſi & ipſe viveret. Et indiviſibile non poteſt eſſe menſura diviſibilium. 2. Ut certæ & fixæ quantitatis ſit, cui quatenus menſura eſt, nihil addi poteſt, aut detrahi. 3. Ut notior ſit re menſuranda.

6. Ratione quantitatis res dicuntur *finitæ* vel *infinitæ*. Res finita eſt, quæ terminis clauditur: infinita quæ terminis non clauditur. *Infinitum* multis modis dicitur. Primo *ratione perfectionis eſſentialis* Sic ſolus Deus infinitus eſt: ſolus enim ille infinitas perfectiones, virtualiter, ſeu eminenter, in unica eſſentia continet: nempe potentiam & ſapientiam infinitam, &c.

7. Deinde ratione accidentium Et ſic infinitæ ſunt aut concipi poſſunt, primo *ratione extenſionis localis*; ſive ſecundum unam duntaxat dimenſionem, ut linea infinite longa; ſive ſecundum duas tantum; ut ſuperficies infinite ſecundum longitudinem & latitudinem expanſa; ſive ſecundum omnes, ut corpus quaquaverſum extenſum, in longum, latum, et profundum; ut de Mundo fingunt

Carte-

Cartesiani. Secundo *ratione intensionis*; ut si fingamus lucem aut calorem infinitis gradibus vehementem. Tertio *ratione multitudinis*, ut numerus infinitus. Quarto *ratione loci*, si res ubique existeret. Quinto *ratione durationis*: Sic a parte post infinita erit duratio animalium rationalium. Sed infinitum secundum extensionem, intensionem, multitudinem, ubiquitatem, aut æternitatem a parte ante, nullum est creatum, nec esse potest: et infinitudo omnis generis quæ Deo convenit, ipsi essentialis est.

8. Porro aliud *actu*, et *positive* infinitum est: ut divina perfectio. Aliud solum *potestate*, et *negative*: cum alicui aliquid addi potest sine fine, ita tamen ut nunquam absolvatur additio, nec res evadat actu infinita. Sic potest mens nostra sumere unitates, aut numeros finitos, in infinitum: et numerus creaturarum augeri potest in infinitum.

C A P. XII.

Principium, Caufa, Materia & Forma.

1. A*Ttributum* commune *vicefimum*, quod omnium quidem latiffime patet, hoc eft, plurima alia fub fe comprehendit, eft *effe Originem* feu *Principium* alicujus alius. Cui refpondet *vicefimum primum*, nempe *dependere* aut *effe ab alio*, quod principiatum appellatur.

2. Eft autem *Principium*, five *Origo* rei, id a quo res quocunque modo pendet: five quicquid ad effe ipfius aliquid confert. *Principiatum* vero, quod ab alio quocunque modo pendet; hoc eft, effe fuum ipfi quocunque modo debet. Hinc divifio rerum in *dependentes*, et *independentes*. Omnes enim res creatæ dependent a Deo, et quædam ex illis ab aliis. Sicut fingulæ fere independentes funt refpectu quarundam aliarum; ut Sol non dependet a terra, aut a plantis, ficut hæ a Sole:

3. Dependet autem unum ex alio, vel *neceffario*, fcilicet cum fine eo effe nequit, ut actus rationalis a fubftantia intelligente: vel *contingenter*, cum unum accipit quidem aliquid

quid ab alio, quod tamen aliunde habere potuit. Sic vita infantis a matre nutriente contingenter pendet, quia aliunde conservari potuit. Deinde pendet unum ab alio vel secundum *entitatem*, seu existentiam, ut modi a substantiis; vel secundum *operationem*; ut causa inferior a superiore; vel quoad utrumque; ut creaturæ activæ a Deo.

4. Varie distinguitur principium: Aliud enim est *principium cognoscendi*, attributum scilicet vel axioma perspicuum, rei cognoscendæ inserviens Aliud *essendi*, quod aliquid confert ad esse aliûs præter cognitionem. Aliud *intrinsecum* rei, aliud *extrinsecum*: aliud principium est rei in *fieri* seu generationis; ut materia, forma & efficiens, quibus Peripatetici adjiciunt privationem. Aliud in *facto esse*, constituens scilicet, vel conservans: aliud denique *activum*, nempe efficiens, sive agens: aliud *passivum*, nempe subjectum, vel materia in quam agitur.

5. Est porro aliquid *principium* alterius, seu ad esse illiûs aliquid confert, vel *per se*, seu per suam entitatem; vel per actionem seu operationem. Per entitatem rursus, vel cum aliud *intrinsece* constituit, ut omnes partes rei, ex quibus, materia & forma essentiales vocantur; vel *extrinsece* aliquid conferendo. Hoc autem, si terminus sit actus cognitionis aut appetitionis, *objectum*; sin minus, *conditio* vocatur. Quod vero confert

fert ad esse alterius per operationem, *efficiens* & *agens* dicitur.

6. Si principium ad esse alterius quidquam conferat, ipsum intrinsece constituendo, aut extrinsece, per actionem, vel ut objectum dirigens, aut excitans, *causa* dicitur. Si nullus ex his modis, *conditio* vocatur. Hinc patet principium latioris significationis esse quam causam, prout vulgo accipitur. Nam conditiones a causis distingui solent, quæ tamen inter principia annumerari debent.

7. Quatuor vulgo statuuntur causarum genera; *Materia*, et *forma*, *efficiens*, et *finis*: ex quibus duæ priores *intrinsecæ* sunt causato; duæ posteriores, *extrinsecæ*. Sed convenientius quæ ad attributum originis spectant, ad quinque vel sex capita referri possunt, scilicet, *Materiam*, *formam*, *efficientem*, *conditionem* et *objectum* directivum ac motivum, sub quo continentur *exemplar*, et *finis*.

8. *Materia* vulgo definitur, causa interna ex qua rest est; hoc est, ex qua res fit aut constat. Rectius vero *principium internum commune* pluribus Speciebus vel actu vel potestate. Estque alia *proprie* et stricte dicta, quæ materia *Physica* dicitur, nempe substantia perceptionis expers: ut *lignum* ad Ignem, Mensam, Statuam, *&c.* Alia *improprie* et per analogiam quandam ad priorem, quæ *Metaphysica* vocatur, rectius vero *Logica*

dice-

diceretur ; ſcilicet, quicquid intrinſece aliud conſtituit, modo commune ſit, aut eſſe poſſit pluribus quæ ſpecie differunt. Et ſic latiſſime extenditur, non tantum ad ſubſtantias Spirituales, ſed etiam ad modos, et attributa rerum. *Ex. g.* Mens humana eſt materia ex qua fit res docta, pia, ſancta, proba; Soni ſunt materia concentûs muſici. Et omnia attributa generica ſunt quaſi materia rerum quarum ſunt attributa ; ut animal hominis. Ni forte dicas omnia attributa rei eſſentialia eſſe inſtar materiæ, horum vero connexionem ſeu identitatem eſſe veluti formam.

9. Diſtinguitur etiam Materia, in materiam *in qua*, quæ Subjectum; *ex qua*, quæ magis proprie materia, et *circa quam*, quæ objectum eſt. Quanquam una et eadem materia omnes iſtas rationes ſubire ſoleat. Nam materia quatenus eſt ſubjectum formæ, materia *in qua* dicitur ; quatenus cum forma aliquid conſtituit, *ex qua* ; quatenus denique eſt in quod agens operatur, formam ipſi introducendo , *circa quam* vocatur. Hæc enim ſunt præcipua munera Materiæ, actionem efficientis recipere, formam ſuſtentare, et cum illa compoſitum conſtituere.

10. *Forma* vulgo definitur *cauſa interna per quam res eſt*. Sed rectius, *principium internum materiam afficiens, & ad certam ſpeciem determinans*. Unde cum materia pluribus

ſpecie-

ſpeciebus communis ſit, ut lignum lecto, ſcamno, cathedræ, &c. forma cujuſque ſpeciei propria eſt, et rem quam conſtituit, ab omnibus aliis ſpeciebus diſtinguit. Alia enem eſt figura lecti, alia ſcamni, licet eadem ſit materia, non tantum ſpecie ſed etiam numero; cum ſcilicet, ut fieri ſolet, diverſas formas ſucceſſive induit.

11. Eſt autem *forma* alia *proprie dicta*, nempe, modus aliquis ſubſtantiæ, ſive materialis, ſive ſpiritualis; ut *rotunditas* eſt forma Sphæræ; *Scientia* aut *Juſtitia* mentis. Alia *improprie*; ut una ſubſtantia aliam perficiens, *ex. g.* anima corpus: et in omni ſpecie, differentia. Alia dicitur *interna*, ut habitus in mente; Unio Phyſica in compoſito; alia *externa*, ut in corpore figura, color. Alia eſt *naturalis*, quæ a natura; alia *artificioſa*, quæ ab arte proficiſcitur. Alia *prima* eſt, quæ *eſſentialis* et *ſpecifica* dicitur, ut forma naturalis ligni; alia *ſecunda*, et *adventitia*, quæ *accidentalis* vocatur; ut forma ſtatuæ ligno ſuperinducta. Omnis tamen forma accidentalis eſt materiæ, quia extra illius idæam eſſentialem eſt; et eſſentialis compoſito; quia eſſentiam illius, una cum materia, conſtituit: Sic *Albedo* eſt de eſſentia albi, qua album eſt, et *Doctrina* de eſſentia docti.

CAP. XIII.

CAP. XIII.

Causa efficiens, Actio; earumque differentiæ.

1. E*Fficiens* est causa externa, quæ *vera actione* causat. *Externa* dicitur, non quod semper extra effectum sit quoad locum, sed quia extra essentiam illius est; Unde a materia & forma distinguitur, quæ essentiam compositi constituunt. Quanquam autem vox *effectus* proprie illud significet quod ab efficiente producitur, ad omnia tamen, quæ ex quavis causa oriuntur, applicari solet. Ut cum effectus materiæ dicitur formam suscipere, formæ vero materiam perficere, utriusque simul compositum constituere. Finis denique efficientem inducere ad agendum.

2. Sicut in omni causa considerenda est *virtus*, seu aptitudo *causandi*, et *actualis causatio*; ut in materia, aptitudo recipiendi formam, et actualis illius receptio; in forma aptitudo informandi materiam, et actualis illius informatio; in fine aptitudo movendi efficientem, et motus actualis; ita etiam in efficiente, consideranda sunt virtus efficiendi, et actualis effectio. Sub virtute autem

effectiva

fectiva continetur tum *potentia* agendi, quæ mnibus causis efficientibus communis est; m *propensio* ad agendum, quæ in solis illis iæ ex cognitione agunt a potentia agendi stinguitur: *& per* se considerata, causa *pro-umena* dici solet: Sic *amor* proximi, qui opensio est in illius bonum, causa est cur ipsi nefacimus; *avaritia* est causa furti; *fames* t causa motus animalis ad pabulum. Estque *pensio* illa vel *naturalis*; ut in parentibus ga liberos; vel *adventitia*; & hæc rur-s vel supernaturaliter indita a Deo, vel ac-uisita & attracta, sive bene agendo, sive ale.

3. *Effectio* seu *actio*, quæ causalitas effici-tis dicitur, *est modus quidam per quem effi-ns dat esse effectui*; sive per quem effectus ea procedit.. Utrumque enim denominat ficientem ut esse dantem; effectum ut acci-ntem. Est autem actio alia *immanens*, jus effectus est in ipso agente; ut perce-io, appetitio; alia *transiens*; cujus effe-s est extra agens; ut Scriptio, ustio. Acti-i immanenti respondet *objectum*; quod ab denominatur, ut per cognitionem res di-ur *cognita*, per *volitionem* volita.

4. *Actio transiens* vel est creativa, per am aliquid producitur ex nihilo, hoc est in-pendenter a materia, seu subjecto præexi-nte; & est Dei propria: vel *transmuta-a*, quæ in subjectum præexistens transit;

ut cum lignum ab igne calefit, aut in flamma convertitur. Unde cum in omni actione re periantur tria, *agens*, qui actionem exerce seu edit, *terminus a quo*, qui est non-esse re antequam producitur, & *terminus ad quem* qui est ipsa res producta ; in transmutati reperitur quartum, nempe *subjectum* pa tiens.

5. Actionis transmutativæ sex sunt specie *Generatio*, quæ est productio formæ essenti alis, seu specificæ; ut cum ex ligno fit ig nis, ex semine planta: *Corruptio*, quæ est for mæ istiusmodi destructio; ut cum ignis ex tinguitur, planta putrescit. *Accretio*, pe quam novæ partes adduntur. *Decretio*, pe quam quædam partes decedunt. *Alterati* per quam forma aliqua, non specifica, acqui ritur, aut deperditur; ut cum aer illumina tur, aut obtenebratur. Estque hæc vel *abso luta*, ut cum imperitus fit doctus; vel *gra dualis*, ut cum doctus fit doctior. Deniqu *motus* active Sumptus, (secus enim non e actio, sed passio, seu receptio) qui distinctio nis causa *motio* dicetur, est translatio rei e uno loco in alium. Et hæc quidem de acti one.

6. Varie dividitur causa efficiens. Et pri mo, in *procreantem*, quæ dat primum es effectui & *conservantem* quæ esse jam datu durare facit. Utrumque præstat Deus circ res creatas. Conservat autem una res cr

at

ata aliam, vel materiam novam ſuppeditando, qua partes deperditæ reſarciantur; ut nutrix infantem, lac præbendo: vel contrarium expellendo, aut abarcendo; ſic Medicina, et veſtis, corpus, et vitam conſervat.

Secundo, Efficiens vel eſt *ſolitaria*, quæ nulla alia concurrente efficit; ut Deus in creatione mundi; Chriſtus in officio Mediatoris præſtando: vel *ſocia*, quæ alia concurrente efficit. Eſtque vel *principalis*, vel *minus principalis*, vel *æqualis*. Efficiens principalis eſt, quæ majorem virtutem exercet; aut modo præſtantiori efficit: *Minus principalis*, quæ contra. Æqualis quæ parem virtutem exercet. Suntque iſtius modi cauſæ nonnunquam *ſubordinatæ*, cum ſcilicet actio unius pendet ab actione alterius: quo caſu efficiens principalis *Superior*, minus principalis *inferior* dicitur. Sic in horologio, cauſæ ſuperiores motus ſunt rotæ majores, ſuprema autem, pondus quod primam rotam circumagit. Quandoque *coordinatæ* ſunt, quando actio unius, ab actione alterius non pendet. Ut cum duo nautæ virtutem parem aut imparem exercentes, navigium e littore pellunt; aut cum plures equi currum trahunt.

8. Sub cauſa minus principali continetur *inſtrumentum*, quod in ſubſidium adhibetur a cauſa principali, et ab ea movetur. Unde in

in virtute illius agere dicitur. Eſtque aliud *naturale*; ut in animali, oculus eſt inſtrumentum videndi; Nervi, et Muſculi, motus progreſſivi. Aliud *artificiale*, quod ab artifice uſurpatur; ut malleus, vel ſerra a fabro. Aliud *morale*, nempe, perſona ex imperio aut ſuaſu alterius agens. Sic Miniſtri eccleſiæ ſunt inſtrumenta Chriſti; reipublicæ Magiſtratus politici; nefarii ſunt inſtrumenta Satanæ. Diſtinguunt etiam quidem inſtrumenta, in *activa*; ut gladius in ſecando, penna in Scribendo; et *paſſiva*; ut incus, bilanx. Sed hujuſmodi inſtrumenta cauſæ efficientes proprie non ſunt.

9. Tertio, Efficiens alia *Univoca* dicitur, nempe cujus effectus eſt ejuſdem ſpeciei, ut cum animal generat animal: alia *æquivoca*, quæ contra, ut cum ſol generat animal, muſcam, vermem, apem, ex Materia putri.

10. Quarto, alia eſt *univerſalis*, quæ eodem influxu concurrit ad varia genera effectuum: ut calor ſolis ad aquam in vaporem committendum, lutum indurandum, fructus maturandos, &c. Alia *particularis*, cujus influxus ad unum quoddam genus effectuum reſtringitur: ut vis prolifica ſeminis ad productionem viventis.

11. Quinto alia eſt *prima*, et ſuprema; idque vel abſolute, ut Deus; vel *in certo ordine*; ut Adamus reſpectu generis humani.

lia est *secunda*, et *inferior*; ut quævis effi-
iens creata respectu Dei, et omnino omnis
fficiens subordinata, quatenus est talis.

12. Sexto alia est *necessaria*, quæ si vir-
ute sufficiente instructa sit, et nullum impe-
imentum interveniat, non potest non age-
e: Sic ignis est causa necessaria combustio-
is, si materiæ idoneæ convenienter appli-
etur. Alia *libera* est, quæ sufficiente vir-
ute instructa, et remotis impedimentis, po-
est agere vel non; item potest hoc vel illud
el contrarium agere. Ex. g. homo est cau-
a libera ambulationis, quia etiam cum vi-
es suppetunt, pedes sani, et non ligati, via
on impedita, potest abstinere ab ambulan-
o. Unde causa necessaria determinata est
d unum genus effectuum; libera vero in-
ifferens est ad plura opposita. Quousque
utem indifferentia et latitudo illa extenda-
ur, alibi dicendum est. Deinde causa ne-
essaria agit, quandocunque, qnamdiu, et
uantum potest, sine moderatione, aut in-
ermissione: at causa libera agit, quando,
uamdiu, et quantum libet, a *libendo* enim *li-
berum* dicitur.

CAP. XIV.

Causa exemplaris, procatarctica, moralis, finis, conditio, generales distributiones causarum.

1. INter ea quæ ad locum originis sive causarum spectant, numeratur, ut supra diximus, *objectum* directivum, et motivum. Objectum *directivum* est, forma vel simulacrum rei, extra agens, cujus intuitu dirigitur ad aliquid faciendum; ut typus ædificii extruendi in chartula descriptus. *Exemplar* vulgo et *causa exemplaris* dicitur. Dirigit autem exemplar, dum occasionem præbet agenti, idæam rei faciendæ, in mente formandi. Quanquam ideæ istiusmodi sæpe intus in mente formari soleant, nullo exemplari externo dirigente. Ad exemplar etiam pertinent præcepta, et regulæ artium, quæ quandoque exterius in signis, nempe vocibus, aut scriptis proponuntur a docente; quandoque interius a mente inventoris constituuntur.

2. Objectum *motivum* aliud est quod assensum aut dissensum inducit; ut evidentia veritatis per se notæ ad assensum sui, et conclusionis quæ ex ea sequitur. Unde principia, seu præ-

præmissæ in discursu, causæ cognitionis vocantur. Aliud est quod ad volendum, vel nolendum, appetendum, aut aversandum, et operationes consequentes inducit. Ut cum res aliqua amorem sui aut odium parit, spem aut fiduciam facit, metum incutit, dolorem aut gaudium adfert. Et hoc est quod *causa objectiva*, opposite ad eam quæ proprie effectiva est, vulgo appellatur.

3. Qui objectum istiusmodi proponit, quo alius ad aliquod ex his quæ jam diximus, præsertim actionem transeuntem induci poterit, *autor* dicitur: ut cum quis alium ad cædem, aut furtum suadet. Objectum autem ipsum, quo quis ad agendum movetur, (quanquam motus hîc metaphoricus est,) causa *procatarctica* vocatur: ad quam spectat *qualitas objecti* bona, vel mala, sive vera, sive solum apparens; *occasio*, seu opportunitas agendi; *meritum*, et demeritum personæ, in cujus gratiam, aut contra quam aliquid agitur.

4. Nunc opportunum est declarare divisionem efficientis vulgarem, in physicam, et moralem. Quanquam causa moralis non sit proprie efficiens. Causa *Physica*, seu naturalis dicitur, quæ vera actione causat: exempla capite superiori plurima dedimus. Causa *moralis* proprie est, cujus actio est in genere morum, adeoque lege honestatis regulatur. Unde semper est persona aliqua. Complectitur

tur igitur primo, illum qui objecta motiva proponendo suadet, aut incitat quomodocunque alium ad aliquem actum, cujus exempla sectione praecedenti adducta sunt. Deinde, qui activa naturalia passivis applicat: sic qui ignem ædibus injicit, causa moralis est incendii. Tertio qui impedit ne proponantur objecta motiva aut directiva; vel ne activa naturalia cum passivis congrediantur, causa moralis est cur non existet effectus, qui alioqui sequi posset. Sic qui cursum Evangelii impediunt, causæ sunt perditionis hominum. Et qui medico prudenti resistunt, ne remedia ægrotanti applicet, causæ sunt, cur æger sanitatem non recuperat. Quarto, qui non impedit ne motiva proponantur, aut congressum agentium et patientium, cum posset, et debeat, causa effectus censetur: ut qui conflagrationem non restinguit, aut proximum non defendet et tuetur. Denique, qui objecta non proponit aut activa passivis non applicat cum posset et debeat, causa est cur non existit effectus. Ut qui alios curæ suæ commissos non instruunt, hortantur aut admoneant, causæ sunt, cur ignari aut improbi sint. Et qui necessaria ad vitam alterius conservandum denegat, causa est cur alter pereat.

5. Improprie et analogice causæ morales censentur, primo objecta ipsa, quæ dirigunt aut movent; quia ab ejusmodi causis propo-

ni ſolent, et non agunt influxu phyſico. Deinde etiam illa agentia, quæ ratione deſtituuntur, cum caſu objecta motiva proponunt, aut activa & paſſiva inter ſe committunt: Ut cum beſtia focum diſpergendo, occaſionem dat domus comburendi; aut ſegetes depaſcendo, iram in agricola movet.

6. Bonitas objecti, qua movetur agens, vel ſpectatur ut propter quam aliud expetitur, et dicitur *finis*: vel quæ expetenda ſit propter aliud, et *medium* ad finem appellatur. Finis igitur eſt *id cujus gratia aliquid eſt*, ſeu cui acquirendo, aut præſtando aliquid inſervit; et propter quod, aliquid ſuſcipitur aut agitur. *Medium* vero ad finem, quod alteri inſervit, quodque illius gratia eligitur, aut agitur. Ut *Sanitas* eſt finis tum medicamenti ipſius, tum etiam omnium quibus paratur, applicatur, et ſumitur; & hæc omnia ſanitatis media ſunt.

7. Ex mediis ad finem, alia ſunt *neceſſaria*, ſine quibus finis vel abſolute, vel ex hypotheſi aliqua, obtineri nequit; Ut *conſervatio Dei* eſt medium abſolute neceſſarium, ut creatura in eſſe permaneat; *alimentum* eſt medium neceſſarium vitæ naturaliter conſervandæ; *fides* in Chriſtum eſt medium neceſſarium juſtificationis, & Salutis. Alia ſunt contingentia; quæ licet ad finem acquirendum apta ſint, aut etiam ſufficiant, ſine illis tamen, per alia ſcilicet, acquiri poteſt. Sic multa ſunt ciborum

ciborum genera, quæ vitæ quidem ſuſtentandæ utilia ſunt, non tamen neceſſaria. Deinde alia *ſufficiunt* fini acquirendo ; alia minime. Alia ſunt *propria* unius finis ; alia multorum *communia*. Alia ſunt quibus finis certo & neceſſario obtinetur ; alia ſecus. Quorum exempla non vacat proferre.

8. Varie etiam diſtinguitur finis. Primo in *univerſalem*, ad quem omnia abſolute, aut omnia certi ordinis communiter tendunt, aut diriguntur. Sic *Deus* ſeu *gloria* Dei, eſt finis omnium creaturarum ; Et *particularem*, in quem unumquodque agens, Saltem unumquodque genus, tanquam proprium tendit : ut finis particularis, & proprius, ſolis eſt, mundum illuminare, res terreſtres calefacere: & ex ſtudioſis alius medicinam cogitat, alius juris prudentiam, &c.

9. Secundo, alius eſt finis rei *primarius*, qui magis ad agendum movet & præcipue intenditur : alius *ſecundarius*, et acceſſorius, qui contra. Ut in erudione proſequenda, finis primarius uni eſt lucrum ; ſecundarius gloria ; alteri contra ; prout quiſque affectus eſt.

10. Tertio, alius eſt finis *ultimus*, & ſupremus, qui ad ulteriorem non refertur : alius *ſubordinatus* qui contra. Eadem enim res, reſpectu diverſorum, eſt & medium, & finis. Ut ſanitas medium eſt actionis, finis vero medicinæ. Unde, in omni ſerie finium & mediorum, datur *primum* medium, quod

medium

medium duntaxat est non autem finis; et finis ultimus, qui tantum finis est, non autem medium. Et quo finis superior est eo prius intenditur, posterius acquiritur, et contra. Est autem finis ultimus vel *simpliciter*; ut Dei gloria finis est omnium creaturarum, et omnium actionum humanarum: vel *in aliquo ordine*, ut finis ultimus medicinæ proprius, est sanitatis conservatio, et restitutio.

11. Quarto, *finis* spectari potest vel ut *intentus*, seu in proposito agentis; vel ut *obtentus*, seu in fruitione. Sicut & media considerari possunt prout eliguntur & prout executioni mandantur. In quibus omnibus hic ordo observandus est, quod intentio finis præcedat electionem mediorum, electio mediorum executionem, executio denique possessionem, seu adeptionem finis.

12. Restat *conditio*, quæ ad aliud aliquid confert, nec tamen intrinsece constituendo, ut materia et forma; nec efficiendo, ut efficiens; nec dirigendo, aut excitando ad agendum, ut exemplar, media, finis. Unde *causa sine qua non* appellari solet. Omnis enim conditio est quiddam necessarium ad id cujus conditio est. Sic conjunctio localis ignis cum materia, est conditio requisita ad combustionem: apertio oculorum et illustratio objecti, sunt conditiones necessariæ ad videndum. Est autem *conditio* alia *natu-*

ralis

ralis, ut in exemplis jam datis; alia *libera*, ſeu arbitraria; ut in contractibus. Id quod a conditione pendet *condionatum* dicitur, cui opponitur *abſolutum*, ſive quod a conditione liberum eſt.

13. Reſtat porro ut generales quaſdam cauſarum diſtributiones recenſeamus. Et primo alia eſt *cauſa proxima* quæ immediate; alia *remota*, quæ alia mediante cauſat; ut in horologio, rotæ ſupremæ ſunt cauſæ efficientes motûs infimarum remotæ; proximarum vero, proximæ. Finis remotus calami eſt abſenti conceptus patefacere, proximus ſcribere.

14. Deinde alia eſt cauſa *totalis*, ſeu *adæquata*, cum nulla alia, ejuſdem ordinis, ad cauſatum concurrit; alia *particularis*, et inadæquata, cum ſecus: Ut cum *unus equus* currum trahit, eſt cauſa efficiens tractionis totalis; cum *alius* concurrit, partialis tantum. Finis totalis pecuniæ eſt, res ad vitam preſentem neceſſarias, nobismetipſis, aut aliis comparare: partialis eſt comparare cibum, aut veſtem. Materia totalis menſæ, ſunt omnia ligna ex quibus fit; partialis eſt unum vel alterum ex illis.

15. Tertio alia eſt cauſa *per ſe*, quæ ſecundum virtutem nomine ſuo expreſſe ſignificatam cauſat; alia eſt cauſa *per accidens*, quæ ſecundum aliam virtutem, qnám quæ nomine ſuo ſignificatur, cauſat. Sic *Muſi-*

cus

cus eſt cauſa efficiens per ſe cantus; *terram parare* ad plantandum, eſt finis per ſe, quem agricola fodiendo intendit. Id quod *combuſtibile* eſt, materia per ſe ignis eſt. Muſicus enim ſecundum artem muſicæ cantat, quæ nomine *Muſicus* expreſſe ſignificatur, et ſic de reliquis. At Muſicus eſt efficiens per accidens ſtatuæ; inventio theſauri eſt finis per accidens foſſionis: Et baculus Diogenis eſt materia per accidens ignis. Muſicus enim non qua muſicus, ſeu per artem muſicæ, ſed qua ſtatuarius, ſive per artem ſtatuariam, ſtatuam efficit, *&c.* Hinc patat cauſam per accidens unius effectus, eſſe cauſam per ſe alterius. Et cauſam per accidens phyſicam, eſſe cauſam per ſe moralem: ut cum quis ex ignorantia culpabili, non tamen ex propoſito, alium vulnerat.

16. Sub cauſis per accidens continentur *caſus*, et *fortuna*. Caſus eſt cauſa per accidens eorum quæ ab agentibus, cognitionis, aut rationis expertibus, fiunt: ut cum tegula e faſtigio domus, cadens, tranſeuntem vulnerat. Caſu enim evenit, quod tegula tunc cadat, cum aliquis tranſit, et viciſſim. Item caſu eſt, quod bos campum pererrans, pabuli quærendi gratia, nidum lucaris conterat Fortuna eſt cauſa per accidens eorum quæ homini obtingunt: ut cum quis ex morte alterius diteſcit. Vocantur autem caſus et fortuna cauſæ per accidens,

dens, quia præter propensionem, propositum aut consilium suum, causant, *v. g.* tegula cadens per se tantum propendet in locum inferiorem, non autem transeuntem vulnerare, nisi ex accidenti; eo quod is per accidens illam intercipit, et sic de reliquis. Respectu primæ causæ, nihil est casuale aut fortuitum: nam præter scientiam & consilium illius, nihil evenit. Sunt igitur casus et fortuna, providentia divina, nobis ante eventum occulta.

CAP. XV.

Convenientia, Differentia, Oppositio; Ordo prioris, posterioris, et simul.

1. ATtributum commune *vicesimum secundum*, est *convenire* cum aliquo *vicesimum-tertium* vero, ab alio differre. Convenientia est per quam una res est sicut alia: differentia contra, per quam una non est sicut alia. Differt igitur convenientia ab Identitate, quod hæc sit affectio rei ad seipsam comparatæ; illa plurium distinctarum: dif-

ferentia

ferentia vero a diſtinctione differt, quod hæc nullam diſſimilitudinem neceſſario importet, illa contra. Cum autem omnis convenientia & differentia relatio ſit, adeoque mutua, hinc fit quod res convenientes & differentes, non tantum ſimul, ſed etiam ſeorſim, una ad alteram convenire dicantur, et differre.

2. Quod ad diſtributiones convenientiarum & differentiarum attinet, quædam res prout certis nominibus appellantur, ſolo nomine conveniunt, et *homonyma*, latine *æquivoca* nuncupantur, ut homo *francus* et *gallus gallinaceus*, prout nomine *gallus* ſignificantur; animal latrans, et ſignum illud Zodiaci, quod ſol ingreditur circiter 14 Julii prout nomine *canis* notantur. Quædam voce et re per illam ſignificata; ut homo et beſtia in animali. Similiter quædam ſolis nominibus differunt ut enſis et gladius, quædam re et nominibus ſimul, ut enſis et haſta.

3. Ex illis quæ re et nomine ſimul conveniunt quædam *ſynonyma* vocantur; illa ſcilicet, in quibus ratio per nomen commune ſignificata eadem eſt, hoc eſt omnino ſimilis; Latini *univoca* appellant; ut riſus Socratis & riſus Platonis, in nomine *riſus*, et re ſignificata, plane conveniunt. Alia *analoga* dicuntur, in quibus ſcilicet ratio communi nomine ſignificata, in uno proprie reperitur, in altero vel reliquis Tropice, nempe, per Metaphoram, Metonymiam, aut Synecdochen

chen. Sic conveniunt *riſus* hominis, et amœnitas campi, in voce riſus & re ſignificata. Campus enim per metaphoram, propter amænitatem, ridere dicitur. Et *ſanum* non tantum animali tribuitur, quod proprie ſubjectum ſanitatis eſt, ſed etiam cibo, quo ſanitas conſervatur, medicamento, quo reſtituitur ; et urinæ, quo nonnunquam ſignificatur.

4. Convenientia & Differentia in re per vocem ſignificata, vel eſt *realis*, eorum ſcilicet, quæ realiter aut modalitur diſtinguuntur ; vel *rationis* ; cum res ſola ratione diſtinguuntur. Sic Socrates & Plato realiter conveniunt in eo quod uterque fuit Philoſophus, et Ethnicus : Differunt vero, quod hic diſcipulus, ille præceptor fuerit. Sed Socrates ſibi ipſi convenire dicitur convenientia rationis ; quia ſub diverſis rationibus conſideratus idem homo eſt. Ratione differunt attributa rerum ſimplicium eſſentialia, ut virtus intelligendi & volendi in angelo aut mente noſtra.

5. Convenientia et differentia realis, vel eſt in *eſſentiis*, vel in *accidentibus*, vel in *utriſque* ſimul. Convenientia in tota eſſentia, *ſpecifica* dicitur ; ut convenientia omnium hominum in natura humana : in parte tantum, *generica* eſt : ut convenientia hominis & beſtiæ in natura ſenſitiva. Prior igitur eſt omnium individuorum ejuſdem ſpeciei ; poſterior

terior, omnium ſpecierum ejusdem generis. Differentia in tota eſſentia, *generica* dici poteſt, nempe rerum quæ (ut dici ſolet,) *toto genere* differunt; quippe in nullo omnino conveniunt, ut perceptibile & imperceptibile; vel in nullo poſitivo ac reali; ut ens & nihil. Differentia in parte eſſentiæ *ſpecifica* dicitur; atque differentia diverſarum ſpecierum quarumcunque quæ ſub uno aliquo genere collocantur; ut hominis, beſtiæ, plantæ, lapidis, *&c.*

6. Convenientia & differentia in accidentibus, alia *interna* dicitur, quæ in accidentibus internis eſt; alia *externa* quæ in externis Convenientia igitur in quantitate continua dicitur *æqualitas*; in diſcreta, *paritas*; in quantitate perfectionis, utroque nomine vocatur. Differentia vero in prima ex his, *inæqualitas*, in ſecunda imparitas; in tertio, utroque nomine dicitur. Convenientia in modis quæ vulgo in Scholis *qualitates* vocantur; ſive ſimplices illi ſint, ſive compoſiti, *ſimilitudo* dicitur, differentia vero, *diſſimilitudo.* Sed tum voces illæ ſtrictæ accipiuntur in aliarum defectu. Latius enim ſimilitudo & diſſimilitudo ſunt, ipſa convenientia & differentia. Convenientia & differentia externa dicitur, quæ eſt in cauſis, effectis, adjunctis externis, circumſtantiis, & omnibus quæ ſub hiſce continentur. Sed ſimilitudo rationum, quarum ſingulæ inter

plura uersantur, analogia, seu convenientia analogica dicitur. Sic ratio 2 ad 4, convenit cum ratione 3 ad 6. Similis enim utrobique est, nempe dupla & dimidia. Et similis ratio est cibi salubris ad corpus, & bonæ eruditionis ad mentem. Item ut gubernator ad navim, tempestate urgente, ita prudens magistratus ad rempublicam periclitantem.

7. Porro res diversæ seu discrepantes, quatenus sibi mutuo repugnant, *opposita*, et earum repugnantiæ *oppositio* vocatur. Quanquam repugnantia, sub aliqua ratione, etiam in illis, quæ maxime conveniunt, (si convenientiam realem & proprie dictam intelligas,) reperiatur. Est enim repugnantia rerum, alia *maxima*, alia *media*, alia *minima*. Minima repugnantia, (ut hinc ordiamur) est per quam res licet simillimæ sint, repugnant identificari; ut duæ lineæ æquales, duo ova ejusdem avis. Verum repugnantia ista inter oppositiones non censetur. Maxima igitur repugnantia est inter illa, quæ consistere nequeunt in rerum natura, adeoque simpliciter pugnant, et opposita sunt; nempe inter quamlibet rem et negationem sui: ut inter hominem, et non hominem. Nihil enim potest simul esse et non esse. Oppositio ista *contradictio*, et oppositio contradictoria dicitur, et quæ sic opponuntur, contradicentia.

8. Med-

8. Media repugnantia eſt eorum, quæ circa idem ſubjectum pugnant, cui ſecundum eandem partem ſimul convenire nequeunt. Horum ſi alterum negativum ſit, *privative* oppoſita vocantur; ſic opponuntur res & ejus carentia in Subjecto capaci; ut viſus & cæcitas in oculo; veſtitus et nuditas, in corpore. Si utrumque poſitivum ſit, *contraria*, et oppoſitio, contrarietas dicitur, (quanquam omnia oppoſita nonnunquam contraria vocari ſoleant:) ut inter formas & modos diſſimiles: *ex. g.* inter virtutem, & vitium, albedinem, et nigredinem; ſcientiam et errorem. Et ex his quædam carent omni medio, in ſubjecto cui convenire ſolent; et idcirco contraria *immediata* nuncupantur. Ut in numero paritas, et imparitas; in mente, propenſio ad bonum, et ad malum. Nulla enim mens negative affecta eſt ad utrumque. Alia medium habent, quæ mediata vocantur, ut albedo et nigredo, medios colores admittunt.

Devenimus tandem ad *viceſimum quartum* et ultimum attributum commune, nempe, *ordinem.* Is autem ſemper inter plura eſt, quæ vel ſunt ſimul vel non. Si non ſunt ſimul, vel ſunt duo tantum, et ordo inter illa eſt habitudo *prioris* et *poſterioris*; ; vel plura duobus, et ordo eſt inter *primum*, *medium*, et *ultimum*, ſeu *poſtremum*. *Simul* dicuntur, quorum neutrum, aut nullum eſt prius aut po-

ſterius. *Primum* eſt, cui nihil antecedit: ſive abſolute, ut Deus, ſive in aliqua ſerie; ut Adamus in genere humano. *Prius* vero, cui aliquid conſequens eſt: *poſterius*, cui aliquid eſt antecedens. *Poſtremum*, cui nihil eſt conſequens. Medium denique quod inter primum & ultimum, aut inter prius & poſterius locum obtinet. Quanquam Medium ſæpe ſumi ſoleat pro eo, quod ex æquo, diſtat ab utroque extremo.

10. Pleraque ex his *quinque* modis dicuntur, *tempore*, *natura*, *diſpoſitione*, *dignitate*, & *cognitione*. Prius *tempore* dicitur, quod exiſtit alio non exiſtente, futuro tamen. Sic Plato Ariſtotele prior fuit, & Socrates Platone. Poſterius, quod exiſtere incipit poſtquam aliud aliquandiu extitit. Simul *tempore* ſunt, quæ coexiſtunt, vel pro toto durationis ſuæ ſpatio, vel pro aliqua illius parte. Exempla facile occurrunt.

11 *Prius naturâ* dicitur, quicquid ad aliud requiritur, ſive ut cauſa, ſive ut conditio neceſſaria, ſive ut his analogum. Hoc modo priora ſunt eſſentia accidentibus, unitas multitudine, ſubjectum adjuncto, efficiens effecto, finis mediis, materia forma, & unio compoſito, partes toto, objecta actibus; diſtinctio prior eſt convenientia, differentia, relatione, et oppoſitione; approximatio agentis ad paſſum, prior eſt actione, actio paſſione; omnia denique attributa eſſentialia

lia priora ſunt rebus quarum ſunt attributa. Ex his vero poſtremis quæ communia ſunt priora *quoad exiſtendi conſecutionem* ab Ariſtotele vocantur; quia a rebus ad ejusmodi attributa, valet conſecutio ſed non viciſſim: Sic animal prius eſt homine; quia ſequitur, eſt homo, Ergo eſt animal, ſed non viciſſim. *Poſterius* igitur *natura* eſt ad quod aliud requiritur, ſed non viciſſim: ut in exemplis datis, ſi ea invertas. *Simul natura* ſunt, quorum unum non requiritur ad alterum. Ut duæ ſpecies in participatione ejuſdem generis univoci: vel quæ ad ſe mutuo requiruntur, ut omnia relata, qua talia.

12. *Prius diſpoſitione* eſt, quod priori in loco; *poſterius* quod in poſteriori; *Simul*, quæ in locis collaterabilus ponuntur. Exempla ipſa exqniras. *Prius dignitate* dicitur, quod perfectius, aut præſtantius, *poſterius* quod minus perfectum; *Simul*, quæ perfectione ſunt æqualia.

13. Prius *cognitione*, vel eſt quod de facto prius cognoſcitur, vel quod noſcibilius eſt, ſive *quoad nos*, ſive *in ſe*. Noſcibilius quoad nos tantum eſt, quod pro iufirmitate noſtra, prius cognitioni noſtræ occurrit, nempe, quicquid ſenſibus externis, aut etiam experientiæ internæ vicinins eſt. Priora igitur cognitione confuſa & imperfectiori, ſunt effecta cauſis, tota partibus, ſingularia univerſalibus;

ſalibus. In ſe autem noſcibilius dicitur, quod cognitionem perfectam quærenti, prius cognoſcendum eſt; nempe, quicquid natura prius eſt: Sic cognitione priora ſunt cauſæ effectis, partes toto, univerſalia ſingularibus. Ex his patet, quænam cognitione *poſteriora* ſint. *Simul* cognitione ſunt, ex quibus cognitio unius non pendet ex cognitione alterius: ut illa omnia quæ ſimul natura ſunt.

CAP. XVI.

Voces eorumque differentiæ in Logica *notandæ.*

1. SEquitur ut de vocibus et oratione, quantum inſtitutum logicæ poſtulat, breviter diſſeramus: ea duntaxat ſeligentes, quæ in grammatica vel prætermiſſa ſunt, aut minus accurate traduntur, aut a tyronibus non ſatis intelliguntur.

2. *Vox* eſt ſonus ex ore animalis prolatus, cum ſenſu, et imaginatione aliqua conjunctus. *Finis* & uſus vocum eſt, vel ut aliquid alteri ſignificetur. quem finem agens ration

præ

præditum intendit, sed bruta animantia in eum tendunt per instinctum naturalem; ut cum *ovis* agnum absentem balando quærit, et vocat: vel ut animal se delectet; ut aves canendo, vel ut dolorem exprimat, et aliquantum leniat. Unde Aristoteles dicit vocem *esse jucundi & molesti significationem*. Vel denique, (quod in solo homine locum obtinet,) ut affectum aliquem, aut attentionem majorem in se excitet, ut pii in orando.

3. Est autem vox, vel *significativa*, vel *non*. De non significativis, nihil attinet dicere. Significativa vox dicitur, vel *remote*, et sola *aptitudine*; Si scilicet ad res aut animi motus indicandos adhiberetur: ut *blictri*, *scindapsus*. Hæ enim, et enumeræ istiusmodi quæ ab homine formari possunt, nihil actu significant; apta tamen sunt significare, si in usum traherentur. Vel *proximæ*, & *actu*; scilicet cum usus significationem imposuit.

4. Vox igitur actu significativa, *alia* est quæ *affectum* aliquem animi, puta amorem, vel odium, gaudium aut dolorem, admirationem, &c. significat: ut *hinnitus*, *boatus*, *vagitus* infantium, interjectiones omnes, ut *evax*, *ohe*, *papæ*. Alia *conceptum* mentis, sive cum affectu notabili conjunctum, sive non. Hujusmodi autem vocum finis est, primarius quidem res extra mentem, secundarius vero conceptus mentis indicare. Por-

 ro,

ro, vox *alia prolata*, quæ proprie vox eſt; alia *Scripta*, quæ ideo vox dicitur, quia eſt ſignum vocis viſibile. Sicut enim voces immediate ſignificant res & conceptus, ita etiam ſcripta immediate voces, ſeu ſonos articûlatos ſignificant.

5. De vocibus igitur articulatis, rerum & conceptuum ſignificativis, quæ in preſenti tractandæ ſunt, *ſecundum præceptum* generale in Logica ſtatuendum eſt, nempe, *ut illæ cum ſuis attributis ad certos ordines ſeu locos revocentur.* Ordines autem illos hic tantum tradimus qui ex diverſitate ſignificandi, non autem quæ a derivatione & inflexione et ejusmodi accidentibus petuntur. Sunt autem præcipue qui ſequuntur.

6. Primô voces aliæ *per ſe* ſignificant, nempe, illæ quæ nomina ſubſtantiva, et pronomina, a grammaticis vocantur. Per ſe autem ſignificant, quia res ſignificatæ, vel ſubſiſtunt per ſe, ut omnes ſubſtantiæ, vel, ſi reipſa in aliis ſubſiſtant, conſiderantur tamen per ſe, ſeu præciſe, non conſideratis illis quibus inſunt ; ut omnes modi, et rationes rerum abſtracte conſideratæ ; *ex. g. durities, calor, juſtitia, prudentia, unitas, identitas, diſtinctio, relatio, &c.* Aliæ non niſi *aliis adjectæ* ſignificant, quæ idcirco *conſignificare* dicuntur : nempe, illæ, quæ ſignificant res adjacentes qua tales, et qæecunque ut adjacentes a nobis conſiderantur.

7. Ex

7. Ex his rurſus quædam *ſola attributa* rerum ſignificare aptæ ſunt, ut pleraque nomina *adjectiva*, omnia *participia*, et quæ inſignificando his æquipollent; ut præpoſitiones cum nominibus ſubſtantivis, aut pronominibus: ut *bonus*, *venturus*, *in loco*, *a Deo*, *contra me*. *Sola attributa* dico, quia nomina Subſtantiva, tum ſubjecta, tum attributa deſignare ſolent, licet ſubjecta frequentius. Aliæ ſubjectorum et attributorum ſignificationem *modificant*; ut *adverbia*, et *conjunctiones*, et nonnulla adjectiva. Ut in his orationibus, *quidam bene audiunt & male vivunt*, *bene dicere non omnibus datur*. In priori enim, adverbia *bene* & *male* modificant duo attributa, *audiunt*, et *vivunt*, quæ de eodem ſubjecto efferuntur, nempe *homines*, quod ſubintelligitur, et adjectivo quidam modificatur. In poſteriori, adverbium *bene* modificat ſubjectum *dicere*.

8. Aliæ ſolam *identitatem* rerum denotant, ut verbum ſubſtantivum *Sum*, *es*, *eſt*, *&c.* Aliæ diverſitatem, ſeu diſtinctionem, ut omnes notæ negandi; aliæ pluribus ex hiſce officiis ſimul funguntur. Nam verba adjectiva, omnia ſcilicet verba præter ſubſtantiva, attributum illiuſque identitatem cum ſubjecto ſimul ſignificat: ut in hac oratione, *Socrates diſputat*, verbum diſputat ſignificat id quod actionem diſputandi exercet, idem eſſe cum Socrate. Et quædam

nomina

nomina ſubjecta et attributa, una cum modis quibusdam, ſignificant; ut *artifex*, hominem arte præditum; *optimus*, bonum ſupra omnes ſui ordinis. Aliæ denique ſignificant dependentiam et connexionem rerum et propoſitionum; ut *conjunctiones illativæ* et *cauſales, quia, ideo, ergo, igitur*, et ſimiles.

9. Secundo, aliæ voces *abſolutæ* dicuntur; illæ ſcilicet, quæ ſubſtantias, aut modos abſtractos ſignificant; ut *luna*, *motus*: aliæ *connotativæ*, quæ res modificatas. Hæ autem directe ſubjectum, ſed confuſe et generatim ſignificant, modum vero, vel formam, ſeu affectionem aliquam, indirecte, diſtincte tamen, et in ſpecie: ſive, ut alii efferunt, *in recto ſubjectum*, *in obliquo formam*: ut juſtus directe ſignificat aliquid juſtitia affectum, ſeu *habens juſtitiam*; ſive illud ſit Deus, ſive angelus, ſive homo: indirecte vero, ſed diſtincte ac in ſpecie *juſtitiam*. Sic etiam *homo* aliquid habens ſenſum et rationem, aut conſtans corpore et mente ſignificat. *Connotare* igitur vox dicitur, cum unum directe ſignificat, aliud indirecte. Directe autem ſignificare eſt, repræſentare aliquid ut per ſe ſtans, indirecte vero, eſt repræſentare aliquid ut alteri adjacens.

10. Tertio, alia eſt vox *communis*, ſeu *appellativa*, quæ rem pluribus communem

ſignificat

ſignificat, et omnibus quibus res illa communis eſt, applicari ſolet; ut *ſtella* ſignificat naturam communem omnibus ſtellis. Alia eſt *propria*, quæ rem ſingularem, ſeu individuam: ut *ſol*, *luna*. Vox communis alia *univoca* dicitur, quæ plura ſignificat ut exacte et proprie conveniunt. *v. g.* vox *animal* omnia animalia, in quantum ſenſu prædita ſunt. Alia *analoga*, quæ plura ſignificat, ut improprie conveniunt; *v. g. riſus* prout riſum humanum, et amænitatem campi denotat. Unde vox analoga unum *primario*, alterum *Secundario* et propter ſimilitudinem aliquam imperfectam ad alterum ſignificat. Adeoque *abſolute prolata*, *pro primario ſignificato ſumitur*. Alia denique *æquivoca*, ſeu *homonyma* eſt, id eſt ambigua, quæ plura ſignificat, ut omnino diverſa; ut *jus* id quod jubetur, et id quod ſorbetur.

11. Quarto, alia eſt *determinatæ ſignificationis*, quæ audientem certum reddit de re ſignificata: exempla obvia ſunt. Alia *incertæ*, cujus vi audiens certus non eſt, hoc ne an aliud ſignificetur: ut *aliquis*, *quidam* Huc referendæ ſunt omnes voces homonymæ, et analogæ.

12. Quinto, alia *clare ſignificat*, nempe quæ rem exhibet ut diſtinctam ab omni alia, ut homo, lapis: alia *obſcure* et *confuſe*; ut *ens*, *aliquid*. Ubi notandum eſt, omnem vocem communem obſcure ſignificare,

et

et quo communior eſt, eo obſcurius : non tamen ambigue, niſi æquivoca aut analoga ſit.

13. Denique voces aliæ ſunt ejusdem ſignificationis, quæ idcirco *ſynonymæ* vocantur, ut *homo* et ἄνθρωπος, *enſis* et *gladius*; Alia affinis; ut *juſtitia*, *juſtus*, *juſte*, quæ paronymæ, et conjugatæ dicuntnr. Aliæ denique alienæ, ut juſtitia & injuſtitia.

C A P. XVII.

Variæ acceptiones vocum : Orationis differentiæ.

1. Acceptio vocis. *Suppoſitio* in Scholis dicta, eſt varia unius & ejuſdem ſignificatio. Accipitur autem vox primo vel *materialiter* pro ſeipſa, hoc eſt pro ſono, aut pro literis, et ſyllabis, quibus ſonus iſte ſignificatur ; ut cum dicimus *homo* eſt vox diſſyllaba ; *mus* monoſyllaba. Et ſic accipiuntur in grammatica. Vel *formaliter* pro ſignificatione, hoc eſt pro re ſignificata; ut cum dicimus *homo* eſt capax beatitudinis; *homo* non ſignificat vocem *homo*, ſed rem per eam ſignificatam.

2. Vox

2. Vox formaliter sumpta aliquando *proprie* sumitur, scilicet juxta primam, et usitatiorem significationem; ut cum *caput* superiorem partem animalis significat. Aliquando *Tropice*, seu improprie, cum a prima & usitata significatione, in novam, et alienam transfertur: ut cum *caput* pro origine fluminis, vel pro gubernatore, vel pro toto homine sumitur. Sunt autem vocum translationes istiusmodi in sermone humano frequentissimæ, sive propter habitudines rerum ad se invicem, sive propter penuriam vocum, quæ numero longe pauciores sunt quam res. Quanquam etiam in copia vocum, translationes istæ usurpari soleant ad res efficacius, et vividius exprimendas.

3. Tertio, vox communis interdum sumitur pro eo quod *immediate* significat, nempe, pro natura communi, quatenus communis est: et acceptio *simplex* dicitur: ut cum dicimus *animal* est genus, *homo* est species; *animal* & *homo* significant naturam sensitivam, et rationalem, in genere, seu abstractam ab inferioribus. Interdum pro eo quod *mediate*, et remote significat, nempe pro aliquo ex inferioribus, vel omnibus. Quam acceptionem scholæ *personalem* satis improprie appellant: ut in his propositionibus, *homo est doctus*, *homo est mortalis*: in priori enim *homo* significat ali-

quem

quem hominem, aut aliquot homines: in posteriori significat quemlibet.

4. Acceptio *universalis* pro omnibus inferioribus, alia est *collectiva*, cum vox communis omnia inferiora simul significat, hoc est, prout unum numerum, vel totum constituunt: alia est *distributiva*, cum omnia inferiora, non simul sumpta, sed seorsim, et sigillatim denotat: ut in his propositionibus, *planetæ sunt septem*, *planetæ non scintillant*. Prior enim vera est, de omnibus planetis simul sumptis: posterior de singulis seorsim.

5. Est autem distributio vocis, vel termini communis, alia *completa*, nempe cum pro omnibus inferioribus sine exceptione accipitur; quæ idcirco, *distributio in singula generum*, omnium scilicet, appellatur: ut cum *omne animal* sentire dicitur. Nullum enim est animal quod non sentit. Alia est *incompleta*, cum pro quibusdam tantum, cujusque generis, aut ordinis, sumitur; et distributio *in genera singulorum* nuncupatur: ut cum *omne animal* dicitur fuisse in arca Noæ, *omne animal*, omnes species, seu genera animalium denotat, non autem omnia individua.

6. Quarto, *acceptio* vocis alia *lata* est, cum plura ambitu suo continet: alia *stricta*, cum pauciora. Prior *ampliatio* & *extensio*, posterior *restrictio* vocatur. Sic vox *sci-*

entia

ntiæ quandoque, et latiſſima ſignificatione, mnem cognitionem veram denotat; quan-doque ſtrictius cognitionem aliunde de-ductam; quandoque ſtrictiſſime cognitio-nem ſpeculativam. Et *mundus* ſæpius ſig-nificat totam collectionem rerum creatarum præſertim materialium; quandoque ge-nus humanum duntaxat; ut cum ſacræ literæ dicunt Chriſtum eſſe ſalvatorem *mundi.* Reſtringitur autem et extenditur ſignificatio vocum, vel per uſum tantum, vel voce una aut pluribus adjectis, vel de-tractis, quæ latioris aut arctioris ſignificati-onis ſunt.

7. Quinto, eadem vox nonnunquam *ſignificat* rem prout eſt *de præſenti*; ut cum dicimus domum eſſe humilem aut magnifi-cam. Nonnunquam prout fuit *de præterito*, aut erit *de futuro*: ut cum domus dicitur combuſta aut extruenda, ſenſus eſt, non id quod nunc eſt domus eſſe combuſtum aut extruendum, ſed id quod fuit et erit domus. Et cum homo dicitur mortuus aut naſcendus, intelligendum eſt id quod fuit homo eſſe mortuum, et id quod erit homo eſſe naſcendum.

8. Sexto, voces aliquando *legitime* uſur-pantur, ſcilicet in ſenſu communi, quo ſem-per loquendum eſt, niſi ratio aliqua obſtet. Aliquando *contra legem*, cum quis pro ar-bitrio, ex ignorantia, incogitantia, aut

conſilio

consilio aliquo bono, vel malo, a communi usu discedit. Sic quidam durationem dividunt in instantaneam et continuatam; cum tamen vox *duratio*, existentiam rei pro tempore divisibili tantum significet.

9. *Oratio* est compositum quid ex pluribus vocibus, diversa significantibus, vel expressis, aut intellectis. Dico *intellectis*, quia sæpe compendii causa, oratio unica voce continetur, alia, aut allis subintellectis: ut in his, *curro*, *curritur*, *pænitet* : ubi subaudiendæ sunt voces *ego*, *ab illis*, *me*. Estque oratio vel *imperfecta*, quæ mentem audientis suspensam relinquit; ut *homo doctus*, *si vales*, *cum essem Romæ* : vel *perfecta*, quæ contra. Et hæc rursus vel est pure enunciativa, quæ aliquid expresse affirmat aut negat; ut omnis oratio indicativi modi; vel *non* est *pure* enunciativa, sed expresse affectum aliquem animi, implicite vero affirmationem aut negationem denotat: ut orationes interrogantes, admirativæ, præceptivæ, prohibitivæ, petitoriæ, optativæ, et ejusmodi. Ut *quid facis?* expresse significat loquentem cupere cognitionem facti, aut illud repræhendere; sed una affirmat aliquem aliquid facere, et loquentem scire velle quid illud sit, aut factum damnare. *O altitudo sapientiæ Dei*, significat expresse quidem loquentem in sapientiæ Dei admirationem rapi; implicite vero affirmat

ffirmat ſapientiam illam eſſe altiſſimam.

10. Utriusque generis oratio, alia *ſim-lex* eſt, quæ unum affectum, aut unum udicium mentis, expreſſe ſignificat. Alia *ompoſita*, quæ plures affectus aut plura ju-licia ; de qua infra, ubi de Enunciatione ompoſita. Orationis enunciativæ ſimplicis artes ſunt *nomen* et verbum. Licet nomen æpe non exprimatur, ut ſupra monuimus. Nomen eſt vox quæ ſolum ſubjectum, vel ttributum ſignificat. Verbum autem, liud ſubſtantivum dicitur, quod ſolum dentitatem attributi cum ſubjecto ; aliud djectivum, quod una cum his attributum liquod denotat. Ut in his *Socrates eſt doc-us*, *Socrates diſputat*, *Socrates* & *doctus* ſunt omina, quorum prius ſubjectum, poſteri-s attributum deſignat ; verbum *Eſt* eſt ubſtantivum, et ſolum denotat doctum con-enire Socrati : ſed *diſputat* eſt verbum djectivum, et ſignificat tum actionem diſ-utandi, tum etiam illam convenire Socrati, eu ab illo præſtari. Sed notandum eſt erbum ſubſtantivum aliquando adjective umi, ut cum dicimus *Deus eſt*, hoc eſt, Deus exiſtit, ſeu habet exiſtentiam : ali-uando tropice, pro *ſignificat*, *repræſentat*, t in his orationibus, petra erat Chriſtus, oc eſt corpus meum ; id eſt *petra ſignifi-abat Chriſtum*, *hoc eſt ſignum corporis mei*. Et hæc de vocibus et oratione tenuiſſe ſuffi-iat.

CAP. XVIII.

De Apprehensione et idæis Simplicibus.

1. TErtium præceptum generale est, ut *operationes mentis*, quatenus præceptorum directioni subjacent, *et varii illarum modi, ad suos ordines revocentur.* Ex his, ut in initio diximus, ordine prima est *Simplex Apprehensio*, per quam aliquid simplici modo intuemur, nihil expresse et directe de eo statuendo, per affirmationem, aut negationem. Alio nomine *Idæa simplex* dicitur ad differentiam idæarum *compositarum*, quibus mens *identitatem* aut *diversitatem* plurium percipit, ut in judicio fit; vel *consecutiones* propositionum, ut in ratiocinatione; vel *ordinem* rerum aut propositionum, ut in dispositione mentali. Sed notandum est, idæam sæpe pro objecto conceptus accipi, ut cum dicimus substantiam percipientem esse idæam spiritus; ens perfectissimum esse idæam numinis divini. Unde idæam & conceptum distinguunt Logici in *objectivam*, et *formalem*. Prior ipsam mentis operationem, posterior rem objectam denotat.

2: Idæa

2. Idæa alia eſt rei ſenſibilis, quæ *imago* illius in mente dicitur ; ut idæa *trianguli*, aut circuli. Tales Idæas mens noſtra dum format, imaginari dicitur ; et quatenus eas formare, aut intueri poteſt, virtus *imaginatrix* ei tribuitur. Alia eſt rei quæ ſenſu percipi nequit, aut non niſi obſcure per eum percipitur, quæ imago dici non poteſt, ut prior: De Deo enim, et perfectionibus divinis, et actibus mentis noſtræ ideas formamus, quarum imagines, ut aliarum rerum quas clare per ſenſum percipimus, non habemus, ut latius in Phyſiologia declarandum eſt.

3. Quicquid apprehendimus appræhenſione ſimplici exhibetur menti noſtræ, vel ut per ſe ſubſiſtens, vel tanquam alteri adjacens, vel tanquam compoſitum ex utroque : hoc eſt apprehenditur, vel ut res, vel ut modus rei, vel ut res modificata: Dico autem *ut* per ſe ſubſiſtens & *ut* alteri adjacens, quia multa percipimus, ad modum ſubſiſtentium per ſe, quæ tamen per ſe non ſubſiſtunt, ut omnes modos phyſicos ſubſtantiarum, et omnes rationes rerum abſtractas, qui modi logici dici poſſent. Multa etiam concipimus inſtar modorum adjacentium, quæ tamen modi proprie non ſunt ; ut ſubſtantiam unam aliam afficientem, et differentias eſſentiales, ut ex iis quæ jam ſupra diximus manifeſtum eſt.

4. Deinde apprehenſio ſeu idæa ſimple
alia *abſolute* ſimplex eſt, quæ & *incomple*
dicitur cujus objectum eſt abſolute ſim
plex, ſeu ſimpliciſſimum quid, pu
unicum rei attributum, ſeu unica aliqua ra
tio indiviſibilis: ut cum in angelo, aut men
te noſtra, concipimus virtutem intelligen
di, aut volendi; in ſole, rotunditatem
aut lucem. Alia eſt *complexa*, ſeu com
poſita, et ſolum comparate ad judicium &
diſcurſum ſimplex dicitur; nempe cum plu
apprehenduntur ſine expreſſa affirmation
aut negatione. Illud autem variis mod
fit. 1. Cum una res apprehenditur ſu
pluribus ex attributis ſeu rationibus ſuis
ut cum ſol apprehenditur ut *lucidus*, *r*
tundus, *ſupra terram*. 2. Cum plures r
aut modi rerum diſparati, ſimul apprehe
duntur: (poteſt enim mens noſtra ad plu
ſimul objecta attendere:) ut cum dicim
Sol et luna, juſtitia et temperantia. 3. Cu
res ut modificata concipitur; ut *homo do*
tus, poeta qui miſcuit utile dulci. Et in h
omnibus, affirmatio, aut negatio, impl
cite continetur. Qui enim apprehend
hominem doctum, implicite affirmat al
quem eſſe doctum. 4. Cum de integ
propoſitione, aut ratiocinatione, aliqu
effertur; ut Chriſtum veniſſe in mundu
ad peccatores ſalvandos, eſt ſermo fidel
et omni acceptione dignus. Ubi totu
ho

oc, *Christum venisse in mundum ad pec-atores salvandos*, est objectum apprehen-ionis complexæ, non autem judicii, nisi mplicite. Item si dicas *res hic operatur, rgo hic existit, est bona illatio*, discursus nteger, *res hic operatur, Ergo existit*, est bjectum apprehensionis complexæ.

5. Apprehensio *rationis*, aut attributi implicis, non apprehensis reliquis, quæ um eo conjuncta sunt, *abstractio præcisio*, t *idæa abstracta*, seu *præcisa* vocatur. Mo-us iste apprehendendi mentibus nostris naxime familiaris est. Nec enim res quo-unque modo compositas, aliter apprehen-ere solemus, aut possumus in hac vita, uam per partes, et conceptibus inadæ-uatis, qui seorsim totam rei perfectionem ut imperfectionem non representant. Nec liter distinctam & accuratam rerum noti-am comparamus, quam distincte appre-endendo, quæ in re, quocunque modo, istincta sunt. *Fundamentum* autem in ob-ectis hujus operationis mentis nostræ est, istinctio aliqua realis modalis, aut virtua-s, seu rationis, sive adæquata, sive inadæ-uata. Ea enim est mentis nostræ ἀκρίβεια t nolit pro iisdem sumere, quæ tantillum istincta esse percipit: adeo ut minima dis-nguendi occasio ad præcisionem suffici-.

6. Præscindimus igitur, seu astrahimus,

primo *partes integrantes* rei a ſeinvicem; ut cum concipimus animam in homine aut beſtia, corpore non concepto, aut in corpore caput, non attendentes ad pedes. Deinde *ſubjectum* a ſuo modo, aut *modum* a ſubjecto determinato, in quo eſt : (dico autem ſubjecto *determinato*, quia modum concipere non poſſumus, quin alicui ſubjecto indeterminato ineſſe apprehendamus, ſicut nullum relatum concipere poſſumus, quin, ſaltem confuſe, apprehendamus aliquod correlatum ipſi reſpondens :) aut unum *modum* ab alio qui in eodem ſubjecto eſt. Exemplum pone in ſole, ejuſque lumine et figura. Tertio *eſſentias* rerum abſtrahimus ab accidentibus, et viciſſim. Licet accidentia apprehendentes, ſemper apprehendimus confuſe, aliquam eſſentiam, cui accidunt, ut cum apprehendimus *hominem*, quatenus homo eſt ; aut *peccatum*, nihil cogitantes de ſubjecto determinato cui ineſt. Quarto cum e *pluribus attributis* eſſentialibus, quæ realiter una & eadem entitas ſunt, *unum* apprehendimus, reliquis non apprehenſis: ut cum miſericordiam in Deo apprehendimus, non cogitando de illius juſtitia. Denique cum a toto ſingulas partes præſcindimus, ut *animam humanam* ab homine.

7. Tertia diviſio idearum eſt in *univerſales & ſingulares*. Univerſales ſunt, quæ plura repreſentant, tanquam unum eſſent

propt

ropter convenientiam eorum inter ſe, ſic
um triangulum concipimus, præciſe ut fi-
guram tribus lineis, et totidem angulis con-
tantem, formamus communem ideam tri-
nguli, quæ omnibus triangulis poſtea con-
ipiendis inſervit. Ideæ ſingulares ſunt,
uæ res ſingulares repreſentant, ſive deter-
ninate conceptas; ut *Socratem*, *hunc tri-
ngulum*; ſive indeterminate, ut *aliquem*
ominem, *aliquem* triangulum. Compre-
enſio et extenſio idearum, quæ præcipue
niverſalium affectiones ſunt, ex illis quæ ſu-
ra capite 2. *Sect.* 17. dicta ſunt, ſatis in-
elliguntur.

8. Sed duæ aliæ affectiones idearum no-
ndæ ſunt, nempe *ampliatio* & *reſtrictio*.
mpliatur idea, vel cum adjicitur ipſi alia
ea majoris extenſionis, ut ſi ideæ hominis
definitæ, adjicias ideam univerſalitatis,
nis, *quilibet*: vel cum pars determinans
t reſtringens aufertur; ut ſi ab ideâ ani-
alis ratione præditi auferas partem poſte-
orem. Reſtringitur autem univerſalitas
eæ, adjiciendo aliam ideam minoris ex-
nſionis; ſive determinatam & diſtinctam,
ſi ideæ genericæ trianguli adjicias, quod
um ex angulis rectum habeat, cujus ratio-
, triangulus *rectangulus* dicitur; ſive in-
terminatam; ut, ſi apprehendas aliquem
angulum, idea trianguli reſtringitur ad
am aliquam ſpeciem trianguli, aut unum

individuum, sed indeterminatum. Duo sunt additamentorum genera, quorum ideæ sunt capaces: alterum est *explicativum* tantum, scilicet, quod diserte explicat aliquid, quod in comprehensione ideæ continetur, et in ea latebat. Ut cum dicimus *homo qui ratione prædi tus est*, *beatitudinis capax*, *mortalis*, et ejusmodi. Talia additamenta extensionem ideæ non immutant, ut in datis exemplis patet. Alterum *determinativum* est, quod ideæ extensionem restringit: ut cum apprehendimus *corpus pellucidum*, *hominem sapientem*, restringimus ideam genericam corporis et hominis, ad species particulares corporis et hominis.

9. Quarta divisio idearum est in *claras* & *obscuras*. Idea clara est, , quæ illud in re menti exhibet per quod ab omnibus aliis distinguitur, nempe, differentiam propriam & reciprocam. Obscura contra, est cujus vi non possumus distinguere rem ab omni alia. Obscuritas enim a confusione oritur. Sic idea virtutis sentiendi obscura idea hominis est, quia non distinguit hominem ab omnibus aliis; idea vero virtutis sentiendi & ratiocinandi simul, clara est, quia hominem ab omnibus aliis distinguit.

10. Quinta divisio est, in *adæquatam* & *inadæquatam*. Idea adæquata est, quæ omnia rei attributa essentialia exhibet; qualis in mente nostra forte nulla est. Inadæqua-

a igitur est, quæ partem tantum essentiæ ei, seu unum vel plura attributa essentia- ia repræsentat, sed non omnia. Verum uo plura ex attributis propriis repræsentan- ur, eo perfectior, et magis adæquata idea censetur; et quo pauciora, minus perfecta st. Perfectissima autem ex ideis simplicio- ibus menti nostræ insidentibus, illa estima- ur, quæ genus proximum rei, et primam, c præcipuam differentiam essentialem re- præsentat: vel omnes differentias essenti- ales in unum colligit, ut *ens perfectissimum* est idea Dei maxime adæquata, omnes perfec- tiones illius complectens. Et *substantia per- cipiens* est perfectissima idea spiritus, quia virtualiter & per consequentiam, omnes vir- tutes essentiales spiritus complectitur. Sed *ens immensum* est idea Dei clara quidem, sed inadæquata; quia non omnes illius perfecti- ones, per evidentem consequentiam, ex immensitate deduci possunt.

11. Sexta divisio idearum est in *proprias* & *mutuatitias*, seu *alienas*. Idea propria rei dicitur, quæ eam repræsentat absolute prout in se est: Mutuatitia vero, quæ eam repræsentat ut similem, aliquo modo alteri, cui tamen in multis dissimilis est. Sic pro- priam ideam manus hominis habemus, cum eam concipimus, prout per visum & tactum nobis exhibetur: at cum ideam illam poten- tiæ divinæ repræsentandæ (sacris literis præ- euntibus)

euntibus) adhibemus, potentia illa per ideam alienam apprehenditur. Nec tamen per ideas mutuatas, res falso apprehendimus; sed tantum obscure, et imperfecte. Nam mens bene disposita novit rem, quam per istiusmodi ideas apprehendit, non exacte ita esse, prout ideæ illæ eam representant, sed tantum analogiam, seu umbram aliquam illius exhibere.

CAP. XIX.

Propositio objectiva, et formalis, Affirmans, negans et infinita.

1. SEquitur judicium, de quo præceptum generale est, *ut illius genera & affectiones notentur*. Hoc autem ut fiat, perinde est, sive judicia ipsa, quæ in mente existunt, sive signa eorum vocalia, quæ *propositiones* & *enunciationes*, vocantur, notemus. Est autem judicium, conceptus mentis quo unum alteri convenire, aut non convenire agnoscimus, per assensum, scilicet, vel dissensum: ut cum judicamus *solem esse rotundum, lucidum*

dum, &c. Statuimus per aſſenſum, rotunditatem & lumen convenire ſoli. At cum judicamus ſolem non eſſe ejus parvitatis, cujus eſſe videtur, ſtatuimus per diſſenſum, parvitatem ſolis apparentem ipſi vere non convenire.

2. Objectum judicii adæquatum, eſt, identitas vel diverſitas plurium inter ſe, quæ idcirco propoſitio *objectiva* vocari ſolet. *v. g.* identitas ſolis & rotundi, vel diverſitas ſolis, ac corporis quieſcentis. Signum vero eſt *enunciatio*, nempe, oratio, in qua aliquid de aliquo effertur, hoc eſt, ipſi convenire aut non convenire ſignificatur.

3. Dividitur propoſitio primo in *ſimplicem*, et *compoſitam*. Simplex, eſt, in qua unum uni convenire aut non convenire judicatur; ut *ſtellam eſſe rotundam.* Compoſita eſt, quæ plures propoſitiones ſimplices continet, de qua inferius dicetur.

4. In propoſitione ſimplici objectiva, quæ mentis judicium terminat, et oratione enunciativa ſignificatur, duo conſideranda ſunt, *Materia* & *forma*, ſeu partes, earumque habitudo ad ſe invicem. Materia ſeu partes ſunt, *ſubjectum* & *attributum*. Subjectum eſt cui aliquid convenire, aut non convenire; attributum quod alicui convenire, vel non convenire, concipitur, aut pronunciatur. Forma vel habitudo, eſt unio vel identitas in propoſitione affirmata, ſeparatio, vel diverſitas, in negata.

gata. Subjectum nominibus substantivis; attributum, nominibus, aut verbis adjectivis; habitudo utriusque quandoque in verbo adjectivo includitur, quandoque verbo substantivo exprimitur. Ut *terra stat in medio universi*; *sol non stat in medio universi*. Ubi *terra* & *sol* sunt subjecta, *stare* in medio universi est attributum, quod in priori affirmatur de terra, in posteriori negatur de sole. In priori, unio seu identitas attributi cum subjecto, includitur in verbo *stat*: in posteriori diversitas nota negandi significatur. Sed in his, *terra est immota*, *sol non est immotus*, habitudo partium exprimitur in priori per verbum *est*, in posteriori per *non* & verbum *est*.

5. In mente igitur, cum judicium exercet, semper sunt ad minimum, tres ideæ simplices; una subjecti, alia attributi, tertia habitudinis, identitatis scilicet, aut diversitatis eorum inter se. Nec enim possibile est judicare unum esse aliud, aut non esse, nisi apprehendamus aliquo modo quid sit illud unum & aliud. Licet non necesse sit ulterius illud apprehendere, quam quantum sufficit ad eorum unionem aut separationem percipiendam, in quo judicium formaliter consistit. *Ex. g.* judicare non possumus *solem esse rotundum*, nisi percipiamus quid sit *rotunditas*, et quid *sol*, et huic illam inesse, adeoque id quod habet rotunditatem, quæ est idea rotundi, soli convenire. Alioqui, cum judicamus

camus aliquid alicui convenire, nefciremus quid cui conveniat. Et prius quidem, ordine naturæ apprehenditur fubjectum, quia illud femper concipitur, ut quid per fe ftans; deinde attributum quod concipitur ut adjacens; (concipere enim non poffumus id quod alteri adjacet, nifi prius concipiamus aliquid cui adjaceat:) et tandem agnofcitur identitas vel diverfitas alterius ad alterum. Sed in oratione, fubjectum non femper priori in loco ponitur, adeoque non ex fitu, in ordine pronunciandi, fed ex fenfu, metiendum eft. In hac enim enunciatione,

Rufticus eft Corydon, nec munera curat Alexis.
Corydon & *Alexis* funt fubjecta: *rufticus* & *munera fpernere* funt attributa.

6. Secunda divifio propofitionis eft, in *affirmantem* & *negantem*: propofitio affirmans partes conjungit, hoc eft, identitatem, feu connexionem attributi cum fubjecto denotat. Negans vero partes dividit; hoc eft, attributum effe diverfum a fubjecto ftatuit. Ejus notæ funt, *non*, *haud*, *ne*, et fimiles; illæ autem aliquando exprimuntur; ut in vulgari fermone patet, aliquando includuntur in aliqua alia voce; ut in notis extenfionis, *nullus*, *nihil*, *nemo*, &c. aut in ipfo attributo, cum eft terminus negativus, ut *invifibilis*, *quiefcens*, *cæcus*; aut in verbo adjectivo, ut *caret*, *deeft*, &c. Ejufmodi enim nomina & verba negationes connotant, vel puras, vel

privativas

privativas. Sunt igitur propofitiones ex ejufmodi terminis, vere negantes, ut per fe patet.

7. Ut propofitio fit negans, perinde eft, ubinam cadat nota negandi; five ante attributum, five ante copulam modo totum attributum tollat. Hæ enim propofitiones eundem fenfum habent, *non divitiæ faciunt beatum*, et *divitiæ non faciunt beatum*; ficut & hæ apud poetam.

Non domus, aut fundus, non æris acervus aut auri,
Ægroto domini deduxit corpore febres, non animo curas.

Sed hæc in lingua latina non eft negans, *divitiæ faciunt non beatum*; quia nota negandi, ponitur ante partem tantum, eamque minus principalem, attributi. Integrum enim attributum eft, *faciunt beatum.* Similiter & hæ ejufdem fenfus funt, *fpiritus eft infenfibilis, fpiritus eft non fenfibilis, non fpiritus eft fenfibilis, et fpiritus non eft fenfibilis.* Et in aliis linguis, nominatim in noftra, negatio fæpe locatur poft copulam, ut in hac, *God is not a man, that he fhould repent.*

8. Hinc intelligas quænam propofitiones *infinitæ* fint; illæ fcilicet, in quibus pars duntaxat fubjecti aut attributi, eft terminus negativus, ut *quidam non divites funt liberales,*

id

id est, quidam homines, qui non ſunt divites, &c. *Quod non percipit eſt materia, vel aliquis illius modus*, id eſt, omnis res, quæ non percipit, *&c.* In quibus pars tantum ſubjecti negatur. Similiter hæc, *planetæ non ſcintillant*, ſi hoc ſenſu accipiatur, *planetæ ſunt non ſcintillantes*, ſubaudi *ſtellæ*, infinita eſt, quia pars tantum attributi negatur. Hinc patet negationem *infinitantem* ut vocant, ſemper cadere ſupra poſteriorem tantum partem ſubjecti aut prædicati. Cum enim negatio ſit *malignæ* (ut aiunt) *naturæ*, ita ut totum deſtruat quod poſt ſe invenit, ſi ſupra partem priorem caderet, propoſitionem plane negantem redderet.

CAP.

CAP XX.

Propositio universalis, particularis, indefinita & singularis. Propositionum simplicium subordinatio, oppositio & æquipollentia.

1. TErtia divisio propositionis, ratione quantitatis est in *universalem particularem, indefinitam,* & *singularem.* Quantitas propositionis, penes extensionem subjecti, vulgo pensitatur: verum etiam ratione attributi æstimanda est, ut statim apparebit. Propositio universalis est cum subjectum, vel attributum, quod ex se universale est, in tota extensione sumitur: hoc autem particulis distributivis, *omnis*, *nullus*, *nihil*, *quotquot*, *quisquis*, *quilibet*, et similibus natori solet.

2. Propositio universalis ratione subjecti est, cum attributum affirmatur, aut negatur de omnibus quæ in extensione subjecti continentur: ut *omnis impius est stultus*; *nullus impius est beatus.* Ratione attributi vero, cum vel aliqua illius pars complete distribuitur, sive in tota extensione sumitur; ut *Deus omnes creaturas conservat*; *Deus potest omnia facere quæ non implicant contradictionem*: vel

vel cum totum attributum, aut pars illius principalis eſt univerſale collectivum: ut *longitudo, latitudo et profunditas ſunt omnes dimenſiones rei extenſæ; ſubſtantia & modus ſunt omnia entia realia.*

3. Univerſales etiam propoſitiones ſunt, n quibus de toto integrali aliquid effertur, t *totum corpus humanum morbo obnoxium eſt. Tota humanitas eſt ſubſtantia. Totum* enim, eipſa idem eſt, ac omnes partes. Item u-i pars attributi eſt totum integrale: ut *hriſtus eſt propitiatio pro peccatis totius mun-i, Deus eſt Dominus & rector univerſi.* Dan-ur etiam propoſitiones univerſales, ratione oci et temporis: ut *ubique terrarum* ſunt uædam animalia: ultima *ſemper* expectan-a dies homini eſt. Denique propoſitiones e magna aut majori parte, univerſales cen-ntur, ut cum Apoſtolus queritur, *omnes æ ſua ſunt qnærere paucos ea quæ ſunt Chriſti,* l eſt, pleroſque ſua quærere.

4. Interim tamen omnes propoſitiones, uas univerſales ratione attributi, temporis, t loci, vocamus, ad formam earum quæ iverſales ſunt ratione ſubjecti, revocari oſſunt. Hæ enim, *Deus omnes creaturas nſervat; ſubſtantia & modus ſunt omnia tia; Deus eſt rector univerſi; ubique terra-m ſunt* quædam animalia; *ſol ſemper currit;* reduci poſſunt; *omnes creaturæ conſervan- a Deo; omne ens vel eſt ſubſtantia vel mo-*

K *dus;*

dus; *quicquid continetur in universo regitur a Deo*; *omnis locus in terra quædam* animalia continet; *omnis pars temporis cursui solis coexistit*, et sic de reliquis.

5. Distributio tum subjecti, tum attributi, alia est plane completa, cum omnia inferiora termini universalis, tam species, quam individua notantur; quæ distributio in *singula* generum dicitur; ut in exemplis proxime adductis. Alia non omnino completa, scilicet, cum omnes tantum species, et ordines, hoc est, quædam individua singularum specierum, aut ordinum, designantur; ut cum Christus dixit, si sublatus fuero, *omnes homines* ad me traham, aliquos omnium gentium, omnis ordinis intellexit: siquidem aliunde manifestum est, eum non omnia individua humana ad se trahere.

6. Propositio particularis est, cum subjectum vel attributum universale, ad partem aliquam indeterminatam suæ extensionis, puta ad unam vel plures species, aut individua indeterminata, restringitur: ejus notæ sunt, *aliquis*, *quidam*, *nonnullus*, *aliquot*: ut *quoddam animal est rationale*, *quidam homines sunt docti*, *quidam rudes*; *multi sunt vocati*, *pauci electi*; *vult Deus quosdam dominos esse*, *alios esse servos*. Sunt etiam propositiones particulares ratione loci et temporis: ut *alicubi gentium*, *homines nascuntur nigri*.

Quondam

——*Quondam cithara tacentem*
suscitat musam, neque semper arcum
tendit Apollo.

7. Propositio singularis est in qua subjectum aut prædicatum, aut pars aliqua prædicati est singulare determinatum, unum aut plura. Ut *Socrates non fuit avarus : tu homo me adigis ad insaniam. Hi tres homines sunt philosophi : Græci imperium persicum deleverunt.* Vel ubi subjectum, vel attributum, sunt omnia aut plura certi ordinis, ut unum constituunt : ut *omnia membra corporis humani, sunt unum corpus : omnes planetæ sunt septem.* Τὰ τρία πάντα; *tria sunt omnia*; id est, tres dimensiones sunt omnes, vel omnes dimensiones sunt tres. Hic enim *omnia* & *omnes* unum collectivum determinatum significant, quod vel singulare stricte est, aut ejusdem cum eo rationis, quoad formam propositionis.

8. Propositio indefinita est, ubi termini sumuntur præcise secundum naturas suas, nulla extensionis, aut restrictionis mentione facta : ut *animal est genus* ; id est natura communis pluribus, quæ essentiis differunt : *homo est species* ; id est natura communis pluribus, quæ solis accidentibus differunt. Propositiones enim istiusmodi, nec universales sunt, nec particulares, nec singulares.

 Siquidem,

Siquidem, nec omne animal eſt genus ad hominem & beſtiam; nec quoddam indeterminatum, multo minus, ullum determinatum. Sic cum dicimus *Socrates eſt homo*, et quotieſcunque attributum, nulla extenſionis, aut reſtrictionis nota afficitur, propoſitio indefinita eſt ratione attributi. Senſus enim hujus propoſitionis, nec eſt Socratem eſſe *omnem hominem*, nec etiam eſſe aliquem indeterminate, nec denique eſſe hunc hominem ſingularem, (licet hæc duo poſteriora in ſe vera ſint) ſed tantum Socratem conſtare mente & corpore, aut habere naturam humanam.

9. Antequam reliquas ſpecies propoſitionum trademus, tres explicandæ ſunt affectiones quæ propoſitionibus ſimplicibus præcipue conveniunt, ex quarum cognitione pendet intelligentia quorundam quæ de reliquis dicenda ſunt, nempe, *Subordinatio*, *Oppoſitio*, et *æquipollentia*. Subordinatio propoſitionum eſt comprehenſio unius in alia, puta particularis & ſingularis in univerſali; minus univerſalis in ea quæ univerſalior eſt; et particularis minoris extenſionis in particulari majoris. Ex quibus illa quæ latius patet *continens*, quæ minus late, *contenta* dicitur. Ut huic, *omne animal eſt mortale*, ſubordinantur hæ, *omnis beſtia eſt mortalis*, *principes terreni ſunt mortales*, *Rex Britanniæ eſt mortalis*. Et huic, *plerique homines*

mines sunt mali, subordinatur hæc, quidam homines sunt mali. Notandum hic est propositionem singularem soli universali stricte dictæ subordinari, non autem particulari, etiamsi hæc majoris extensionis sit. Si enim propositio majoris extensionis, non complectatur omnia singularia ejus ordinis, de quo propositio singularis pronunciat, fieri potest ut eam non comprehendat. Unde in hac, *multi ex hominibus sunt improbi*, non continetur, *hic homo est improbus*. Secus vero se res habet de particulari, quia in omnibus aut multis, necesse est aliquem indeterminate contineri.

10. Oppositio est propositionum pugna. Pugnant autem illæ, quarum una affirmat, altera negat idem attributum de eodem subjecto. Ut *Socrates fuit vere probus, Socrates non fuit vere probus*. Ut autem vera sit oppositio, requiritur ut termini eodem modo significent, et idem tempus intelligatur, tum in affirmante, tum in negante. Et primo quidem, si res ex pluribus naturis aut partibus compositas denotent, requiritur ut eadem natura, vel pars utrobique intelligatur. Deinde si relativi sint, et plures terminos respiciant, intelligendi sunt respectu ejusdem. Unde hæ non sunt vere oppositæ, *Christus est ubique, Christus non est ubique*, nisi utrobique intelligas eandem naturam, puta, vel divinam, vel humanam.

Sicut nec hæ *Philippus Macedo fuit pater, Philippus Macedo non fuit pater*, nisi, patrem ejusdem intelligas. Nec denique hæ, *Socrates ambulat, Socrates non ambulat*, si diversa tempora intelligantur.

11. Propositionum oppositarum tria sunt genera, *contradictoriæ, contrariæ* & *subcontrariæ*. Contradictoriæ sunt, quarum una semper est vera, altera semper falsa, seu quæ nequeunt esse simul veræ aut falsæ. De quibus sequentes regulæ tenendæ sunt.

12. Regula 1. *Propositioni universali ratione subjecti, si affirmans sit, contradicitur, per negantem minoris extensionis*; scil. per particularem, singularem, aut universalem, cujus subjectum continetur sub subjecto affirmantis: ut *omnis homo est justus, aliquis homo non est justus, Nero non est justus, nullus avarus est justus. Si vero negans fuerit*, contradicitur ipsi *per affirmantem minoris extensionis*: ut *nullus homo est justus, aliquis homo est justus, Aristides est justus, omnis pius est justus*. Sicut enim sublata unica unitate, non manet idem numerus cujus unitas illa pars fuit, ita etiam ad negandum contradictorie, sufficit minimam partem de affirmante tollere; et ad affirmandum sufficit minimam partem negantis ponere, tunc enim altera idem ponit quod altera tollit.

13. Reg. 2. *Propositioni universali ratione attributi, contradicitur, negando aut affirmando*

mando copulam, et quæ spectato sensu, *eam sequuntur : ut Christus mortuus est cum proposito redimendi omnes homines, Christus non mortuus est cum proposito redimendi omnes homines.* Universali vero ratione loci aut temporis, affirmanti quidem, negando universalitatem temporis, aut loci ; neganti vero, affirmando tempus, aut locum particularem, singularem, aut minus universalem : ut *sol semper ab initio creationis cucurrit, sol non semper ab initio creationis cucurrit :* vel *sol aliquando stetit. Ubique in terra sunt veri Dei cultores ; non ubique in terris sunt veri Dei cultores,* vel *alicubi in terris non sunt &c.*

14, Reg. 3. *Particulari affirmanti contradicitur, per universalem negantem :* Ut *aliquis homo in terris degens est immortalis, nullus homo in terris degens est immortalis : alicubi terrarum sunt homines perfecte sancti, nullibi terrarum sunt homines perfecte sancti.* Cum enim particularis affirmans ponat unum indeterminate, tolli non potest certo & necessario unum illud nisi negetur totum. *Particulari vero neganti contradices, per universalem affirmantem.* Quia enim in illa incertum est, quænam pars negatur, affirmari certo illa nequit, nisi affirmando totum, ut *aliquis homo non est peccator ; omnis homo est peccator ; alicubi terrarum sol nunquam conspicitur, ubique terrarum sol aliquando conspicitur.*

15. Reg. 4. *Singulari affirmanti contradices, negando copulam, neganti, affirmando.* Ut *Plato fuit Deo acceptus; Plato non fuit Deo acceptus. Mater Christi fuit semper virgo, immunis a peccato,* &c. ut aiunt Pontificii: *Mater Christi non fuit semper virgo, non fuit immunis a peccato.* Sed non necesse est, ut in particulari, universalem oppositam adhibere, quia pars affirmata aut negata, determinata & certa est. Eodem modo contradicitur indefinitæ ratione subiecti. Ut *homo est species animalis, homo non est species animalis.*

16. Reg. 5. generalis est, *cuivis propositioni affirmanti contradicitur, ponendo notam negandi ante notam quantitatis si sit, aut si non sit, ante copulam aut verbum in quo includitur.* Ut *omnis homo est doctus, non omnis homo est doctus: aliquis homo est doctus, non aliquis homo est doctus: neganti* vero *tollendo copulam.* Non autem contradicitur particulari, ponendo notam negandi immediate ante verbum. Non enim contradicentes sunt, *aliquis homo est justus, aliquis homo non est justus.* Quia fieri potest ut *aliquis*, cum singulare indeterminatum significet, pro uno in una, et pro alio in altera accipiatur.

17. Contrariæ sunt propositiones quæ, cum eodem subjecto & attributo consistent, non possunt esse simul veræ, possunt tamen esse simul falsæ. Tales sunt duæ universales,

es, quarum altera affirmat, altera negat: ut *omnis homo eſt juſtus*, *nullus homo eſt juſtus*. *Romani omnes gentes devicerunt*; *Romani nullam gentem devicerunt*. *Tu ſemper ſtudes*; *tu nunquam ſtudes*: *ubique ſunt homines nigri*; *nullibi ſunt homines nigri*. Item univerſales & ſingulares: ut *omnis homo eſt juſtus*; *hic homo non eſt juſtus*. Nullus homo eſt juſtus; hic homo eſt juſtus. Propoſitiones iſtiuſmodi non poſſe eſſe ſimul veras manifeſtum eſt, quia contradictorias includuut: *ex.g.* *omnis homo eſt juſtus* includit *aliquis homo eſt juſtus*, quæ alteri contrariarum contradicit, nempe nullus homo eſt juſtus; et *nullus homo eſt juſtus* includit *aliquis homo non eſt juſtus* quæ alteri contrariarum contradicit, nempe, *omnis homo eſt juſtus*. Ideo autem poſſunt eſſe ſimul falſæ, quia cum altera falſa eſt, altera plus dicit quam ad contradictionem requiritur, adeoque excedit; ut cum utraque univerſalis eſt, per ſe patet: et cum altera eſt ſingularis, id ipſum patet. Nam uuiverſalis affirmans plus dicit quam ſufficit ad contradicendum ſingulari neganti: ad hoc enim ſufficit ſingularis affirmans, ut patet ex regula. 4. Et ſingularis negans plus dicit quam ſufficit ad contradicendum uuiverſali affirmanti: huic enim contradicendo ſufficit particularis negans, ut patet ex regula 1. Singularis autem plus dicit quam particularis, nempe, aliquid effert de individuo determinato,

terminato, cum particularis de indeterminato loquatur.

18. Propositiones subcontrariæ, sic dictæ, quia contrariis subordinantur, sunt quæ possunt esse simul veræ, sed non possunt esse simul falsæ: ut *aliquis homo est justus*, *aliquis homo non est justus*. Posse autem esse simul veras apparet, quia, cum subjectum utrobique sit particulare, non necesse est utramque de eodem loqui. Quod autem non possunt esse simul falsæ, hinc patet, quia sic duæ contrariæ, essent simul veræ, quod supra demonstravimus fieri non posse.

19. Propositiones æquipollentes sunt, quæ verbis discrepantes, sensu conveniunt. Ut *Deus omnia potest*, *omnia sunt deo possibilia*. *Totum corpus humanum morbo obnoxium est*, *omnis pars corporis humani morbo obnoxia est*: *Omnis impius est stultus*; *nullus impius est*, *qui non est stultus*. Pluribus enim formulis loquendi potest una & eadem res significari. Æquipollentias propositionum his versiculis vulgo complexi sunt Logici,

Non omnis quidam non; *omnis non* quasi *nullus*.
Nonnullus, *quidam*; sed *nullus non* valet *omnis*.
Non aliquis, *nullus*; *non quidam non* valet *omnis*,
Non alter, *neuter*; *neuter non* præstat *uterque*.

Verum plurimæ aliæ sunt phrases æquipollentes; et tot quidem, ut certis regulis compre-

comprehendi non possint. Præterea, nec hæ in omnibus linguis æquipollentes Sunt. Nam *omnis non*, in lingua nostra idem est ac *quidem non*, aut *aliquis non.* Et in lingua græca, duæ negationes sæpe fortius negant : in hebræa *non-omnis* idem significat ac *nullus* ; ut *non justificabitur omnis caro in conspectu tuo*, id est, *nulla* caro justificabitur.

CAP. XXI.

Propositiones complexæ, incidentes & reliquæ compositæ.

1. HActenus de propositione simplici. Sequitur *composita*, cujus multa sunt genera. Sed hic non intelligimus illas, quæ implicite, consequenter & virtualiter tantum compositæ sunt, quales sunt omnes universales, licet unico subjecto & prædicato constent, si voces spectemus. *Ex.g. omnis homo est mortalis*, æquipollet multis millibus propositionum de hominibus singularibus ; nempe his, *hic homo* & *ille*, & *alius* est mortalis, et sic de reliquis omnibus. Ejusdem rationis sunt propositiones exclusi-

væ; ut *ſolus Deus fuit ab æterno*: Compoſitas igitur vocamus illas propoſitiones, quarum compoſitio expreſſa eſt, et ad octo ordines reduci poſſunt, *complexam*, *copulativam*, *disjunctivam conditionalem*, *cauſalem*, *relativam*, *discretivam*, *et limitatam*.

2. Propoſitiones *complexas* diſtinctionis gratia, illas vocamus, in quibus vel ſubjectum, vel attributum, vel utrumque, eſt terminus complexus. Ut *rex eſt qui metuit nihil*, ubi ſubjectum, *is qui metuit nihil*, eſt terminus complexus, ex ſubjecto, nempe homine, et attributo, ſeu modo, ſcil. libertate a metu: *Rex* vero eſt attributum.

Sum pius Æneas, fama ſuper æthera notus.

Ubi attributum eſt complexum ex ſubjecto *Ænea*, et duplici attributo *pietate* & *fama inſigni*: ſubjectum autem ſubintelligitur, nempe *ego*. Sed in hac *potentes qui pauperes opprimunt*, *a Deo oppreſſorum protectore punientur*, uterque terminorum complexus eſt. Subjectum enim *potentes* attributo quodam afficitur, nempe, *crudelitate* erga pauperes: prædicatum vero *punientur* declaratur a cauſa efficiente, *Deo*: et cauſa illa rurſus attributo ſuo afficitur, ſcilicet, quod *protector* ſit eorum qni opprimuntur.

3. Propoſitio igitur complexa pluribus propoſitionibus ſimplicibus conſtat, quarum altera

ltera eſt principalis, directa & expreſſa ; ltera, aut reliquæ, ſecundariæ, incidentes, virtuales, et implicite ; nempe, quæ in ſubjecto, vel attributo complexo latent. Ut in hac, *rex eſt qui metuit nihil*, ex parte ſubjecti, innuitur *eſſe aliquem qui metuit nihil*, eorum ſcilicet, quæ metuere non debet : interim tamen, ut jure e ſubjecto aut prædicato complexo, colligere poſſimus ejuſmodi propoſitiones, requiritur ut partes termini complexi inter ſe conſentiant, nec licet eas colligere ſi repugnantes ſint. Ut ſi quis dicat, *materia ſeipſam movens eſt ſpiritus* ; *homo volans habet alas*, non licet colligere aliquam materiam ſeipſam movere, nec aliquem hominem volare ; quia *ſeipſam movere* ſimpliciter repugnat materiæ, et *volare* naturaliter repugnat homini.

4. Ad propoſitiones complexas pertinent illæ, in quibus de integra aliqua propoſitione ſimplici objectiva aliquid effertur : ut *mentem eſſe ſine ſcientia non eſt bonum*, *eſſe antipodas eſt verum* ; *omne continuum dividi poſſe in infinitum eſt incredibile* ; *partem eſſe majorem toto, eſt abſurdum* : *amico privari eſt durum* ; *pro patria mori eſt dulce & decorum* ; et variæ aliæ iſtiuſmodi. Sed hujus generis quatuor ordines notarunt logici, quas propoſitiones *modales* nuncuparunt, quia in illis attributum principale oſtendit quomodo termini propoſitionis incidentis cohæreant.

Modi

Modi autem ſunt *neceſſe*, *contingens*, *poſſibile* & *impoſſibile*. Ut *neceſſe eſt Deum eſſe juſtum*, *contingit alia ludentem vincere*, *poſſibile eſt alium mundum exiſtere*, *impoſſibile eſt Deum mentiri*. Quæ autem his modis carent, propoſitiones puræ vocantur. In propoſitione igitur modali, ſubjectum eſt terminus complexus, et *dictum* vocatur ; ut *Deum eſſe juſtum* ; modus autem connexionis aut habitudinis partium ſubjecti, ſeu dicti, eſt attributum : ut *neceſſe*, et ſic de reliquis.

5. Propoſitioni modali affirmanti contradicitur, negando, non copulam dicti, ſed modum : ut *neceſſe eſt ſolem cras oriturum eſſe* ; *non neceſſe eſt ſolem cras oriturum eſſe*. Non autem, *neceſſe eſt ſolem cras non eſſe oriturum*. Quænam autem ex modalibus, iisdem terminis conſtantibus, ſint contrariæ, ſub-contrariæ, ſubalternæ, et æquipollentes, Schema ſequens exhibet.

Æqui-

Æquipollentes
Non necesse est non esse
Contingit esse
Possibile est esse
Non impossibile est esse

Æquipollentes
Necesse est esse
Non contingit non esse
Non possibile est non esse
Impossibile est non esse

Subalternæ

Contrariæ

Contradictoriæ

Contradictoriæ

Subcontrariæ

Subalternæ

Æquipollentes
Non necesse est esse
Contingit non esse
Possibile est non esse.
Non impossibile est non esse

Æquipollentes
Necesse est non esse
Non contingit esse
Non possibile est esse
Impossibile est esse

6. Propositio copulativa est, quæ constat pluribus propositionibus, conjunctionibus copulativis colligatis. Estque alia, quæ effert unum attributum de pluribus subjectis; ut *mors & vita sunt in manibus linguæ; nec mors,*

nec

nec vita, nec principatus, nec potostates separare possunt fideles ab amore Dei qui est in Christo Jesu. Alia, quæ plura attributa de eodem subjecto : ut *virtus & utilis & jucunda & honorifica est*; *nec sibi nec aliis prodest, non amas & deseris* Alia, quæ singula attributa de singulis subjectis : ut *Paulus plantavit, et Apollos rigavit. Nec Parmenides recte dixit omnia esse unum, nec Aristoteles juste eum ob dictum istud incusavit.* Est igitur propositio copulativa alia affirmans, alia negans. Et negans rursus vel negat omnia membra, vel unum, aut aliquot tantum. Unde ad veritatem affirmantis & negantis omnium membrorum, requiritur veritas omnium : adeout, si unum falsum sit, tota propositio falsa est, quatenus una est.

7. Copulativæ affirmanti contradicitur, unam partem negando, non autem utramque. Quæ enim utramque negat, contraria est affirmanti, non contradictoria. Ex. g. huic, *Petrus & Johannes ambulant*, contradictoria est, *non & Petrus & Johannes ambulat*; sed *nec Petrus, nec Johannes ambulat* contraria est. Similiter neganti, omnium partium contradicitur, alteram indeterminate affirmando : ut *nec sibi nec aliis prodest*; *vel sibi vel aliis prodest* ; aut alteram determinate ; ut *licet sibi non prosit, aliis prodest* : vel *licet aliis non prosit, sibi prodest.* Sed neganti unius partis aut aliquot,

non

on autem omnium, contradicitur, omnes artes affirmando : ut huic, *nemo potest & Deo & mammonæ inservire*, sic contradicunt omines mundani, *possumus & Deo, et ammonæ servire.*

8. Per propositiones copulativas, exponuntur universales simplices, ut, *omnis homo st natus in peccato*, exponitur sic, *nobiles & gnobiles, divites & pauperes, filii ethnicoum, et christianorum, piorum & impiorum ascuntur in peccato. Nullus homo est immorlis* exponitur per hanc, *nec rex, nec subdis, doctus, nec indoctus*, &c. *est immortalis. hristus est propitiatio pro peccatis totius muni*, id est, *Judæorum & Ethnicorum, pauerum, divitum, sapientum, et insipientium, liorumque generum quorumcunque.* Excipe ic universales collectivas, ut, *omnes utriusue manus digiti sunt decem.* Ratio est, uia in ejusmodi universalibus, attributum on effertur de subjecto distributive sump- o.

9. Ad copulativam etiam reducendæ sunt ropositiones *exclusivæ*; ex quibus aliæ exusivæ *subjecti* vocantur, quæ omnia subjecta ræter unum excludunt a participatione atibuti : aliæ exclusivæ *attributi*, quæ omnia ia cujusdam generis attributa, præter uum, de subjecto negant. Eorum signa nt, *solus, unicus, tantùm*, et similia. Et mper continent duas propositiones, ex

quibus altera affirmat, altera negat. Ut *nobilitas sola est, atque unica virtus*: id est, virtus est nobilitas, et nihil aliud est nobilitas. *Diaboli tantum agunt male.* i. e. agunt male, et nihil agunt, quod non male agunt. Sicut igitur propositio universalis est compendium plurimarum propositionum, quarum omnes affirmant vel omnes negant; ita etiam exclusiva est compendium duarum, quarum altera affirmat, altera negat, et vel subjectum vel prædicatum habent commune. Negatur contradictorie, negando notam exclusivam. Ut *solus homo est capax beatitudinis*; *non solus homo est capax beatitudinis*: *quidam pii in hoc mundo tantum bene agunt*, *nullus pius in hoc mundo tantum bene agit.*

10. Propositio *disjunctiva* est, quæ e pluribus propositionibus unam indeterminate statuit: ejus notæ sunt, *aut*, *vel*, et similes. Est autem alia, quæ unum attributum effert de aliquo e pluribus subjectis: ut cum Annibal, milites suos ad fortiter pugnandum cohortans, dixit, *necesse est aut vincere, aut fortiter occumbere, aut venire in potestatem hostium, aut turpiter fugere.* Quatuor enim ista sunt subjecta, et *necesse* est attributum commune. Alia, quæ aliquod e pluribus attributis effert de eodem subjecto; ut *amicitia aut pares invenit aut facit*: *natura multitudinis est, aut humiliter servire aut superbe dominari.* Alia vero quæ aliquam e pluribus

pluribus propositionibus, quarum unaquæque suo subjecto & attributo constat, statuit: ut, *vel terra circa solem movetur, vel sol circa terram.* Item illa apud Virgilium.

Aut hæc inclusi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros;
Aut aliquis latet error; equo ne credite Teucri.

Per propositiones autem disjunctivas plurium subjectorum, exponuntur propositiones simplices particulares: ut *aliquis me tetigit*; id est, vel vir, vel femina, hic, vel ille, vel alius.

11. Ad veritatem propositionis disjunctivæ, requiritur immediata oppositio partium si duæ tantum sint, aut plena enumeratio, si plures, ita ut nil diversum statui possit. Si enim partes non sint oppositæ, propositio est nugatoria, ut si quis diceret, *vel animal vel bestiam videre.* Si oppositio non sit immediata, aut enumeratio non sit plenaria, poterit esse falsa: ut, *vel amat, vel odit mulier, nil tertium; utilitate aut metu ducuntur homines*, non sunt stricte & semper veræ. Sunt enim mulieres, quæ nec amant procos suos, nec oderunt; sunt etiam homines, qui nec utilitate, nec metu ducuntur, sed officii sensu. Contradicitur propositioni disjunctivæ, si disjunctio partium negetur, vel diversum quid ab omnibus

 membris

membris ſtatuatur; ut *omnis homo utilit* *aut metu ducitur, quidam homines nec utilita* *te, nec metu ducuntur, ſed honeſtate. Ve* *papa* (inquiunt Pontificii,) *eſt caput Eccleſi* *vel nullum eſt illius caput*: negatur ſic, n *vel papa* &c. aut dicendo *Chriſtum* eſſe Eccle ſiæ caput.

12. Propoſitio *conditionalis*, ſive *hyp* *thica* eſt, quæ ex hypotheſi, ſeu conditio ne tantum, aliquid affirmat, aut nega Unde in re nihil ponere dicitur, hoc eſt ni hil abſolute affirmat aut negat. Conſtat ig tur duabus partibus *antecedente* & *conſequen* *te*. Ut *ſi pauperes non paviſti, pauperes occi* *diſti*, inquit Auguſtinus, ubi prior pars hy potheſi comprehenſa, antecedens; poſteri or, quæ, eâ poſitâ, ſtatuitur, conſequen eſt. Hujusmodi propoſitionum uſus eſt connexiones, aut disjunctiones rerum oſten dere. Unde perinde eſt, ſive partes ſeor ſim veræ ſint, ſive falſæ, modo connexio ſi conſequentia ſit bona. Ex g. Vera eſt hæc *Si Deus non eſt, aut ſi anima cum corpore inte* *rit, pii omnium miſerrimi ſunt*: partes ta men omnes ſeorſim & per ſe falſiſſimæ ſunt Contradicitur conditionali, negando condi tionem affirmatam, aut affirmando nega tam: ſive, quod idem eſt, negando connex ionem; quod per propoſitionem adverſati vam optime fit: ut, *ſi ſpondes debes, non* *ſpondeo debeo*; id eſt, *etiamſi ſpondeo, n* *tamen debeo*.

— *non si miserum fortuna Sinonem*
nxit, vanum etiam, mendacemque improba
(finget.

oc est, licet fortuna Sinonem miserum fe-
t, non tamen mendacem; sive, licet miser
unc sim, non tamen mentiar.

13. Propositio *causalis* est, in qua una ars reddit causam vel rationem quamcunue alterius; ut *Rex fuit infælix, quia tali ydere natus. Quoniam ego vivo, vos etiam ivetis. Ideo gravia feruntur deorsum; quia pelluntur ab extrinseco.* Contradicitur ipsi, egando hoc esse causam illius. Ut, *non ieo fuit rex infælix, quia tali sydere natus est. Non ideo gravia deorsum ruunt, quia pellunr ab extrinseco*, ut aiunt Peripatetici. Poest enim, in propositione causali, utraque ars, per se, esse vera, et causalitas alteris in alteram falsa, quo in casu & ipsa falsa t.

14. Propositio *relativa* dicitur, quæ conenientiam quamcunque aut differentiam lurium statuit. Ut, *ubi est thesaurus, ibi iam est cor. Quantum quisque sua nummoum servat in arca, tantum habet & fidei, — non minor est virtus quam quærere, parta eri: hei mihi qualis erat quantum mutatus illo Hectore qui quondam, — Amicum perere est damnorum maximum.* Huc pertient propositiones *proportionales*, uti vocar-

 tur.

tur, *Ex : g.* ut 2 ad 4, ita 3 sunt ad 6. Et *parabolicæ*, seu *typicæ*, quales sunt permulta ex Proverbiis Solomonis. Hisce contradicitur negando convenientiam aut diversitatem. Ut *qualis vita talis mors*, *non qualis vita talis mors. Quantum habes nummorum, tantum habes fidei : non quantum habes nummorum* &c. hoc est, vel plus habes fidei quam nummorum vel minus.

15. Propositio *discretiva* est, cujus partes plerumque constant terminis disparatis aut contrariis. Ejus notæ sunt *quamvis*, *licet*, *etsi*, et ejusmodi ex una parte ; et, *sed*, *verum*, *tamen*, ac similes ex altera. Est autem variæ formæ. Quandoque enim e duobus attributis unum affirmatur de eodem subjecto, alterum negatur. Ut *Ulysses non erat formosus sed facundus. Fortuna opes auferre, non animum potest.* Quandoque utrumque affirmatur : ut *coronæ regum splendidæ sunt sed graves.* Quandoque e duobus subjectis idem attributum de uno affirmatur de altero negatur : ut *me, me, ego qui feci, in me convertite ferrum, o Rutili — nihil iste nec ausus, nec potuit :* id est, *non iste fecit, sed ego.* Quandoque singulis partibus propria sunt tum subjecta tum prædicata : ut *licet Deus sit misericors, impii tamen puniuntur. Sive insanimus, Deo est ; sive sobrii simus, vestri causa est.* Specialis propositionum istiusmodi usus est, ut consequentias vitiosas

tiosas negemus et repellamus. Unde & προληπτικαὶ *præoccupativæ* dici solent. Per eas enim plerumque statuuntur, quæ repugnare videntur: ut si quis arguerit, *Deus est summe misericors: Non igitur puniet ullam e creaturis suis in æternum*: *lux emanat e corpore lucido: Ergo est substantia*; Utraque illatio per propositiones *discretivas negatur*; *licet Deus sit summe misericors, puniet tamen in æternum omnes peccatores impænitentes*: *qnamvis lux e corpore lucido emanet, non tamen idcirco substantia* est.

16. Ad veritatem istiusmodi propositionum, requiritur veritas omnium partium. Unde & illis contradicitur, per contradictionem vel omnium, vel unius. *Ex. g.* huic, *coronæ regum splendidæ quidem sunt, sed graves*, contradicitur omnibus his modis, *nec splendidæ sunt, nec graves: splendidæ sunt, sed non graves*; *non sunt splendidæ, sed graves*. Si autem partes non sint oppositæ, saltem disparate, nugatoriæ sunt, & absurdæ: Ut si quis de alio dixerit, *est avarus sed injustus*; avaritia enim non opponitur injustitiæ, sed in ea continetur.

17. Ad discretivam reduci possunt propositiones, quæ *inceptivæ* & *desitivæ* vocari possunt: ut, *per pænitentiam homo incipit sapere* id est, *tunc sapit homo, cum pænitentiam agit, prius non sapit*. *Desiit furari*; id est, *prius furatus est, sed nunc non furatur*.

 18. Deni-

18. Denique propoſitio *limitata*, vel *exceptiva* eſt, vel *reſtrictiva*. Exceptiva eſt, in qua contrario modo ſtatuitur de una aliqua parte ſubjecti, quam de reſiduo. Unde & alia eſt, quæ negat attributum de una aliqua parte, et idem affirmat de reliquis; ut *omnes ſtellæ fixæ ſunt, præter ſeptem*; id eſt, *ſeptem e ſtellis non ſunt fixæ*, *reliquæ omnes ſunt fixæ*. Alia quæ affirmat attributum de unica parte, et negat de reliquis: ut *nemo e muliere natus, immunis fuit a peccato originis, præter Chriſtum*; id eſt, *Chriſtus immunis fuit a peccato originis*, *& nullus alius, qui e muliere naſcitur*. Contradicitur exceptivæ, contradicendo vel alteri partium, vel utrique: ut, *omnes filiæ hominum labe peccati, ab ortu ſuo inquinatæ ſunt, præter S. Virginem Mariam*, inquiunt Pontificii: et *virgo Maria. & reliquæ omnes, ab ortu ſuo, inquinatæ ſunt labe peccati*, aiunt noſtri. *Nulla eſt vera Eccleſia præter Romanam*; *Eccleſia Romana non eſt vera eccleſia*; et *quædam aliæ ſunt veræ*.

19. Propoſitio *reſtrictiva* eſt, in qua attributum reſtringitur ad unam aliquam partem, modum, aut rationem ſubjecti: hoc eſt, de ea tantum affirmatur aut negatur. Ut, *homo, qua homo ratiocinatur*, non qua animal. *Chriſtus qua Deus, eſt ubique, qua homo, eſt in cælo ſupremo. Æthiops eſt albus dentes: Statuarius qua muſicus, harmonice canit*

canit, non qua statuarius. Continet igitur duas propositiones simplices : alteram incidentem, in qua ratio restricta innuitur, alteram, in qua principale attributum expresse statuitur subjecto convenire, secundum illam rationem ; aut quod idem est, illi ipsi rationi : ut in hac, *Christus qua Deus est ubique*, innuitur *Christum esse Deum* ; exprimitur vero *eum esse ubique secundum deitatem*, aut quod idem est, *deitatem illius esse ubique.* Supponitur autem semper rationem restrictam subjecto convenire ; secus enim propositio ridicula erit : ut si quis dicat, *æthiops est albus cornibus* ; supponit enim æthiopem esse cornutum. Contradictoriæ negatur, negando notam restrictionis : *Ex. g.* hæc Lutheranorum, *Christus qua homo est ubique*, sic negatur, *Christus non qua homo est ubique :* sive, *Chistus est ubique, sed non qua homo.* Si vero utraque pars falsa sit, quod raro contingit, utraque est neganda ; ut si quis diceret *Solem quatenus vivit, cursum suum sponte sistere posse*, sic negabis, *nec sol vivit, nec si viveret, cursum sponte sistere posset.* Et hæc de propositionibus compositis.

CAP.

CAP. XXII.

Propositio vera, et falsa, identica, & formalis, Necessaria & contingens, possibilis & impossibilis, perspicua & obscura, certa & probabilis.

1. SEquitur secunda divisio propositionis, in *veram* & *falsam*. Propositio *vera* est, quæ pronunciat ut res est; seu quæ conjungit ea, quæ in re conjuncta sunt, aut dividit, quæ divisa sunt. *Falsa* contra est, quæ pronunciat aliter ac res est; ac proinde conjungit quæ in re non sunt conjuncta, aut dividit, quæ non sunt divisa. Propositio vera vel est *identica*, vel *formalis*. Identica est in qua nulla omnino est diversitas inter subjectum & attributum, seu quæ idem (scilicet, id quod absolute, et adæquate idem est,) de seipso affirmat, ut *homo est homo*, *Socrates est Socrates*: Unde et nugatoria ac *nimis vera* dicitur, quia nihil manifestat aut docet.

2. Formalis (rectius *Didactica*) est, in qua attributum, secundum id quod directe importat, idem est cum subjecto; secundum id vero quod indirecte, est diversum; ut *quidam homo est doctus*. Ubi attributum *doctus*, in recto significat id quod habet doctrinam, quod idem est cum aliquo homine

ne. Regula enim eſt, *in omni propoſitione vera affirmante, attributum eſt aliquo modo idem cum ſubjecto, in negante diverſum: in falſa affirmante eſt diverſum, in negante idem.*

3. Propoſitio *neceſſaria* dicitur, quæ ita vera eſt, ut nequeat eſſe falſa adeoque *immutabiliter* vera eſt, vel *abſolute* & ſemper, vel *ſecundum quid*, & pro aliquo tempore. Diſtingui enim poteſt, juxta gradus neceſſitatis quos ſupra notavimus, cap. 10. Sect. 3, 4. Sed logici diſtinguunt in tres ſpecies. Primam vocant κατὰ παντὸς, *de omni*; cum nihil in extenſione ſubjecti continetur; cui attributum non convenit, ſive attributum ſit de illius eſſentia, ſive non: ut *cygnus eſt albus, corvus eſt niger*; *omnis homo ab Adamo, per generationem naturalem ortus, peccati labe inficitur*: *nullus homo conditione moriendi exemptus eſt.*

4. Secunda vocatur propoſitio καθ᾽ αὑτὸ, *per ſe*: in qua attributum eſt de eſſentia ſubjecti. Ut cum genus, proximum, vel remotum, differentia eſſentialis aut proprium, affirmatur de ſpecie, ejuſque individuis, aut ſpecies, ejuſque definitio, de indiuiduis. Huic opponitur propoſitio *per accidens*, in qua attributum eſt extra eſſentiam ſubjecti: ut, *homo eſt doctus, juſtus, cæcus.*

5 Tertia dicitur καθόλου πρῶτον, id eſt, *univerſaliter primum*, cum attributum non tantum eſt de eſſentia ſubjecti ſed etiam ipſi pro-

prium

prium adeoque reciprocum, ut cum quælibet differentia essentialis, sive prima, sive secunda, affirmatur de specie: ut *ratione præditum esse*, *risibile*, *capax disciplinarum*, de homine. Ex his tribus gradibus necessitatis, secunda primam, tertia utramque includit; et posterior priori aliquid addit. Nam ubi connexio attributi cum subjecto essentialis est, necesse etiam est, ut universalis sit; et ubi reciproca est, essentialis & universalis est: si excipias connexionem accidentis proprii cum subjecto singulari.

6. Propositio *contingens* est, quæ vera est, sed potest esse falsa; sive, quæ *mutabiliter* vera est. Estque vel plerumque & sæpe vera; ut, *medicos peritos febres lenire*: vel raro; ut *eosdem curare epilepsiam*, aut *affectionem hypochondriacam*; vel denique indifferens ex se, ad veritatem & falsitatem; ut alea ludentem vincere. Notandum tamen est, omnem propositionem veram, quando & quamdiu vera est, esse necessario & immutabiliter veram.

7. Propositio falsa est *possibilis*, vel *impossibilis*. Possibilis est quæ falsa est, sed potest aut potuit esse vera; ut *alium mundum existere*, *primos parentes nostros in obedientia erga Deum perseverare*, *sedentem stare*. Impossibilis est, quæ falsa est, nec potest esse vera: ut *materiam cogitare*, *ignem non comburere materiam combustioni idoneam approximatam*.

proximatam. Utraque dividi poteſt juxta differentias rerum poſſibilium & impoſſibilium ſupra traditas, cap. 4. Sect. 6, 7, 8. Notandumque hic eſt, propoſitiones neceſſarias, contingentes, poſſibiles & impoſſibiles vocari, ratione connexionis attributorum cum ſubjectis. Item omnem propoſitionem falſam, quando & quamdiu falſa eſt eſſe impoſſibilem.

8. Tertia diviſio propoſitionis eſt in *obſcuram* & *evidentem.* Obſcura eſt, quæ vel explicatione vel probatione indiget. Obſcura enim eſſe poteſt propoſitio vel quoad ſenſum, nempe cum ſignificatio verborum quibus exprimitur non eſt manifeſta; vel quoad connexionem attributi cum ſubjecto, cum non conſtat verane ſit an falſa. Alio modo obſcura dici poteſt propoſitio, ſcilicet, per accidens; cum is, cui proponitur, ſignificationem uſitatam verborum nondum didicit, aut propter judicii infirmitatem, aut defectum attentionis; connexionem, ex ſe obviam, non capit, de qua obſcuritate nunc non agitur.

9. Quoad ſenſum obſcura eſt propoſitio, primo propter vocem aut phraſin ambiguam: ut, *gallus eſt animal* : *aio te Æacida Romanos vincere poſſe.* In priori enim incertum eſt, utrum per gallum, *homo* an avis ſignificetur: in poſteriori vero non conſtat utrum affirmet Æacidem victurum eſſe Romanos,

manos, an Romanos Æacidem. Secundo, propter vocem aut phrasin insolentem; nempe, novam, aut absoletam, quæ rarius occurrit. Tertio propter tropum, aut figuram: ut cum per synecdochen, nomina generum speciebus aut individuis significandis adhibentur, aut vicissim. Cum enim sermo nimis generalis & laxa, aut nimis arcta est, necesse est eam per se esse obscuram. Sic proverbia & ænigmata obscura sunt. Ut illud Sampsonis ad Philistæos, *ex comedente exivit cibus, et e forti egressa est dulcedo.* Verbis enim generalibus *comedens* & *fortis*, leonem, et *cibus* ac *dulcedo* mel designat. Voces autem generales, multa per se significantes, incertum relinquunt audientem quidnam per eas speciale intendatur. Item, *ne sutor supra crepidam*; id est, *nemo ea tractet quorum est imperitus*, obscura est sententia, quia nominibus specierum genera exprimit. Notandum tamen est, propositiones non simpliciter pro obscuris habendas esse, si circumstantiæ sint, quæ si observentur, sensui exhibendo sufficere possint. Unde sacræ literæ non sunt obscuritatis incusandæ; quia pleraque eorum, quæ in illis obscure traduntur, clarius alicubi exprimuntur.

10. Ratione connexionis obscura est propositio, cum licet sensus verborum apertus sit, non tamen apparet utrum attributum

ſubjecto conveniat, necne: adeoque opus eſt alia evidenti, aut etiam pluribus, ad id declarandum. *Ex*: *g*. poſtquam intellexeris ſignificationem verborum, hujus propoſitionis in Geometria, *cujuslibet trianguli, tres ſimul anguli æquales ſunt duobus angulis rectis*, non tamen videbis illius veritatem niſi aſſumptis aliis ex eadem diſciplina, quæ vel per ſe evidentes ſunt, vel prius demonſtrantur.

11. Ex adverſo, evidens eſt propoſitio quoad ſenſum verborum, cum ſignificatio eorum obvia eſt: quoad connexionem vero, cum habitudo attributi ad ſubjectum, tanquam ei convenientis, aut non convenientis, aut etiam repugnantis, clare percipitur. Eſtque vel per ſe evidens, vel aliunde. *Per ſe* evidens propoſitio eſt, cum ſignificatione terminorum intellecta, ſtatim apparet utrum attributum ſubjecto conveniat an non. Et idcirco propoſitio *immediata* vocatur; quia nullo medio opus eſt ad connexionem percipiendam: et *axioma*, quia per ſe aſſenſum noſtrum meretur. Tales ſunt, *Totum eſt majus ſua parte. Impoſſibile eſt idem ſimul eſſe & non eſſe*. Ideo autem per ſe evidentes ſunt iſtiuſmodi propoſitiones, quia in illis, idea attributi per ſe apparet in idea ſubjecti contineri, aut eidem repugnare: ut in idea totius, clare continetur pars illa quà majus eſſe dicitur, et aliquid amplius: et *eſſe ſimul*, ac

ac non esse, clare continentur in idea rei impossibilis. Regula autem generalis est, *quicquid in idea clara rei continetur, de ea debet affirmari*; et *quicquid ideæ claræ rei repugnat, eamque evertit, de ea debet negari.* Nec in dubium vocari potest illa regula, quin simul tollatur omnis certitudo cognitionis humanæ.

12. Propositiones aliunde, quam a se evidentes, sunt quæ per alias evidentes inclarescunt. Unde cum earum quæ per se evidentes sunt, evidentia insita sit, evidentia harum mutuatitia est. Estque vel a ratione aliqua ipsis terminis propositionis intrinseca, sive (ut loqui solent,) ex natura subjecti & attributi: ut cum dicimus, *avarus metuit, quia vehementer amat divitias quæ instabiles sunt*, hæc *avarus metuit*, per alteram, *divitias immodice amat, quæ facile perduntur*, inclarescit. Amor autem ille immodicus in natura seu idea subjecti, nempe *avari* manifeste continetur. Vel ab extrinseco, nempe a testimonio divino vel humano, Sic evidens est, *Deum esse unum & trinum*, quia ipse in sacris literis id testatur: et per testes in judiciis materia facti innotescit. Testimonium autem extrinsecum est rei testatæ.

13. Ratio quæ intrinseca dicitur, vel est necessaria vel contingens. Necessaria quando non potest aliter esse, contingens si secus.

Unde patet evidentiam gradus suscipere, et propositiones alias aliis evidentiores esse. Et maxima quidem evidentia *intrinseca* est, cum idea attributi in essentia subjecti vel contineri, vel eidem repugnare intelligitur. Maxima etiam *extrinseca*, a testimonio divino proficiscitur. Evidentissimum enim est verum esse, quod Deus, qui nec falli, nec fallere potest, testatur esse verum. Intrinsece tamen potest esse obscurum, quia mens non ex ipsis naturis terminorum, habitudinem eorum ad seinvicem vidit. Minor vero est evidentia, quæ per rationes contingentes, licet intrinsecæ sint, aut a testimonio humano habetur.

14. Ex his intelliges quid sit propositio *certa*, *dubia*, *probabilis*, *improbabilis*, et *paradoxa*, et quomodo certitudo ab evidentia differat. Certa enim est propositio cui mens firmiter adhæret, aut ab ea plane abhorret, propter rationem necessariam veritatis, aut falsitatis. Sed certitudinis varii sunt gradus; distinguitur enim juxta differentias necessitatis in *Metaphysicam*, *physicam* & *moralem*. Certitudo metaphysica maxima est, cum scilicet, videmus absolute impossibile esse rem aliter se habere. Sic certi sumus *quicquid Deus testatur esse verum*, *nihil posse simul esse & non esse*. Physica est, cum percipimus, ex ordine naturali rerum, hoc vel illud ita esse; ut *ignem combusturum stupam*,

si ei admoveatur : virginem non parere. Moralis denique certitudo est, cum res ita esse videtur, et nulla occurrit ratio alicujus momenti in partem oppositam. Sic persuadentur *Romam esse* qni eam non viderunt, quia omnes fere historiæ de ea loquuntur, et multi dicunt se illic fuisse, de quorum testimonio nullam aliam dubitandi rationem habemus, quam quod non implicet contradictionem eos omnes mentiri. Distinguere etiam solent logici certitudinem in *objectivam* & *subjectivam.* Prior est ipsa rei veritas, aut necessitas : posterior est firma mentis de ea persuasio.

15. Propositio igitur dubia est, cum in neutram partem mens inclinat, hoc est, nec veram videt, nec falsam ; Probabilis vero, cum magis videtur vera quam falsa, propter rationem ex altera parte majoris ponderis. Improbabilis contra est, cum propositio magis videtur falsa quam vera, propter rationem fortiorem ex parte falsitatis : sic improbabile est *virum bonæ famæ, occidisse amicum, quem charum semper habuisse visus est.* At *hominem malæ famæ, alium, quem odisse compertus est, occidisse*, probabile est. Denique paradoxa dicitur propositio, quæ vera aut falsa est, præter communem opinionem vulgi. Ut *solem esse longe majorem toto orbe terrarum, esse Antipodas* &c.

16. Quod autem ad differentiam certitu-

dinis

dinis & evidentiæ ſpectat, Evidentia eſt certitudinis cauſa & fundamentum, et certitudo effectus evidentiæ. Ideo enim mens firmiter per aſſenſum propoſitioni adhæret quia veritas illius evidens eſt. Et ideo per diſſenſum eam repudiat, quia falſitas ejus evidens eſt. Quippe mens ſemper de rebus judicat prout ipſi objiciuntur. Quin & propoſitioni probabili aſſentitur, propter aliquem gradum evidentiæ: et quo propoſitio magis minuſve evidens eſt, eo perfectior, aut imperfectior eſt aſſenſus. Evidentia igitur & certitudo pari paſſu procedunt. Et quod vulgo dicitur *de multis nos certitudinem habere, de quibus non habemus evidentiam*, de ſola evidentia intrinſeca, et naturali, ex ipſorum terminorum penetratione orta, intelligendum eſt; ut in myſteriis fidei chriſtianæ.

CAP. XXIII.

De Conversione Propositionum.

1. CONversio Propositionis est transpositio terminorum, subjecti in locum prædicati, ita tamen, ut, si propositio ante conversionem vera fuit, in statu converso vera maneat. Ad hoc autem intelligendum, et præstandum, primo axiomata quædam notanda sunt, deinde regulæ nonnullæ, ipsis innitentes, constituendæ.

2. Axioma 1. *Attributum propositionis affirmativæ extenditur, et restringitur ad extensionem & restrictionem subjecti.* Adeo ut, si subjectum universale sit attributum affirmetur de omnibus quæ in extensione illius continentur: Si particulare, de eorum parte tantum. Nec attributum unquam extensionem subjecti excedit, hoc est, si per se latius pateat quam subjectum, non affirmatur secundum totam extensionem suam. Ut cum dicimus *omnem leonem esse animal*, affirmamus animal de leone, mare, et fæmella, veteri, et juveni, et reliquis omnibus ordinibus, ac singulis individuis leonum: at non affirmamus omne animal de leone, sed ani-

mal indefinite, quod, in re, est illud tantum animal, quod identificatur cum leone.

3. Axioma : 2. *Attributum propositionis negativæ negatur de subjecto, secundum totam illius extensionem*, seu de omnibus quæ in extensione illius continentur, ut cum dicimus, *nulla bestia est docta*, negamus *omne* doctum de *omni* bestia.

4. Axioma : 3. *Totum attributum in conversione, transire debet in locum subjecti, et totum subjectum in locum attributi* ; nec deminuitur extensio, quamvis non necesse sit eam exprimere. Ratio est quia totum attributum effertur de toto subjecto, secundum eam extensionem quam habet in propositione, non autem pars tantum.

5. Regulæ igitur Conversionum sunt quæ sequuntur. Reg. 1. *Universalis negans convertitur simpliciter* : hoc est, ita ut attributum, in tota extensione sua, transeat in locum subjecti, et vicissim. Ut *nullus homo, per naturam, post lapsum, est justus*, sic convertitur, ergo, *nihil justum per naturam, post lapsum, est homo.* Ratio patet ex secundo axiomate.

6. Reg. 2. *Universalis affirmans convertitur per accidens.* Est autem conversio *per accidens* cum attributum in locum Subjecti transpositum, nota particularitatis afficitur, ut *omnis homo est peccator* ; *aliquis peccator est homo.* Ratio patet ex primo axiomate.

7. Reg 3. *Particularis affirmans convertitur ſimpliciter*; hoc eſt attributo eadem nota extenſionis affecto, quam habet ſubjectum. Ut *aliquis homo eſt juſtus*; *aliquod juſtum eſt homo*. Ratio ſumitur ex primo axiomate; nam cum in omni particulari affirmante, attributum particulari æquipolleat, poteſt illud, cum nota particularitatis, in locum ſubjecti tranſire.

8. Reg. 4. *Particularis negans* non *convertitur*, ut univerſalis, *ponendo notam negandi* ante copulam, ſed *ante rem*, *quæ per copulam negatam excluditur e ſubjecto*. Ut *quoddam animal non eſt homo*, non convertitur, nullus homo eſt animal, nec quidam homo non eſt animal, ſed in hanc, *aliquid quod non eſt homo*, *eſt animal*. Propoſitio enim convertenda hunc habet ſenſum, *quoddam animal eſt aliquid quod non eſt homo*: adeoque totum attributum eſt *aliquid quod non eſt homo*, quod idcirco totum in locum ſubjecti transferendum eſt, juxta axioma tertium

9. Reg. 5. *Propoſitiones indefinitæ & ſingulares*, *ſi affirmantes fuerint*, *ſequuntur formam converſionis per accidens*. Ut, *homo eſt ſpecies*; *quædam ſpecies eſt homo*: *David Jeſſæ filius*, *fuit rex*; *quidam rex fuit David Jeſſæ filius*. Excipe ſingulares, in quibus attributum eſt ſingulare determinatum: illæ enim ſimpliciter convertuntur. Ut, *Sa-*

fuit primus rex Israelitarum; *primus rex Israelitarum fuit Saul.* Nec enim licet dicere, quidam primus rex &c, quia primus rex est singulare determinatum, et de uno solo intelligi potest. *Indefinitæ vero & singulares negantes, speciem conversionis simplicis observant.* Ut; *homo non est genus*, *nullum genus est homo.* *David filius Jesse, non fuit Sacerdos*; *nullus Sacerdos fuit David filius Jessæ.* Ratio posterioris partis patet ex axiomate secundo; prioris, ex primo. Quanquam omnes istæ dici possunt converti per accidens, præter singulares in quibus attributum est singulare determinatum; quia termini non iisdem notis extensionis afficiuntur in convertenda & convertente, licet sensu & reipsa easdem habeant, prout in omni conversione legitima necesse est per axioma tertium.

19. Reg. 6. *In omni conversione, ut legitima sit, spectandus est sensus, non autem ordo Verborum, nisi quatenus is sensui congruit.* Hac regula generalis est, et in specie necessaria ad propositiones de futuro, et præterito convertendas, ut, *omnes mortui resurgent*, non convertitur juxta ordinem verborum, *quidam qui resurgent erunt mortui*, sed sic, *omnes, aut quidam, qui resurgent, vel jam mortui sunt, vel aliquando posthac morientur*, hic enim est sensus propositionis convertendæ, *mortui sive de præsenti, sive de futuro resurgent.* Similiter has sic convertes, *om-*

nis ſenex fuit puer, quædam domus eſt combuſta; quidam qui fuit puer, nunc eſt ſenex, vel fuit ſenex, quoddam quod nunc combuſtum eſt, fuit domus. Nec enim aliter, ut poſtulat axioma tertium, totum attributum tranſit in locum ſubjecti.

11. Propoſitiones compoſitæ rarius convertuntur. Verum ſicubi illarum convertendarum uſus aliquis fuerit, juxta eaſdem leges ac ſimplices converti debent, obſervato imprimis axiomate tertio. Exempla ſequentia loco regularum accipe. *Qui pauca loquitur ſapit; quidam ſapiens pauca loquitur. Petrus & Johannes ludunt; quidam ludentes ſunt Petrus & Johannes. Avari cupiunt, et cruciantur: quidam qui cupiunt, et cruciantur, ſunt avari. Amicitia aut pares invenit aut facit; aliquid, quod aut pares invenit, aut facit, eſt amicitia. Si Socrates volat, eſt alatus, ergo quoddam alatum eſt Socrates, ſi modo volet. Non vox ſed votum Deo placet: aliquid Deo placens, non eſt vox ſed votum. Sola virtus eſt vera nobilitas; vera nobilitas nihil eſt præter virtutem.* Reliqua tibi ipſi præſtanda relinquo.

12. Converſio modalium logicis multum negotii faceſſit. Verum ſi integre ſpectentur, convertendæ ſunt juxta regulas datas; nempe ſumendo pro ſubjecto modum, qui in modalibus (ut ſupra diximus) ſemper eſt attributum, (ſi ſenſum ſpectemus,) et pro

attributo

tributo dictum; ut, *hominem esse animal* *t necesse*, id est, est *quid necessarium*; sic nvertitur, *aliquid necessarium est hominem se animal*, et sic de reliquis. Qui vero se tigant in regulis assignandis, quibus recte nverti possunt dicta, næ illi operæ suæ pretium non faciunt.

13. Tandem notandum est, fundamenum & rationem omnium conversionum esse, uod omnis diversitas & identitas *mutua* sit. Unde in affirmante, cum attributum aliquo nodo idem sit cum subjecto, necesse est subectum eatenus cum illo etiam idem esse. Et um in negante, attributum diversum sit a ubjecto, necesse est subjectum etiam diversum esse ab attributo.

CAP.

CAP. XXIV.

De Definitione & Divisione.

1. DUO superſunt propoſitionum genera, quorum in ſcientiis permagnus eſt uſus, *Definitio* ſcilicet & *Diviſio*: ex quibus hæc ad locum propoſitionis disjunctivæ ſpectat; illa ad locum propoſitionis neceſſariæ, præſertim illam cujus attributum, καθόλȣ πρῶτον, *universaliter primum* dicitur. Eſtque definitio *propoſitio explicans*, diviſio *diſtribuens*. Omnis quidem propoſitio vera, præter identicam, ſubjectum aliquo modo explicat, verum definitio magis quam ulla alia: ita ſcilicet, ut rem ab omnibus aliis diſtinguit Unde & definitio dicitur a definiendo, et græcis ὅρος terminus, quia fines quaſi, et limites rei ponit, quibus ab aliis omnibus diſcernatur.

2. Definitio alia eſt *Nominis*, alia *rei*. Definitio nominis eſt, quæ explicat quid nomen, aut vox ſignificet adhibitis aliis vocibus notioribus, ſed ejuſdem ſignificationis. Explicatur autem nomen oſtendendo, vel quid ex primo uſu ſignificet, ut cum dicimus philoſophiam eſſe φιλίαν τῆς σοφίας, *amorem* ſeu

seu *studium sapientiæ* ; δεισιδαιμονίαν esse *metum deorum* : vel, ad quodnam significandum transferatur, seu extendatur : ut cum addimus priori declarationi harum duarum vocum, philosophiam significare *sapientiam* ipsam ; δεισιδαιμονίαν *superstitionem*, seu timorem, aut cultum deorum fictitiorum.

3. Definitio rei est, quæ explicat quid sit res per nomen significata. Estque vel *primaria*, et *accurata*, quæ definitio *stricte* ; vel *secundaria*, et minus accurata, quæ *descriptio* dicitur. Definitio primaria, et accurata, est explicatio rei per attributa essentialia propria ; nempe, per genus proximum, et differentias essentiales, unam vel plures. Ut cum philosophia dicitur esse *cognitio rerum ex lumine naturali* : Deus *esse ens perfectissimum*, vel *spiritus infinitus independens*. Nonnunquam instituitur per partes essentiales physicas ; ut, cum homo definitur, *substantia composita ex corpore & mente*.

4. Descriptio est explicatio rei per alias rationes. Ut primo per accidentia propria ; *ex : g.* Si Alexandrum magnum describas *Philippi Macedonis filium, regni Persici eversorem, tertiæ monarchiæ primum & maximum principem.* Secundo, per causas, materiam, efficientem, et finem, Ut cum eclipsis lunaris describitur, *defectus luminis in luna ob interpositionem terræ inter eam & corpus solis* ; et horologium, *machina ferrea, aut ænea,*

nea, variis rotis constans, quarum motus regularis idoneus est ad horas indicandas.

5. Canones definitionis, præsertim accuratæ, et perfectæ, si modo ulla quæ a nobis fit, perfecta dici potest, sunt præcipue quatuor. Can: 1. *Definitio debet esse clara, seu perspicua:* Secus enim rem non explicabit. Hinc tradi debet vocibus usitatis, et omni ambiguitate liberis; aut quarum ambiguitas, si qua fuerit, per distinctionem tollitur. Item per attributa notiora re definienda, quatenus tali nomine subest: hoc est, quæ vel per se nota sunt; ut cum ens definitur, *cui non repugnat existere:* vel quæ per priorem aliquam definitionem explicantur, ut cum parallelogrammum definitur, *planum quatuor lineis comprehensum, ex quibus bina opposita ubique æquidistantes sunt*, per se notum est ei qui linguam latinam callet, quid quatuor lineæ, quid lineæ oppositæ, et æquidistantes significent. *Planum* autem per definitionem superiorem explicatur, adeoque supponitur per eam notum Quod si in definitione aliquid ponere cogamur, quod nec per se, nec per ullam definitionem præcedentem manifestum est, illud statim est explicandum. Ut cum definitur homo, *animal ratione præditum*, ex superiori doctrina animalis, (si modo totam doctrinam animalium aut viventium methodice tradendam suscepimus,) intelligitur quid *animal*. Quia autem nondum

nondum satis constat, quid sit *ratio*, qua hominem præditum esse dicimus, statim dicemus, rationem esse *facultatem illam per quam percipimus res quæ in sensus non incurrunt, et colligimus unam veritatem ex alia.* Et tam diu procedendum est in terminorum explicatione, dum ad attributa satis nota perveniamus.

6. Hinc, definire per attributa, quæ æque obscura sunt ac ipsum definitum, non est vere definire, sed nugari. Ut cum quidam definiunt actionem, *per quam dicimur agere*; aut *per quam effectus procedit ab agente*; aut cum qualitas definitur, *per quam subjectum quale denominatur.* Æque enim obscurum est quid sit *agere*, & *agens*, qua tale, quam quid sit actio; et quid sit subjectum esse *quale*, aut *tale*, quam quid sit qualitas. Idem vitium committitur, cum definitio *circularis* est: hoc est, cum unum per aliud, et hoc rursus per illud explicatur. Ut si actio definiatur, *per quam effectus procedit ab agente*, et effectus rursus, *qui per actionem efficientis producitur.* Sic enim actio per effectum, et effectus per actionem explicatur, adeoque idem per seipsum.

7. Can: 2. *Definitio debet esse universalis*, hoc est convenire debet omnibus quæ in extensione rei definiendæ continentur. Secus enim non totam rem, sed partem illius duntaxat explicabit. Unde habitus non recte

te definitur, *dispositio mentis ad facile & expedite agendum crebris actibus acquisita.* Sunt enim habitus quidam, qui nullo actu ejus cui insunt, prævio, acquiruntur, sed divinitus infunduntur. Ut igitur hæc definitio universalis sit, dicendum est, *habitum esse dispositionem facile & expedite agendi, adventitiam.*

8. Can. 3. *Debet totam rei essentiam utcunque comprehendere.* Nec enim aliter perfectam, et adæquatam rei ideam exhibebit. Et offendetur mens audientis, si partem aliquam essentiæ omissam deprehendat. Male igitur definitur *tempus*, (ut reliqua nunc prætereamus,) *mensura motus*, quia *mensurare quietem* ad essentiam temporis æque pertinet, ac mensurare motum. Non tamen necesse est omnia attributa rei expresse commemorare; sed sufficit quædam exprimere, in quibus reliqua omnia continentur. Supervacaneum enim foret, ea expresse ponere, quæ in illis quæ necessario assumenda sunt, continentur. Ut cum *hominem* definimus, non necesse est dicere hominem esse *ens*, *substantiam*, *corpoream*, *viventem*, *sensu* & *ratione præditum* quia *vivens* continetur in *sensu* & *ratione præditum* : *substantia corporea* in *vivente* & *ens* in *substantia*. Sufficit igitur dicere, hominem esse *animal ratione præditum*. In *animali* enim, omnia reliqua attributa hominis communia continentur.

9. Can.

9. Can : 4. *Definitio debet esse propria*, hoc est, soli rei definitæ, et nulli alii convenire. Aliter enim non erit definitio rei definiendæ, sed alicujus aliûs. Male igitur definiretur *spiritus*, *substantia sensu imperceptibilis*: quia multæ sunt partes materiæ adeo exiles, ut nullo sensu percipi possint. Hinc si canonem secundum huic adjicias, sequetur *definitionem debere esse reciprocam*: hoc est soli definito convenire, et omnibus quæ in extensione illius continentur. Et hæc de definitione in præsenti sufficiant.

10. *Divisio* similiter, alia *vocis* est, quæ *distinctio* vulgo nuncupatur; scilicet cum variæ illius significationes enumerantur. Distinctione autem opus est, si vox sit ambigua, seu homonyma; ut *jus* nunc denotat id quod sorbetur, nunc id quod in judiciis dicitur. Vel si aliquando proprie, aliquando tropice significet: ut *caput* proprie significat eam partem animalis, quæ sensuum sedes est; tropice vero quandoque supremam partem cujusvis rei; quandoque gubernatorem; *&c*. Denique si nunc latius, nunc strictius accipiatur: ut ars quandoque significat quamlibet disciplinam: quandoque illam solam quæ practica est, et versatur circa ea, quæ per se, nec sunt bona moraliter, nec mala.

11. Alia est *divisio rei*, nempe, *totius*, in omnia quæ continet, *partitio*. Estque vel totius essentialis, (ut vocatur,) in partes essentiales

tiales physicas; ut cum *homo* dividitur in corpus, mentem, et utriusque unionem; quæ cum definitione, per partes essentiales factâ coincidit; vel totius integralis; cum partes integrantes distincte enumerantur, ut de *corpore humano* fit in Anatomice. Vel totius universalis, quæ maxime proprie divisio est, nempe, cum genus aut species dividitur in sua inferiora: aut *animal* in hominem & bestiam, *homo* in doctum & indoctum, probum & improbum. Ad divisionem etiam totius essentialis pertinet distinctio attributorum essentialium, quæ *precisio* seu *abstractio* dici solet, de qua supra: ut si dicas spiritus attributa communia esse *ens* & *substantiam*; propria esse *virtutem percipiendi, appetendi*, et *sese movendi*.

12. Sunt & alia divisionum genera, quæ distinctionis gratia *distributiones* vocantur. Ut cum causa efficiens distribuitur per varios effectus; *ex: g. Planta* in exiccantem & humectantem. Aut effectus per varias causas efficientes, a quibus oritur; ut cum *motus* dividitur in eum qui est a principio intrinseco ipsius rei quæ movetur, et in eum qui est ab extra. Vel subjectum per varia adjuncta, ut *homines* in eruditos, et rudes, divites, et pauperes, &c. Vel denique cum adjunctum distribuitur per varia subjecta, quibus inesse solet; ut *bona* in ea quæ sunt animi, et in ea quæ sunt corporis.

13 Ca-

13. Canones Divisionis præcipui sunt qui sequuntur. Can: 1. *Divisio debet esse integra*, seu *adæquata* termino dividendo; hoc est, debet omnia illius membra exprimere. Ratio patet, quia secus si fiat, non dividitur tota res, sed tantum aliqua illius pars: ut si homines distribuas in sanos, et ægros. Dantur enim duo alia membra, nempe illi qui ad morbum inclinant, et qui ad sanitatem e morbo aliquo vergunt. Non tamen omnia membra, seu partes, expresse, et particulatim, exprimere necesse est: sed sufficit pauca enumerare, quæ illa omnia complectuntur. Sic *par*, et *impar*, recte numerum dividunt, quia omnis numerus est par, vel impar.

14. Can: 2. *Membra debent esse immediate opposita*. *Opposita* dico vel contradictorie; ut cum objectum mentis nostræ dividitur in *ens* & *non-ens*; vel privative; ut si dividas *oculum* in videntem & cæcum; vel contrarie; ut cum dividitur *marmor* in album & nigrum; vel ad minimum disparate, nec major oppositio necessaria est. Hinc alterum membrum in altero non debet ita includi, ut de eo possit affirmari. Potest tamen alio modo in eo includi, nempe, ut pars in toto. Sic recte dividitur *extensio* in longitudinem, latitudinem, et profunditatem; licet latitudo longitudinem, et profunditas utramque includat; quia nulla ex

iis de altera poteſt affirmari. Sed male dividitur *vivens* in animal, et hominem; quia *animal* eſt attributum hominis, et *homo* animali non opponitur, ſed ſubordinatur. Subordinata autem non pugnant. Immediate autem oppoſita eſſe debent in latitudine rei dividendæ, (ut rationale & irrationale in latitudine animalis;) quia aliter diviſio non erit adæquata, hoc eſt, non exhauriet totum dividendum, contra canonem priorem. Ut ſi dividas *actiones* humanas in bonas, et malas; datur enim tertium, nempe actio indifferens, quæ nec moraliter bona eſt, nec mala.

15. Can. 3. *Si membra plura ſint, quam quæ unica diviſione commode ſumi poſſint, primo ſumenda ſunt illa, quæ immediate toti conveniunt, & hæc denuo ſubdividenda.* Incommodum autem erit omnia membra unica diviſione comprehendere, ſi plura ſint, quam ut mens ad ea ſimul attendere, aut memoria facile tenere poſſit: ut ſi in decem, aut viginti membra, aliquid dividas. Nec tamen, cum Ramiſtis, curioſe ſectanda eſt *Dichotomia*, ſeu bibembris partitio: ſed brevitatis cauſa, et ne memoria nimia diviſione gravetur, dividere licet per tria aut quatuor membra aut etiam plura. Sic ſatis recte dividitur *magnitudo* in lineam, ſuperficiem, et corpus, nec opus eſt (ut a Ramo fit) primo eam dividere in lineam, et lineatum; et

tum rursus lineatum in superficiem, & corpus.

C A P. XXV.

De Syllogismo simplici & Enthymemate.

1. SEquitur *discursus*, seu *argumentatio*, quæ Græcis συλλογισμός, *syllogismus* dicitur, de quo quintum præceptum generale est, ut *illius genera & modi exponantur.* Est autem discursus, seu argumentatio in genere, illa mentis operatio, in qua, ex pluribus propositionibus, quarum veritas, aut falsitas, jam manifesta est, aut esse videtur, inferimus aliam esse veram, aut falsam, quæ prius obscura erat, aut cogitationi nostræ non occurrebat. Brevius, est in qua unum judicium ex aliis elicimus, aut unam propositionem ex aliis colligimus. Aristoteles definit, λόγον, ἐν ᾧ τεθέντων, τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων, ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι. Id est, *Orationem, in qua, quibusdam positis, diversum quid a positis, necessario sequitur, eo quod hæc sint.*

 2. Syllo-

2. Syllogismus considerandus est, vel ratione *formæ*, vel ratione *materiæ*, hoc est rerum seu propositionum de quibus instituitur. Ratione formæ dividitur in *rectum*, et *vitiosum*: et uterque in *simplicem* & *compositum*. Syllogysmus simplex est, cujus termini, qui expresse ponuntur, non possunt plures syllogismos conficere: compositus contra. Rursus, ex syllogismis simplicibus, alius est, qui ex omnibus propositionibus simplicibus, aut saltem complexis, (ut distinctionis gratia vocantur,) conflatur; alius qui ex una, aut pluribus compositis.

3. In omni Syllogismo simplici, tres sunt propositiones, nec plures, nec pauciores, quæ omnes, vel exprimuntur, vel una, aut etiam duæ subintelliguntur. Ex quibus illa quæ infertur, seu concluditur, ante probationem quidem *quæstio*, et *quæsitum*, postquam vero probatur, *conclusio*, et *illatio* dicitur: sed duæ quæ inferunt, et probant *præmissæ* vocantur, scilicet, quia, ordine cogitandi priores sunt conclusione, licet ordine loquendi sæpe eam sequantur. Ut si dicas *multos officium propter res adversas deserere, quia Deo non fidunt*. Ubi conclusio, in ordine sermonis, ante probationem ponitur: et altera præmissarum suppressa est.

4. In syllogismo tribus propositionibus simplicibus constante, tres tantum sunt termini simplices: in eo vero qui compositis

aut

aut complexis constat, possunt esse plures; sed qui omnes ad tres reduci possint. In eo enim casu, plures termini simplices unius vice funguntur. Ex his duo vocantur *extrema*, tertius *medium*, seu *medius terminus* dicitur. Extrema sunt partes quæstionis concludendæ, seu conclusionis inferendæ: et attributum dicitur *majus extremum*; subjectum *minus*. Medium vero est quod extrinsecus assumitur, ad identitatem vel diversitatem extremorum, (prout conclusio affirmans vel negans esse debet,) inter se, probandam. Ea enim est mentis nostræ indoles, ut, cum, propositione aliqua ipsi obversante, ambigit, an attributum subjecto conveniat necne, tertium aliquem terminum assumere soleat, qui clarius vel cum utroque connectitur, aut cum altero connectitur, alteri vero repugnat; clarius (inquam) quam extrema inter se; indeque judicium facit de eo quod ante incognitum, aut intectum fuit, nempe de convenientia, aut repugnantia duorum inter se.

5. Unde medium, ut officio isthoc fungatur, cum utroque extremo conferendum est. Quemadmodum ad dubiam duarum quantitatum magnitudinem explorandam, mensuram aliquam notæ quantitatis utrique applicamus, per quam constare possit, sintne inter se æquales, an secus. Et ex collatione medii cum majori extremo, exurgit altera præmissarum, quæ *major propositio*, & *prima*

propositio dicitur. Ex ejusdem vero collatione cum minori extremo, nascitur altera, quæ *minor propositio*, *assumptio*, et *subsumptio* nuncupatur. *Ex. g.* Si quæstio sit, *an ulla voluptas sit bona*; *bonum* est majus extremum, *voluptas* minus: ad eam igitur probandam affirmative, pro medio assumatur tertius terminus, nempe, *id quod naturæ congruum est.* Hoc autem primo conferatnr, seu conjungatur cum majori extremo; et habes majorem propositionem, scilicet, *quicquid est naturæ congruum est bonum*: deinde cum minori, et habes minorem propositionem; nempe *quædam voluptas est naturæ congrua*: et his positis, constat veritas conclusionis, & inferre licet, *quædam igitur voluptas est bona.*

6. In mente ratiocinante igitur, semper sunt tres propositiones: sed in oratione, ut supra innuimus, una, aut etiam duæ earum, subticentur, tanquam quæ facile ab auditore suppleri possint. Qua loquendi formula aliquid illius ingenio deferimus, qui malit quædam sibi subintelligenda relinqui, quam singula exprimi: quin & sic oratio longe venustior est, et efficacior; utpote, quæ, cum obscura non sit, verbis contracta, sensu abundat. Quandoque supprimitur ipsa conclusio, sæpius vero altera præmissarum, præsertim major, quæ generalior plerumque est, et facilius suppletur. Et in casu posteriori, syllogismus *Enthymema* dicitur; scilicet

ab

ab ἐνθυμεῖσθαι, hoc eſt, a cogitando; quia in eo, altera præmiſſarum in mente latet. Et ejuſmodi argumentandi formulæ adeo frequentes ſunt, ut rarius in ſermone communi, alias quæ ambas præmiſſarum exprimant, reperias. Ut, *ſervare potui*; *perdere an poſſim rogas*. *Mortalis cum ſis*, *ne geras odium immortale*. Hoc eſt, *potui ſervare*; *Ergo poſſum perdere* : *Mortalis es*; *Ergo ne geras odium immortale*.

7. In enthymemate, cum duabus propoſitionibus conſtat, altera quæ infert et probat, *antecedens*, altera, quæ infertur & concluditur, *conſequens* dicitur. Et ambæ ſæpius in unam coeunt, quam Ariſtoteles ſententiam *enthymematicam* appellat. Et plerumque propoſitio cauſalis aut hypothetica eſt; ut *ex ignorantia cauſarum naſcitur admiratio*; id eſt, homines cauſas rerum ſæpe ignorant, et idcirco mirantur. *Si juſtitia eſt per legem*, *Chriſtus fruſtra mortuus eſt* : quod idem eſt, ac ſi dictum fuiſſet, *Chriſtus non eſt fruſtra mortuus*, *ergo juſtitia non eſt ex lege*. Et ſi minus extremum ſit in antecedente, ſuppreſſa eſt major: ſin majus, ſuppreſſa eſt minor. Ut in hoc, *mortalis es*, ergo *ne geras odium immortale*, ſuppreſſa eſt major, nempe, hæc, *nullus mortalis odium gerere debet immortale*. *Tu* enim, quod minus extremum eſt, in antecedente intelligitur. At in hoc, *qui poteſt ſervare*, *poteſt etiam perdere*;

dere; ergo *Deus potest quemlibet e malis perdere*, supprimitur minor, nempe, *Deus potest servare*. Nam majus extremum, scilicet, *potest perdere*, est in antecedente. Quod si neutrum extremorum in antecedente compareat, suppressa quidem est major, sed hypothetica: ut in hoc, *Deus est*; ergo, *bene erit cum bonis*, suppressa est major hypothetica, *si Deus est*, *bene erit cum bonis*.

CAP. XXVI.

De figuris & modis syllogismorum, propositionibus simplicibus, aut complexis constantium.

1. QUamvis in sermone communi, raro aut nunquam occurrant integri syllogismi, hoc est, in quibus utraque præmissarum & conclusio, disertis verbis exprimuntur; in disputationibus tamen præsertim illis, in quibus de rebus difficilibus tractatur, aut cum nobis res est cum adversario præfracto, qui ingenue agere nolit, aut cum illis, qui stupidi vel infirmo ingenio sunt

ſunt, et vim rationum noſtrarum, conciſiori forma propoſitarum, haud percipiunt, ut ordinatius, et minori cum errandi periculo procedamus, alioſque facilius convictos teneamus, integra forma obſervanda eſt.

2. Conſiſtit autem forma ſyllogiſmi in *figura*, et modo. Figura eſt diſpoſitio medii cum extremis: qandoque enim illis ſubjicitur quandoque de illis prædicatur. Modus eſt trium propoſitionum, ſecundum quantitatem, et qualitatem, determinatio. Quantitas eſt univerſalitas, et particularitas; qualitas vero eſt affirmatio & negatio.

3. Syllogiſmorum propoſitionibus ſimplicibus aut complexis conſtantium, aut ex illis quæ compoſitæ vocantur, ſed eundem ſenſum cum ſimplicibus habent, et ad illas facile revocantur, quatuor poſſunt eſſe figuræ, pro varia diſpoſitione, quam medium cum extremis obtinere poterit: licet tres tantum uſurpari ſoleant, et neceſſariæ ſint. Vel enim medium majori extremo ſubjicitur, et de minori prædicatur, quæ prima figura eſt: vel de utroque prædicatur, quæ ſecunda; vel utrique ſubjicitur, quæ tertia: vel denique de majori extremo prædicatur, et minori ſubjicitur, quæ quarta; et figura Galeni vocatur, quia is eam vel primus obſervavit, vel ab aliis obſervatam propugnavit.

4. Modi diſtinguuntur in *univerſales*, et *ſingulares*,

singulares. Universales vocantur, in quibus utraque vel saltem altera præmissarum, est universalis. Singularis vero, in quibus utraque est singularis. In primis tribus figuris, modi universales recte concludentes, quatuor sunt in prima figura, quatuor in secunda, sex in tertia, qui memoriæ causa, et propter alios usus (de quibus postea) his vocibus designantur, et quatuor versiculis continentur.

Barbara, *Celarent*, *Darii*, *Ferio* dato primæ:
Cæsare, *Camestres*, *Festino*, *Baroco* secundæ:
Tertia *Darapti* sibi vendicat, atque *Felapton*
Adjungens *Disamis*, *Datisi*, *Bocardo Ferison.*

5. In his vocibus, quatuor notandæ sunt vocales, quæ quantitatem, et qualitatem singularum propositionum indicant. A, igitur denotat propositionem universalem affirmantem: E, universalem negantem; I, particularem affirmantem: O, particularem negantem; ut in disticho vulgari,

Afferit A, negat E, verum generaliter ambo:
Afferit I, negat O, sed particulariter ambo.

Exempla Modorum
Primæ Figuræ.

Bar- *Quisquis fame perire sinit, quos tenetur*

tur pascere, homicida est.

Omnes divites, qui eleemosynas non erogant, publica fame grassante, perire sinunt eos quos tenentur pascere.

Omnes igitur *divites istiusmodi sunt homicidæ.*

Nullus fur impænitens salvari potest :

Omnes qui moriuntur, aucta re e bonis alienis, quæ noluerunt restituere, sunt fures impænitentes :

Nullus igitur *eorum salvari potest.*

Quicquid prodest ad salutem, bonum est.

Quidam dolor prodest ad salutem.

Quidam igitur *dolor est bonus*

Id, cujus postea oportet nos pænitere, non est amplectendum :

Sunt quædam voluptates, quarum oportet postea nos pænitere :

Quædam igitur voluptates non sunt amplectendæ.

Exempla Modorum Secundæ Figuræ.

Nullus mendax est fide dignus :

Omnis pius est fide dignus :

Nullus igitur *pius est mendax.*

Quicunque sunt Christi, crucifigunt carnem suam :

Qui vitam agunt mollem, et voluptuariam,

*tuariam, non crucifigunt carnem su-
am.*

tres. *Nullus* igitur, *istiusmodi est Christi-*

Fes- *Nulla virtus est contraria amori veri-
tatis.*

ti- *Quidam amor pacis est contrarius a-
mori veritatis :*

no. *Quidam* igitur *amor pacis non est vir-
tus*

Ba- *Omnis virtus prudentiam comitem ha-
bet ;*

ro- *Quidam Zelus prudentiam comitem
non habet ;*

co. *Quidam* igitur *Zelus non est virtus.*

Exempla Modorum Tertiæ Figuræ.

Da- *Immensitas Dei est incomprehensibilis ;*

rap. *Immensitas Dei est certissima :*

ti. *Quoddam* igitur, *quod certissimum
est, incomprehensibile est.*

Fe- *Nullus potest seipsum deserere :*

lap- *Quidam est sui ipsius hostis :* (nempe
omnis improbus)

ton. *Sunt* igitur *hostes qui deseri non pos-
sunt.*

Di- *Quidam impii divitiis affluunt :*

sa- *Omnes impii sunt miseri :*

mis- *Quidam* igitur *qui miseri sunt, divi-
tiis affluunt.*

Da-

Omnes Dei amici sunt reges:
Quidam amici Dei sunt pauperes;
Quidam igitur *pauperes sunt reges.*
Non omnis ira reprehendi debet:
Omnis ira est passio:
Non igitur, *omnis passio reprehendi debet.*
Nullæ ineptiæ sunt elegantes:
Quædam ineptiæ sunt figuratæ:
Ergo, *non omnia figurata sunt elegantia.*

6. Modi quartæ figuræ minime necessarii nt: omnes enim quæstiones satis commo-, in aliqua ex tribus prioribus, concludi ossunt. Dispositio etiam terminorum in sis sæpe coacta, et parum naturalis est, c genio mentis nostræ accidet: conse-entia denique conclusionis ex præmissis inus clara. Interim tamen, ut perfectam nnium ratiocinationum humanarum ratio-m reddamus, exempla eorum reliquis bjiciemus. Quinque sunt modi universa-s recte concludentes in quarta figura, qui s vocibus, memoriæ causa exprimi pos-nt, Barbari, Calentes, Dibatis, Fespamo, esisom. Exempla sequuntur.

Omnia miracula naturæ sunt ordinaria:
Quæ ordinaria sunt, sine admiratione spectantur:

ri. *Quædam* igitur *sine admiratione spectantur, quæ tamen sunt miracula naturæ.*

Ca- *Omnia mala hujus vitæ, brevi transitura sunt :*

len- *Quæ brevi transitura sunt, non sunt maxime timenda.*

tes. *Nullum* igitur *e malis maxime timendis, est malum hujus vitæ.*

Di- *Aliquis stultus bona suadet :*

ba- *Omnis qui bonum suadet, eatenus dignus est, quem sequamur.*

tis. *Aliquis* igitur, *aliquatenus dignus est quem sequamur qui tamen est stultus,*

Fes- *Quod Deum autorem habet, non est pœna dignum :*

pa- *Quicquid est pœna dignum, est a voluntate creaturæ rationalis.*

mo. *Quoddam* igitur *est a voluntate creaturæ rationalis, quod Deum non habet autorem.*

Fre- *Nullus miser est æquanimus.*

si- *Quidam æquanimus est pauper ;*

som. *Aliquis* igitur *pauper non est miser.*

C A P.

CAP. XXVII.

Fundamenta & regulæ ſyllogiſmorum Simplicium.

1. FUndamenta recte ratiocinandi generalia, ſequentibus axiomatis continentur. Axioma 1. *Qnicquid vere affirmatur de univerſali affirmari poteſt de omnibus quæ in extenſione illius continentur* : et *quicquid vere negatur de univerſali, negatur etiam de omnibus quæ in extenſione illius continentur.* Ut ſi de homine vere affirmetur qnod morti obnoxious ſit, id etiam de hoc & illo homine, in hoc mundo degenti, vere affirmatur. Et ſi homo, ſalvatore excepto, non natus eſt purus a labe peccati, neque hic aut ille, aut alius quiſpiam natus eſt purus. Ratio axiomatis eſt quia, univerſale, nihil aliud eſt reipſa quam omnia hujus aut illius generis, ſingularia, in quantum conveniunt.

2. Priori hujus axiomatis parti, quæ *dictum de omni* vulgo vocatur, nituntur ſyllogiſmi univerſales affirmantes : poſteriori quæ *dictum de nullo* dicitur, univerſales negantes Excipe tamen ab axiomate iſthoc, attributa illa, quæ ipſam termini univerſalitatem,

tatem, ſive in communi, ſive in ſpecie denotant. Non enim verum eſt, ſi animal ſit univerſale, aut genus, vel ſpecies, etiam unumquodque ex animalibus, eſſe univerſale, genus, aut ſpeciem; ut individua omnia animalium. Verum igitur eſt axioma de univerſali *ſpecificative* ſumpto, ſeu in *actu exercito*, non autem *reduplicative*, ſeu in *actu ſignato*. Excipe etiam attributa contingentia: non enim ſequitur, homo eſt Grammaticus; ergo hic & ille homo Grammaticus eſt.

3. Axioma. 2. *Propoſitiones particulares & ſingulares in univerſalibus continentur*, ſed *non viciſſim*: et *in ſingularibus particulares, iiſdem attributis conſtantes continentur*, ſed *non viciſſim*, ut in hac, *omnis homo* in hoc mundo degens, *eſt morti obnoxious*, continentur hæ, *hic homo* & *ille* & *reliqui ſunt morti obnoxii*. Et in hac, *Plato de rebus divinis aliquando recte diſſeruit*, continetur hæc, *aliquis Ethnicus de rebus divinis aliquando recte diſſeruit*. Prior pars de propoſitionibus particularibus in univerſali contentis, nititur axiomate priori, ejuſque ratione, ut attendenti patebit: poſterior ex eo apparet, quod totum non continetur in una aliqua parte, ſed contra. Propoſitio autem univerſalis, ad particulares eiſdem terminis conſtantes, totum quoddam eſt. De propoſitionibus vero particularibus in ſingularibus contentis

entis, ratio prioris partis eſt, quod ſingula-
re poteſt indeterminate concipi; ut Plato
ſub ratione alicujus ethnici, philoſophi, *&c.*
poſterioris vero, quod particulare non ne-
ceſſario ſit hoc aut illud ſingulare determinate,
ſed hoc vel illud indeterminate.

4. Axioma. 3. *De quocunque dicitur res aliqua, de eo etiam dicuntur omnia attributa quæ in idea illius continentur: ſive, idea affirmatur ſecundum totam comprehenſionem.* Ut ſi *animal* vere dicitur de homine, de eo etiam dicentur *vivens*, *ſenſitivum*, *mortale*, *corporeum*, *ſubſtantia*, *ens*, et ſi quæ alia ſunt animalis attributa eſſentialia, aut neceſſaria. Ratio eſt, quia attributa eſſentialia rei, non diſtinguuntur a re, niſi vel ratione, vel inadæquate, adeoque ſecundum id quod directe ſignificant, cum illa idem ſunt.

5. Axioma. 4. *De quocunque negatur res aliqua, de eo etiam negantur omnia rei iſtius attributa propria*; non autem omnia ſimpliciter. Ut ſi de *ſimia* recte negetur *eſſe hominem*, de ea etiam negantur *eſſe ratione* et libertate agendi præditam, *eſſe ſub lege*, *eſſe capacem beatitudinis*, aut *miſeriæ*, et quæcunque alia ſunt homini propria. Ratio eſt, quia attributa propria rei, nulli alii convenire poſſunt. Adeoque ſi res negetur, illa etiam per conſequens negantur. Non tamen negantur communia: quia ſublata aliqua re cui conveniunt, non tollitur omnis res qui-

bus convenire possint, adeoque nec ipsa tolluntur.

6. Axioma. 5. *Attributum in propositione affirmante, non extenditur ultra extensionem subjecti :* adeoque semper *sumitur particulariter* ; sed *in negante in tota extensione sumitur :* ut supra ostendimus, cap. 23. 6.

7. Axioma. 6. *Medium, in eodem syllogismo, non potest esse, nisi unicum.* Si enim duplex sit, non potest mensurare, seu declarare identitatem, aut diversitatem extremorum. Sicut per duas quantitates inæquales, non possumus definire, sintne duæ aliæ æquales, an inæquales.

8. Axioma. 7. *Quæ sunt eadem uni tertio singulari, sunt eadem inter se : et quorum unum idem est cum aliquo tertio, aliud cum eodem non est idem ; illa sunt diversa a seinvicem.* Huic axiomati innituntur syllogismi singulares, et priori quidem parti, affirmantes ; posteriori, negantes. Horum enim duo tantum sunt modi ; alter in quo conclusio affirmans est; alter in quo est negans. Formari quidem posunt in singulis figuris. Sed quia in illis medium semper est singulare, singularia autem aptius subjiciuntur quam prædicantur, idcirco rectius fiunt in tertia figura quam in reliquis. In ea enim medium subjicitur.

Exem-

Exempla syllogismorum singularium In prima Figura.

O' λόγος est verus Deus :
Salvator mundi est ὁ λόγος :
Ergo, *Salvator mundi est verus Deus.*
Messias non est natus in urbe Nazareth :
Jesus Christus est Messias :
Ergo, *Jesus Christus non est natus in urbe Nazareth.*

Exemplum in secunda Figura.

Judas Iscariota prodidit Christum :
Judas qui scripsit unam ex epistolis apostolicis, non prodidit Christum :
Ergo *Judas qui scripsit illam epistolam, non fuit Judas Iscariota.*

Exempla in tertia Figura.

David fuit vere pius :
David in gravia peccata incidit :
Ergo, *qui vere pii sunt in gravia peccata incidere possunt.*
Judas proditor non fuit regenitus sed hypocrita :
Judas proditor fuit Apostolus & vocatus est a Christo ad evangelium prædicandum :
Ergo, *homines irregeniti & hypocritæ, vocari possunt a Christo ad evangelium prædicandum.*

9. Syllogismorum recte concludentium *regulæ*, vel sunt *communes* omnibus figuris, vel singulis *peculiares*. Communes sunt præcipue quæ sequuntur. Regula 1. *In syllogismo universali, medius terminus semel saltem universaliter sumi debet*. Si enim bis sumatur particulariter, possunt esse duo media, contra *Ax* : 6. Nam idem terminus nota particularitatis bis affectus, potest significare partes totius adæquate diversas : ut cum dicimus, *aliquis homo currit* ; *aliquis homo non currit*.

10. Reg. 2. *Termini conclusionis, seu duo extrema, non debent universalius sumi in ipsa conclusione, quam sumuntur in præmissis*. Ratio est, quia per axioma 2. A particulari ad universale, seu ab una parte ad totum, non valet consequentia.

11. Reg. 3. *Ex duabus propositionibus negantibus nihil concluditur*. Illæ enim medium ab utroque extremo separant. Ex eo autem quod duo separentur ab eodem tertio, nec sequitur ea esse unita, nec separata.

12. Reg. 4. *Conclusio negativa probari nequit per duas præmissas affirmativas*. Quia ex eo, quod duo uniantur cum aliquo tertio, non sequitur ea non esse unita inter se, sed contra.

13. Reg. 5. *Conclusio sequitur partem debiliorem præmissarum*. Debilior autem est negans, quæ tantum dicit rem non esse, quam

quam affirmans; quæ dicit esse. Et debilior est particularis, quæ partem unicam dicit, quam universalis quæ totum. Quocirca si altera præmissarum sit negans, conclusio est negans: et si altera præmissarum sit particularis, conclusio erit particularis. Ratio prioris partis est, quia, cum extrema in conclusione uniantur inter se, vi unionis eorundem cum medio, si alterum eorum sejungatur a medio in præmissis, non possunt vi illius in conclusione uniri inter se. Posterioris vero, quia, si pars tantum alterius extremi, cum medio uniatur, aut ab eo separetur in præmissis, non potest, vi illius, concludi extrema secundum se tota, esse unita, aut separata.

14. Reg. 6. *Ex duabus particularibus, nihil concluditur.* Ratio est, quia termini particulares sunt incertæ significationis. Adeoque non necessario idem significant in utraque præmissarum: ut si quis argueret *aliquem hominem non esse doctum*, et *aliquem hominem esse philosophum*, adeoque *aliquem philosophum non esse doctum*; manifestum est aliquem hominem pro uno in majori, pro alio in minori accipi.

15. Reg. 7. *In syllogismo simplicibus terminis, aut etiam complexis constante, non possunt esse plures termini totales adæquate diversi, quam tres.* Unum enim medium non potest connectere aut disjungere immediate

 plura

plura quam duo extrema. Sæpe tamen tres tantum videntnr esse termini, cum revera sunt plures: scilicet cum aliquis terminus aliter in majori sumitur, quam in minori. Et in illo casu committitur sophisma *homonymiæ*, aut *amphiboliæ*, ut,

> *Omnis canis est animal latrabile*:
> *quoddam signum cæleste est canis*:
> *quoddam* igitur *signum cæleste est animal latrabile*.

Ubi vox *canis*, in majori, *animal* significat, in minori *constellationem*. Similiter hic

> *Qui laterem lavat, operam perdit*:
> *qui plateam Amstelodamensem lavat, laterem lavat*:
> Ergo, *qui plateam illam lavat, operam perdit*.

Conclusio est falsa: quia multi plateam illam lavando, vitam alunt. Sed *laterem lavare* est phrasis ambigua. In majori enim metaphorice significat *laborem frustra impendere*. In minori proprie; quia platea amstelodamensis lateritia est. Item in hoc,

> *Quod ego sum tu non es*:
> at *ego sum homo*:
> Ergo *tu non es homo*.

Ubi unum individuum in majori intelligitur, aliud in minori. At in hoc,

Homo est species, et affirmari potest de omnibus hominibus:
Petrus est homo:
Ergo *Petrus est species & affirmari potest de omnibus hominibus.*

Homo in majori indefinite, et abstracte consideratur; in minori definite, et concrete, prout reperitur in Petro. Ad ejusmodi autem sophismata solvenda, variæ acceptiones terminorum tenendæ sunt, quas supra tradidimus Cap. 17.

16. Admittit tamen syllogismus terminos complexos qui plures simplices continent, unum tamen totale constituunt: ut *omnis homo doctus didicit*: *Aristoteles fuit homo doctus*: Ergo *didicit*. Ubi quatuor sunt termini, *homo*, *doctus*, is *qui didicit* & *Aristoteles*. Sed *homo* & *doctus* unum terminum constituunt: *doctus* enim est modificatio termini *homo*. Admittit etiam quatuor terminos, quorum duo sunt tantum inadæquate diversi, id est, quorum unus est pars alterius: ut cum unus e tribus terminis in altera præmissarum universaliter accipitur, in altera particulariter. Ut nullus homo est immortalis: reges sunt homines: Ergo non sunt immortales. In minori enim *homines* significat quosdam

tantum homines, unde quatuor ſunt termini, nempe, *nullus homo*, *immortalis*, *reges*, et *quidam homines*, ſed *quidam homines* continentur in termino univerſali, *nullus homo* (qui idem denotat ac *omnis* homo *non*,) ut pars in toto.

17. Præterea, in ſyllogiſmo ex propoſitionibus compoſitis, poſſunt eſſe termini multi plures quam quatuor, puta ubi altera, vel utraque præmiſſarum eſt copulativa, disjunctiva, conditionalis &c. Sed in illo caſu, vel plures termini in unum coeunt, ut in propoſitione copulativa :

ex : g. *Scripta Moſis, Prophetarum & Apoſtolorum ſunt divinitus inſpirata :*
Tota Scriptura ſacra ſunt ſcripta Moſis, Prophetarum & Apoſtolorum:
Tota igitur *Scriptura ſacra eſt divinitus inſpirata.*

Ubi hi tres termini, *ſcripta Moſis, Prophetarum & Apoſtolorum*, unum ſubjectum totale conſtituunt. Vel unum tantum e pluribus ſtatuitur ; ut in propoſitione disjunctiva: *Ex* : *g*.

Aut dies eſt aut nox, aut crepuſculum matutinum, vel veſpertinum.
At *nec nox, nec crepuſculum eſt* :
Ergo *eſt dies.*

Ubi

Ubi e qurtuor terminis in majori, unus tantum indeterminate affirmatur. In minori vero, *nec nox*, *nec crepuſculum*, ſunt unus terminus totalis : æquivalet enim huic, *et nox & crepuſculum non eſt*.

18. In propoſitione vero conditionali, connexio, non terminorum ſimplicium, ſed propoſitionum reſpicitur ; Unde non mirum eſt, ſi plures termini, etiam totales, et principales, quam duo, in ea reperiantur. Sed ubi ſyllogiſmus ex ejuſmodi propoſitionibus conſtat, integræ propoſitiones ſimplices habent rationem terminorum : illæ autem in ſyllogiſmo ſimplici non ſunt plures quam tres : ut in hoc ſyllogiſmo,

Si juſtitia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt :
At Chriſtus non eſt fruſtra mortuus.
Ergo,

Major enim habet hunc ſenſum, *juſtitiam eſſe ex lege infert Chriſtum eſſe fruſtra mortuum*, ubi duo tantum ſunt termini totales. Minor autem idem valet ac *Chriſtum eſſe fruſtra mortuum eſt falſum*. Unde concluſio eſt, *juſtitiam eſſe ex lege eſt falſum*. Jam vero in minori & concluſione, unus tantum eſt terminus, diverſus a duobus prioribus qui majorem conſtituunt. Quocirca in ſyllogiſmo, ſi ſenſum ſpectemus, tres tantum ſunt termini

mini totales. Idem apparebit in syllogismis illis, qui omnes propositiones conditionales habent.

19. Reg. 8. *Ex falsis præmissis sequi potest vera conclusio*, non quidem vi materiæ, sed vi formæ syllogisticæ, sed *ex veris præmissis recte dispositis*, id est secundum regulas præcedentes, *nihil sequi potest nisi verum*, juxta versiculum,

Ex falsis verum, ex veris nil nisi verum.

Ut in hoc, *omnis lapis est animal* : *omnis homo est lapis* ; *omnis* igitur *homo est animal*. Sequitur tamen verum ex falsis, ex hypothesi tantum quod essent veræ ; ut ex reductione ejusmodi syllogismorum ad propositiones hypotheticas manifestum est. Reducatur enim hic ad ejusmodi propositionem, *Si omnis lapis est animal, et omnis homo est lapis, etiam omnis homo est animal* ; consequens non sequitur, nisi ex hypothesi quod antecedens verum sit.

CAP.

C A P. XXVIII.

Regulæ syllogismorum singulis figuris propriæ: omniumque regularum ad unam reductio. Collatio figurarum de conclusionibus multiplicandis.

1. SUnt etiam regulæ singulis aut quibusdam tantum figuris propriæ; hæ, scilicet quæ sequuntur, Reg. 1. *In prima & secunda figura, major propositio est semper universalis.* Unde hi non concludunt, *Quidam homo est doctus; omnis infans est homo;* Ergo, *quidam infans est doctus. Quidam homo non est justus: omnis pius est justus:* Ergo *quidam pius non est homo.* Ratio quoad primam figuram est, quia si major sit particularis, medius terminus utrobique sumeretur particulariter, contra primam regulam generalem: quoad secundam vero, quia majus extremum latius sumeretur in conclusione, quam in majori propositione contra Reg: 2.

2. Reg. 2. *In prima & tertia figura, minor*

nor semper est affirmans. Si enim posset esse negans, ut in his *omnis homo est animal*; *nulla simia est homo*; Ergo, *nulla simia est animal*; *Omnis homo potest errare*, *quidam homo non est rex*, Ergo *quidam rex non potest errare*; sequeretur majus extremum posse latius sumi in conclusione, quam sumitur in præmissis, contra regulam secundam generalem.

3. Reg. 3. *In secunda figura, altera præmissarum est negans*: Adeoque ex utraque præmissarum affirmante, nihil in ea concludi potest, nt, *omnis homo est animal*: *omnis simia est animal*; ergo, *omnis simia est homo.* Ratio est, quia sic per axioma 5, medium bis particulariter accipitur, contra regulam gen. 1.

4. Reg. 4. *In tertia figura*, licet utraque præmissarum subinde universalis sit, *conclusio* tamen *semper est particularis.* Si enim universalis esse posset, ut in hoc, *Omnis virtus homini lapso difficilis est*, *omnis virtus est expetibilis*; *omne* igitur *expetibile homini lapso difficile est*, minus extremum latius sumeretur in conclusione, quam in minori propositione, contra regulam 2 generalem. Minor enim semper affirmans est, per regulam secundam specialem; adeoque attributum in ea particulariter sumitur per axioma 5.

5. Regulæ speciales quartæ figuræ sunt tres. Reg. 1. *Quando major est affirmativa, minor*

minor semper erit universalis. In majori enim affirmativa, medius terminus sumitur particulariter, cum in ea prædicetur. Ne igitur bis accipiatur particulariter, (contra reg: 1. gen:) oportet eum universaliter sumi in minori, quam universalem reddet, cum in illa subjiciatur.

6. Reg: 2. *Quando minor affirmativa est, conclusio erit particularis.* Minus enim extremum prædicatur in minore, ac proinde quando ipsa affirmans est, particulariter accipitur, per axioma 5: Ergo particulariter etiam accipietur in conclusione. Et idcirco etiam conclusio, in qua minus extremum subjicitur, erit particularis.

7. Reg: 3. *In modis negativis, major est universalis.* Cum enim conclusio sit negans, majus extremum in illa sumetur universaliter, per axioma 5. Ergo, per regulam secundam generalem, universaliter sumetur in majori propositione. At in illa majus extremum subjicitur; Ergo, major erit universalis. Hæc regula communis etiam est secundæ figuræ.

8. Atque hæ sunt regulæ syllogismorum recte concludentium, tum generales, tum speciales: contra quas ubicunque peccatur, *paralogismus* committitur: et omnes a nupero quodam scriptore ad unam revocantur, ad quam procul dubio mens respicit saltem in actu exercito, cum de nulla ex his omnibus

bus cogitat. Est autem hæc; *Debet altera præmissarum continere conclusionem, idque ab altera ostendi* Adeoque in omni syllogismo simplici altera præmissarum, si ad conclusionem referatur, *continens* est, hoc est, eam continet : altera *applicativa*, quia hanc in illa contineri pronunciat. Continetur autem una propositio in alia, non tantum quando alter terminorum utrobique expresse continetur, et alter in alterius, vel comprehensione, vel extensione continetur; ut in hac, *omne animal sentit*, continentur hæ, *homo sentit*, *bestia sentit*, *quoddam vivens sentit*, *quoddam corporeum sentit*; sed etiam cum conclusio quocunque modo connectitur cum aliqua præmissarum, modo connexio sit necessaria.

9. Major propositio, quia sæpius universalis, sæpius etiam est propositio continens. Sed quando ipsa affirmans est, conclusio vero negans, minor pro continente habenda est. Magis enim consentaneum est, ut affirmans in affirmante, et negans in negante contineatur, quam negans in affirmante, aut affirmans in negante. Ut in hoc, *omnis beatus cupiditatibus vacat* : *nullus avarus cupiditatibus vacat*; *nullus* igitur *avarus est beatus*. Minor conclusionem continet. *Vacare enim cupiditatibus* quod de avaro negatur, in idea *beati* continetur, ut in majori dicitur. Sed his casibus exceptis, perinde

est,

eſt, ſive majorem continentem dicas, ſive minorem. Poteſt enim alterutra concluſionem continere, et alterutra illud oſtendere; ut in hoc, *quiſquis cupiditatibus ſervit, eſt miſer*; *omnis improbus cupiditatibus ſervit*, ergo *omnis improbus eſt miſer*; major continet concluſionem; quia *improbus* & *ſerviens cupiditatibus* neceſſario connectuntur, ut dicit minor. Quin & minor eam continet; quia *miſer* & *ſerviens cupiditatibus* neceſſario connectuntur, ut major pronunciat.

10. Hujus ſolius regulæ beneficio ſolvi poſſunt pleraque ſophiſmata, præſertim illa quæ extra dictionem eſſe dicuntur; nempe, quæ non oriuntur ex varia acceptione, aut ſignificatione verborum. Duo vel tria e difficilioribus proferemus. Sit igitur primum, *Qui dicit te eſſe animal dicit verum*; *atqui dicit te eſſe aſinum, dicit te eſſe animal*: Ergo, *qui dicit te eſſe aſinum dicit verum*. Sophiſma eſt in forma peccans, quia concluſio in neutra ex præmiſſis continetur; non in majori, quia aſinus non continetur in animali indefinite, aut particulariter ſumpto; hoc eſt, cum eo non habet neceſſariam connexionem: adeoque non ſequitur, *hac res eſt aliquod animal*: ergo, *eſt aſinus*. Sumitur autem particulariter & indefinite in majori, quia eſt attributum propoſitionis affirmantis, nempe, hujus, *tu es animal*. Nec continetur in minori; quia perſona *tu*, non

non necessario connectitur cum *animali* indeterminate sumpto: sic autem sumitur animal in minori.

Secundum sophisma; *Omnes homines qui sunt in hoc cubiculo, sunt in mundo: at duo tantum homines sunt in hoc cubiculo,* (supponamus ita esse:) *soli* igitur *duo sunt in mundo.* Ubi conclusio est exclusiva, et idcirco continet has duas propositiones, *duo sunt homines in mundo,* quæ vera est, et, *nulli alii sunt in mundo,* quæ falsa. Minor etiam exclusiva est, et continet has duas propositiones, *duo homines sunt in hoc cubiculo,* et *nullus alius est in hoc cubiculo.* Conclusio igitur qua parte falsa est, infertur ex minori negante in prima figura, contra regulam 2 specialem trium primarum figurarum. Sed & per regulam præsentem, non sequitur; quia in neutra præmissarum continetur. Non in majori, quia non existentia eorum quæ non sunt in hoc cubiculo, non continetur in illis qui sunt in hoc cubiculo: neque in minori; quia mundus multo latior est quam hoc cubiculum. Vel sic. *Sunt in mundo* in majori, sumitur particulariter, quia est attributum propositionis affirmantis: at in conclusione sumitur universaliter; quia est attributum propositionis negantis. Universale autem secundum totam extensionem in particulari non continetur. Ergo conclusio non continetur in majori. Sed neque in minori continetur;

quia, ut jam diximus, *esse in mundo* est totum respectu *esse in hoc cubiculo* : at totum non continetur in parte, sed contra.

11. De tribus primis figuris, (quartæ enim ut diximus vix ullus usus est,) si inter se conferantur, canon est, *primam figuram esse reliquis præstantiorem.* Ratio est primo, quia, in ea omnia genera propositionum, præsertim simplicium, concludi possunt, scilicet, affirmantes, negantes, universales, et particulares : at in secunda, solæ negantes ; in tertia, solæ particulares concluduntur. Deinde, in prima figura dispositio terminorum magis naturalis est. Præponitur enim medium majori extremo, et postponitur minori : adeoque, ut ait Aristoteles, situ medium est. Unde & ratio consequentiæ evidentior est : hoc est, conclusio evidentius continetur in præmissis ; Et idcirco syllogismi secundæ & tertiæ figuræ, per reductionem ad primam declarari possunt : qua de re aliquot regulas tradunt Logici, quas videat qui volet apud Burgersdicium & alios. Earum enim nullus plane usus est, præterquam ut videas in diversis figuris eandem conclusionem, per idem medium, probari posse.

12. Interim tamen necessariæ sunt secunda & tertia figura. Termini enim ex quibus syllogismus constat, ita aliquando ad se invicem affecti sunt, ut in prima figura adhiberi

 hiberi

hiberi nequeant, quin propoſitiones minus naturales evadant, hoc eſt, tales in quibus inferius de ſuperiori prædicetur, aut id quod per ſe attributum eſt, ſubjicitur, et viciſſim. Is autem modus enunciandi, menti noſtræ, minus arridet : quia in eo illud quod natura ſua adjacere alteri aptius eſt, locum rei per ſe ſtantis occupat, et viciſſim. *Ex : g.* Hæc concluſio, *Simia non eſt homo*, ſi per medium *ratione præditum eſſe* concludenda ſit, rectius concluditur in ſecunda figura, quam in prima, nempe in hunc modum ; *omnis homo eſt ratione præditus* ; *ſimia non eſt ratione prædita :* Ergo *ſimia non eſt homo.* Si enim in prima formetur, oportebit hominem prædicari de eo *quod ratione præditum eſt* ; cum tamen, *ratione præditum eſſe* natura ſua non ſit ſubjectum hominis, ſed attributum. Similiter hic, *Judas prodidit dominum ſuum* ; *Judas fuit Apoſtolus* ; ergo *quidam Apoſtolus prodidit dominum ſuum*, formari nequit in prima figura, niſi in minori Iudas prædicetur de Apoſtolo, hoc eſt ſingulare de univerſali : cum tamen ſingularia aptiora ſunt ſubjici quam prædicari. Conditio igitur materiæ, mentem aliquando ad ſecundam aut tertiam figuram trahit.

13. De concluſionibus, prout ex præmiſſis inferuntur, canon eſt, *ex iiſdem præmiſſis plures concluſiones inferri poſſunt.* Id autem tribus modis fieri poteſt. Primo *per*

conver-

conversionem conclusionis, quæ conclusio *indirecta* dicitur. *Ex: g.* Ex his præmissis, *qui justitia quam lex divina efflagitat destituitur, obnoxius est iræ divinæ; omnis homo per lapsum, justitia quam lex divina efflagitat, destituitur*; infertur, directe quidem, ergo, *omnis homo per lapsum, obnoxius est iræ divinæ*; indirecte vero, et per conversionem conclusionis directæ, *aliquid quod iræ divinæ obnoxium est, est homo.* Hinc logici in prima figura quinque modos indirecte concludentes constituerunt, quos quinque, hisce vocabulis designarunt, *Baralipton*, *Celantes*, *Dabitis*, *Fapesmo*, *Frisesom.* Ex quibus tres priores, conclusiones indirectas, per conversionem, ex *Barbara*, *Celarent*, & *Darii*, inferunt: duo posteriores ex minoribus negantibus conclusiones indirectas inferuut; cum ex illis conclusiones directæ non sequantur. Ut

Fap- *Omnis homo est animal:*
es- *Nulla simia est homo:*
mo *quoddam* igitur *animal uon est simia.*
Fri- *Quidam homo est albus:*
se- *nulla bestia est homo:*
som Ergo, *quoddam album non est bestia.*

In tribus prioribus modis facile exempla invenies. In reliquis etiam figuris, possunt esse tot modi indirecti, quot sunt directi.

hiberi nequeant, quin propoſitiones minus naturales evadant, hoc eſt, tales in quibus inferius de ſuperiori prædicetur, aut id quod per ſe attributum eſt, ſubjicitur, et viciſſim. Is autem modus enunciandi, menti noſtræ, minus arridet : quia in eo illud quod natura ſua adjacere alteri aptius eſt, locum rei per ſe ſtantis occupat, et viciſſim. *Ex : g.* Hæc concluſio, *Simia non eſt homo*, ſi per medium *ratione præditum eſſe* concludenda ſit, rectius concluditur in ſecunda figura, quam in prima, nempe in hunc modum ; *omnis homo eſt ratione præditus* ; *ſimia non eſt ratione prædita :* Ergo *ſimia non eſt homo.* Si enim in prima formetur, oportebit hominem prædicari de eo *quod ratione præditum eſt* ; cum tamen, *ratione præditum eſſe* natura ſua non ſit ſubjectum hominis, ſed attributum. Similiter hic, *Judas prodidit dominum ſuum* ; *Judas fuit Apoſtolus* ; ergo *quidam Apoſtolus prodidit dominum ſuum*, formari nequit in prima figura, niſi in minori Iudas prædicetur de Apoſtolo, hoc eſt ſingulare de univerſali : cum tamen ſingularia aptiora ſunt ſubjici quam prædicari. Conditio igitur materiæ, mentem aliquando ad ſecundam aut tertiam figuram trahit.

13. De concluſionibus, prout ex præmiſſis inferuntur, canon eſt, *ex iiſdem præmiſſis plures concluſiones inferri poſſunt.* Id autem tribus modis fieri poteſt. Primo *per*

conver-

conversionem conclusionis, quæ conclusio *indirecta* dicitur. *Ex: g.* Ex his præmissis, *qui justitia quam lex divina efflagitat destituitur, obnoxius est iræ divinæ; omnis homo per lapsum, justitia quam lex divina efflagitat, destituitur*; infertur, directe quidem, ergo, *omnis homo per lapsum, obnoxius est iræ divinæ*; indirecte vero, et per conversionem conclusionis directæ, *aliquid quod iræ divinæ obnoxium est, est homo.* Hinc logici in prima figura quinque modos indirecte concludentes constituerunt, quos quinque, hisce vocabulis designarunt, *Baralipton*, *Celantes*, *Dabitis*, *Fapesmo*, *Frisesom.* Ex quibus tres priores, conclusiones indirectas, per conversionem, ex *Barbara*, *Celarent*, & *Darii*, inferunt: duo posteriores ex minoribus negantibus conclusiones indirectas inferuut; cum ex illis conclusiones directæ non sequantur. Ut

Fap- *Omnis homo est animal:*
es- *Nulla simia est homo:*
mo *quoddam* igitur *animal uon est simia.*
Fri- *Quidam homo est albus:*
se- *nulla bestia est homo:*
som Ergo, *quoddam album non est bestia.*

In tribus prioribus modis facile exempla invenies. In reliquis etiam figuris, possunt esse tot modi indirecti, quot sunt directi.

 Quæ-

Quæcunque enim propoſitio ex quavis conclusione ſequitur, ex præmiſſis etiam ſequitur ex quibus couclusio illa deducitur. At ex omni propoſitione, aliqua alia per conversionem ſequitur ; ut ſupra oſtendimus. Sed modi illi indirecte minime neceſſarii ſunt. Poſſunt enim conclusiones quæ in illis inferuntur, per aliam diſpoſitionem terminorum directe ex eodem medio inferri. *Ex* : *g*. Concluſio in *Fapeſmo*, ſic concluditur in *Ferio*

Nullus homo eſt ſimia ;
quoddam animal eſt homo.
Ergo, *quoddam animal non eſt ſimia*.

14. Secundo, ex iiſdem præmiſſis, plures concluſiones inferri poſſunt, *propter ſubordinationem propoſitionum*; ſcilicet, particularium & ſingularium ad univerſales, minuſve univerſalium ad univerſaliores, aut particularium ad ſingulares ut ex concluſione iſta, *omnis homo per lapſum obnoxius eſt iræ divinæ*, tot aliæ ſubordinatæ inferri poſſunt, quot individua, ſtatus, aut conditiones hominum in extenſione hominis continentur : *ex* : *g*. *Infantes*, *adulti*, *homines intra & extra eccleſiam nati*, *nobiles*, *ignobiles* &c. per lapſum, *ſunt obnoxii iræ divinæ*.

15. Tertius modus colligendi ex iiſdem præmiſſis plures concluſiones eſt, *ſi attribu-*

t-

ta enumeres, quæ in comprehensione terminorum conclusionis immediate, ac principalis, *invenies*, ut evolvendo attributa subjecti in conclusione præcedenti, nempe *hominis*, has conclusiones elicies, *quoddam rationale, visibile, animal, corporeum* &c. *est obnoxium iræ divinæ.* Deinde si attributa prædicati evolvas, nempe, esse obnoxium iræ divinæ, inferes de omnibus istis, et quæcunque in subjecti, sive extensione sive comprehensione continentur, quod *obnoxii sint omnibus miseriis hujus vitæ, et damnationi æternæ*; quod *nullus ex illis, per naturam, Deo gratus, aut amicus sit*; quod, *Omnes misericordia, et Salvatore indigeant*, &c. Et ejusmodi conclusiones, quæ ex consideratione comprehensionis terminorum, præcipue vero attributi, utiliores sunt, et ab auditore magis expetuntur, utpote per se, ut plurimum, non ita obviæ, ac reliquæ. Hinc disces consectaria ex conclusione aliqua demonstrata colligere, prout in omnibus fere scientiis fit. Exemplum sume consectariorum quæ deduxit *Tacquetus* ex propositionis 32 lib: 1. Euclidis, parte posteriori.

CAP. XXIX.

De syllogismis ex altera, vel utraque præmissarum composita; item De Sorite, et Dilemmate.

1. SYllogismi ex altera vel utraque præmissarum composita, pro differentiis istiusmodi propositionum, varii sunt, et varia nomina sortiuntur, licet minus recte compositi vocentur, ut in Elencticis ostendetur. Primo igitur qui majorem aut utramque ex præmissis copulativam habet, *copulativus* dicitur. Ejus quatuor sunt modi. Primus est cum e pluribus attributis, quorum singula de pluribus subjectis affirmantur aut negantur, alterum de altero affirmative aut negative concluditur.

Petrus & Johannes ambulant:
Petrus & Johannes sunt duo homines:
Ergo, *duo homines ambulant.*
Nec homo nec bestia est immortalis:
homo & bestia sunt omnia animalia:
Ergo *nullum animal est immortale.*

Ejus-

Ejusmodi syllogismi rectius fiunt in tertia figura. Licet in secunda aut prima fieri possint.

2. Secundus modus est, cum plura attributa de eodem subjecto affirmantur, aut negantur, sive in majori, sive in minori tantum, sive utrobique, indeque concluduntur de aliquo alio, quod de illo subjecto affirmatur, aut negatur. Ut

Socrates ambulat & disputat:
Socrates est philosophus:
Ergo, *quidam philosophus ambulat & disputat*, vel negative
Socrates nec ambulat, nec disputat :
Socrates est philosophus: Ergo, &c. Item,
Socrates est philosophus:
Socrates nec ambulat nec disputat:
Ergo, quidam qui nec ambulat nec disputat est philosophus. Sit aliud exemplum,
Quod simul contemplatur plures partes alicujus totius, et earum unionem, ad plura simul objecta attendit:
At mens nostra sæpius illud præstat: Ergo.

3. Ad utrumque ex his modis spectat syllogismus qui *Inductio* vulgo appellatur: et definitur, *progressus a perfecta enumeratione partium ad totum*, sive partes illæ sint subjectivæ, sive essentiales aut integrales. Ubi partes subjectivæ sunt, proceditur a specie-

bus ad genus, vel ab individuis ad ſpeciem, aut genus. Sub ſpeciebus autem & individuis, hic comprehenduntur omnia quæ in extenſione termini univerſalis continentur, ſive differentiæ eorum ſpecificæ ſint, ſive accidentales, ſive individuantes. Quia autem impoſſibile ſæpe eſt aut minime neceſſarium omnia inferiora, aut omnes partes enumerare, idcirco, poſt aliquot enumerata, addendum eſt, *et ſic de reliquis*, aut *cæterorum eandem eſſe rationem*, aut aliquid ſimile. Exempla,

Nobiles, et ignobiles, doctos, et rudes, probos, et improbos, juvenes, ſenes, et mediæ ætatis homines, et ſic de reliquis hominum generibus, ubique, et omnibus ſæculis, mori obſervamus.

At *hi ſunt omnes homines* :

Ergo, *omnes ſunt mortales*.

Lex Moſis, ſcripta prophetarum, et Apoſtolorum ſunt divinitus inſpirata.

At *hæc ſunt tota ſcriptura ſacra*:

Ergo, *tota ſcriptura ſacra eſt divinitus inſpirata.*

4. Evertitur Inductio, oſtendendo partes omnes non enumerari, aut omnium non eſſe eandem rationem; hoc eſt attributum commune, quod omnibus ſine exceptione, convenire, aut non convenire præſumitur,

non

on omnibus convenire, vel non convenire. Et diſſimile exemplum, *Inſtantia* vocatur. At ſi quis arguat apprehenſionem ſimplicem, judicium, diſcurſum, et diſpoſitionem indigere, ut per præcepta logicæ dirigantur; Reſponderi poteſt enumerationem tantum eſſe ſingulorum generum actuum, non autem ſingulorum individuorum, aut etiam ſpecierum. Nam apprehenſiones, et judicia, de illis quæ per ſe, ac primo manifeſta ſunt, nulla præceptorum ope indigent.

5. Tertius modus ſyllogiſmi copulativi eſt, cum altera præmiſſarum copulativa eſt plurium attributorum de pluribus ſubjectis, ut

Quorum alter non utitur divitiis, alter abutitur ad profuſionem, ambo vitio tenentur:
At *miſer non utitur divitiis, prodigus iiſdem abutitur ad profuſionem:*
Ergo *& miſer & prodigus vitio tenentur.*

6. Quartus modus eſt, cum e duobus membris oppoſitis in majori, unum in minori ponitur, et alterum in concluſione tollitur, aut viciſſim. Ut,

Nemo & Deo & mammonæ ſervit.
avarus ſervit Mammonæ:

Ergo,

Ergo, *non servit Deo.* Vel subsumere licet

Vir bonus servit Deo :
Ergo *non servit Mammonæ.*

7. Syllogismus qui majori disjunctiva constat, *dissjunctivus* dicitur. Ejusmodi præcipui duo sunt. Prior est, cum in majori duo tantum sunt membra, e quibus alterum in minori tollitur, alterum in conclusione ponitur. Ut

Omnes impii puniendi sunt, vel in hac vita vel post hanc vitam :
quidam impii ex hac vita, impune decedunt :
Ergo, *punientur poct hanc vitam.*

Non adeo concinnus est modus in quo e duobus membris alterum ponitur in minori, alterum tollitur in conclusione. Ut vel dies est, vel nox : at est nox : Ergo non est dies. Quia convenientius in alia forma struitur. Ut si dicas, *non est & dies & nox:* at *est nox* : Ergo *non est dies.* Vel *si nox est, non est dies* : at *nox est*, Ergo *non est dies.* Possunt etiam ejusmodi syllogismi formam simplicem servare : ut is quem primo posuimus,

Qui

Qui impie vivunt et ex hac vitâ impune decedunt, post hanc vitam punientur:
Multi impii vivunt, qui ex hac vita impune decedunt.
Multi igitur post hanc vitam punientur.

8. Secundus modus est, cum e membris luribus duobus, unum aut plura tolluntur n minori, residuum in conclusione statuitur. It, *Omne malum morale, vel est omissio actionis praeceptae, vel commissio facti prohibiti, vel carentia rectitudinis in ipsis animi facultatibus*:
peccatum quod originis esse dicitur, nec est primum, nec secundum:
Ergo *in tertio consistit.*

9. Fallunt istiusmodi syllogismi, quando iembra non ita opposita sunt, quin aliquid b illis omnibus diversum assignari possit, 1 eo rerum genere de quo sermo est: sive um non est plena membrorum enumeratio. It si quis arguat, *vel obediendum est regius injuste imperantibus, vel ab illis discendum*, vel denique e *regno* (si fieri potest) *xpellendi sunt*: at *non obediendum illis est, uando injusta imperant*: Ergo *vel secundum el tertium faciendum est*; non concludit, ulia datur quartum, nempe, *adhaerere istis egibus & pro justitia pati.*

10. *Syllo-*

10. *Syllogismus*, qui altera, vel utraque præmissarum conditionali seu hypothetica constat, *conditionalis* seu *hypotheticus* dicitur. Illius duo sunt modi recte concludentes. Alter procedit a positione antecedentis, ad positionem consequentis. Alter procedit a remotione consequentis, ad remotionem antecedentis. Ponere hic antecedens, aut consequens, est affirmatum affirmare, et negatum negare: removere contra est, affirmatum negare, et negatum affirmare.

11. Constant autem syllogismi hypothetici, vel tribus tantum terminis principalibus; et tum reduci possunt ad formam simplicem, quæ *categorica* dicitur. (quivis enim syllogismus potest hypothetice formari.) Ut

Si Deus est Creator noster, est amandus:
at est Creator noster : Ergo, *est amandus.*
Si viri pii non sunt nobis inimici, neque odio prosequendi sunt ;
at non sunt nobis inimici : Ergo, &c.

Duo ista exempla, prioris sunt modi, et cum tribus tantum terminis principalibus constent, ad formam categoricam reduci possunt, abjiciendo e majori subjectum antecedentis, cum conditione *si*, et residuum in propositionem simplicem formando: ut

Creator

*eator noster nobis est amandus, Deus est cre-
or noster* : Ergo, &c. *Qui non sunt nobis
imici, non sunt odio prosequendi : viri pii
n sunt nobis inimici* : Ergo &c. Hinc pa-
t ejusmodi syllogismos non esse necessarios,
cet tyrones frequenter ad eos recurrant.

12. Aliquando syllogismus hypotheticus
uatuor terminis principalibus constat, ut

Si quisquam electorum pereat, Deus proposito suo frustratur :
at *Deus nunquam proposito suo frustratur* :
Ergo, *nullus electorum perit*.

Et hic modus magis necessarius est ; quia
on ita facile ad formam categoricam redu-
itur. Fatendum tamen est reduci posse ;
t patet in exemplo jam dato, in quo pro-
ceditur a remotione consequentis, ad remo-
vendum antecedens. *Qui eligit aliquos qui
pereunt, is proposito suo frustratur* : at *Deus
proposito suo non frustratur* : Ergo, *non eligit
ullum qui perit*.

13. Duo etiam sunt modi fallaces, seu
sophistici : alter qui procedit a remotione
antecedentis ad remotionem consequentis ;
alter, qui a positione consequentis ad posi-
tionem antecedentis : ut,

Si

Si Sinenses sunt mahumetani, sunt infideles.
at non sunt mahumetani :
Ergo *non sunt infideles.*

Vel subsumere licet per positionem consequentis, *at sunt infideles* ; ergo *sunt mahumetani.* Utrobique est falsa conclusio ex veris præmissis. Et si modi illi ad formam categoricam reducantur ; Prior erit ex minori negante in prima figura ; posterior ex omnibus affirmantibus in secunda. Prior enim in exempto proposito sic procedit : *Omnes mahumetani sunt infideles : Sinenses non sunt mahumetani* ; Ergo, —— Posterior vero, *Omnes mahumetani sunt infideles : Sinenses sunt infideles* ; Ergo *sunt mahumetani.*

14. Dantur etiam syllogismi hypothetici, in quibus omnes propositiones hypotheticæ sunt, et illi ad formam categoricam difficilius reducuntur. Ut

Si Christus frustra mortuus est, Deus tum insipientiæ, (absit blasphemia) *tum crudelitatis erga filium suum, incusandus esset :*
at *si justitia est ex lege, Christus frustra mortuus est :*
Ergo, *Si justitia est ex lege, Deus tum insipientiæ* &c.

Poteſt

Potest tamen & hic ad formam categoricam reduci in hunc modum. *Qui filium suum morti frustra dedit, is imprudentiæ & crudelitatis est incusandus* : at *ex sententia eorum, qui dicunt justitiam esse ex lege, Deus filium suum frustra dedit morti* : Ergo *ex eorum sententia Deus imprudentiæ* &c. Quanquam hic minor & conclusio sensu hypotheticæ sint,

15. Optimus etiam est modus, in quo ex antecedente categorico, conclusio hypothetica, enthymematice infertur. ut

Quicquid se movetur est spiritus:
Ergo, *si ulla pars materiæ se moveatur, quædam pars materiæ est spiritus.*

Et reducitur ad formam categoricam, sumendo vel antecedens, vel consequens conclusionis hypotheticæ in minorem propositionem, et alteram partem in conclusionem. Ut *quicquid se movetur est spiritus* : at *quædam partes materiæ juxta Peripateticos se moventur*; ut flamma, vapor, Ergo, *juxta Peripateticos, quædam partes materiæ sunt spiritus.* Vel subsumere licet : at *nulla pars materiæ est spiritus*, indeqne inferre : Ergo *nulla pars materiæ se movetur.*

16. *Syllogismus*, cujus major propositio comparativa aut relativa est, *comparativus* & *relativus* dicitur, ut,

Qualis est vita infidelium, talis etiam est mors :
At *vita infidelium est misera, et sine Deo* : Ergo.
Ubi est Christus, ibi erunt fideles :

Christus

Christus est in cælis. Ergo *fideles* &c.

Quibus plus committitur, ab illis plus exigetur: at *doctoribus ecclesiæ, plus quam aliis committitur:*

Ergo *plus ab illis quam ab aliis exigetur.*

Ut se habet gubernator ad navim, tempestate urgente, ita se habet bonus et prudens magistratus ad rempublicam periclitantem: at *gubernator, tempestate urgente, necessarius est ad navim conservandam:*

Ergo, etiam *bonus & prudens magistratus necessarius est ad rempublicam periclitantem conservandam.*

Ut syllogismi istiusmodi recte concludant, nihil aliud requiritur, qnam ut comparatio sive relatio partium in majori, recte instituatur, utque prius membrum in minorem assumatur.

17. *E*odem jure quo notantur a logicis syllogismi relativi, notari item possent, ac deberent, *causales, reduplicativi, exceptivi* & *exclusivi.* Causalis igitur syllogismus est in quo præmissæ, et conclusio sunt propositiones causales. Ut

Quia homo potest diversa rerum momenta expendere, ideo est liber in eligendo. at *quia ratione, sive intelligentia pollet, potest diversa rerum momenta expendere:*

*E*rgo, *quia ratione & intelligentia pollet,* &c.

Cæterorum sufficit exempla ponere. Ut, *homo*

mo secundum essentiam est rationalis : at *mo qua homo, est homo secundum essentiam :* rgo, *homo qua homo est rationalis. Qui est ntum in cælo, quatenus in eo tantum est, non t ubique. Christus secundum humanitatem nc tantum est in cælo* :Ergo, *Christus secundum humanitatem non est ubique.* Exclusivi affirmantes & exceptivi negantes, cocidunt : quia, propositiones exclusivæ ffirmantes, et exceptivæ negantes coinciunt: ut *id solum disciplinarum capax est, uod ratione prædutum est* ; *solus homo ex animalibus ratione præditus est* : Ergo *solus homo animalibus, est disciplinarum capax.* Equipollet hic syllogismus exceptivo neganscilicet, huic ; *nihil capax est disciplinarum, nisi quod ratione præditum est : nulm animal præter hominem, ratione præditum est* : Ergo &c.

18. Et omnes quidem syllogismi, quos oc capite hactenus recensuimus, *compositi* pud logicos audiunt. Quanquam si vere & ricte loqui velimus,soli illi compositi sunt icendi, qui plures syllogismos aperte inudunt. Ex quibus duo sunt genera, *Sorites Dilemma.* Sorites est congeries propositonum, quarum posterior quæque ex priori endet, adeoque etiam ultima a prima. Ut,

Avari sunt cupiditatibus obnoxii :
qui autem cupiditatibus obnoxii sunt, multis se indigere existimant nec assequuntur :

qui multis ſe indigere exiſtimant, nec ea
aſſequuntur, anguntur.
qui anguntur ſunt miſeri : Ergo, *omnes*
avari ſunt miſeri.

Inſigne exemplum eſt locus ille Apoſtoli ad Rom : cap : 8. 29, 30.

Quos Deus præcognovit, eos etiam prædeſtinavit, ut conformes fierent imagini filii ſui :
quos autem prædeſtinavit, eos etiam vocavit :
quos vocavit, juſtificavit :
quos juſtificavit, glorificavit : Unde conſequitur, *quos præcognovit glorificavit.*

In Sorite igitur, tot ſunt ſyllogiſmi, quot ſunt termini totales, inter ultimum attributum, et ſubjectum primum. Adeoque cum in utroque exemplo quinque termini ſint, tres erunt ſyllogiſmi, pro trium terminorum mediorum numero, qui, ſi ipſum ſoritem ſpectes, ordine inverſo procedunt in hunc modum,

Qui anguntur miſeri ſunt : avari anguntur : Ergo miſeri ſunt. Minor probatur. *Qui multis ſe indigere exiſtimant, nec ea aſſequuntur, illi anguntur, at tales ſunt avari : Ergo, avari anguntur.* Minor rurſus probatur.

Qui cupiditatibus obnoxii ſunt, multis ſe indigere exiſtimant, quæ non aſſequuntur.

tur : avari sunt cupiditatibus obnoxii. Ergo, —

19. Infirmus est Sorites, si in quavis ex propositionibus connexio non est necessaria, aut saltem verisimilior. Sicut infirma est catena, si vel unicum ex annulis infirmum habeat. Exempli gratia, in hoc,

Ex malis moribus, nascuntur bonæ leges:
bonæ leges sunt laudandæ:
laudandum etiam est illud ex quo bona oriuntur.

Ergo, *mali mores sunt laudandi.*

Per accidens enim, et omnino contingens est, quod ex malis moribus, bonæ leges nascuntur. Fieri enim potest, ut mali mores, malis legibus sanciantur, (si nempe passim obtineant,) aut in consuetudinem abeant, quæ apud homines nimis sæpe pro lege habetur.

12. Dilemma, (quod argumentum *bicorne*, id est, utrinque feriens dicitur,) est syllogismus disjunctivus, cujus unumquodque membrum ratione aliqua confirmatur. Ut

Unicuique in hac vita, vel cupiditatibus serviendum est, vel iisdem obluctandum:
Cupiditatibus serviendo, salus animæ in periculum adducitur;
iisdem vero obluctari est molestum;

Ergo *unicuique, in hac vita, vel periculum salutis subeundum est, vel molestia ferenda.*

Tale fuit argumentum, quo Christus quendam e lictoribus reprehendit, Johan: 18. *Si male dixi, testare de malo; sin bene, cur me verberas;* hoc est,

Si jure me verberas, illud facis, vel quia male dixi, vel quia bene.

at non quia male dixi, quia tu non judex es, sed tantum testis loco fungi potes.

neque quia bene, quia bene dicere, pœnam non meretur:

Ergo, *injuste me verberas.*

Infirmum est Dilemma, si membra non sint immediate opposita, vel levicula ratione urgeantur. Prius si contingat, peccatur in legem generalem propositionis disjunctivæ supra traditam. Exemplum posterioris sit hic syllogismus, *Si Magistratus officio bene fungaris, homines, si male, Deum offendes;*

Ergo, *officium illud omnino est vitandum.*

Ubi prius membrum non satis gravi ratione confirmatur. Periculum enim offendendi homines subeundum est, ut bono publico serviamus.

CAP

CAP. XXX.

De syllogismo contingente, et necessario.

1. HActenus de syllogismorum differentiis ratione formæ, ut vocatur. Sequitur ut de illis quæ a materia proveniunt, quædam dicamus. Syllogismus non tantum formæ, sed etiam ratione materiæ est vel *rectus* & *utilis*, nempe qui cognitioni mentibus nostris ingenerandæ inservit; vel *vitiosus*, et *fallax*, qui errorem parit. Prior rursus, vel est *necessarius*, vel *contingens*. Syllogismus continens, ut ab eo ordiamur, is est, in quo altera vel utraque ex præmissis est propositio contingens, hoc est, quæ potest esse falsa. Estque vel plane *incertus*, ac *dubius*, scilicet, si vel altera præmissarum plane dubia sit. Vel tantum *probabilis*, cum altera, aut utraque præmissarum, ad summum probabilis est. Exemplum prioris,

Omnis flamma materiam aliquam combustibilem indesinenter depascitur.
Sol est flamma : Ergo, *materiam aliquam* &c.

Minor hic, adeoque etiam conclusio incerta est Æque enim obscurum est, sitne *sol* flamma, an non. Exemplum posterioris,

ſit diſcurſus quo uſus eſt Solomon rex ſapientiſſimus, cum litem illam inter meretrices de puero ambiguo dirimeret. 1 Reg. 3.

Quæ mavult puerum in vivis conſervari, licet alienatum, quam occidi, ea illius eſt mater:

Hæc puerum conſervari mavult, licet alienatum, quam occidi. Hæc igitur *eſt mater.*

Ubi major probabilis eſt; minor ſenſu innotuit.

2. Diſcurſu probabili ſæpe contenti eſſe cogimur; vel quia materia certiorem non admittit; ut cum de rebus pure contingentibus agitur; vel quia rationes certas, et neceſſarias, invenire non poſſumus. Enitendum tamen ſemper eſt, quoad fieri poteſt, ut diſcurſus noſtri omnes certiſſimi, et neceſſarii ſint, non tantum reſpectu formæ, ſed etiam quoad materiam; hoc eſt, ut ex principiis neceſſariis, et plane evidentibus, quoad veritatem, diſcurramus.

3. Eſt igitur ſyllogiſmus neceſſarius, cujus præmiſſæ ſunt neceſſariæ, hoc eſt, immutabiliter veræ. Neceſſitas tamen illa, quæ moralis tantum eſt, hic non ſufficit: ea enim propoſitionem non facit neceſſariam in ſenſu præſenti, hoc eſt, plane certam, ſed tantum probabilem. Sufficit tamen neceſſitas quæ ex hypotheſi dicitur, nec requiritur illa, quæ omnino abſoluta eſt. Nec ſufficit,

ficit, ut conclusio necessario sequatur ex præmissis, supposita earum veritate, quæ necessitas in omni syllogismo recte formato locum habet, et necessitas consequentiæ vocatur; sed requiritur etiam, ut tam præmissæ quam conclusio per se spectatæ veræ sint. Et quidem, ut utraque præmissarum necessaria sit. Si enim altera solum probabilis fuerit, adeoque non plane certa, conclusio tantum probabilis erit. Evidentia enim & certitudo conclusionis quoad nos, ex evidentia & certitudine, non unius ex præmissis, sed utriusque pendet.

4. Syllogismus necessarius complectitur syllogismum διὰ ἀδυνάτου, syllogismum κατὰ τὸ βίαιον, et qui ex testimonio divino, aut medio necessario intrinseco probat.

5. Syllogismus sive discursus διὰ τοῦ ἀδυνάτου, hoc est, *per impossibile*, seu *ex absurdo*, aut incommodo, est in quo conclusio hinc probatur esse vera vel falsa, quod si talis non esset, sequeretur aliquid aliud esse verum, quod aliunde constat esse falsum: aut aliquid aliud esse falsum, quod aliunde constat esse verum. Ut, *Si nulla est beatitudo hominum post hanc vitam, pii essent omnium miserrimi.* Si *quidquam producit seipsum, aliquid esset antequam esset*: adeoque *simul esset & non esset.* At *posterius est impossibile*, vel *absurdum*: ergo & *prius.* Argumentationes istiusmodi nituntur axiomate supra

 memo-

memorato, *ex veris nil nisi verum.*

6. Discursus ex absurdo, assensum quidem extorquet, sed intellectum non illuminat, nec ei plane satisfacit. Adhiberi tamen potest, et debet, cum melior probatio non suppetit: præsertim cum conclusiones negativæ demonstrandæ sint. Item cum thesin absurdam refellimus, cujus consequentia genuina semper absurda sunt, aut ubi cum adversario pertinaci agimus, qui probationes per principia intrinseca aspernatur: aut cum stupido qui eas non capit.

7. Syllogismus κατὰ τὸ βίαιον, qui *retorsio*, et *argumentum ad hominem* dicitur, is est, in quo adversarium ex suis principiis, et effatis, revincimus. Qualiter arguere licet contra Cartesianos, qui mentem humanam nullo in loco esse aiunt. *Quod in corpore humano est, in aliquo loco est: Mens humana in corpore humano est. In aliquo* igitur *loco est.* Sed discursus istiusmodi ad ipsam veritatem confirmandam nihil facit. Procedit enim ex dictis alienis, quæ fieri potest, ut falsa sint. Quod si dicta illa vera fuerint, quod necesse est, (si sit,) aliunde esse, quam quod hujus aut illius hominis sint, discursus in eodem genere erit, cum illo qui ex absurdo procedit. Ejus igitur usus est, ut adversarium ad angustias redactum, alia via incedere cogamus.

8. Probatio a testimonio divino, si de eo

certô constet, cum prorsus necessarium sit, est omnium efficacissima. Quales sunt probationes theologicæ, ex scripturis sacris: Ut *Deus testatur in sacris scripturis, se esse unum, et trinum; filium suum esse verum Deum, carnem humanam induisse, mortuos omnes resurrecturos; ista* igitur *omnia sunt verissima, et firmiter credenda.* Nituntur autem omnes unico principio per se noto, vel ex natura Dei facillime demonstrabili, *quicquid Deus testatur verissimum est.* Verum licet certissimæ sint probationes istæ, et mentem plane convincant, non tamen eam quietam reddunt. Avet enim mens nostra rationes intrinsecas, ex ipsarum rerum naturis, contemplari, quas revelatio divina non semper exhibet.

9. Syllogismus, necessarius ex medio necessario intrinseco, nempe, ex natura subjecti & attributi petito, et cum extremis necessario connexo, ἀπόδειξις Demonstratio dicitur, (quanquam eo nomine syllogismus etiam ex absurdo veniat,) et duplex est: alius qui solum probat *rem esse*, vel *non esse*: hoc est attributum convenire subjecto, vel non convenire: alius qui etiam ostendit *cur sit*, vel *non sit*, seu cur attributum subjecto conveniat, vel non conveniat. Unde prior ab Aristotele, demonstratio ὅτι, *quod*; posterior διότι, *quia*, vel *cur* appellatur.

10. Demonstratio ὅτι procedit ab omnibus

bus illis quæ neceſſariam connexionem habent cum terminis quæſtionis, modo non habeant ad eos rationem cauſæ : nempe, ex ſignis neceſſariis, et effectis ac conſequentibus. Unde *a poſteriori*, in Scholis, dicitur. Ut, *qui actus intelligentiæ, et rationis exercet, in eo, præter molem corporis, eſt alia ſubſtantia ſpiritualis, quæ mens, et anima dicitur.* At *homo tales actus exercet ; in eo igitur præter corpus eſt alia ſubſtantia*, &c. Eſt demonſtratio ab effectis neceſſariis. Eodem modo demonſtratur Deum eſſe, ex operibus, ſcilicet, creationis & gubernationis, ut innuit Apoſtolus ad Rom. cap: 1. Exemplum ex ſigno neceſſario ſit ; *Si Pleiades jam emerſerunt ſupra horizontem, ſtatim apparebit ſtella, quæ Aldebaran, et oculus Tauri dicitur.* At *verum prius* : Ergo *et poſterius.*

11. Demonſtratio *διότι* procedit a cauſis, et omnibus quæ antecedentis, aut cauſæ rationem habent, modo neceſſariam connexionem habeant cum partibus quæſtionis. Unde demonſtratio *a priori* appellatur. Cauſa tamen eſſe debet *integra* & *adæquata.* Secus enim totam rationem cur res ſit, non exhibebit. Partem autem exhibere non ſufficit. Deinde *proxima*. Cauſa enim remota non oſtendit cur res ſit, ſed tantum cur aliquid aliud ſit, quod proxime eam cauſat. Item cauſa *per ſe*, quia cauſa per accidens,

qua

ua talis, causa non est, sed tantum quatenus includit, aut supponit causam per se. Deinde, si a serie causarum res dependeat, necesse est ad perfectam & plenariam demonstrationem, a causa proxima, per intermedias, ad primam, seu supremam ascendere; ut innuit Aristot: phys. lib. 1. cap. 1.

12. Per omnia causarum genera demonstrare licet, (quamvis eadem veritas istud non admittat,) nempe a materia, forma, efficiente, fine, objecto, et quæ sub illis continentur: A *materia*, ut, *cujus corpus constat partibus indesinenter effluentibus, quæ non semper resarciri possunt, is moriendi necessitati subjicitur*: at *talis est homo*: ergo. A *forma* ad proprietates: ut, *cujus omnes partes superficiei æqualiter distant a centro, illud aptissimum est circumgyrationi: corporis sphærici omnes partes superficiei, æqualiter distant a centro. Corpus* igitur *sphæricum aptissimum est circumgyrationi.* Huc pertinent illæ demonstrationes, in quibus per primam aut priorem differentiam essentialem, posterior aliqua de subjecto concluditur. Ut, *omnis creatura intelligentia prædita est capax beatitudinis, et miseriæ: Homines, et angeli tales sunt:* Ergo. A causa efficiente externa ad effectum; ut: *cum inter solem & lunam, corpus opacum terræ interponitur, luna, quæ lucem a sole mutuatur, patietur eclipsin: at tali die, et hora, istud continget*: *tali* igitur *die,*

die, et hora, luna patietur ecclipsin. A fin ad media; ut, *qui natus est ad Deum glorificandum, is pietati & justitiæ studere debet: homo natus est ad Deum glorificandum*; Ergo. —. *Quod aptum esse debet capiti defendendo in prælio, ex materia dura & lenta faciendum est. Galea apta esse debet capiti defendendo in prælio; ex tali* igitur *materia facienda est.* Ab *objecto: ut, quod maxime bonum est, voluntatem in sui amorem, maxime rapit: fruitio Dei est maximum bonum creaturæ intelligentis:* Ergo *voluntatem ejus in amorem sui maxime rapit.* A *conditione* denique necessaria, quæ causa *sine qua non* appellatur; ut, *qui vera fide in* Jesum *Christum præditus est, ipsi peccata remittuntur: qui vera charitate in proximum præditus est; vera etiam fide in Christum præditus est:* Ergo, *qui vera fide in Christum præditus est, ei peccata remittuntur.*

13. Præmissæ in demonstratione debent esse, vel *axiomata,* seu propositiones per se evidentes, vel conclusiones per superiorem aliquam demonstrationem probatæ. Ut in Geometria, primæ propositiones per axiomata probantur, et tum per illas, plurimæ aliæ.

14. Omnes demonstrationes, sicut & omnes fere discursus, propositionibus causalibus, in sermone communi, sæpe exprimuntur. Sed demonstratio διότι, ejusmodi causa-

ausalibus, in quibus una pars reddit rationem ipsius rei quæ in altera parte continetur. Ut *homo est capax disciplinarum, quia est ratione prædītus.* At in demonstratione ὅτι, illis in quibus altera pars rationem continet, ur alterius veritas agnoscenda sit, non autem cur res ipsa existat. Ut, *certum est in omine, præter materiam corporis, esse aliam Substantiam longe præstantiorem; quia actus ationis, et liberæ electionis, exercet, quorum materia non est capax.* Non enim quia actus llos exercet, in eo est talis substantia; sed contra: constat tamen ex actibus istis talem in eo substantiam esse.

C A P. XXXI.

De præcipuis ratiocinandi formulis in materia deficientibus quæ sophismata vocantur.

1. DIscursus in materia peccantes, qui facilius nos in errorem ducere possunt, ad octo capita revocabimus: missis illis, qui crassiores sunt, quam ut in eorum vitiis detegendis immorari necesse sit: quales sunt lusus in vocibus, qui inter sophismata, ab Aristotele, recensentur, in libris de sophisticis elencticis; eos vide si vis apud

Kecker-

Keckermannum, *Burgersdicium* et alios

2. Primus igitur modus agendi vitiosus in discursu est, *id probare quod non quæritur* adeoque quod probandum non est, qui *ignoratio Elenchi* vulgo dicitur. Committitur vitium istud, primo cum sententiam adversario adscribimus a mente ipsius alienam & contra eam disputamus. Et sic cum cerebri nostri figmento pugnantes, omnem operam perdimus. Ut cum Pontificii merita bonorum operum astruentes, nos incusant, quasi eorum necessitatem negaremus, et multis argumentis eam confirmant. Cum tamen nos bona opera pluribus nominibus necessaria, ultro asserimus. Deinde, cum ea ex adversarii sententia sequi obtendimus, quæ ex ea minime sequuntur. Sive cum absurdis eam injuste gravamus. Ut cum iidem Pontificii ex nostra sententia de justificatione, non ex operibus, sed ex fide, clamant, viam ad omnia maleficia aperiri. Solvitur & refellitur istiusmodi sophistice, si verum contraversiæ statum, et absurda quibus opposita sententia gravatur, ex ea non sequi ostendamus.

3. Secundus modus est, *cum id supponitur*, *quod est in quæstione*. Sive cum *idem per idem*, et ignotum per æque ignotum probatur; et *petitio principii* dicitur. Talis est discursus Aristotelicorum, quo formas corporum substantias esse contendunt: *si formæ rerum*

rerum corporearum, substantiæ non sint, nulla erit generatio. Hæc enim est productio substantiæ. Æque enim ignotum ac dubium est, substantias per causas naturales generari, ac formas corporum quæ generantur esse substantias. Refellitur istud sophisma, ostendendo aliquam ex præmissis æque dubiam esse, ac conclusionem.

4. Tertius modus est, *cum pro causa assignatur id quod causa non est*, qui idcirco *non-causa pro causa* vocatur. Sic quidam dicunt vas aqua plenum, et ita occlusum, ut nihil aeris ingredi possit, si aqua gelascat, rumpi, ad vacuum vitandum ; quia aqua gelata vacuum in vase relinqueret. Cum vera causa sit, quod aqua gelata, plus spatii occupet, quam fluida: adeoque satis loci non inveniens in vase, ipsum rumpit. Refutatur hic modus, ostendendo non esse veram causam, quæ assignatur, et veram assignando.

5. Quartus modus est *imperfecta enumeratio*, sive cum unicum tantum, aut non omnes casus rei qui possibiles sunt, consideramus. Exemplo sit illud sophisma Gassendi. *Si nullum sit vacuum, nullus erit motus. Si enim sine vacuo esset motus, oporteret vel unum ab alio pelli in infinitum, quod absurdum est ; vel motum eorum quæ locis pelluntur, esse circularem.* At *neque hoc possibile est ; quia in illo circulo primum corpus moveri nequit*

quit, nisi ultimum etiam moveatur; *at ultimum moveri nequit, nisi locus proximus sit vacuus*. Hujusmodi discursus vitium detegitur, ostendendo alium esse casum, quo res esse possit, quem arguens non considerat: ut in motu circulari corporum, ultimum corpus occupare locum primi, eo ipso instanti quo primum locum suum deserit; prout fit in partibus annuli solidi, circa centrum suum rotati.

6. Quintus modus *fallacia accidentis* dicitur, scilicet cum illud pronunciatur de re, quod ipsi ex accidenti tantum convenit, tanquam per se conveniret, indeque infertur conclusio falsa. Ut *evangelii prædicatio bellum ciet*, ergo *est mala*. Refellitur ostendendo id quod dicitur de re, per accidens tantum ipsi convenire. Exempli gratia, evangelium bellum ciere, non *per se*, et natura sua, sed tantum esse occasionem belli plane innoxiam: eo modo quo bona forma est occasio libidinis, et concubitûs illiciti. Evangelium enim cupiditates hominum damnat, quibus dum renunciare nolunt, pro malitia sua, contra ipsum, et eos qui ipsum amplectuntur, insurgunt.

7. Sextus modus est, cum argumentamur *a sensu composito ad divisum*, aut *a diviso ad compositum*. Ut si quis argueret, *qui justificat impium injuste agit*. Ergo *si Deus impium justificaret*, (ut ait Paulus ad Rom: 4.) *injuste*

juste ageret. Aut, *si ulla domus possit esse combusta, posset domus constare ex igne, fumo & cineribus* : Ergo *nulla domus potest esse combusta*. Solvitur istius generis sophisma, ostendendo id quod dicitur verum esse in sensu diviso, non autem in sensu composito, et vice versa. Ut Deum justificare eum qui fuit plane impius, sed qui nunc de impietate vitæ anteactæ dolet, et credit in Christum, impietati vero renunciat, non autem qui impius esse permanet : Hoc est, impium in sensu diviso, non in sensu composito. Et domum, quando domus est, non esse combustam; sed tantum id quod fuit domus, nunc esse combustum : hoc est, domum esse combustam in sensu diviso, non in sensu composito.

8. Septimus modus est, *argumentari ab quod verum est tantum secundum quid, ad quod verum est simpliciter*. Ut, *anima hominis est immortalis*; Ergo *homo ipse immortalis est*. *Æthiops est albus dentes* : Ergo, *non est niger*. Tale fuit sophisma Epicuri : *Forma humana est pulcherrima*; *Ergo, Deo convenit*. Refellitur ostendendo id quod assumitur ad concludendum esse verum tantum secundum quid. Ut hominem esse immortalem secundum unicam sui partem tantum; unde non sequetur totum esse immortalem. Formam humanam esse pulcherrimam ex formis animalium, non sim-

pliciter pulcherrimam. Huc referendum est sophisma in quo infertur, id quod convenit toti secundum unicam partem, convenire omnibus partibus seorsim; Ut, *omnis homo cogitat; corpus, mens, et utriusque unio sunt homo*; Ergo *et corpus, et mens, et unio cogitat*. Non enim sequitur, quia homo cogitat, ideo quicquid est hominis, etiam qua homo est, cogitare. Sufficit enim ut vere dicatur cogitare, aliquid in eo cogitare, sive eum cogitare secundum aliquam sui partem.

9. Octavus modus est *ex inductione imperfecta, conclusionem inferre universalem*. Ut si quis ex eo, quod omnes homines quos ipse vidit, cutem habeant albam, (ignarus esse Æthiopes, qui nigri sunt,) concluderet omnes homines esse cute albos. Vitium istud in ratiocinando hominibus nimis familiare est, nempe ex quibusdam singularibus, universaliter pronunciare, cum reliquorum forte non sit eadem ratio. Hinc igitur jure opponi potest, non constare omnibus convenire quod quibusdam convenit. Plurimæ aliæ sunt defectus in ratiocinando quos in doctrina Geneseos notabimus.

CAP

CAP. XXXII.

De Methodo.

1. MEthodus est ejusmodi præceptorum, et ratiocinationum dispositio, seu ordinatio, quæ rebus intelligendis et memoriâ tenendis maxime idonea est. Ad duo enim ista, intelligentiam promovere, et memoriam juvare, tota illius utilitas refertur.

2. Est autem Methodus vel *naturalis*, vel *arbitraria*. Naturalis est, quæ ordinem naturæ sive rerum ipsarum observat: procedendo ab illis quæ natura priora, simpliciora, et notiora, ad ea quæ posteriora, composita, et ignotiora sunt: puta ab universalioribus, ad minus universalia: a causis ad effecta; a fine ad media; a partibus ad tota; ab objecto ad potentiam, et actum quæ circa ipsum occupantur; a subjecto ad adjunctum, et omnino ab illis quorum cognitio ad certiorem & evidentiorem cognitionem sequentium necessaria est.

3. Methodum naturalem vulgo distinguunt logici in *Syntheticam* & *Analyticam*, seu in *compositivam* & *resolutivam*. Syntheticam vocant, quæ procedit a principiis intrinsecis rei ad ea quæ ex illis constituuntur.

ut a partibus ad tota, prout in disciplinis theoreticis fit. Exempli gratia, Geometria a puncto, linea, superficie, et angulis, incipit; et inde progreditur ad triangulum, quadrangulum, circulum, et corpus, seu solidum; investigandum. Et *Somatologia*, vulgo *physica*, exordium facit a materia, quantitate, figura, situ & unione partium, motu, et quiete, quæ principia rerum naturalium manifesta sunt.

4. Methodum analyticam appellant, quæ facto initio a fine, media exquirit, et proponit, quibus finis acquiri possit. Hunc ordinem observant disciplinæ practicæ. Ut in Ethica, primo proponitur summum hominis bonum, seu finis ultimus: deinde media, quibus obtinetur: in grammatica, primo hic scopus proponitur, ut recte loquamur, et scribamus; deinde, quibus rationibus ista acquiri possint.

5. Methodus arbitraria est, quæ certas regulas non observat, sed ad propositum dicentis, et captum audientis componitur, estque Poetis & oratoribus familiaris.

6. Est etiam Methodus quandoque *aperta*, cum quis ordinem quo ipse procedit, et singulos illius gradus, auditori, aut lectori observandos exhibet: quod ab illis fieri solet, quibus unice propositum est, nudam veritatem quam luculentissime exponere. Quandoque *occulta* est, cum, quem

observat

observat ordinem dissertator, ipse non indicat: quod *Crypsis* seu occultatio Methodi dicitur. Hunc ordinem sectamur, cum oratorie magis quam philosophice disserimus; et in hunc finem, ne ardor animi nostri, aut auditoris attentio intermittatur, eoque minuatur: aut ne suspicio sit, rem quam tractamus, dubiam, aut difficilem esse; aut denique ne auditores judicio deficere innuere videamur.

7. Methodo seu ordini in differendo, opponitur *ἀταξία confusio*, cum temere omnia miscentur. Vitium istud dicenti aut scribenti maxima cura vitandum est. Sic enim animus audientis, aut legentis, offenditur, intelligentia impeditur, memoria turbatur: qui vero dicit, aut scribit, contemptui aliorum se exponit. Et hæc de Methodo nunc tenuisse sufficiet. Reliqua in Genesi trademus.

Finis Logicæ Generalis.

Logicæ ſpecialis pars prima.

Quæ eſt De Geneſi ſeu inventione.

CAP. I.

De Geneſi & Analyſi in genere.

1. LOgica, ut omnis diſciplina practica, tota ad uſum, et praxin ordinatur. Eſt autem *praxis* logica, applicatio, ſeu uſus præceptorum, quæ in ea traduntur, (in parte ſcilicet generali ſupra adornata,) ad mentem in ſuis operationibus dirigendam; ſive ut conformiter ad illa, finemque & ſcopum eorum, conceptus & ſermones noſtros formemus.

2. Præter omnia præcepta de attributis rerum generalibus, de vocibus & earum differentiis, de ideis, de judicio tum ſimplici, tum illativo, ſeu diſcurſu, ac denique de methodo, quæ ſupra propoſuimus, quædam

quædam alia necessaria sunt, quibus priora illa recte adhibere in variis mentis nostræ exercitiis dirigamur: illa scilicet quæ varia genera argumentorum, seu materiarum, de quibus exercitia illa instituenda sunt, et modum quo in singulis procedendum sit, exhibeant. Nec enim omnis materia, eodem modo, et juxta eadem præcepta, tractanda est.

3 Praxis logicæ, vel est *Genesis*, vel *Analysis*. Per genesin, cognitionem producimus & promovemus, idque vel in nobismetipsis, quæ genesis stricte, vel in aliis quæ *didactica* est. Per analysin conceptus & sermones præcipue alienos resolvimus & explicamus. Sub qua idcirco *Hermeneutica*, et *Critica* continentur. Potest quidem analysis, *genesis* dici, quatenus per eam resolutio illa quam diximus, producitur: et genesis rursus, rationem quandam analyseos continet; quatenus scilicet, cum definimus, dividimus, et ratiocinamur, res definitas, divisas, et veritates quas probamus, in attributa sua, partes, causas, effectus &c, resolvimus. Sed illa exercitatio *genesis* dicitur, per quam res ipsas, prout cognitioni nostræ subsunt; illa vero *analysis*, in qua cognitionem rerum resolvimus.

Utraque procedit, implicite saltem, per ratiocinationem quandam; in qua major propositio est aliquod præceptum logicæ;

minor vero, et conclusio, ejusdem applicatio ad materiam aliquam particularem: et in applicatione illa, notio aliqua secunda de prima, seu idea communis de particulari affirmatur, aut negatur. *Ex*: *g*. In genesi definitionis, mens sic arguit: *definitio bona essentialis constare debet genere proximo*, si inveniri possit, *et differentia prima ac proxima essentiali*: at *substantia est genus proximum corporis*, seu materiæ; *esse expers perceptionis*, vel (ut alii volunt) *esse extensum* in longum, latum & profundum, *est illius differentia prima, et proxima essentialis*: Ergo *duo illa attributa, bonam definitionem seu veram ac propriam ideam corporis*, sive materiæ *exhibent*. Similiter in analysi, cum definitio corporis examinatur, sic arguimus. *Bona definitio corporis constat genere proximo, et differentia prima essentiali*: at *hæc definitio, corpus est substantia perceptionis expers, est talis, illa vero altera quæ dicit corpus esse extensum in longum, latum, et profundum non est talis*; (non enim manifestum est extensionem esse propriam differentiam corporis) Ergo *prior est recta corporis definitio, posterior sine ratione præsumitur*.

5. Quod autem mens, in istis exercitiis, ad regulas respiciat, vel prout in logica traduntur, vel ut a ratione naturali dictantur, manifestum est; quia alioqui temere, et sine ratione de rebus pronunciaret. Unde si rationem

tionem cur ita quis concipiat, aut pronunciet, exigamus, non aliam reddet, quam aliquod præceptum logicæ; licet ipſum forte, nec ex libris, nec ab ullo magiſtro didicerit.

6. Differt geneſis ab analyſi, primo, quod geneſis eſſe poſſet, etiamſi nulla eſſet analyſis. Ut, ſi homines nullam ſocietatem in conceptibus & ſermonibus communicandis, colerent, nec ullus cogitata ſua examini ſubjiceret. At analyſis geneſin neceſſario præſupponit, tanquam materiam circa quam ipſa occupatur.

7. Secundo, in Geneſi mens, ut plurimum, circa res, præter voces, et conceptus, occupatur, cogitatione directa: in Analyſi vero, vel circa conceptus & ſermones alienos verſatur, vel circa ſuos, cogitatione reflexâ.

8. Tertio, Geneſis reſpicit cogitationes formandas, ſeu prout ſunt *in fieri*; Analyſis vero, ut formatas, et jam factas. Unde Geneſis eſt cauſa procreans conceptuum; at Analyſis eſt eorum index, eoſque explicat, et ſi recti ſint, probat, ſi erronei, damnat.

9. Quarto, in Geneſi, traditur idea debita, et judicium debitum de rebus, aut ſaltem tradi obtenditur. In Analyſi conſideratur & examinatur idea, et judicium quod traditur, ſive talia illa ſint, qualia eſſe debent, ſive non.

10. Quin-

10. Quinto, Genesis prior est Analysi: quia compositio rei prior est ejusdem resolutione : et prius cogitationes nostræ recte formandæ sunt, quam aliorum rite examinare possimus. Genesis materiam analysi subministrat : at non vicissim : nisi quod Analysis occasionem sæpe prebeat ad Genesin aliquam novam producendam, aut eam quam resolvit corrigendam, si male alicubi procedat, aut perficiendam, si imperfecta sit.

11. Sexto, Genesis est operatio mentis magis necessaria, et præstantior ac difficilior quam Analysis. Melius enim & difficilius est, proprias cogitationes recte formare, et regere, quam alienas intueri, et dijudicare. Unde finis Analyseos est Genesis. Ideo enim aliorum dicta & cogitata resolvimus, et explicamus, ut nosmet, aut alios instruamus, et scientiam alienam nostram faciamus, seu aliis communicemus; aut denique ut errores, in quos alios incidisse perspicimus, ipsi caveamus.

12. Septimo Genesis procedit a notionibus secundis ad primas, sive a præceptis ad res, in particulari, sub illis contentas : ut a genere aut differentia in communi, ad hoc vel illud genus, hanc vel illam differentiam inveniendam. Analysis contra, a notionibus primis ad secundas, ab exemplis ad præcepta, et juxta hæc illa examinat.

Ex: g.

Ex: g. Conſiderat hanc propoſitionem ab lio prolatam, *omnis ſpiritus poteſt ſeipſum overe.* Et inquirit de illius *ſubjecto*, ſitne piritus creatus tantum, an etiam increatus: e *attributo*, ſitne commune, an proprium; ſſentiale an accidentarium; et ſi eſſentiale, trum ſit genericum an differentiale; et ſi oſterius, utrum prima differentia ſubjecti, n non.

13. Dividitur geneſis in *didaſcalicam* & *theticam.* Didaſcalica eſt tractatio ſtricta & accurata, claram rei cognitionem, quoad ieri poteſt, continens. Pathetica vero, quæ non tantum ad intellectum illuminandum, ſed etiam & præcipue ad affectus movendos ordinatur. Unde minus accurata, ut plurimum, eſſe ſolet. Prior modus tractandi, philoſophicis diſciplinis familiaris eſt. In illis enim res difficiles tractantur, quæ ſermone ornato, et pathetico, commode explicari ſæpius recuſant, ſed doceri contentæ ſunt ut ait Poeta. Poſterior oratoribus, Poetis, et hiſtoricis proprius eſt. Semper tamen aliquid prioris admixtum habet: quia affectus non moventur, niſi rebus aliqualiter explicatis. Interim tamen nihil opus eſt in didaſcalica tractatione, illa barbarie ſermonis uti, quæ apud ſcholaſticos Pontificios dudum jam obtinuit.

CAP.

CAP. II.

Præcepta quædam exercitiis geneticis antecedanea.

1. QUI ratione sua recte uti vult in cognitione rerum acquirenda, expendere debet quænam ab eo cognoscenda sint; quis ipse sit qui cognitionem ambit; et qua via, et quibus mediis, ipsa quærenda sit.

2. Ad primum quod attinet, illa sola sibi cognoscenda proponere debet, quæ ab homine in hac vita cognosci possunt. Non autem illa quæ captum & indaginem humanam superant, quales sunt res infinitæ, inscrutabilia perfectionis divinæ, et quæ ad seculum futurum pertinent. Item illa, quæ omnia ingenia hactenus torserunt. Cognosci autem a nobis non posse illa omnia reputabimus, quibus indagandis, nulla suppetunt principia, neque innata, neque per sensum aut experientiam acquisita: et quæ, si divina sint, a Deo non revelantur. Arcana quidem naturæ, licet hactenus abscondita, tentare licet: verum, nisi spes aliqua propositi potiundi apparet, in conatu isto non est persistendum.

3. Nec omnia quæ sciri possunt corradenda

ſunt, ſed ea tantum quæ ſcitu magis ſunt ceſſaria ad noſtram fælicitatem. Impriis illa quæ ad pietatem & juſtitiam proovendam maxime faciunt, aut ad uſum & nem artium præſtantiorum, ut, Politicæ, ris prudentiæ, medicinæ, et quæ ſub his ontinentur. Sapientia enim non eſt rerum uarumcunque; et multa poſſunt a viro octo ſine dedecore ignorari.

4. De ſeipſo autem quiſque penſitare deet ætatem & ingenium. Ætati omni, non mnia ſcienda conveniunt. Prima enim, uæ pueritia & adoleſcentia eſt, exerceri lebet circa linguas, et rudimenta diſciplinaum faciliorum, puta Arithmeticæ, Geometriæ, Geographiæ, et ſimilium, quæ enſum & memoriam deſiderant, quibus dolescentia pollet maxime. Matura vero tas, creſcente judicio, ad difficiliora aſcendere poteſt, nempe ad cauſas & principia rerum exquirenda.

5. De ingenio explorandum eſt, quibusnam rebus tractandis & addiſcendis aptius ſit. Nec enim omnes ad omnia ex æquo habiles ſunt. Alii ad Matheſin, alii ad Poeſin, alii ad eloquentiam, alii ad ſeveriores contemplationes, pauci ad multa aut omnia idonei. Et quo genius ſuus quemque inclinat, ipſe judicare facile poteſt. Sed de facultate ad id acquirendum, alii ſunt conſulendi.

6. Ad viam & media cognitionis acqui-rendæ quod attinet, ſuperfluum eſſet mone-re, ut viam breviſſimam, facillimam, & certiſſimam eligamus. Omnes enim iſta in genere, ſponte ſua probant, et expetunt. Sed ea ut aſſequamur, imprimis innitendum eſt, eam viam capeſſere quæ naturæ menti noſtræ congruit, hoc eſt, quæ eam non in-vitam trahat, ſed ſponte ſequentem ducat & regat.

7. Deinde neceſſaria eſt *attentio* ſeu de-bita in rebus conſiderandis mora. Nam ea demum perceptio clara eſt, per quam res menti quaſi præſentes & apertæ ſunt. Ut autem tales ſint, requiritur ut mens ſtabilis et defixa ſit, in earum conſideratione; ne per vagas cogitationes, et quaſi in tranſcur-ſu, ac oculo volante, eas inſpiciat.

8. Tertio neceſſaria eſt *cura*, ac *cautela*, ne inanes rerum ſpecies nobis illudant. Non igitur quod primum arridet, ſtatim amplec-temur; nec primis cogitationibus noſtris, (ut nimis ſæpe fieri ſolet,) fidemus; ſed quicquid nobis offertur, tam diu ſub exa-mine detinebimus, dum omnibus, quan-tum fieri poteſt, circumſpectis, ſolida rati-one freti, certi ſimus nos veritatem inve-niſſe.

9. Porro hallucinationes, non tantum il-las quæ ex mentis noſtræ infirmitate, aut in-cogitantia, ac temeritate, ſed etiam quæ ex

affectu

affectu pravo oriuntur, diligenter cavebimus. Curandumque ut nudam veritatem in omnibus sectemur, sive pro nobis, hoc est, præsentibus consiliis ac institutis nostris sive adversus nos pronunciet. Unica enim illa est, nec a nostris cupiditatibus pendet, aut ab illis immutatur. Non igitur amicos aut socios professionis nostræ sequemur, nisi rectâ nos eô veritas duxerit. Nec cum ipsis hostibus aut alioquin maxime malis, in eandem sententiam ire recusabimus, si id ratio suadeat. Quædam enim pars veritatis apud quemlibet hospitari potest. Nec cum aliorum opem adscissimus, etiam doctissimis, et ingeniosissimis nimis tribuamus, quasi illi in nullo decipi possunt; sed perpendendum, non quis dixerit, sed qua ratione hoc vel illud dicatur. Hujus regulæ neglectu factum est, ut varii, in plerisque disciplinis, errores reperiantur.

10. Nec tamen duo illa Cartesii præcepta sine limitatione amplectimur; nempe, ut *semel in vita de omnibus dubitemus*; *utque sensibus externis*, qui nos quandoque decipiunt, *minime fidamus*. Nec enim dubitandum est de iis, de quibus, nullam rationem dubitandi habemus; ut an nosmet ipsi simus &c; sed tantum eatenus, et eo usque dubitandum est, dum rationem certam inveniamus. Et quod ad sensus externos attinet, solum cavendum est, ne illis semper & in omnibus

omnibus circumstantiis credamus, nempe si intemperie aliqua laborant, si objectum longius distet, aut minoris quantitatis sit, quam ut sensu, clare & vivide percipi possit; si denique medium per se, aut ex accidenti aliquo, ineptum sit, per quod veræ rerum imagines ad sensum deferantur.

CAP. III.

Præcepta ad Genesin circa themata simplicia præsertim ad definitionem spectantia.

THema simplex aliud absolute tale est, quod ordinarie, unica voce nominativi casus, (licet adjectis sæpe casibus obliquis, ad significationem ejus restringendam) efferri solet: ut *homo*, *lapis*, *motus*; *amor virtutis*, *metus mortis*: aliud comparate ad judicium, quod terminus complexus vulgo dicitur. Ut *homo doctus*, *lapis lydius*, *motus violentus*, *amor virtutis fictus*, *metus mortis servilis*. Et ejusmodi thema simplex, frequenter nomine substantivo & adjectivo simul effertur, sæpe etiam circumlocutione, ut subjectum hujus propositionis, *felix qui potuit rerum cognoscere causas*. De themate igitur simplici tractando præcepta sequentia observanda sunt.

Præcep: I.

Præcep : 1. In themate, ſi terminus omplexus fuerit, requiritur, ut partes onſentiant, non repugnent, aut ſe mutuo vertant, per *contradictionem* aut *repugnan-iam in adjecto*, ut in ſcholis dici ſolet. Con-ra hanc legem peccant Pontificii, dum *ſa-rificium incruentum* in Euchariſtia, ſeu poti-s in miſſa ſua, fieri aſſerunt ; nempe, in uo Chriſtus, etiamnum a ſacrificulis ſuis, Deo offertur pro peccatis vivorum, et ani-nabus mortuorum in purgatorio : item um dicunt eſſe quædam *opera bona*, *quæ De-s non præcipit* & *exigit*, ſed tantum indicat ; la ſcilicet quæ *ſupererogationis* appellant, et n conſiliis divinis contineri fingunt. Ete-im ſacrificio proprie dicto, quale illud eſſe-olunt quod in miſſa fieri ſomniant, repug-at eſſe incruentum : nec illa opera bona eſſe oſſunt moraliter, quæ Deus non præcipit & requirit.

Non putandum quidem eſt mentem poſſe erminos, quos manifeſte repugnantes, eſſe ercipit, componere ; licet ſermone ex-erno id facilè fiat : ſed tantum per incogi-antiam, aut propter affectum vehementi-rem, in hunc errorem incidere. Sunt ta-nen termini, in quibus altera pars rem de-otat prout fuit de præterito, aut erit de fu-uro, altera prout eſt de præſenti, quarum dcirco altera alteram non evertit, licet ita acere videatur, ut *homo mortuus*, *domus con-*

omnibus circumstantiis credamus, nempe si intemperie aliqua laborant, si objectum longius distet, aut minoris quantitatis sit, quam ut sensu, clare & vivide percipi possit; si denique medium per se, aut ex accidenti aliquo, ineptum sit, per quod veræ rerum imagines ad sensum deferantur.

CAP. III.

Præcepta ad Genesin circa themata simplicia præsertim ad definitionem spectantia.

THema simplex aliud absolute tale est, quod ordinarie, unica voce nominativi casus, (licet adjectis sæpe casibus obliquis, ad significationem ejus restringendam) efferri solet: ut *homo*, *lapis*, *motus*; *amor virtutis*, *metus mortis*: aliud comparate ad judicium, quod terminus complexus vulgo dicitur. Ut *homo doctus*, *lapis lydius*, *motus violentus*, *amor virtutis fictus*, *metus mortis servilis*. Et ejusmodi thema simplex, frequenter nomine substantivo & adjectivo simul effertur, sæpe etiam circumlocutione, ut subjectum hujus propositionis, *felix qui potuit rerum cognoscere causas*. De themate igitur simplici tractando præcepta sequentia observanda sunt.

Præcep: 1.

Præcep: 1. In themate, si terminus omplexus fuerit, requiritur, ut partes onsentiant, non repugnent, aut se mutuo vertant, per *contradictionem* aut *repugnanjam in adjecto*, ut in scholis dici solet. Conra hanc legem peccant Pontificii, dum *saarificium incruentum* in Eucharistia, seu potis in missa sua, fieri asserunt; nempe, in quo Christus, etiamnum a sacrificulis suis, Deo offertur pro peccatis vivorum, et animabus mortuorum in purgatorio: item um dicunt esse quædam *opera bona*, *quæ Desnon præcipit* & *exigit*, sed tantum indicat; lla scilicet quæ *supererogationis* appellant, et n consiliis divinis contineri fingunt. Eteim sacrificio proprie dicto, quale illud esse olunt quod in missa fieri somniant, repugat esse incruentum: nec illa opera bona esse possunt moraliter, quæ Deus non præcipit & requirit.

Non putandum quidem est mentem posse erminos, quos manifeste repugnantes, esse ercipit, componere; licet sermone exerno id facilè fiat: sed tantum per incogiantiam, aut propter affectum vehementiorem, in hunc errorem incidere. Sunt tamen termini, in quibus altera pars rem denotat prout fuit de præterito, aut erit de futuro, altera prout est de præsenti, quarum dcirco altera alteram non evertit, licet ita acere videatur, ut *homo mortuus*, *domus con-*

 denda.

denda. Nam in termino *homo mortuus*, *homo* significat id, non quod jam est, sed quod fuit homo ; et in altero, *domus* significat, non id quod nunc domus est, sed quod erit domus.

2. Additamenta supervacanea sunt vitanda. Cum enim omne additamentum, vel explicativum sit, vel determinativum, ut supra part : com : cap. 18. Sect. 8. ostendimus, supervacaneum erit, quod nec explicat, nec determinat, (ampliando aut restringendo) id cui additur. Ut si quis dicat *animal vivens* non indicans posteriorem partem, priorem explicare, quod fieret dicendo *animal quod est res vivens.* Omne enim animal est vivens. Adeoque pro utroque satis fuisset dixisse *animal*, nisi quis intenderet verum animal a cadavere discernere.

3. Attributa thematis qualecunque fuerit exquirenda sunt, et contemplanda. Cognoscuntur enim res per sua attributa ; sed maxime quærenda sunt attributa positiva, essentialia & propria. *Positiva* quidem quia illa explicant quid, aut qualis res sit ; negativa solum quid, aut qualis non sit, quod infinitis modis fieri potest. *Essentialia* vero, quia illa declarant rem ipsam secundum se ; accidentalia tantum declarant quid cum ea conjunctum sit ; *propria* denique, quia illa solam rem de qua inquiritur, notificant

communi

communia non illam, magis quam aliam quandam cui ſimul conveniunt. Nec tamen attributa negativa ſemper rejicienda ſunt, (quandoque enim poſitiva vel nulla ſunt, ut in non-entibus, vel aſſignari a nobis nequeunt,) ſed cum infinita ſint, ea ſeligemus, quæ ad rem diſtinguendam ab aliis vel omnibus vel quibuſdam ſunt idonea. Sic Deus, in ſacris literis, cognoſcendus nobis proponitur, per multa attributa negativa, quibus a rebus creatis diſtinguitur, et omnis ab eo imperfectio removetur. Accidentalia etiam oſtendunt quarum rerum aut privationum capax ſit res : communia convenientiam illius cum aliis exhibent.

4. Magis etiam quærenda ſunt attributa neceſſaria, quæ non poſſunt rei non convenire, quam contingentia, quæ ſecus. Illa enim ſunt conſtantia, et perpetua rei criteria; hæc mutabilia & incerta.

5. Ut autem attributa rei facilius inveniamus, expendendum primo eſt, de voce qua exprimi ſolet, quid illa proprie ac primo ſignificet, aut ad quodnam ex uſu proprio, et prima inſtitutione, ſignificandum transferatur, et ſic conſtituenda eſt definitio nominis. Ut vox *philoſophia* proprie, et ex prima intentione hominum, *amorem* aut ſtudium *ſapientiæ* denotat, quæ definitio nominis eſt. Verum cum hinc transferatur ad ſapientiam ipſam indicandam, hujus idcirco

alia definitio est quærenda.

6. Post definitionem nominis, inquirendum est an sit res, quæ eo appellatur: hoc est, vel an possibilis sit, vel an actu existat. Frustra enim de non-ente instituitur tractatio. Sed inquisitio ista, per præcepta thematis complexi tractandi, (de quibus infra) dirigitur.

7. Si igitur constet rem esse, sive actu sive potestate, duplex esse potest illius consideratio: alia absoluta, ut est in se; alia comparata; prout alias respicit. Et tractatio absoluta simplicior cum sit, comparatam antecedere debet.

8. In consideratione absoluta, primo investigandum est *Genus* rei, seu videndum est ad quemnam ordinem rerum spectet res; puta sitne substantia, an modus, an vel hujus illiusve attributum. Istud autem ut constet, respiciendum est ad horum omnium ideas, supra traditas, et dispiciendum est, quænam ex illis rei congruat. Si substantiam esse comperiamus, videndum rursus, sitne materialis an spiritualis, et ad quemnam vel hujus vel illius ordinem referenda sit. Si modum, expendendum est, sit modus materiæ an spiritus, et (percurrendo omnia utriusque modorum genera, si opus erit) ad quodnam ex illis connumerandus sit.

9. Genus non qualecunque, sed pro-

num si fieri potest, exquirendum est. Hoc enim rem a pluribus distinguit, quam genus remotum. Istud autem ut præstetur, eo usque attributum genericum dividendum est, dum ad ejusmodi membra deventum fuerit, quorum alterum soli rei cognoscendæ, et uni alicui alii speciei commune sit. Difficile nonnunquam est genus rei etiam remotum, præter remotissimum nempe ens, (inter ens enim & non-ens facillime distinguitur) invenire: ut utrum *lux* sit substantia, an modus substantiæ. Sed longe difficilior est proximi investigatio: quia differentiæ, quo magis ad infimas & individuantes accedunt, difficilius inveniuntur. Interim tamen quandoque non multum refert, sive proximum sive remotius genus assumpseris. Ut dicasne logicam esse *artem* absolute, qua ratione recte utimur, an *artem circa mentem occupatam*. Differentia enim gradum illum propinquiorem exprimit. Necesse tamen est, aliquod genus assumere, vel explicite vel implicite. Differentia enim per se, seu in abstracto, nullo attributo generico subintellecto, non potest vere de subjecto suo affirmari. Nec enim dicere licet hominem esse *virtutem* ratiocinandi. Quod si dicas, *homo est virtute ratiocinandi præditus*; idem erit ac esse *aliquid virtute illa præditum*. Illud autem *aliquid* est genus, licet remotissimum.

 10. Sed

10. Sed longe operosius desudandum eri
in differentia essentiali exquirenda. Dig-
noscitur autem ex eo, si abesse repugnet
re, et tamen cum ea reciprocetur. Et qu
res quæ tractatur minus communis est, se
propius ad ordinem singularium accedit
eo plerumque difficilius invenitur. Pauca
enim ex differentiis specierum infimarum
tenere se, profitentur philosophi.

11. Præterea, ex differentiis essentiali-
bus, (plures enim ejusdem rei esse possunt,
prima maxime quærenda. Hæc enim e
causa, vel ratio reliquarum. Primam au-
tem eam putabimus, in qua reliquæ, si ap-
pareant, fundantur, sive ad quam conse-
quantur, eo modo quo effectus necessariu
sequitur suam causam, non autem vicissim
Et si res operativa sit, principium primæ
seu nobilissimæ operationis, ex qua reliqu
pendent prima differentia statuetur. Si no
operativa sit, difficile est regulam assignar
communem. Speciales autem variæ infr
tradendæ sunt.

12. Si res positiva sit, differentia illius po-
sitiva quærenda est. Ejusmodi enim diffe-
rentia carere vix potest: Et negativa solu
ostendit quid res non sit. Aliquando tame
negativam assumere cogimur, Quia positiv
non occurrit; ut cum bestiam definimu
animal rationis expers, vel *merum animal*
Materiam, *substantiam perceptionis experten*

E

Et Positiva differentia, sæpe voce negativa effertur. Exemplum vulgo ponitur in bestia, quæ definitur animal *rationis expers*. Interim tamen fieri potest, ut differentia inter duas res, ex altera parte sit revera negativa: ut inter hominem dormientem & vigilantem: nempe cum altera omnia habet similia cum altera, præter unum aliquod, in eo enim casu, differentia alterius ab altera erit, quod careat illo, quod alteri est proprium. Sed differentia positiva quærenda non est, cum res definienda est privatio aut negatio, aut pro ratione formali, negationem, aut privationem includit. Nisi quod in privationibus differentia, ex parte, a respectu ad subjectum desumi soleat.

13. Primæ differentiæ subjungendæ sunt secundæ, seu proprietates essentiales consequentes, ut vocantur. Et si aliquem ordinem prioris & posterioris inter se habeant, ordo ille notandus est. Ostendendum enim est, quænam ex illis immediate sequatur differentiam primam, et quomodo tertia sequatur secundam, et sic porro. *Ex: g. facultas ratiocinandi*, est prima differentia hominis, per quam homo differt ab omnibus aliis rebus saltem corporeis: ex hac autem sequitur *potentia admirandi*; quia enim præstantiam rei per rationem percipit, aut quia causam aliquam illius esse novit, quam in specie aut individuo, non capit,

ideo miratur. Sequitur *facultas libere eli*-*gendi*, aut *respuendi* aliquid : per rationem enim videt quædam esse indifferentia ad finem, et e pluribus unum aut alterum ex æquo sufficere : ex hoc autem sequitur *culpabilitas* electionis malæ ; et ex hac rursus *punibilitas* secundum justitiam.

C A P. IIII.

De Definitionibus & Divisionibus conficiendis præcepta specialia.

PRO variis rerum generibus & affectionibus varia præcepta definiendi sunt necessaria. Nec enim omnes res eodem modo definiendæ sunt ; nec ex iisdem locis desumuntur differentiæ, in quibus recte assignandis præcipua definiendi difficultas sita est. Præcepta illa trademus secundum ordinem, quem in generibus rerum & attributorum communium enumerandis, obser-servavimus ;

1. Substantiæ activæ definiuntur per virtutem suam activam propriam. Hæc enim earum primaria perfectio est. Dignoscitur autem virtus illa ex affectis, seu operationibus, quas substantiæ istiusmodi præstant. Sic planta definitur, *substantia corporea vi*-

vem

vens: animal, *substantia corporea vivens sentiens*: homo, *vivens, sentiens intelligens, seu rationalis.* Præcipue autem sic definiuntur substantiæ spirituales, quarum perfectio propria in virtute agendi præcipue sita est.

2. Quæ ex se passivæ tantum sunt, illæ, quatenus tales, per virtutem seu potentiam receptivam aliarum rerum, aut modorum, definiuntur. Sic materiam primam definiunt Peripatetici juxta placita sua, (puram enim potentiam, passivam vocant) *substantiam multarnm formarum*, et *variæ mutationis capacem.* Sed frustra monent substantias materiales per formas suas definiendas esse; quia licet verum illud sit, formas tamen invenire, hoc opus hic labor est.

3. Modi definiuntur per respectum ad subjectum cui insunt, et effectum formalem quem ipsi præstant. Ut figura, quod sit *terminatio magnitudinis*; motus, quod sit *mutatio loci in substantia*; perceptio, quod sit *formatio ideæ in mente.*

4. Res singulares creatæ definiuntur, enumeratione accidentium propriorum: ut Alexander Magnus, quod *filius Philippi Macedonis* fuit, *regni persici eversor.* Attributa enim essentialia, communia sunt, et in definitione speciei evolvuntur. Sed Deus, qui ens singulare increatum est, definitur per attributa essentialia. Quia qua tale

sing lare

ſingulare eſt, attributa propria plurima, et notiſſima habet.

5. Relationes definiuntur mentione facta ſubjecti, fundamenti & termini; ut eſſe patrem *eſt genuiſſe alium*: eſſe dominum, eſt *jus habere utendi* aut *fruendi re aliqua*. Eſſe ſimile, eſt *unum eſſe ut aliud*.

6. Res compoſitæ, qua tales, definiuntur per partes, et earum unionem: ut extenſum eſt, cujus *pars eſt extra partem*; continuum, cujus partes cohærent: homo eſt *ſubſtantia corpore organico, et anima rationali conſtans*. Concretum vero definitur per ſubjectum & formam; ut juſtus eſt *qui juſtitia præditus*. Sed notandum hic eſt, ut perſpicue definiatur res compoſita, ſi partes per ſe notæ non ſint, illas etiam ſeorſim eſſe definiendas. *Ex: g*: Ut clara ſit definitio hominis, quæ per partes eſſentiales fit, puta corpus, et mentem, et eorum unionem, neceſſe eſt explicare quid ſit *corpus* organicum, quid *mens*, et quomodo hæc illi uniatur. Et ut plena ſit definitio *juſti*, oſtendendum eſt, tum quid ſit *juſtitia*, tum etiam quidnam ſit cui illa ineſſe poſſit. Unde colligere licet unam ſententiam rei definiendæ non ſufficere, niſi termini illius ante definiti fuerint, ſed neceſſarium ſæpe eſſe integram tractationem.

7. Potentia activa, ſub qua & habitus continetur, definitur per actum quem exercere,

tere, et effectum quem per illum producere apta est. Ut patientia est *virtus recte ferendi res adversas.* Potentia creandi est *virtus producendi aliquid ex nihilo*, aut *ex materia inhabili.*

8. Potentia passiva definitur per id quod res recipere potest: ut divisibilitas est *per quam partes rei separari possunt.* Mutabilitas *per quam res potest esse diversa ab ea quæ nunc est.*

9. Actus percipiendi, et appetendi, definiuntur per respectum ad objecta, et modum proprium quo in illa feruntur. Ut judicium est, *quo aliquid de aliquo mens statuit.* Assensus, *per quem judicamus aliquid esse*: dubitatio, *cum mens hæret*, seu cum nec judicare potest rem esse, nec non esse. Potentiæ vero actuum ejusmodi per actus definiuntur.

10. Actiones qualescunque, definiuntur mentione agentis, et termini producti: ut scriptio est *characterum regularium formatio*, ab homine. aut aliquo alio agente rationali: loquela est *formatio sonorum articulatorum, conceptus* & *affectus animi significantium.*

11. Signa definiuntur mentione signati: ut vox est *signum rei conceptæ*: Sacramentum est *signum beneficii spiritualis.*

12. Privationes definiuntur mentione subjecti, et formæ quam ex eo tollunt: ut cæcitas est *carentia visus*, seu *potentiæ videndi in oculo*, vel *animali.* 13. Ex

13. Ex his quæ jam dicta sunt, manifestum est unam & eandem rem, sub diversa ratione, diversas definitiones admittere. *Ex : g.* aliam definitionem admittit res ut activa, aliam ut passiva: et alia est definitio hominis, ut est totum logicum, ex genere & differentia constans, alia ut est totum physicum, ex corpore & mente. Et alio modo definitur mens ut intelligens, alio ut appetens.

14. Præcepta de reliquis, quæ in prima parte logicæ tradita sunt, definiendis, ut de subjecto & adjuncto, toto et parte, causa & effecto & ejusmodi quæ hic præterivimus, minime sunt necessaria. Nam qui noverit quid sit subjectum, aut adjunctum in genere, novit etiam quid sit esse subjectum aut adjunctum hujus aut illius rei, quatenus est tale, et sic de reliquis. Sed de his quæ nunc recensuimus, præcepta quædam specialia sunt necessaria; quia ex definitionibus eorum in genere supra traditis, non ita facile tyronibus apparet quomodo in specie definiendæ sint. Ut data idea relationis in genere, non statim apparet quomodo hæc & illa relatio definienda sit.

15. Post definitionem, divisio, si res eam postulat, instituenda est. Postulat autem res, si multiplex fuerit; multiplex autem censenda est, si universalis sit, puta genus aut species; aut totum quoddam, essentiale

ſſentiale, integrale, aut collectivum, præ-
ertim heterogeneum. Tum enim parti-
m diverſitas diviſionem requirit, ut ſic illæ
eorſim conſiderentur, et diſtinctior totius
cognitio habeatur.

16. Si igitur res dividenda ſit genus, di-
viſio facienda eſt in ſpecies: ſi ſpecies fuerit,
dividenda eſt per varia accidentia. Si to-
tum eſſentiale, in partes eſſentiales; ſi in-
tegrale in integrantes; ſi collectivum in par-
tes collectivas. Subjecta dividenda ſunt per
adjuncta: cauſæ per effecta, aut diverſum
modum cauſandi; effecta per cauſas, aut
diverſum modum dependendi ex illis.

17. Poſt diviſionem, novæ definitiones
membrorum ex ea reſultantium, inſtituen-
dæ ſunt, juxta præcepta definitionis jam da-
ta: et novæ ſubdiviſiones, prout materia
poſtulat; dum tandem ad individua deven-
tum fuerit, aut ad ea in quibus, nulla nota-
bilis differentia invenitur; aut denique quæ
in aliqua alia diſciplina tractanda ſunt.

CAP.

CAP. V.

De investigatione causarum & reliquis quibus thema simplex tractatur.

CUM mens nostra, post essentiam rei definitione explicatam, proxime cognitionem causarum desideret, ut sic sciet non tantum quid sit res, sed etiam unde sit; in earum investigatione singulari studio elaborandum est. *Felix* enim habetur, *qui potuit rerum cognoscere causas.* De illis igitur investigandis, sequentia præcepta subjiciemus. Quanquam hic ingenium, et solertia desideretur, magis quam præcepta.

1. *Materia* ex qua res constat hinc dignoscitur, si in re aliquid inveniamus, quod formam aut modum quendam suscipit, ad quem ex se indifferens est, et per quem determinatur ad certum statum, seu speciem. Sic intelligimus *tres terminos* esse materiam syllogismi simplicis, *homines* esse materiam Ecclesiæ, aut Reipublicæ.

2. *Formam* habemus, cum id in re percipimus, quod aliud in eâdem afficit, et determinat: et propriam quidem, (quæ maxime quærenda,) si eam ab omnibus aliis distinguat. Ut si tres termini ita dispositi sint, ut tres propositiones conficiant, quarum una

una ex reliquis sequitur, dispositio illa erit forma syllogismi: et si plures homines veram religionem profitentes observemus, illa professio erit forma ecclesiæ.

3. Materia & forma rei, si qua sit, in definitione plerumque memorantur. Non tamen abs re erit, illa seorsim, et distincte notare, ut lector eos facilius agnoscat. Ut theologi postquam definiverunt ecclesiam *cœtum hominum, veram religionem erga Deum in Christo profitentium*; addunt materiam ecclesiæ esse *cœtum* hominum; formam esse illam *professionem*. Memoria etiam tenendum est, materiæ rationem habere omne illud quod analogum est materiæ proprie dictæ, puta rerum corporearum, sive a natura, sive ab arte illæ sint.

4. In *concretis* ex subjecto & modo qualicunque, subjectum habet rationem materiæ, modus vero est forma: In reliquis compositis, partes, materiæ officio funguntur, unio vero partium, qualiscunque tandem sit, sive physica, sive relativa, pro forma habenda est.

5. Causa *efficiens* in genere, dignoscitur ex effectis, in hunc modum: *si aliquid reperiamus, quod virtutem habet rem efficiendi* (de quo ex attributis illius judicandum est) *et nihil aliud inveniri possit, a quo res oriatur; si res talem causam exigat, et ea posita in actu, constanter sequatur, sublata vero cessat,*

aut

aut non ponatur, nullo impedimento interveniente, illud pro causa efficiente habendum est.

6. Ex effectis etiam percipimus indolem causæ; nempe, sitne intelligens, an intelligentiæ expers; necessaria, an libera; potens, an debilis; vehementer agat an languidè.

7. Ex modo causandi intelligimus qualisnam causa sit; prima, an secunda; proxima, an remota; subordinata, an coordinata; solitaria, an socia; principalis, an instrumentalis, ac ministra; adæquata, an partialis; juxta harum omnium ideas suprà traditas parte communi.

8. *Objectum* ex eo percipitur, si attributa aliqua illius, proprietates, aut species, per actum attinguntur. Sic intelligimus *operationes intellectus* esse primarium objectum logicæ, quia, quæ in ea præcipue intenduntur tractanda, illarum sunt attributa, modi, et species.

9. *Finis* rei investigatur, considerando ad quidnam res natura sua apta sit, et quid per eam obtineatur, aut procuretur. Ut *pluviæ* finem esse terram emollire, et succum ac humorem viventibus subministrare. Qualisnam autem finis sit, ex illius distributionibus supra traditis, satis intelligetur; puta propriusne an communis; supremus, an subordinatus, per se an per accidens; &c.

10. In

10. In definitionibus sæpe adhibentur
usæ efficientes & finales; licet illæ extrin-
cæ sint rei definiendæ. Differentiæ enim
onnunquam ex illis desumuntur. Ut habi-
s ordinarius definitur, *dispositio rei perci-
entis crebris actibus acquisita, ad facile &
pedite operandum.* Verum per finem ma-
is declaratur natura rei, quam per effici-
tem; licet & hanc sæpe redoleat. Finis
im aptitudinem rei ad aliquid procuran-
um denotat, ut quod *homo natus sit ad De-
m glorificandum*, de eo docet facultate in-
ructum esse, per quam possit Deum cog-
oscere, supra omnia deligere, ipsique ob-
quium præstare.

11. Post tractationem causarum, acci-
entia, seu adjuncta, inquirenda sunt; sive
hærentia illa fuerint, sive adhærentia.
ed non nisi propria, aut saltem universalia;
oc est quæ omnibus, aut plerisque eorum
uæ in re continentur, conveniunt. Quæ
nim rei communia sunt cum aliis, parum
ut nihil faciunt ad eam explicandam. Quæ
aucis ex illius inferioribus conveniunt, non
isi divisione facta, ponenda sunt.

12. In tractatione comparata, adhiben-
a sunt rei *cognata*, seu *consentanea*, puta
milia, paria & æqualia; et *repugnantia*,
eu *dissentanea*, ut contraria, et privantia.
ontradicentium & disparatorum rarior est
sus. Nec in reliquis assignandis diu im-

morandum eſt ; et ea ſeligenda ſunt, quibuſcum res maxime convenit, et a quibus magis immediate, et e diametro diſſentit: illa ſcilicet, quibus juxta cum eâ poſitis, ipſa magis eluceſcat.

13. Ad methodum thematis ſimplicis tractandi quod attinet, ex dictis jam conſtare poteſt, vocem primo ſi opus ſit, diſtinguendam, deinde rem, prout hæc vel illa fuerit quæ voce ſignificetur, definiendam. Proxime addendæ ſunt omnes cauſæ ; deinde adjuncta : tandem conſentanea & diſſentanea. Et tum demum diviſionem eſſe inſtituendam, præſertim illa quæ eſt in ſpecies. Nam diviſio rei in partes ad tractationem cauſarum, nempe ad locum materiæ pertinet.

14. Unicum tamen reſtat, ut omnia præcepta ſint *homogenea*, et *reciproca*. Homogenea erunt ſi omnia de eadem re loquantur. Secus cum ſit, vitium committitur, quod *digreſſio* ſeu μετάβασις εἰς ἀλλὸ γένος *tranſitus ad aliud thema* vocatur. Hoc enim licet oratoribus & poetis permittitur, quorum finis præcipuus eſt animum movere, philoſopho tamen, cui nuda & ſimplex rei explicatio incumbit, illicitum eſt.

15. Reciproca autem ſunt præcepta, quando quæ cum genere reciprocantur, aut ei propria ſunt in tractatione generis ; quæ vero propria ſunt ſpeciei, in tractatione ſpe-

ciei

ici, proponuntur. Sic enim tractatio erit ordinata, perspicua, et jucunda ; et res quam clarissime menti audientis aut legentis obversabitur. Secus si fiat, erit turbata, obscura, et alios offendet : *Ex* : *g*. De vi- in genere non agendum est in tractatione animalis, sed viventis. De sensu non in tractatione hominis, sed animalis. Praeceptum istud extenditur non tantum ad attributa essentialia, sed etiam ad causas efficientes, et finales, adjuncta, cognata, et opposita. Et hæc de tractatione thematis simplicis.

Sunt qui ad Genesin circa themata simplicia dirigendam, varias ordines rerum proponunt ; ut universalium, singularium, substantiarum & modorum, concretorum collectivorum, privationum, et de singulis tractandis varia præcepta accumulant, quorum pleraque coincidunt. Sufficiant igitur hæc quæ tradidimus, quæ, præter nonnulla definitionem spectantia, generalia sunt. Fateor quidem peculiarem quandam methodum esse tractandi substantias singulares, præsertim personas. Verum rhetorica magis quam philosophica est, et a Vossio traditur, partit. *Orat*. *lib*. 1. *cap* : 4.

CAP. VI.

De Genesi circa themata complexa.

PER genesin circa thema simplex, varia rei attributa eruuntur, ex quibus una cum re ipsa, cujus attributa sunt, variæ propositiones conficiuntur. Erunt autem illæ vel evidentes vel non. Si evidentes fuerint, quiescit mens, nec ulteriorem inquisitionem instituit. Si non-evidentes sint, hoc est, si vel dubiæ, vel falsæ, speciem tamen veritatis gerant, aut rationibus in partem oppositam urgeantur, alia exercitatio instituenda est, quæ genesis *syllogistica*, seu *discursiva* dici potest. Ejus igitur objectum seu materia est thema complexum, nempe propositio dubia, aut difficultatibus implicita, aut falsa, sed quæ a quibusdam pro vera accipitur, aut facile imponere possit: q quatenus examini subjicitur *quæstio* appellatur. Quæstio alia est *de nomine*, cum quæritur an hoc vel illud tali nomine aut voce appellanda sit. *Ex: g.* an convenientia plurium, præsertim illa quæ est in attributis essentialibus, aut necessariis, sit universalitas, seu unitas quæ ad universale sufficiat, hoc est, an nominibus *unitatis*, et *universalitatis*, appellanda sit. Alia est *de re* nempe

(cu

cum de significatione vocum quibus termini quæstionis exprimi debeant, satis constat) an attributum subjecto conveniat, necne. Ut, *an quod semel movetur, semper moveri debeat, si nihil occurrat quo motus illius sistatur.*

Utraque vel est de notione prima, ubi attributum quæstionis est notio prima; ut an logica sit ars; an de rebus præter voces & conceptus agat. Vel de notione secunda, cum attributum est notio secunda. Ut an *rationale* sit differentia hominis, an *album* & *nigrum* specie differant, hoc est, an albedo & nigredo sint differentiæ specificæ. Prior quæstio *realis*, posterior, *notionalis* a quibusdam dicitur; an satis apte alii forte quæstionem facient.

Modus tractandi duplex esse potest, solitarius ubi quis apud seipsum quæstionem tractat; vel socius quando cum alio, qui stat a parte opposita. Ex his posterior *disputatio* dicitur: de priori sequentia præcepta tenenda sunt.

1. Summa cura dispiciendum est de ipsa quæstione, sitne de nomine tantum, ex toto aut parte, an de re. Logomachiis enim omnes fere disciplinæ scatent. Si autem de voce sit; plane inutilis est illius ventilatio, nisi quod ad hunc exitum perduci possit, ut proprietatem loquendi ostendamus.

2. Distinguenda est etiam quæstio notio-

nalis a reali, poteſt enim attributum vere subjecto convenire, et tamen eam ad ipſum σχέσιν non gerere, quæ putatur. Ut, aliud eſt quærere, an extenſio, motus, et quies vere conveniant materiæ; aliud an ſint ei propriæ. Et alia quæſtio eſt an fides ad juſtificationem concurrat; alia vero, an ſit cauſa juſtificationis.

3. Ubi plures quæſtiones complicatæ ſunt: diſtinguendæ ſunt, et ſeorſim penſitandæ. Fieri enim poteſt, ut altera affirmative, altera negative concludenda ſit. Et facilius eſt connexionem unius cum uno, quam plurium cum pluribus recte dijudicare. Item videndum an quæſtio propoſita aliam præſupponat prius diſcutiendam; et diſtinguenda eſt quæſtio incidens a principali. *Ex: g.* hæc, *an ὁ λόγος officio mediatorio functus ſit ante incarnationem*, tres quæſtiones includit; nempe an homines beneficia mediationis acceperint ante incarnationem λογου; an λογος ipſe ea applicaverit; et an applicatio illa fuit opus mediatorium. Ex quibus tertia principalis eſt, quia ad quæſtionis complexæ ſolutionem maxime conducit.

4. Verus quæſtionis ſtatus, quæcunque tandem illa ſit, ponendus eſt. Secus enim culpa admittetur, quæ *ignoratio Elenchi* appellatur: et omnem operam in quæſtione tractanda perdemus.

5. Ter-

5. Termini omnes quæstionis præcognoscendi sunt, et nihil in illis obscurum, aut ambiguum relinquendum est. Prius enim intelligere oportet, quid subjectum & prædicatum significent, quam percipere possimus, an hoc illi conveniat aut repugnet. His enim incognitis, nihil de quæstione ipsa, nisi temere & casu pronunciare possumus: male autem intellectis, necesse est rationes quas adducimus, aliud concludere, quam concludendum est. Et quo perfectius naturam & attributa terminorum capimus, eo facilius rationes inveniemus ad connexionem aut disjunctionem eorum concludendam. Siquidem illæ ex attributis utriusque præcipue desumuntur.

6. Nihil sine ratione asserendum est, vel certa, vel saltem probabiliori. Vel enim propositio quam statuimus, per se nota esse debet, adeoque ratione confirmari non indiget; vel si dubia, aut ignota fuerit, per alias notiores elucidanda est. Secus enim temere de ea sententiam ferimus, et rationem abdicamus. Interim tamen τὸ διότι non est semper quærendum; sed sufficere debet τὸ ὅτι, cum potiorem rationem non assequimur. Hoc est, quod verum esse constabit, amplectendum est, licet difficultatibus circumseptum, quas facile superare non possumus. Sic *Deum esse immensum* recte statuimus, præeunte scriptura sacra, et ratione;

licet modum iſtius immenſitatis definire difficile ſit: ut ſitne tota eſſentia divina ubique, an vero extenſa ſit per partes, aut quaſi partes. Nec in practicis certitudinem ſemper quæremus; quia occaſio agendi forte præterlabetur, antequam eam inveniamus. Sed ſufficit id eligere, quod veriſimilius ad finem conducere videbitur: modo certi ſimus aliquid nobis eſſe tentandum.

7. Nullum axioma ponendum eſt, quod non ſit evidentiſſimum. Pro evidenti autem habendum eſt, ſi debita attentione adhibita, attributum in idea ſubjecti contineatur, aut eidem repugnet. Alii ſic exprimunt, axioma eſt cujus veritas cognita ſignificatione terminorum ſtatim innoteſcit. Nec proinde demonſtrari debet, quia ex ſe, omnem evidentiam habet, quam ope demonſtrationis habere poteſt.

8. Propoſitiones jam demonſtratæ inſtar axiomatum ſumi poſſunt, ad alias dubias demonſtrandas. Perinde enim eſt, ſive per ſe notæ ſint, ſive aliunde, propoſitiones ex quibus diſcurrimus, modo de earum veritate ſatis conſtiterit.

9. Præcognita qualitate quæſtionis, et terminis ſatis definitis, ac axiomatis, ſi opus fuerit, præſtitutis, proximus labor eſt argumenta excogitare, et adhibere ad alteram partem concludendam; quæ vel artificialia ſunt, nempe ex natura ſubjecti aut at-

tributi,

tributi, aut quovis loco præter teſtimonium; ſive antecedentia, ſeu a priori fuerint; ſive conſequentia, ſeu a poſteriori. Vel inartificialia, quæ a teſtimonio divino, vel humano deſumuntur; nec, ut illa, artem requirunt. Sed de probationibus notanda ſunt præcepta ſequentia.

10. In probando non de ſola certitudine, ſed etiam de evidentia laborandum eſt, hoc eſt, non acquieſcendum in eo eſt, quod certiſſimus rem ita eſſe, ſed enitendum etiam ut cauſam vel rationem cur ſit, adeoque rationem intrinſecam, proximam, propriam, et a priori teneamus. Secus quam in Geometria fit, prout multis jam ſeculis tradita eſt. In ea enim una propoſitio ſemper demonſtratur per aliquam aliam prius demonſtratam, ſi paucas excipias, quæ in initio ponuntur: cum credibile ſit, vel omnes, vel pleraſque per rationes intrinſecas demonſtari poſſe.

11. Cavendum eſt ne argumenta adhibeamus inutilia, quæ non concludant. Sic enim in deceptionem *non cauſæ pro cauſa* incidimus. Et ſi ratiocinia noſtra ſcriptis committamns, aut ſermone externo proferamus, fiduciam facimus adverſario (ſi contingat aliquem ejuſmodi eſſe,) de veritate ſuæ ſententiæ, et infirmitate noſtræ, cum ipſe in errore verſatur; et ſpem de reliquis argumentis noſtris diluendis, quæ tamen

ſubverti

ſubverti nequeunt. Unde & bonæ cauſæ, inſcitia & negligentia noſtrâ injuriam facimus, eamque oneramus potius quam defendimus.

12. Quæ ſolum probabilia ſunt, probabilia tantum eſſe fatebimur; nec pro neceſſariis venditanda ſunt.

13. Pondere quam numero argumentorum magis eſt contendendum. Præſtat enim, vel unica ratio evidens, quam viginti earum, quæ exceptionibus ſunt obnoxiæ.

14. Ex theſi demonſtrata, corollaria, ſeu poriſmata, quæ deduci poſſunt, notanda, et eorum cum illa connexio probe tenenda. Quot modis autem illa deduci poſſint, oſtendimus ſupra, parte communi, *cap.* 28. *Sect.* 13. et ſeq.

15. De rationibus in partem oppoſitam diluendis, hæc breviter offerimus. 1. Obſervandum eſt, an in forma ſyllogiſtica deficiant. 2. Si contra eam nihil peccant, cogitandum eſt, an concluſio in præmiſſis contineatur. Hoc autem, extenſione & compræhenſione terminorum ſpectata, innoteſcet. 3. Videndum eſt an contra aliquam aliam veritatem evidentem militent: aut manifeſtam falſitatem neceſſario conſequentem habeant. Veritas enim, ſibi nunquam contradicit, nec ex ea ſequitur falſum. 4. Expendendum etiam eſt, an difficultatem

tem potius injiciant de modo rei, de qua quæritur, quam vere oſtendant eam aliter eſſe ac ſtatuimus. Ut ſi quis contra moru-las in motu gravium, aut quarumlibet alia-rum rerum quæ continuo moveri videntur, objiceret, non eſſe majorem rationem cur res in una parte ſpatii moretur, quam in alia: quod quamvis ἄλυτον ſit, aſſenſum ta-men noſtrum veritati prohibere non debet, quæ vel ex eo manifeſta eſt, quod non omnia per idem medium pari velocitate movean-tur.

CAP. VII.

Axiomata communia quibus plerique diſcurſus nituntur.

SED ad geneſin circa themata complexa promovendam, duo adhuc media ſu-perſunt, nempe axiomatum & idearum communium obſervatio. Axiomata com-munia ſunt veritates per ſe notæ, vel facile demonſtrabiles, ad omnes fere ordines re-rum, et attributorum ſpectantes.

1. De eſſe & non eſſe, tria ſunt axioma-ta. 1. *Nihil poteſt ſimul eſſe & non eſſe:* hoc eſt, exiſtere, et non exiſtere; eſſe tale, et non eſſe tale; ut eſſe album, et non eſſe album

album. 2. *Quodlibet est vel non est*: hoc est, existit, vel non existit. Est tale vel non est tale. Cui affine est illud, *inter esse & non esse*, ens & non-ens, *non datur medium*; scilicet, quod nec sit, nec non sit, nec sit ens, nec non-ens, aut partim sit ens, partim non-ens. 3. *Quicquid est quando & quamdiu est necessario est*; seu non potest non esse. Sequitur ex primo.

2. De subjecto & modo, seu adjuncto vel accidente, duo sunt. 1. *Posito modo adjuncto, aut accidente, ponitur subjectum*, sed *non vicissim*. Ut est motus, ergo aliquid movetur. 2. *Sublato subjecto, tolluntur omnes illius modi, adjuncta*, sive *accidentia*, sed *non vicissim*. Ut si in Eucharistia, post consecrationem panis & vini, nec hujus, nec illius substantia superstes sit, ut Pontificii affirmant, neque ulla figura, color, sapor &c, remanebit quod contra sensum est. Ratio utriusque est, quia modus essentialiter & necessario pendet a subjecto. Adjunctum autem seu accidens, licet de se non semper requirat subjectum, nempe cum substantia esse contingit, essentialiter tamen dicit respectum ad subjectum: ita ut si ab eo separetur, non amplius est adjunctum aut accidens. Sed subjectum non necessario requirit hunc aut illum modum, aut hoc vel illud adjunctum determinate.

3. De illis quæ identificantur & distinguuntur

untur hæc sunt axiomata. 1. *Quæ idem* *nt*, quatenus sunt idem, *possunt de invicem* *firmari*; *negari* autem salva veritate *non* *ssunt*: ut *homo* & *ανθρωπος*, *ensis* & *gladi-* *s*. 2. *Quæ sunt eadem uni tertio singulari*, ut cuivis rei, ejusdem extensionis, *sunt ea-* *dem inter se*. De hoc supra parte com: *Cap*. 27. *Sect*: 8. 3. *Quæ distinguuntur*, quousque distinguuntur, *negari possunt de se-* *invicem*; *affirmari* vero *non possunt*: ut mi-sericordia & justitia in Deo, in sensu forma-li 4. *Quæ separari possunt a seinvicem*, sive ambo simul separatim existant, sive non, *ea necessario distinguuntur*. Secus enim idem simul esset & non esset. Non tamen omnia, etiam quæ realiter distinguuntur, separari possunt; ut pater æternus & filius: sicut nec illa quæ sola ratione distinguuntur, ut *in-tellectus* & *voluntas* in mente.

4. De relatis unicum est axioma. *Posito uno relatorum ponitur alterum*, et *sublato uno tollitur alterum*: ut est pater. Ergo est aliquis filius; non est pater: Ergo, nullus est filius.

5. De universalibus in genere, hæc sunt. 1. *Quicquid convenit universali*, *dempta ip-sa universalitate*, *convenit unicuique singula-rium*, *quæ in extensione illius continentur*. 2. *Quod repugnat universali*, *repugnat eti-am omnibus quæ in extensione illius continen-tur*; dempta tamen singularitate, et aliis

rationibus

rationibus formalibus inferioritatis. Repugnat enim universale esse singulare; et generi, qua genus est, esse speciem De his etiam supra dictum est, ubi de principiis consequentiarum in syllogismis universalibus egimus. 3. *Posita singulari* in creatis *ponitur universale secundum essentiam*, seu comprehensionem suam spectatum : sed posito universali sic accepto, non ponitur ullum singulare determinatum : ponitur tamen aliquod indeterminatum. Ratio est, quia universale, secundum essentiam spectatum, continetnr in quovis singulari, puta, *homo* & *animal* in Petro; sed nullum singulare determinate continetur in universali sic spectato, sed tantum aliquod indeterminate. Axioma istud generalioribus terminis efferri potest, et debet; *posito quovis inferiori, ponitur superius, et eo negato tollitur.* Et *posito superiori ponitur quoddam inferius indeterminate*, non autem unum determinate magis quam aliud. Hic tamen intellige superius & inferius in eadem linea categorica. Et *Positis omnibus inferioribus, ponitur superius universaliter consideratum, seu in tota sua extensione*, et *negatis aliquibus inferiorum tollitur.* Huic axiomati nititur *inductio.*

6. Axiomata de genere, specie & individuis, huic proxime memorato innituntur, seu in eo continentur, hæc scilicet, 1. *Posito individuo ponitur species*; *posita specie ponitur*

itur genus. Intellige hic genus & ſpeciem
bſolute, ſecundum naturas ſuas in particu-
ri, non autem ſecundum univerſalitatem :
t eſt Socrates, ergo eſt homo ; eſt homo ;
go eſt animal. 2. *Poſito genere, ponitur
liqua ſpecies indeterminate, hæc vel illa ;
: poſita ſpecie, ponitur aliquod individuum
determinate hoc vel illud :* ſed non ponitur
pecies determinata, aut individuum deter-
inatum. Ut eſt animal, ergo vel eſt ho-
no, vel beſtia : eſt beſtia, ergo vel eſt
quus, vel aſinus, vel canis, &c. Ratio eſt
uia ſuperiora exiſtere nequeunt, ſublatis
mnibus inferioribus. 3. *Negato genere,
egantur omnes ſpecies,* et *negata ſpecie, ne-
antur omnia individua.* Superius enim
ontinet actu unum, ad minimum ex inferi-
ribus.

7. Speciei & differentiarum eſſentialium
ropriarum, unum eſt axioma. *Species cum
ua differentia propria & differentiæ omnes
ropriæ ejuſdem ſpeciei, aut individui, reci-
rocantur :* id eſt, univerſaliter affirmantur
e ſeinvicem. Unde & uno ex his negato,
egantur et reliqua, et uno poſito, ponun-
ur reliqua. Exempla obvia ſunt.

8. De toto & partibus, hæc ſunt axio-
mata. 1. *Poſito toto, ponuntur omnes partes
& unio.* 2. *Sublata quavis e partibus, non
manet idem totum,* niſi moraliter, et com-
muni eſtimatione. 3. Et *ſublata unione,
tollitur*

tollitur compositum, qua tale. 4. *Totum est majus sua parte.* Continet enim eam, et aliquid amplius.

9. De actu & potentia hæc sunt. 1. *Ab actu ad potentiam, valet consequentia,* sed *non vicissim*: ut existit res, ergo potest existere; operatur, aut patitur: Ergo potest operari aut pati. 2. *Cujus est actus, ejus etiam est potentia,* et *vicissim*; Ut si in homine sunt actus ratiocinandi, in eo etiam est virtus ratiocinandi, et si virtus, etiam actus, quando sunt. Hic tamen intellige actus proprios rei.

10. De signo & signato hæc sunt 1. *Posito signo necessario, seu certo, ponitur signatum.* Hoc enim illi subesse necesse est. Ut est fumus, ergo est, vel fuit ignis. Deus loquutus est, ergo res est, fuit aut erit, prout ab eo significatur. 2. *Cui convenit jus in signum, ei convenit etiam jus in signatum.* Et *ad quos pertinet signatum, illis signum non est denegandum*: ut regeneratio est infantum: Ergo sunt baptizandi. Communio sanguinis Christi fidelibus convenit, ergo & jus bibendi de poculo sacro.

11. De causa & causato. 1. *Posita causa in actu, ponitur causatum.* Causa autem in actu, est causalitatem suam exercens. 2. *Posito causato ponitur causa, eaque in actu, vel de præsenti vel de præterito.* Huic nititur demonstratio ὅτι, illi, διότι. 3. *Nihil est cau-*

sa

sui ipsius. Sic enim esset prius & posteri- s seipso, vel tempore, vel natura. 4. *Non- ns non potest esse causa entis.* Siquidem ni- il dat quod non habet. 5: *Causa manens dem, semper apta est facere idem.* Et si ecessario causet, et nullum impedimentum terveniat, semper facit idem. 6. *Posito e in intentione, ponitur electio mediorum,* altem in genere, et confuse. Intentio enim t volitio finis per media obtinendi. 7. *Po- to fine in fruitione, ponuntur media de præ- nti aut præterito.* 8. *Qui utitur mediis in- ndit finem,* aliquem quidem, sed non om- em ad quem illa natura sua tendere possunt. t *qui media sufficientia ad finem acquiren- um non adhibet cum possit, si agens sapiens uerit, non intendit finem.* 9. *Posito actu po- itur objectum,* circa quod actus versatur, el *in esse reali* seu actuali, *vel possibili,* vel enique *intentionali,* seu *objectivo,* id est in ogitatione.

12. De cognatis, paribus nempe & si- nilibus. 1. *Paribus & similibus, paria & milia conveniunt*; scilicet quatenus sunt pa- ia & similia. 2. *Cui unum parium convenit, etiam alterum convenit.* Ut Christus po- ntia propria sanavit ægros, sine mediis na- uralibus; ergo potuit etiam remittere eccata. Sic enim ipse arguit *Math.* 9. 5.

13. De imparibus & dissimilibus. 1. *His onveniunt imparia & dissimilia,* in quantum

U sunt

ſunt talia. 2. *Cui convenit majus, ei & mi-*
nus convenit. Hoc eſt, qui poteſt maju
aliquod præſtare aut dare, etiam minu
ejuſdem generis, poteſt. Et qui majore
perfectionem habet etiam minorem habe
vel formaliter, aut eminenter. 3. *Cui mi-*
nus non convenit, a fortiori, non convenit ma-
jus, ejuſdem ſcilicet ordinis, et imperfecti-
one ſepoſita. Ut homo irregenitus non po-
teſt recte & ſincere diligere proximum; er-
go multo minus Deum. 1 *Johan.* 4. 2
4. *Quod non convenit majori,* id, ſepoſi
imperfectione, *neque minori convenit.* U
cæli & angeli non ſunt puri, ſi ad Deu
conferantur; multo igitur minus homine
Adamus in ſtatu innocentiæ non potuit me-
reri, ex juſtitia commutativa, beatitudi-
nem; ergo multo minus homo poſt la-
ſum.

14. De oppoſitis. 1. *Poſito uno oppoſi-*
rum, nempe contradicentium, aut contra-
riorum, ſi medio careant, item privantium
debito ſubjecto & tempore obſervato, *tol-*
tur alterum. Ut eſt homo, ergo non eſt no
homo: eſt probus, ergo non eſt improbu
cæcus eſt, ergo non videt. 2. *Oppoſitis* qu
tenus ſunt oppoſita, *oppoſita conveniunt.*
injuſtus leges violat; ergo juſtus eas obſ
vat. Lux eſt grata animalibus; ergo te-
bræ ſunt ingratæ.

15. De definitione. 1. *Omni rei con*

ſua definitio, ſeu idea propria. 2. *Cui tri-*
tur definitum, ei etiam tribuitur definitio,
omnia illius attributa. Seu cui convenit
entiatum, ei convenit eſſentia tota. Ade-
ue cui convenit unum ex attributis eſſen-
ibus propriis, ei etiam conveniunt reli-
. 3. *Cui convenit definitio, ei & res de-*
a convenit. Ut logica eſt habitus effec-
s; ergo eſt ars. 4. *Cui repugnat, aut*
convenit definitio, ei & res definita repug-
, aut non convenit. Et ſimiliter de re defi-
a. Ut idola non fecerunt cælum & ter-
n; ergo non ſunt dii.

16. Reliqua axiomata ſunt quæ ſequun-
. Nec enim ad certa capita referri poſ-
t. 1. *Quicquid Deus teſtatur, aut illi*
in teſtando a ſpiritu Dei infallibiliter du-
tur, illud eſt veriſſimum. Huic veritati
itur tota fides chriſtiana. 2. *Claræ men-*
noſtræ perceptioni fidendum eſt. Secus enim
leretur omnis tum fides, tum ſcientia.
Fidendum etiam eſt experientiæ internæ,
mentali: ut certi ſumus nos cogitare,
le, nolle, amare, odio habere, gaude-
dolere. Iſta enim immediate & vivide
nobis percipimus. 4. *Quicquid ſenſus*
ternus non vitiatus, nobis repræſentat, ſi ob-
tum in debita diſtantia, aut propinquitate
fferatur, et medium idoneum fuerit, id pro
o habendum eſt. Putandum enim non eſt,
eum organa iſtiuſmodi cognitionis acqui-

 rendæ

rendæ creaturis, præsertim rationalibus d[...] disse, quæ eas semper fallant. 5. *In q[...] omnes ubique, et omnibus seculis, aut scien[...] ores, et meliores consenserunt, illud,* vel [...] *nomine, verisimilius est.* Ex. g. Deum [...] se, animam humanam esse immortale[...] 6. *Artifici perito in sua arte fidendum e[...]* 7. *In quæstione de jure,* seu de eo quod fi[...] debet, aut non debet, *consulenda est* le[...] et quicquid habet vim legis. 8. *In quæsti[...] de facto adhibentur testes,* contra quos ju[...] excipi non potest, præsertim qui juramen[...] tenentur verum dicere. Item chirograph[...] cui nulla falsationis suspicio subest. 9. *C[...] quæstio est de eo quod est aut fuit, si tale [...] ut de eo sensus facile possit judicare et con[...] metur testimoniis multorum hominum, div[...] sorum seculorum & gentium, diversa stu[...] sequentium, si testentur de illis tanquam [...] visis testibus istiusmodi fides adhibenda [...]* 10. *In quæstione denique de voce, aut phr[...] seologia, standum est acceptioni commu[...]* Hoc est, illis nominibus res appellan[...] sunt, quibus communiter appellari sole[...]

Ex axiomatibus communibus hæc su[...] præcipua. (specialia enim unaquæque di[...] plina sibi proponit) quibus mens nostra in [...] tiocinatione utitur. Et licet pauci ad ea e[...] presse & in actu signato respiciant, om[...] tamen in actu exercito, seu cum applicati[...] ne ad materiam particularem intuentur.

d enim nisi facerent, de nulla conclusione, rti esse possent.

CAP. VIII.

Quæstiones ad varia capita speciali-ora revocantur & præcepta de singulis proponuntur.

ALterum ad Genesin circa thema complexum facilitandam medium est, ide- rerum & attributorum generalibus uti in ateria particulari quæ in illis continetur. oc autem, ut adhibeamus, ad varia capi- quæstiones revocandæ sunt, juxta ordines rum & attributorum communium. Quan- am autem ideis generalibus facile utuntur riti, et natura ad usum illarum omnes tra- t, quia tamen non omnes sciunt se illis uti, tyrones ad medium istud sine monitore n semper attendunt, idcirco rationem eis ndi breviter ostendemus.

1. Si quæstio sit, an aliquid sit substan- an modus, videndum est an res per se bsistere possit; an vero subjectum necessa- requirit.

 2. Si

2. Si quæratur an attributum eſſenti
ſit, an accidentarium ſubjecto, diſpiciendu
eſt, an poſſit ab eo ſine contradictione ſep
rari, ſeu an oppoſitum ei convenire poſſ
an ſecus.

3. Si quæratur an attributum commu
ſit an proprium, videndum eſt, an ſoli ſu
jecto, an vero ipſi una cum aliis conveni

4. Si quæratur, ſitne aliquod ſubjectu
alterius, an adjunctum, inquirendum
poſtquam in eſſe ſuæ ſpeciei aut ordinis co
ſtituitur, ipſum recipiat, an ab eo recipi
tur.

5. Si quæratur, utrum res actu exiſt
an non, videndum eſt, ſitne cauſa effici
phyſica actualis, effectus de præſenti, ſu
jectum, forma, aut pars alterius, an no
an ſenſu percipiatur, interno, vel extern
an locus aſſignari poſſit in quo ſit: deniq
ſi ex non-exiſtentia illius ſequatur falſum e
quod eſt evidenter verum, aut viciſſi
Non concludemus exiſtere, cujus exiſtent
nullum ſignum aut rationem certam hab
mus: nec tamen concludemus non exiſte
niſi exiſtentia aperte ei repugnet.

6. Poſſibile eſſe communiter concludit
in quo nulla repugnantia apparet: impoſ
bile, in quo contra. Verum licet certi e
poſſimus illud eſſe impoſſibile, cujus u
pars ideæ alteram evidenter evertit, ut *qu
dratum rotundum*, non tamen ad conclude
du

...um positive hoc vel illud esse possibile, sufficit, quod in idea illius, nulla repugnantia nobis apparet ; (fieri enim potest ut sit aliqua in ea repugnantia nobis occulta, ut in creatura ab æterno, infinite extensâ, &c) sed tantum ut putemus, quantum nobis constat, possibile esse. Quia enim potentia Dei infinita est, de possibilibus, et impossibilibus difficile est judicium. Solum quod non evidenter repugnat, pro impossibili non est habendum.

7. Aliquid esse idem cum alio in sensu reali, concludemus, si nihil in altero inveniamus, quod in altero non includitur præter negationem, aut habitudinem aliquam ad aliud : in sensu vero formali, si sola voce differant Idem vero inadæquate judicabimus, quod alterum includit, aut in eo includitur, ut attributum, aut pars.

8. Aliquid ab alio distinctum intelligemus, si alterum de altero negari possit, sine contradictione : et realiter quidem si utrumque separatim existere possit ; modaliter, si alterum sine altero existere possit, sed non reciproce : (Quod tamen in solis rebus creatis obtinet : modi enim divinæ essentiæ sunt absolute necessarii ;) denique saltem ratione distincta sunt, quæ diversas definitiones admittant, modo ambæ sint per atrributa essentialia, eadem enim res potest diversas definitiones admittere, si altera per at-

tributa, altera per partes tradatur. Dic *saltem*, quia quæ realiter aut modaliter di tinguuntur, multo magis diversas definitio nes habent.

9. Relatum esse concludemus, quod si respectu ad aliud concipi nequit, absolutum si contra.

10. Pro universali habebimus, quicqui pluribus inest per similitudinem : universa le vero respectu subjecti erit si possit de illi affirmari : singulare si contra.

11. Simplex esse concludendum est, i quo distinguere non possumus plures entita tes, partes, aut rationes. Compositum ve ro si contra.

12. Pro concreto accipiemus, in quo di tingui possunt subjectum, forma, aut quæ dam illis analoga : abstractum autem judica bimus, quod sola cogitatione separatum subjecto invenimus.

13. Bonum in se, seu perfectum, ali quid esse inferemus, si nihil ei desit, aut su persit, quod adesse vel abesse debet. Ma lum vero seu imperfectum, ex quovis de fectu, quatenus defectus iste ipsi adhæret Bonum autem alteri, si ipsum producat conservat, perficiat, delectet, malum si e quocunque modo contrarium aut nocivum fuerit.

14. Potentiam activam alicujus, rei in esse concludemus, si vel illud, vel aliqui

aliud

liud quod æque difficulter ſit, ſeu parem potentiam requirit, ab ea oriri perſpiciamus, aut ſi ea potentia negata, negandum eſſet aliquod attributnm iſtius rei manifeſtum. Paſſivam vero, ſi id de quo quæritur in ineſſe poſſit, actu inſit, aut aliquid aliud cujus par eſt ratio : aut denique ſi potentiam activam inveniamus, qua illud rei inferri poſſit.

15. Actum informantem eſſe concludemus, quod potentiam aliquam paſſivam perficit, replet, et rem cujus eſt, determinat : terminatum, vero ſi aliquid reſpiciat repræſentando, proſequendo, vel fugiendo. Hujus autem vel illius potentiæ, ſive naturalis, ſive adventitiæ, actum eſſe intelligemus, ſi ab alia potentia oriri nequit, ſive ſi non niſi per reſpectum ad ejus generis actum, potentia concipiatur.

16. Neceſſarium abſolute concludemus, quod non eſſe aut aliter eſſe nequit : alteri vero, ſi ſine eo alterum illud eſſe nequit : utrumque autem, ſive abſolute, ſive ex hypotheſi. Contingens, ſi contra.

17. Signum hujus aut illius rei eſſe percipimus, ſi illam in cognitionem noſtram ducere aptum ſit, aut actu ducat. Signatum, ſi per aliud in cognitionem venire poſſit, aut actu veniat : modo tamen illud aliud nec ſit cauſa, nec pars, nec effectus, nec aliquid de eſſentia rei cognitæ.

18. Princi-

18. Principium hujus aut illius rei esse statuemus, si res illa ab eo quocunque modo sit. Principiatum si ab alio sit.

19. Efficientem proprie, et physicam, si res ab ea per veram actionem sit. Proegumenam, si interius disponit agens ad agendum. Instrumentum, si extrinsecus assumatur a causa nobiliori, et in virtute illius agat. Causam moralem, si objective dirigat, excitet, aut inducat ad agendum, aut agentia naturalia applicet. Objectum, si circa ipsum actus aliquis vitalis exerceatur. Finem, si illud sit ad quod alia tendunt, aut cujus gratia suscipiuntur, et fiunt. Medium si aptum sit ad aliud, aut ab agente usurpetur ad illud consequendum. Conditionem denique, si ad rem aliquid conferat; nec tamen ut efficiens, finis, objectum, aut pars.

20. Denique convenire aliquid cum alio inferemus, si sicut illud sit. Differre vero si contra. Oppositum si cum alio pugnet, sive repugnet. Contradictorium, si nihil sit medii inter ipsum & illud cum quo pugnat; privationem, si sit carentia alicujus rei, cujus res est capax: puram negationem, si carentia sit, cujus res est non capax. Contrarium si id cum quo pugnat sit positivum, et sub eodem genere.

Hæc forsan parum necessaria sunt: ex iis enim quæ de ordinibus rerum & attribu-

torum

torum diximus, levi negotio intelliguntur. Malui tamen aliquid tradere quod exercitatis nauseam cieret, quam in illis tradendis deficere quæ tyronibus quocunque modo usui esse possent.

CAP. IX.

De Disputatione seu discursu sociali.

GEnesis circa thema complexum socia, *disputatio* dicitur. Quanquam qui contemplationibus se dedunt, non raro ipsi cum seipsis conflictantur, seu quæstiones, et rationes objiciendo, et respondendo, ultro citroque agitant. Sed disputatio ex usu communiori, illam exercitationem significat, in qua unus alterius sententiam impugnat, alter suam defendit. Unde & hic *respondens* seu *defendens*; ille *opponens* dicitur.

Disputatio quandoque viva voce fit in congressu personali : et si publica, aut de re graviori fuerit, utile est præsidem seu judicem, ex utriusque partis consensu eligere. Quando-

Quandoque scriptis, ubi cum absente manum conserimus, impugnando id quod ab eo vel dictum, vel scriptis consignatum reperimus. Hujus exercitii finis est vel ut alterius ingenium, et profectum in studio sciendi exploremus, vel animi recreatio, vel (quod præcipuum est) veritatis confirmatio, erroris refutatio. Præcepta de eo dirigendo alia generalia sunt; alia specialia. Generalia sunt quæ sequuntur.

1. Materia disputationis nihil contineat principiis religionis contrarium. Impium enim esset, et pias aures offenderet, et dubitationes periculosas quibusdam forte injiciret, disputare *an Deus sit, an sit justus*, et *verus*: an *parentes sint amandi*, et *honorandi*. Interim tamen sicubi principia ista negentur, aut subvertantur, contra veritatis hostes maxime decertandum est. Verum hi, non autem qui contra eos agunt, causa sunt cur ejusmodi veritates in contraversiam veniant.

2. Neque de illis quæ facilia & manifesta sunt, nisi alterius tentandi, aut animi recreandi gratia; aut quæ captum humanum superant; aut quorum cognitio plane inutilis, aut minus utilis, disputatio instituenda est. Quia in hunc finem tendere debet omnis disputatio seria, ut veritas recondita, aut difficultatibus circumsepta, aperta & accessibilis fiat.

3. Cum

3. Cumque is finis ipſius diſputationis ſit, rationi conſonum eſt, ut diſputantes, non victoriam, aut gloriam inanem, (inanis autem eſt, quæ ex ingenii noſtri oſtentatione, aut infirmitate alterius capitur,) ſed veritatem, et vel ſuam, vel aliorum inſtitutionem, et confirmationem in ea, præcipue intendant.

4. Sit etiam materia diſputationis, talis, cujus diſputantes non plane ignari ſunt. Secus enim Andabatarum more in tenebris pugnabitur.

5. Ad diſputandum animus adferatur ab omni præjudicio, et partium ſtudio immunis. Secus enim fieri non poteſt, ut veritas quæratur.

6. Ab omni convitio, calumnia, et contumelia, utrinque abſtineatur.

7. Status quæſtionis ante omnia dilucide ponatur, et de eo inter diſputantes conveniat: nec inter diſputandum mutetur: ut fieri ſolet ab illis, qui cum concludere non poſſunt, quod in primo congreſſu ſuſcipiunt, alio tranſvolant, et id probare conantur, quod non eſt probandum. Ratio eſt, quia, alioqui, nec alter alterius ſententiam impugnabit, nec alter ſuam tuebitur.

8. Neceſſe etiam eſt, ut conventum utrinque ſit de quibuſdam principiis, et ejuſmodi quidem quæ ad contraverſiam dirimendam faciunt. Si enim defendens omnia negaverit,

negaverit, quæ alter opponit, nullus erit contradicendi finis.

9. Brevitati & perſpicuitati ſtudendum eſt, tum in rationibus proponendis, tum in ſolutionibus adhibendis, omiſſis verborum ambagibus, et rhetoricationibus.

10. Patienter alter alterum expectet, dum orationem abſolverit, modò legem proxime dictam non violaverit.

11. Alter alterius partes ne arripiat. Quædam enim ad opponentem, quædam ad defendentem peculiariter ſpectant. Ut ad affirmantem probare, ad negantem probationes affirmantis diluere. Sed ex præceptis ſpecialibus jam tradendis, utraque pars officium ſuum diſcat. Ad opponentem ſpectant quæ ſequuntur.

1. Theſin adverſarii vere & aperte contradicere, juxta regulas veræ contradictionis. Secus enim committetur vitium quod ignoratio Elenchi dicitur. Ut autem vere contradicat opponens, expendere debet quantitatem & qualitatem theſeos impugnandæ, ſitne univerſalis, particularis, indefinita, an ſingularis, affirmans, an negans. Si nota quantitatis deſit poſtulandum eſt a defendente, ut eam ipſe addat. Ad eum enim pertinet definire conditionem ſuæ theſeos. Si dubius ſit notæ negandi locus, petendum eſt ut eum deſignet. Videndum etiam, ſitne theſis ſimplex, an compoſita; et

utrum per partes an tota ſimul convenientius impugnari poſſit.

2. Diſtinguere debet opponens theſin defendentis ab argumentis quibus illa confirmatur ope artis analyticæ : et prius theſis refellenda eſt per argumenta oppoſita ; deinde argumenta illa diluenda. Præceptum iſtud locum habet non tantum in ſcriptis, ſed etiam in orationibus prolatitiis refutandis. Quandoque enim altera pars diſſidentium, ſententiam ſuam rationibus munitam, oratione longiori exponit : quam idcirco altera reſumere per partes debet, et ad ſingulas reſpondere.

3. Poſtquam de theſi impugnanda conſtiterit, de argumentis quibus ipſa evertatur, cogitandum eſt. Sed cogitatio iſta, ſi licuerit, ſolitarie inſtituenda eſt, præſertim tyroni, aut minus exercitato & provecto ; aut cum in arenam, coram perſonis doctis, et gravibus prodeundum eſt.

4. Si materia difficilior fuerit, aut verbis minus perſpicuis efferatur, forma ſyllogiſtica adhibenda eſt, præſertim inter tyrones. Aliis, propter brevitatem, per Enthymemata potius agendum eſt ; aut ſimplices propoſitiones quibus probationes continentur.

5. A for-

5. A formis hypotheticis abstinendum est, nisi materia categoricam formam respuit. Si enim propositionem hypotheticam negaverit defendens, difficilius illa ab opponente probabitur : et longis syllogismis agendum erit, qui disputantibus negotium facessent, auditoribus tedio erunt.

6. Argumentorum non numero, sed pondere, contendat opponens ; ejusmodi scilicet, quæ adversarium pungant & urgeant.

7. Nec per multos syllogismorum circuitus, sine necessitate, sed cominus, quam primum commode fieri potest, agendum : nec ex altera parte, per saltum, sed gradatim, ad vim argumenti, quo gravius urgere possit, procedendum est.

8. Argumenta alia sunt ad hominem, quæ ab adversario conceduntur : alia ad rem quæ thesin ipsam evertunt, aut evertere videntur. Eaque vel artificialia, nempe, ex natura subjecti, aut attributi, aut ex absurdo : vel inartificialia, ex authoritate, vel testimonio. Parce hæc adhibenda sunt, nisi in materia fidei, aut quæstione de facto.

9. Si opponens formam syllogisticam argumenti sui a defendente damnari senserit, requirere

requirere ab eo debet, ut vitium ostendat: quod si factum fuerit, istud statim corriget. Si aliquam ex præmissis argumenti propositi negaverit defendens, eam tenetur opponens novo medio confirmare. In probando enim succumbere, nisi negetur quod per se manifestum est, turpe ducitur.

10. Si totum argumentum concesserit defendens, ostendendum est, si fieri potest, conclusionem contradicere thesi impugnandæ, vel directe, vel per legitimam consequentiam; adeoque defendentem causam concedere. Ostendi autem istud semper potest, nisi opponens peccaverit per ignorationem Elenchi.

11. Si distinctio quam defendens adhibuerit obscura fuerit, petendum ab eo est, ut eam explicet. Si clara, nec tamen vim argumenti retundat, impugnanda & evertenda est. Evertitur autem

1. Si ostendatur membra coincidere, aut alterum alteri subordinari. Tum enim distinctio est sine distinctione, seu apparens tantum. Cum in omni bona distinctione, membra opposita esse debent, saltem disparate.

2. Si alterum membrum alteri contradicat.

cat. Quod implicite quandoque fit. Si enim ipsa seipsam evertit.

3. Si ostendatur, admissa distinctione seu limitatione, sive præmissarum, sive conclusionis, argumento vim suam adversu thesin constare. Istud autem fiet, si quod defendens, cum limitatione concesserit, refutabitur; aut quod negaverit, confirmabitur, nova ratione.

Sequuntur præcepta quæ munus defende tis continent.

1. Repetendum est, a defendente, argumentum opponentis, iisdem verbis qu bus proponitur, sine additione, aut detra tione. Si autem inepte formatur, mone dus est opponens, vel a præside, si sit, v a defendente, ut vitium corrigat.

2. Recitato argumento, expendendu a defendente est, primo, num conclusio th si suæ vere contradicat. Sæpe enim int disputandum mutari solet conclusio. non contradicere inveniat, totum argume tum concedet, tanquam nihil contra se.

3. Si conclusio vere contradicat thesi, v dendum proxime, num argumentum qu ad formam, juxta leges syllogismorum pr

ceda

[...]edat. Et si eas violatas invenerit, notato [...]itio, argumentum ut paralogismum rejici[...]t. Sin recte formatum perceperit, ad ma[...]eriam respondebit.

4. Cum quis absentis rationes diluit, sive [v]iva voce differendo, coram auditoribus, [s]ive scriptis, respondere poterit, non tan[t]um illas directe solvendo, sed etiam contra [a]rgumentando, aut principia adversarii re[t]orquendo. Sed in congressu personali, [i]sta non expediunt. Sic enim necesse erit [o]pponentem partes defendentis assumere, [e]t vicissim. Ex quo sequitur, ut plurimum [c]onfusio: præterquam quod sic, non nisi lon[g]o tempore, vel unicum argumentum ex[p]edietur. Nec, extra congressum perso[n]alem respondens munere suo functus est, [n]isi, præter argumenta opposita, et retor[s]iones, directe respondeat. Nam contra [c]ertissimam veritatem quædam difficilia [n]onnunquam possunt opponi: et fieri potest, [u]t adversarius principia quædam falsa tene[a]t, aut sibi non satis constet, cum causam [n]ihilominus bonam tuetur.

5. Ut autem partes suas, tum defendens, [t]um opponens rectius intelligat, materia [q]uæstionis consideranda est: et præcepta se[q]uentia observanda.

1. In quæstione de facto, quæ in judiciis publicis ventilari solet, affirmanti incumbit probatio, neganti vero tantum rationes affirmantis diluere. Ut si debitor solvisse se affirmaverit, tenetur per testes, aut scriptum creditoris, illud probare. Creditor autem qui eum judicio postulat, non tenetur probare illum non solvisse. Negativa enim pars, in illo casu, probari nequit, nisi ex accidenti; nempe si creditor probare poterit nec se, nec aliquem, suo nomine, accipere potuisse. Similiter, si quis criminis accusatur, tenetur actor factum probare. Is vero qui accusatur, non tenetur probare non factum. Nec enim illud probari poterit, nisi probando non potuisse ab eo admitti, vel quia vires non habuit, vel quia alibi fuit, quam ubi factum commissum dicitur.

2. In quæstione de licito, et illicito, neganti esse licitum probatio incumbit, nempe ex prohibitione legis, aut ejus quod vim legis obtinet. Affirmanti vero satis erit, si rationibus adversarii solide responderit. Ratio est, quia, ut aliquid licitum sit, sufficit si nulla lege prohibeatur; ubi enim nulla est lex, nulla est transgressio. Excipe tamen, si in rebus quibusdam lege generali caveatur, ne quid omnino, sine positivo præcepto fiat: tunc enim qui aliquid

quid licitum esse affirmat, tenetur legem proferre, qua illud præcipitur. Ut cum Pontificii dicunt sale, unguento, pituita &c, in baptismo infantium esse utendum, tenentur institutionem divinam de istis & similibus ostendere : eo quod scriptura omnes additiones in rebus sacris prohibeat.

3. Si vero quæstio sit de eo quod necessario faciendum est, ad affirmantem pertinet probatio, legem positivam indicando, qua illud præcipitur.

4. Cum quæstio est de possibili, aut impossibili ; qui impossibile esse dicit, probare tenetur. Non autem qui non impossibile, vel possibile esse contendit. Ratio est quia, omne illud pro possibili inter homines habetur, quod non potest probari esse impossibile. Probatur autem aliquid non esse impossibile si omnes rationes in partem oppositam perspicue diluantur.

5. Denique, si quæstio sit de actuali existentia rei, neque tamen de materia facti ; et rationibus intrinsecis, non autem testimoniis decidenda fuerit, affirmanti probatio incumbit. Et si negans oppositam partem probandam susceperit, id est

rem non actu existere, nulla alia ratione istud præstabit, quam probando necesse esse ut existat, sive non posse non existere, vel absolute, vel ex hypothesi aliqua.

6. Si opponens integro syllogismo utatur, primo expendenda est major propositio. Et si vera fuerit concedetur; aut si nihil, aut parum ad contraversiam spectet, transire permittetur. Si aperte falsa sit, negabitur, et probatio illius expectanda est. Si uno sensu vera, alio falsa sit, distinguentur sensus isti, et ostendendum quisnam ex illis contra thesin sit. Eodem modo ad minorem respondendum est, et ad antecedens, si opponens per Enthymema egerit.

7. Conclusio nunquam simpliciter concedenda est, si illa, a statu quæstionis, initio posito, non mutetur. Sic enim causam deseremus. Nec etiam in disputationis progressu neganda est: quia sufficit quod semel in initio negata fuerit.

8. Cavendum est ne propositio ulla certæ ac manifestæ veritatis negetur. Hæc enim facillime probabitur, et quidem ratione ejusmodi, quæ sine absurdo nequit

repudiari.

repudiari. Quicquid autem negaveris, oppositum ejus defendendum suscipis.

9. Si propositio neganda hypothetica fuerit, connexio neganda est; si disjunctiva, immediata oppositio partium; si copulativa, partium conjunctio.

10. Opportuna distinguendi occasio diligenter observanda est. Ubi regula est, ut neque ocyus antequam argumentum urgeat, neque serius, cum utraque præmissarum est evidenter vera, distinctio adhibeatur. Prius facere est parum honorificum: ut si miles, ad primum hostis intuitum cederet. Posterius vero admittere, est periculosum. Tunc enim necesse erit, vel distinctionem parum aptam adhibere, vel ad prius argumentum respondendi veniam ab aversario emendicare, quod est fateri te deceptum, aut parum attentum fuisse; vel denique foro cedere.

11. In argumentis contra veritatem formatis, major propositio rarius est aperte falsa; et idcirco frequentius distinguenda, quam neganda. Minor rarius vera, sæpius aperte falsa, aut ambigua.

12 Cum major distinguenda est, si idem terminus qui in ea distinguebatur, in minori recurrat, eadem distinctio ipsi applicanda est. Si in minori non recurrit, conclusioni applicabitur : et minor vel concedenda vel prætermittenda transire.

13. Si virorum doctorum authoritatem objiciat opponens, illa non est superciliose rejicienda, sed benigne interprætanda, et cum thesi defendentis concilianda. Eique opponi potest authoritas aliorum non minus ponderosa.

Hæc de partibus tum opponentis, tum defendentis, notasse sufficiat. Reliqua ratio cujusque & usus docebit. Ad præsidem vero pertinet, disputantes in officio continere, sive curare, ut leges disputandi utrinque observentur ; ne a materia disputandi discedatur ; utrique etiam parti auxiliari : argumenta opponentis, si acuta, et valida fuerint, commendare ; si levia & infirma, monere eum ut fortius agat : solutionem defendentis, si solida & genuina sit, probare. Denique obscura explicare, imperfecta perficere, veritatem tueri, defendentem, si

incaute , aut pro ſua infirmitate, ad anguſtias redactus ſit, expedire, modum & menſuram toti actioni pro ſua prudentia ponere.

C A P.

CAP. X.

De ratione ordinis in exercitiis Geneticis obſervanda.

1. ORdo ſeu methodus in Geneſi accurata, quæ cognitionem quam evidentiſſimam rerum ſectatur, talis eſſe debet, ut præcedentia ſequentibus lucem & vim conferant. Unde, ut plurimum naturalis eſt, in qua prius proponuntur, quæ natura ſunt priora, et notiora.

2. Quocirca, ante omnia ſtatuenda eſt vera rei idea, per quam ſciatur quid res ſit, vel quid vox, per quam exprimitur ſignificet. Adeoque quæſtio *quid ſit* primo reſolvenda eſt per definitionem afferendo aliquod rei attributum proprium.

3. Hinc prius quærenda est essentia rei, quam accidentia; prius definienda res est, quam dividenda; prius considerand quæ ipsi intrinseca sunt, quam quæ extrinseca; prius tractanda quæstio quid sit res, quam an sit. Hoc est, an actu existat, fuit, erit, aut an possibilis sit.

4. Si res, tum absolute, tum respective consideranda veniat, prius expedienda sunt, quæ ad considerationem absolutam spectant. Ex hisce enim pendet cognitio eorum quæ ad considerationem respectivam pertinent.

5. Si res sit quid universale, prius generatim consideranda est, seu secundum ideam quæ omnibus convenit quæ in extensione illius continentur; deinde ad inferiora, seu species, vel individua, descendendum est.

6. Licet in speciebus, quæ sub eodem genere locum obtinent, tractandis, perinde sæpe sit, unde incipias, rationi tamen magis consonum est, a notiori incipere; ut postquam divisionem institueris substantiæ spiritualis creatæ, in angelum

lum, et mentem humanam, a consideratione mentis inchoanda est, quia hæc nobis notior est.

7. Cum totum aliquod considerandum venit, prius expedienda sunt quæ ad ipsum secundum se, ut totum est, pertinent; deinde considerandæ sunt partes majores, et ab illis ad minores progrediendum est, dum ad minimas, quæ cum utilitate aliqua investigari possunt, perveniatur; prout in Geographia fit.

8. Sed cum attributa & modos rerum abstractos investigamus, a simplicissimis incipiendum est. Ut in Mathesi, initium fit a puncto, lineis, angulis, superficiebus, circulis: et ab his proceditur ad figuras angulares, et circulares &c. Et in Somatologia, prius agitur de materia, ejusque modis simplicissimis, ut de unione, et situ partium, figura, motu, et quiete: deinde progressus fit ad species rerum materialium. Posterior ordo compositivus, seu syntheticus, prior resolutivus, seu analyticus dicitur.

9. Cum de compositis ex materia & forma, aut ex subjecto & accidente, aut

modo

modo, agendum est, prius de materia, seu subjecto inquirimus; deinde de formis, accidentibus, et modis. Ut si de *justo* tractandum sit, prius inquirimus quid sit id quod *justum* dicitur, deinde de justitia quæ ipsum afficit.

10. Sed in abstractis tractandis, prius considerandæ sunt res ipsæ quæ abstracte proponuntur; deinde subjecta eorum propria.

11. Prius consideranda est potentia rei, quam actus. Nisi quod sæpius cogamur ab actibus tanquam signis, et effectibus, ad potentiam investigandam assurgere.

12. In signis inquirendis, prius res ipsæ, quæ significant, deinde illa quæ per eas significantur, et relationes, quas ad seinvicem connotant, considerabimus: ut, cum in Theologia de sacramentis agitur.

13. Quod ad ordinem causarum attinet, et eorum quæ a causis pendent, prius consideranda sunt principia quam principiata;

cipiata; prius causæ internæ, quàm externæ; adeoque prius materia, et forma, quam efficiens, et finis; prius agens quam actio; prius actio, quam modus agendi, aut terminus Productus *secundum se*. (Hoc autem addo, quia actio considerari nequit, sine omni relatione ad terminum.) Prius causa superior, quam inferior; principalis, quam instrumentalis, procatarctica, aut proegumena. Prius efficiens, quam finis; prius finis supremus, et principalis, quam subordinatus aut minus principalis; prius denique objectum, quam actus, qui circa ipsum exercetur.

14. Prius tradenda sunt cognata, quam opposita: in hisce enim desinet tractatio genetica, quia a themate longissime distant.

15. In serie probationum, prius confirmanda est veritas quam refutandi errores: prius sententia propria statuminanda, quam aliena evertenda. Veritatis enim confirmatio ad falsa refellenda inservit.

16. Cum eadem thesis pluribus rationibus

s probatur, aut evertitur, ita procendum est, ut præcedentes confirment quentes. Rationes autem infirmiores medio locare puerile est : quocunque im in loco disponantur, infirmitatem sum apud peritos prodent.

17. Argumenta intrinseca, in disciinis philosophicis, extrinseca, quæ ab thoritate petuntur, præcedunt : sed Theologia christiana, præsertim ubi ritas confirmanda lumen naturale superat, quentur. Probatio enim a testimonio diino est maxime efficax.

18. Demonstratio a concessis adverrii, ex absurdo, et ὅτι, demonstraoni διότι plerumque præmittitur. Hoc st, prius ostendi solet quod res sit, quam ur sit ; rem ita esse, quam quod necesario ita sit, nec possit aliter esse. Seius enim veniret ratio ὅτι, postquam am τὸ διότι tenemus in quo illa includiur.

19. Reliqua ad ordinem spectantia, ut quod termini quæstionis præcognoscendi sint, status quæstionis ponendus, axiomata

mata præstituenda, et siqua alia sint qu præparationem ad demonstrandum conti nent, supra jam tradita sunt. Et hæc d Genesi.

Logicæ ſpecialis Pars ſecunda, quæ Hermeneutica, Analytica, & Critica eſt.

CAP. I.

Præcepta Hermeneuticæ antecedanea.

QUI uberiorem & ſolidam rerum ſcientiam acquirere velit, in dictis ac ſcriptis alienis intelligendis, & reſolvendis aliquam ſtudii ſui partem impendere debet. Pauci enim, aut nulli ſunt, qui oprio Marte, omnia ad virum doctum faciendum neceſſaria, aſſequi valent. Sunt etiam nonlla, quæ non niſi ab alio diſci poſſunt, ut linæ, antiquitates, & omnes fere eventus prætei. Rationi etiam abſonum eſt, ut opem alio-

rum in ſtudio ſcientiæ reſpuamus, quam divi
providentia nobis offert, & novam ſemitam exc
cemus, cum à latere habemus ab aliis tritam
deſignatam. Quin & ex illis ipſis, quæ minus
cte, aut minus perfecte ab aliis tradita ſunt, p
ficere poſſumus. Facilius enim eſt inventis add
& errata corrigere, quam veritatem plane occ
tam, aut intentatam, de novo enucleare. Qu
dam denique ſunt, quæ licet indaginem noſtr
non ſuperant, nunquam tamen forte in ea inci
remus, niſi ab alio indigitarentur.

2. Quapropter, omnibus aliorum ſcripta
gere neceſſe eſt. Ut autem lectio recte inſti
tur, tenenda ſunt quæ ſequuntur. Tyroni
præceptoris, aut alius periti præſcripto, lege
illa ſunt, quæ intelligere, & ſine periculo leg
poterit. Qui judicio confirmatior, ad diffici
ra, etiam illa quæ erroribus non vacant, gra
faciat. Delectum tamen quiſque habeat eo
quæ ad inſtitutum ſuum ſufficiant, & majori
fructu legi poſſint. Legendi ſunt veteres ſcri
res, propter authoritatem, quam apud poſt
obtinuerunt; recentiores vero, propter pe
cuitatem, & quia accommodate ad noſtra te
ra ſcribunt, veterum inventa perficiunt, err
corrigunt. Sed materia utilior, præſertim ſi
ſa, & contracta fuerit, non raptim legenda eſt
pedetentim, & cum attentione, ut clarius &
fectius intelligamus, altiuſque animis noſtris
deat.

3. Prima cura in legendo eſſe debet, ut au
ſenſum genuinum teneamus. Hunc enim qui

non capit, nec partes doctrinæ resolvere poterit, nec de ea rectum judicium facere, sive probando, sive improbando.

4. Ut autem sensum orationis teneamus, oportet verborum, & phrasium, seu formularum loquendi significationem habere præcognitam. Unde linguarum peritia studiosis necessaria est. Sensus enim, in sermonis cum rebus, & conceptibus autoris convenientia consistit.

5. Nec tamen sufficit significationem communem vocum & phrasium intelligere. Multi enim obscure loquuntur, & scribunt. Scripta etiam veterum injuria temporis alicubi vitiata sunt. Et quæ perspicua fuerunt eo seculo, in quo scripta sunt, & iis, quibus lingua qua autor usus est, vernacula fuit, posteris tamen, qui aliis loquendi formulis assueverunt, obscura reperiuntur. Hac enim de causa, Scripta sacra Veteris Testamenti, in lingua Hebræa, aut ex ea in nostram verbatim reddita, nobis plurimis in locis obscura sunt. Multa etiam in omnibus scriptis, si per se spectentur, ambigua sunt. Quod ex eo oritur, quod maxima pars vocabulorum, quæ longe pauciora sunt quam res, ad plura aliquo modo diversa significanda adhibeantur.

6. Quocirca opus est nonnullis uti mediis, quibus ad sensum obscurum aut ambiguum explicandum, & definiendum, dirigamur. Media autem illa generatim duplicem considerationem complectuntur, nempe eorum quæ orationi extrinseca sunt, & orationis ipsius. Ut à priori ordiamur.

CAP. II.

Præcepta hermeneutica, à conſidera-tione eorum quæ Orationi extrin-ſeca ſunt.

1. OBſervandum eſt quis loquitur, ſeu cujus ſi ſententia quam interpretari aggredimur Deus an homo; principalis autor, an miniſter vel Amanuenſis; præceptor, an diſcipulus; po-pularis diſſertor, an ſtrictus, & ſeverus diſquiſi-tor; Magiſtratus, an ſubditus; nobilis an ple-beius; eruditus, an rudis; bonus, an malus: a propriam perſonam gerat, an vero alienam indu-at, ſeu hiſtrionem agat, &c. De quibus omnibu regula eſt, *Unumquemque ad ſtatum, condition ingenium, & ſtudium proprium, accommodate lo-qui.*

2. Scire autem poſſumus quis loquitur, 1 E proprio, aut aliorum teſtimonio, cum nulla rati ſuſpicandi ſubeſt, quod falſum aut fictum ſi 2. Ex ipſa materia, & notis ei impreſſis, quibu autor ſeipſum indicat. Sic ex notis intrinſecis ſa-cræ Scripturæ impreſſis, divina illius origo inno-teſcit, & Deum illius autorem eſſe probant Theo-logi. Et ex ſcriptis humanis judicare poſſumu de ingenio, eruditione, ſtudio, & moribus auto-rum, ut de cauſa per ſuos effectus, de arbore p fructum.

3. Quu

3. Quum autem multa Scripta autoribus fi-
lis tribuantur, cura adhibenda est, ut spuria à
gitimis discernamus. Spuria autem existimanda
int, 1. Si Autor lingua & phrasi utatur, quæ se-
ulo illo quo scripsisse perhibetur, non conve-
iunt. Hoc argumento probant eruditi, multa
ripta quæ nomine Patrum antiquorum veniunt,
llorum non esse, sed aliorum quorundam, qui
iu post eos vixerunt. 2. Si pugnent cum aliis
criptis indubitatis ejusdem Autoris. Ut manife-
um est scripta apocrypha non esse à viris θεο-
πνεύστοις, quia in multis à Scriptis canonicis dissen-
iunt. 3. Si ex historia probata, aut chronolo-
ia, ostendi potest, eum non esse Autorem qui ob-
nditur.

4. Considerandum deinde est, *ad quos* loqui-
ir Autor: ad quoslibet promiscue, an ad studio-
os illius rei quam tractat; ad superiores, inferi-
res, an æquales, ad amicos, an adversarios.
t expendendum quid, & quomodo, homines, ad
ales personas, in tali argumento, loqui soleant.
ic aliter Christus Pharisæos, justitiæ propriæ
pinione turgentes, alloquutus est, aliter eos qui
eccati sensu tangebantur. Et qui ad philoso-
hos, ac doctos loquitur, horum lingua & stylo
oqui verisimilius est. Hinc quæ Deus ἀνθρωπο-
παθῶς in sacris literis protulit, ut cum membra
orporea & affectus humanos sibi tribuit, θεοπρε-
πῶς intelligenda esse docent Theologi. Regula i-
itur generalis hic est, *Unumquemque ita ad alios
oqui, ut ab illis possit intelligi, utque propositum
um apud eos consequatur*; nempe ut eos instruat,

 delectet,

delectet, ad agendum incitet, aut aliquid simil
Nisi aliqua ratione constiterit, hoc ipsi propo
tum fuisse, ut lectores inutiliter turbaret, a
laudem profundæ ac mysticæ Scientiæ aucupare
(ut à vanis quibusdam scriptoribus factitatu
est) vel denique voluisse rem ad tempus absco
ditam esse, & ab eventu patefieri, prout Spirit
Sancto in prophetiis tradendis, visum est.

5. Perpendendum est *qua de re* Autor loqu
tur. Et considerandum, quid consentaneum
eum loqui, qui de tali re tractare velit; ite
qualem modum tractandi res ipsa admittat, a
requirat. Hinc canon vulgaris, *Verba accipien
sunt secundum materiam subjectam.* Sic cum Pa
lus Apostolus dicit se factum esse omnia omnibu
facile apparet, eum non esse factum idololatra
idololatris, aut quidvis aliud quod malum ess
morale, quia, eo in loco, de solis rebus adiaph
ris loquitur.

6. Considerandum est, *quisnam finis* fuerit
scopus loquentis: ubi regula est, *Verba ultra s
pum non esse accipienda.* Videndum igitur q
occasione, aut consilio, Autor sic locutus sit;
probandum, vel refutandum, an ad objectione
diluendam; an nude aliquid explicandum susc
perit, an ad agendum hortetur, *&c.*

7. Cognoscitur autem consilium Autoris 1. E
inscriptione, aut proœmio, si fuerit. 2. Si nulla
inscriptio aut præfatio, considerandum est
quidnam summatim collineat maxima pars eoru
quæ ab eo dicuntur.

8. E

8. Expendatur etiam *quo animo*, & affectu loquatur. Serione, seu ex animi sententia, an joco, ex arbitrio alieno, seu (ut dici solet) scenæ serviens, aut ex opinione vulgi: Utrum ex instituto, an per occasionem, & ex accidenti; sub aliena persona, an sua; exercitii, an docendi gratia; ut dubitans, an ut decernens; ex accurata inspectione, an leviori intuitione.

9. Illud etiam observandum, *qua lingua* & *stilo* utatur; Lingua vernacula, an peregrina; stilo oratorio, historico, poetico, an simplici. Quod enim in una lingua, aut stilo, asperum, in alio auribus gratum est.

10. Aliter etiam sæpe habet autographum Autoris, aliter interpretis versio. Unde regula, *præstat Autorem lingua propria loquentem legere, quam versum in alienam*: præstat inspicere autographa quam apographa. Sic sententiam Sacræ Scripturæ, luculentius ex fontibus Hebræis & Græcis, sæpe intelligimus, quam ex versionibus. Nec enim semper, in aliena lingua virtus & emphasis sermonis exprimi solet, aut potest: præsertim cum interpres phrasin & stilum Autoris, pro virili (ut communiter facit) imitari studet.

11. De stilo autem judicare possumus si consideremus 1. Ad quem sermo dirigitur. Alio enim stylo utitur, qui servos, liberos, subditos, alio qui pares aut superiores alloquitur: alio qui intelligentes, alio qui rudes. 2. Ex qua gente natus sit. Stilus enim plerumq; idiomatis nativi redolere solet: ut in Gallicis Scriptoribus reperiuntur Gallicismi, in

Anglicis Anglicismi, &c. 3. Quo seculo vixi[t]. Multo enim aliter locuti sunt antiqui Scriptore[s] quam recentiores aut hodierni. Ut antiqui phi[-] losophi conceptus suos ænigmatis, & allegori[is] involvere solebant; Unde multi eos male i[n-] tellexerunt. Et temporis progressu pleræq; lin[-] guæ mutantur. 4. Quo proposito scripser[it] Autor. Nam ob diversos fines, stilus est hist[o-] ricus, oratorius, vel satyricus, humilis vel su[b-] limis, acroamaticus, vel exotericus, &c. 5. D[e-] niq; quosnam præceptores imitetur. Alit[er] enim loquuntur ecclesiæ Patres, qui in philoso[-] phando Platonem secuti sunt, aliter scholastic[i] qui Aristotelem.

12. Ultimo observandum est *ubi* & *quan[do]* Autor locutus sit. Ut qui Patres intellige[re] vult, nosse debet historiam temporum in qui[-] bus vixerunt. Sic propter diversitatem temp[o-] ris, non pugnant illa verba Christi, Matt. 1[0]. *In viam gentium ne eatis*, cum illis aliis, Mat[t.] 28. *Ite docete omnes gentes.*

CA[P.]

CAP. III.

Præcepta ad singularum vocum intelligentiam spectantia.

SEquuntur præcepta, quæ ipsam orationem in se spectatam concernunt. Et primo quæ ad singulas voces, deinde quæ ad integram orationem intelligendam spectant. Ex ordine priori hæc notentur.

1. Prius tenenda est significatio vocum singularum, quam de integræ orationis sensu judicare liceat.

2. Hanc autem ut teneamus, in subsidium vocanda sunt Lexica, quæ definitiones nominales per vocabula synonyma tradunt, homonymias tollunt, & Etymologias, seu origines vocum declarant. Sunt autem Lexica vel communia, in unaquaque lingua, ut Latina, Græca, Hebræa, &c. vel huic aut illi arti peculiaria, ut Theologica, Juridica, Medica.

3. Deinde auxilium adhibendum est artium Philologicarum, puta, Grammaticæ, & Rhetoricæ. Sæpe enim sola consideratio Scriptionis seu Orthographiæ, quantitatis, accentus, generis, casus, &c. dubitationem de sensu tollit. Ista autem tradit Grammatica. Rhetorica vero docet tropicam significationem à propria discernere.

4. De

4. De Tropo autem regula magnopere notanda est, *Ut vocem nunquam tropice accipiamus, sine ratione valida:* Seu ne tropum fingamus sine necessitate : sed verborum proprietatem retineamus, dum tropum agnoscere cogamur. Secus enim vitari non potest, quin sensum alienum Autori ascribamus.

5. Ratio autem efficax tropi agnoscendi erit. 1. Si, nisi tropus admittatur, verba, de quorum sensu quæritur, cum aliis ejusdem Autoris, qui sapiens & sibi constans reputandus est, nullo modo conciliari possunt, sed aperta contradictio admittenda esset. Ut in illis verbis Christi sacram cœnam instituentis, *hoc est corpus meum*, nisi tropum admittamus, plurimæ contradictiones sequentur, ut ostenderunt Theologi nostri, contra Pontificios & Lutheranos. 2. Si ipsa rei natura de qua agitur, proprietatem verborum retinere prohibeat, ut in his propositionibus, *Herodes est vulpes, petra erat Christus, hoc poculum est novum Testamentum.* 3. Quando historia, vel eventus ostendit verba non fuisse proprio sensu prolata : ut in vaticiniis sacræ Scripturæ.

6. Cum autem non necesse sit eandem vocem, eodem semper sensu, etiam apud eundem Autorem, accipere (quia aliter alibi significare poterit) ; nec ita ubique accipienda sit, ut ordinarie vel frequentius accipitur, quia in uno loco potest in sensu singulari accipi ; regula tenenda est Tertulliani ; *Oportet secundum plura intelligere pauciora :* & unum dictum, ne alia multa evertat,

evertat, secundum omnia reliqua potius, quam adversus omnia, accipiendum est, nisi ratio specialis prohibeat.

7. Tenenda est relatio inter subjectum, & attributum. Per hoc enim illud describitur: & hoc per illud specificatur, & restringitur, in propositione affirmante; extenditur vero ad ultimum per negationem in negante. Ut cum dicitur *ira est cos fortitudinis*. Subjectum ostendit attributum *cos* non significare lapidem, sed intelligendum esse de incitamento ad fortiter agendum.

8. Conferenda vox est cum aliis quibuscum construitur, tum antecedentibus, tum consequentibus. Sic cum vox *homo* adjunctam habet vocem *pictus*, aut *mortuus*, aliter significare intelligitur, quam ubi cum voce *justus* aut *doctus* construitur.

9. Conferenda etiam est cum vocibus parallelis: id est, quæ easdem res aut similes significant. Ut in hac propositione, *justitia Dei est per quam punit rebelles*, *justitia* significat, non inculpatam agendi rationem cum creaturis rationalibus in genere, sed justitiam vindicatricem, ut sequentes voces affinis significationis ostendunt.

10. Conferenda porro erit cum vocibus oppositæ significationis: tum enim, si de rebus oppositis agitur, quod ex scopo judicandum est, quo sensu una vox intelligenda est, in opposito intelligetur altera. Ut cum Christus reprehendit Smyrnenses, Apoc. 3. 1. *Quod nomen*

men haberent tanquam viverent, mortui cum essent, quoniam constat mortem non naturalem, sed spiritualem seu animi intelligendam esse, oppositionis ratio postulat, ut intelligatur etiam vita, non naturalis, sed spiritualis.

11. Considerandum etiam est, quo sensu vox accipi soleat à bonis Auctoribus: præsertim in illa disciplina, quæ de rebus illius generis agit. Sic terminos Metaphysicos optime cognosces ex Metaphysica, Theologicos è Theologia, Logicos è Logica. Eadem enim vox aliud vulgo, aliud in hac vel illa disciplina significat.

12. Denique considerandum est utrum vox materialiter accipiatur, an formaliter; collective, an distributive; aut alio aliquo ex diversis modis significandi, quos enumeravimus supra, parte com. cap. 14.

CAP. IV.

Præcepta ex integræ orationis consideratione desumpta.

1. UNius orationis, si Autor talis existimandus sit, ut & noverit quid dixit, & data opera decipere nolit, unicus sensus est quærendus. Sapiens enim, & bonus Autor, unicum intendit, & à mendacio ac ambiguitate abstinet.

2. Unius

2. Unius tamen orationis ſenſus ſæpe compoſitus eſt; ut in locutionibus parabolicis, in quibus unum aliquod tanquam typus vel ſignum dicitur, & aliud per ipſum ſignificatur. Ut cum Chriſtus dicit, *ego ſum panis vitæ*, ſenſus integer eſt, *ſicut panis vires reſtituit, & vitam naturalem conſervat, ita ego reſtituo vitam ſpiritualem, eamque augeo & conſervo.*

3. Variæ autem ſunt ſenſuum differentiæ ab interprete diſtinguendæ, & attendendæ; ut quis, quibus in locis, amplectendus ſit, internoſcat. Præcipuæ ſunt quæ ſequuntur. Primo, alius eſt ſenſus *identicus* & *realis*, cum illa quæ ſola ratione diſtinguuntur, idem reipſa eſſe dicuntur, ſeu eſſe eandem entitatem. Alius *formalis*, cum duo plane idem eſſe intelliguntur ſine ulla diſtinctione, niſi in voce. Sic in ſenſu reali, ſeu identico verum eſt, *juſtitiam in Deo eſſe miſericordiam:* duo enim illa attributa Dei, ſicut & omnia reliqua, ſunt realiter ipſa divina eſſentia. Sed in ſenſu formali verum non eſt: quia formalis ratio juſtitiæ non eſt formalis ratio miſericordiæ.

4. Secundo, alius eſt ſenſus conjunctus, ſeu compoſitus (alia tamen ſignificatione, quam in ſectione ſecunda ſumitur), cum unum alteri convenit, quando, & quatenus illud alterum eſt tale: vel cum duo eidem tertio, ſimul tempore conveniunt. Ut homini *virtus ratiocinandi, figura corporea, doctrina:* Hæc enim omnia ei ſimul conveniunt. Alius eſt ſenſus diviſus, cum unum alteri convenit, non quatenus, & quando

eſt

est tale, sed sub alia ratione, & alio tempore. Vel cum duo, aut plura alicui conveniunt, non eodem tempore, sed vicibus alternis. Sic in sensu diviso verum est *sedentem stare, cæcum videre, claudum ambulare, eundem* hominem *esse pium & impium*. De sensu tropico & proprio supra dictum est.

5. Cum unusquisque verborum suorum optimus interpres censendus sit, enitendum est, si fieri poterit, Autorem per seipsum explicare. Istud autem tentabimus, primo, si in ipsis verbis Autoris insistamus, observando orthographiam, syntaxin, interpunctionem, casus nominum & verborum, &c. Item sitne aliquid omissum, aut delendum, sive illud ipsius Autoris, sive transcriptoris, culpa acciderit, sive propter ellipsin, aut pleonasmum. Deinde ex collatione plurium editionum si fuerint, videndum est an variæ lectiones sint; & si sint, utra cum proposito Autoris magis consentiat. Denique spectandus est contextus, hoc est præcedentium & sequentium ordo, & cohæsio.

6. Secundo, alia ejusdem Autoris scripta aut dicta inspicienda sunt, & conferenda: sive de eadem re, sive de simili, sive denique de dissimili tractent. Si de eadem re, illa vel omnino eadem est, vel ratione, & modo tradendi, diversa. Locorum de re prorsus eadem, & eodem modo tractantium, collatio prodest, ut videamus quid Autor frequenter & perseveranter dicat, eoq; magis confirmabimur de illius sententia. Illud enim potius amplectendum est quod sæpius, quam quod semel aut rarius dixit.

7. Multis

7. Multis autem modis poteſt una & eadem res exprimi; nempe aliter in una lingua, aliter in alia, aliter cum quis ex inſtituto loquitur, aliter cum ex occaſione tantum, uno in loco brevius, in alio prolixius; nunc accurate, nunc populariter; interdum dubitando, alias definiendo, & demonſtrando; quandoque didactice ad diſcipulos, quando elenctice ad Antagoniſtas. Et ante motas controverſias, ſecurius, & negligentius loquuntur autores, ut doctores Chriſtiani ante exortas hæreſes; unde hæretici plurima ab illis dicta arripuerunt, tanquam ſententiæ ſuæ faverent, ut Pontificii, & Tremuli enthuſiaſtæ. Sed poſt excitatas controverſias, cautius agunt, ne errantibus affines videantur. In his igitur boni interpretis officium eſt, unius defectum alterius perfectione corrigere, & de ſenſu Autoris ex illis dijudicare quæ ex inſtituto, didactice, ſedato animo, accurate, & majori cautela dixerit, quam ex iis quæ ſecus. Contra facere Sophiſtæ & calumniatoris eſt.

8. Locorum generalium collatio cum ſpecialioribus ita inſtituenda eſt, ut lucem ſibi mutuo conferant, non autem unus alterum evertat. Generalia autem per ſpecialia exponenda ſunt, non contra. Ab his enim ad illa affirmative valet ſequela, non viciſſim. Calumniatores igitur & Sophiſtæ ſunt, qui in generalibus latent, & ex illis ſpecialia evertere conantur, expreſſiora Autoris verba diſſimulantes.

9. Locos ſimiles ſeu parallelos conferre utile eſt. De ſimilibus enim ſimile judicium faciendum.

Et

Et similia se mutuo illustrant: ut sacramenta Veteris Testamenti illa quæ sunt Novi. Idem præstat dissimilium collatio. His enim dissimilia conveniunt. Accurate tamen dispiciendum est quousque loca similia aut dissimilia talia sint. Hoc est, non debemus solam similitudinem arripere, dissimilitudinem prætereuntes, aut contra, ut facere solent sophistæ.

10. A contradictione Autor, quantum fieri potest, liberandus est. Et omnia illius dicta, pro virili concilianda. Calumniatoris enim est in contradictionibus & absurdis adversario affingendis, laborare. Si vero Autor idem alibi affirmet, alibi neget, & quidem ita aperte, ut nulla interpretandi præcepta conciliationem suggerant, si temporis intervallum intercesserit, quo præsumere licet eum sententiam mutasse, quod posterius ab eo dictum est, amplectemur. Posteriores enim cogitationes sapientiores sunt. Sic à scripto Autoris adhuc juvenis, merito provocabis ad alia ejusdem viri facti, & per eruditionem & experientiam validioris adjudicandum. Non igitur tyronis lapsus eidem veterano exprobrandus est. Si temporis intervallum minus notabile fuit, è didacticis potius, quam ex elencticis, ex acroamaticis, quam exotericis, ex illis quæ deliberatius dixit, quam ex raptim congestis judicandum est.

11. Nulla in bono & gravi Autore tautologia admittenda est, nec uspiam putandum eum quicquam plane frustra, & nullo consilio scripsisse. Adeoque ubi sententiæ valde similes immediate,

aut

ut parvo intervallo obtingunt, differentia aliqua exquirenda eſt, ſi inveniri poſſit. Si autem omnibus mediis interpretandi adhibitis, nulla apparet, videndum num ex vehementi affectu idem ſæpius dixit.

12. Porro non tantum verba Autoris, ſed etiam geſtus, & actiones, obſervare convenit, hæc enim ſermonem ſæpe interpretantur. Sed ex ſilentio nihil de mente Autoris dijudicandum eſt. Non enim quiſque omnia animi ſui cogitata exponit. Niſi quod, ſi occaſionem aliquid dicendi, & multo magis, ſi neceſſitatem habuiſſe viſus eſt, nec tamen dixit, nulla autem ratio à circumſtantiis excogitari poteſt, cur mentem rejiceret, probabile æſtimandum eſt eum non ita ſenſiſſe.

13. Ratio & ſumma horum omnium, quæ de pluribus dictis Autoris conſerendis notavimus, hæc eſt. Quæ in ſpecie & expreſſius dicuntur, explicant ea quæ generatim & laxius, locus prolixus breviorem interpretatur; item ſimilis ſimilem, contrarius contrarium, & omnino clarior obſcuriorem. Ut in novo Teſtamento, multa luculentius traduntur, quam in veteri. Iniquus igitur interpres eſt, qui unum aliquod dictum Autoris in ſententiæ ſuæ patrocinium rapit; quæ vero alibi ab eo dicuntur prætervolat. Pauci enim uno & eodem loco totam mentem ſuam exponere ſolent; nec ullus, ſi materia latior fuerit, omnia quæ ad illius explanationem neceſſaria ſunt, una aliqua ſententia aut ratiocinatione complecti poteſt.

14. Quicquid per apertam & legitimam co sequentiam, ex quovis dicto Autoris elici pote (nisi rationem habeamus eum pro tali habend qui, quæ cum dictis suis connexa sunt non pe spexit), id eum sensisse putandum est. Præce tum istud sine omni exceptione amplectendum in sacræ Scripturæ interpretatione. Nihil en ex verbis spiritus sancti deduci potest quod ip non clarissime vidit. Sed homines pro sua inf mitate, multa dicunt & scribunt, ex quibus sequuntur quæ si observassent, admittere nol issent. Nec insolitum est, casu aliquem ve dicere, nempe implicite, & per consequen tiam.

15. Denique Commentarios, si qui sint, co sulemus. Bonus autem commentator est, q linguæ in qua Autor, & materiæ de qu scripsit, non sit imperitus, nec veritati adve sarius. Et ad ipsum recte intelligendum a minicula supra memorata adhibenda sunt, si i opus fuerit. Quanquam commentarii nomi minime dignus sit, qui non est & clarior facilior ipso textu.

CAP. V.

ræcepta ad modum interpretandi spectantia. Versionum ratio.

SI quædam in Autore, quem enarrandum susceperis, omnibus interpretandi admi-olis adhibitis, dubia remanserint, in meliorem rtem illa accipienda sunt. Nec sensus falsus absurdus cuiquam ascribendus est, sine ma-esta ratione.

2. Ne igitur ex altera parte calumniator sis, altera, ad aliorum errores connivere videa-per omnes exponendi rationes eundum est, quid veri, quid falsi, verbis Autoris subsit; d sententiæ tuæ adversetur, quid eam non gat, quid concedere possis, quid non, clare plicetur.

3. Regula etiam hic est diligenter tenenda, *excusandum, vel defendendum, leviores ratio-sufficiunt; ad accusandum, & damnandum, uiruntur gravissima.* Ad posterius enim re-iuntur rationes quæ positive & evidenter nen probant; ad prius sufficiunt illæ quibus nditur illud non probari.

. Si rationes evidentes interpretem, ad sen-tiam aliquam Autoris damnandam, trahant, c illa reprehendenda est, persona intacta, nisi nde ingenii dolosi & improbi convinci possit.

Verbis enim aſperioribus nihil proficimus, ſ
adverſarii animum magis à veritate alienum re
dimus.

5. Ne tamen zelo veritatis deſtitui videamu
utque alii à dogmatis pernicioſis ſtudioſius ca
ant, ſi cum fidei aut pietatis hoſte manife
nobis res ſit, aſperius eum tractare conveni
tum malum ipſius animum, tum etiam ſentent
quam tuetur exitialem indolem ad vivum exp
nendo.

6. Si omnibus interpretandi mediis adhibit
verba quædam Autoris duplicem ſenſum adm
tant, quorum neuter cum veritate pugnet, utr
que modo accipi poſſunt. Aut videndum e
ſi unico ſenſu generali comprehendi quea
Rarius enim plures ſenſus diſparati, ab Auto
ſcienti & bono intenduntur. Plures autem c
ordinati, ſunt partes tantum unius totalis:
ſenſus ſubordinatus eſt pars illius cui ſubor
natur.

7. Enitendum eſt, ut ſenſum integrum,
adæquatum Autoris conſequaris. Secus en
finem Hermeneuticæ imperfecte attinges. Hu
enim finis eſt, ut totam Autoris mentem inte
gas, quatenus eam verbis exprimit.

8. Ubique tamen ratio æquipollentiæ haben
eſt, quæ, ut ſupra diximus, eſt orationum ver
diſcrepantium, convenientia in ſenſu. Hæc a
tem obſervabitur, 1. Si ſubjectum vel præ
catum, vel utrumque, & eorum modification
ubi opus fuerit, voce vel phraſi ſynonyma, q
clarioris ſignificationis ſit, permutetur. Ut
ha

anc propositionem, *Nemo me impune lacesset*, c permutaveris, *Si quis me offenderit, aut provoverit, pœnam feret*. 2. Si vox impropria, aut rasis figurata ad propriam, & simplicem reducatur: ut *Herodes est vulpes*, id est, *astutus, & alignus*. *Surdo canis*, id est, *frustra mones*, aut udes. 3. Si vocem aut phrasin ex se ambiguam, deum sensum determinemus, quem percipimus Autore intentum. Ut si dicas sensus hujus ičti, *Nemo Deum vidit unquam*, est non tantum eminem unquam essentiam divinam oculis corporeis vidisse, sed etiam neminem eum oculis entis perfecte cognovisse. 4. Si quando ordo calis verborum obscuritatem parit, eorum onstructionem ostendamus, & in eam formam edigamus, qua facilius & certius intelligantur. t *Deus erat sermo*, Joh. 1.11. id est, *Sermo erat Deus*: *Nobilitas est unica virtus*, id est, *Sola virtus est nobilitas*.

9. Ratio æquipollentiæ observandæ hoc axiomate continetur, *Qui unum ponit ex æquipollentibus, alterum etiam ponit; & qui unum tollit, alterum tollit*. Hoc est, qui unum ponit, perinde t, ac si aliud posuisset; & aliud ponit ex consequenti. Ut qui dicit *Herodes est vulpes*, idem dicit ac *Herodes est versutus, subdolus, & malignus*.

10. Triplex autem est interpretatio, alia in qua sensum Autoris ipsi percipere, vel etiam aliis exponere contendimus; alia per quam ipsius sermonem, ex una lingua, in aliam, vertimus, in hunc finem, ut qui linguæ in qua scripsit, aut

 locutus

Verbis enim aſperioribus nihil proficimus, ſ
adverſarii animum magis à veritate alienum r
dimus.

5. Ne tamen zelo veritatis deſtitui videamu
utque alii à dogmatis pernicioſis ſtudioſius ca
ant, ſi cum fidei aut pietatis hoſte manife
nobis res ſit, aſperius eum tractare conveni
tum malum ipſius animum, tum etiam ſentent
quam tuetur exitialem indolem ad vivum exp
nendo.

6. Si omnibus interpretandi mediis adhibit
verba quædam Autoris duplicem ſenſum adm
tant, quorum neuter cum veritate pugnet, ut
que modo accipi poſſunt. Aut videndum
ſi unico ſenſu generali comprehendi quea
Rarius enim plures ſenſus diſparati, ab Aut
ſcienti & bono intenduntur. Plures autem
ordinati, ſunt partes tantum unius totalis:
ſenſus ſubordinatus eſt pars illius cui ſubor
natur.

7. Enitendum eſt, ut ſenſum integrum,
adæquatum Autoris conſequaris. Secus e
finem Hermeneuticæ imperfecte attinges. Hu
enim finis eſt, ut totam Autoris mentem inte
gas, quatenus eam verbis exprimit.

8. Ubique tamen ratio æquipollentiæ habe
eſt, quæ, ut ſupra diximus, eſt orationum ve
diſcrepantium, convenientia in ſenſu. Hæc
tem obſervabitur, 1. Si ſubjectum vel præ
catum, vel utrumque, & eorum modificatio
ubi opus fuerit, voce vel phraſi ſynonyma, q
clarioris ſignificationis ſit, permutetur. U
ha

anc propoſitionem, *Nemo me impune laceſſet,* permutaveris, *Si quis me offenderit, aut provoverit, pœnam feret.* 2. Si vox impropria, aut hraſis figurata ad propriam, & ſimplicem reducatur: ut *Herodes eſt vulpes*, id eſt, *aſtutus, & alignus. Surdo canis*, id eſt, *fruſtra mones*, aut *udes.* 3. Si vocem aut phraſin ex ſe ambiguam, eum ſenſum determinemus, quem percipimus Autore intentum. Ut ſi dicas ſenſus hujus ſti, *Nemo Deum vidit unquam*, eſt non tantum eminem unquam eſſentiam divinam oculis corporeis vidiſſe, ſed etiam neminem eum oculis entis perfecte cognoviſſe. 4. Si quando ordo calis verborum obſcuritatem parit, eorum nſtructionem oſtendamus, & in eam formam digamus, qua facilius & certius intelligantur. t *Deus erat ſermo*, Joh. 1.11. id eſt, *Sermo erat eus: Nobilitas eſt unica virtus*, id eſt, *Sola viru eſt nobilitas.*

9. Ratio æquipollentiæ obſervandæ hoc axiote continetur, *Qui unum ponit ex æquipollenbus, alterum etiam ponit ; & qui unum tollit, lterum tollit.* Hoc eſt, qui unum ponit, perinde , ac ſi aliud poſuiſſet; & aliud ponit ex conquenti. Ut qui dicit *Herodes eſt vulpes*, idem cit ac *Herodes eſt verſutus, ſubdolus, & malignus.*

10. Triplex autem eſt interpretatio, alia in a ſenſum Autoris ipſi percipere, vel etiam aliis ponere contendimus; alia per quam ipſius ſeronem, ex una lingua, in aliam, vertimus, in nc finem, ut qui linguæ in qua ſcripſit, aut

locutus eſt, imperiti ſunt, cogitationes ejus i telligant. Quæ ſi ſcriptis fiat, verſio & tranſla dicitur. Alia qua res, de quibus Autor loquitu definimus, ſeu diſtribuimus, per attributa, q ab eo non ſunt poſita: aut diſtinguimus, ac d vidimus in partes, & ſpecies. Aut denique rati nes propoſitionum, quæ ab eo nude exprimuntu proſerimus. Hæc operatio *commentatio* ſeu *e poſitio* vocatur. De prima jam diximus. De ter inferius dicemus. De ſecunda nunc reſtat pau ſubjungere.

11. In interprete, hoc eſt in tranſlatore, tr virtutes requiruntur. 1. Peritia utriuſque lingu tum illius ex qua, tum illius in quam redditur eſt. 2. Cognitio mediocris materiæ, quæ Autore tranſferendo tractatur. Secus enim no niſi caſu, ubique recte vertere poteſt. Siquide non ſemper ſciet quænam voces aut phraſes, illa lingua in quam verſurus eſt, ad vivum e primant ſignificationem verborum quæ hab vertenda. 3. Requiritur fides: hoc eſt, ut omni fraude, & partium ſtudio alienus ſit. S enim verba Autoris juxta genuinam earum ſign ficationem reddet; ſive ſenſus pro ſe & ſu fecerit, ſive iiſdem adverſetur. Qui aliter faci Autorem vel calumniatur, vel injuſte errores infirmitates ejus celat, & lectori illudit: adeoq ſi ſciens & volens mala fide interpretetur, me dax eſt, & impoſtor.

12. Non tamen neceſſe eſt, ut definition teneat omnium terminorum qui in textu vertend inveniuntur; neque ut integrum ſenſum ſing

laru

rum propositionum percipiat, sed tantum, ut nsum literalem (ut dicitur) intelligat. Exem-li gratia, καὶ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀνα-ῦνον ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα. Qui nguam Græcam & Latinam callet, satis in-ructus est ad hæc verba sic transferenda, ut ansferri debent, *Et vidi bestiam e mari ascen-ntem, quæ habebat capita septem, & cornua cem*; licet non intelligat quid per bestiam anc, ejusque septem capita, & cornua decem, ut per mare, & ascensum ex eo, significetur; trum scilicet bestia proprie dicta, an aliquid liud, puta homo, aut principatus aliquis, aut enique quisnam homo, aut principatus. Sufficit certus sit, non aliter vere & exacte reddi posse. ranslatoris enim est, solummodo voces & phra-s synonymas, seu æquipollentes adhibere.

13. Neque necesse semper est verbum verbo eddere. Istud enim proprietas linguæ in quam ansfert, non semper patitur. Siquidem omnis ngua sua habet idiomata. Sed sufficit si voces phrases usurpet, quæ prorsus idem significare ptæ sint, cum illis quas in textu invenit Unde on tantum licitum, sed etiam necessarium est, oces quasdam adhibere, quibus nullæ in eo espondent: ut in lingua Hebræa ubique fere st ellipsis verbi substantivi, in propositionibus rinariis; quod in Anglicana omitti nequit. Et x adverso necesse est quasdam interdum demere: llas scilicet, quarum æquipollentes, in lingua ubstituenda, sensum mutarent, aut male sona-ent. Necesse etiam aliquando est, alium situm

verborum eligere, propter easdem rationes ut taceam de casu, genere, & syntaxi mutanda.

14. Gratia, & emphasis, & tota virtus a efficacia textus vertendi, quantum fieri potest exprimenda est. Hæc autem consistit partim i oppositis vocibus deligendis; partim in trop & figuris rhetoricis; partim etiam in ordin verborum, & partium sententiarum, & oration decursu suaviter fluentis. Eam igitur in omnibu interpres æquiparare studebit.

C A P. VI.

Præcepta Analytica & Critica generalia.

SEquitur ut præcepta Analytica, & Critic tradamus, quibus docemur partes, sive uniu sententiæ, sive totius tractatus, resolvere, judicium de utroque & illis quæ ad ea pertinent interponere. Utriusque generis præcepta, a repetitiones inanes vitandas simul propone mus.

1. De Autore sententiæ, aut operis resolvendi considerare licet, quis, & qualis fuerit; nemp nomen, genus, vitam, ingenium, studium, mores dotes acquisitas, occasionem & rationes scribendi de materia vero resolvenda, dignitatem, difficul tatem, utilitatem, necessitatem & jucunditatem

Quorum

Quorum comprehensio procemium & *prolegomena* dicitur.

2. Postquam materiam resolvendam perlegimus, & sensum Autoris per præcepta hermeneutica intelleximus, observandum imprimis est, quodnam sit thema seu argumentum ab Autore tractatum, quis modus tractandi, adeoque quidnam resolvendum sit.

3. Thema vel est simplex, vel complexum. Thema simplex tractatur definiendo, dividendo, varieque describendo, ac illustrando. Unde materia ex ejus tractatione resultans, ab analytico resolvenda, est complexio omnium notionum, & propositionum quibus ab Autore explicatur.

4. Thema complexum tractatur, tum partes illius explicando, ut in tractatione thematis simplicis fit; tum connexionem aut disjunctionem earum demonstrando, confirmando, aut refellendo. Unde in hac parte posteriori, quæ thematis complexi, qua complexum, propria est, materia emergens resolvenda est complexio plurium ratiocinationum, probationum scilicet, refutationum, responsionum ad objecta, &c.

5. Modus tractandi ab Autore usurpatus, vel erit *didascalicus*; seu doctrinalis, quo nudi conceptus mentis ad alios tantum instruendos; vel patheticus, quo affectus animi ad alios movendos, hoc est similes affectus in illis ciendos, exprimuntur.

6. Unde pro differentia affectuum varia erit oratio. Nempe vel *gratulatoria*, qua Autor gaudium

gaudium de prosperа alterius fortuna testatur; vel *lamentatoria*, qua dolorem, de sua, aut aliorum fortuna adversa, effundit; vel *euchari. stica*, qua gratitudinem de beneficio accepto exprimit; vel *concitatoria*, qua adversus aliquem alios concitat; vel *conciliatoria*, qua inimicitias & dissentiones diluere conatur; alio nomine *ire. nicon* dicitur: vel *consolatoria*, qua alios in adversis solatur; vel *laudatoria* aut *vituperatoria*, quam Rhetorici genus demonstrativum vocant: vel *deliberativa*, qua suadet aut dissuadet; sub qua idcirco continentur orationes hortatoriæ & dehortatoriæ: vel denique *juridicialis*, qua accusat aut defendit. Sub hac continentur orationes apologeticæ.

7. Miscentur autem sæpius themata ista, & isti modi agendi, in eodem tractatu; adeoque ab analytico diligenter secernenda, & distinguenda, per materiæ distributiones; quæ si generales sint, in initio proponendæ; si speciales, in progressu notandæ sunt.

8. Partium doctrinæ ratio reddenda est, per reductionem uniuscujusque quod dicitur (sepositis illis quæ facillima, & observatione minus digna), ad aliquem locum communem, seu imponendo illi aliquam notionem secundam.

9. Et cum hæc tria in materia resolvenda occurrant, Oratio, conceptus, & affectus Autoris, Analysis triplex esse poterit, Grammatica, rhetorica, & logica. Analysis Grammatica circa etymologiam, compositionem & syntaxin verborum; rhetotica circa tropos & figuras, &

omnia

omnia media pathetica; logica circa argumenta explicantia, & probantia exercetur. Et cum loci communes, seu notiones secundæ, in omnibus his disciplinis tradantur, ad aliquam ex illis, singula ad singulas referenda sunt. Puta quæ Grammaticam spectant, ad Grammaticas; quæ rhetoricam, ad rhetoricas; quæ logicam, ad logicas.

10 Unde, quæ Autor dicit in actu exercito, seu in particulari, Analyticus ad actum signatum, seu ideam communem reducet. Ex. g. Autor describit rem, per ea quæ illius sunt partes, causæ, subjectum, adjuncta; vel accuratius definit per attributa, quæ sunt genus, & differentia; & variis modis eam distinguit, distribuit, ac dividit: Propositiones variis probat argumentis, artificialibus vel inartificialibus, probabilibus vel necessariis, à posteriori vel à priori, &c. Non tamen dicit se, per ista attributa, aut argumenta, eam tractare: quin forte de illis minime cogitat, sed recta mentem in res ipsas dirigit. Analyticus igitur illa omnia expresse notare debet; dicendo hic rem describi per partes, causas, subjectum, adjuncta; hic definiri per genus, & differentiam; hic distribui per causas, effecta, subjecta, vel adjuncta; hic dividi in species; hic thesin probari vel refutari, argumento hujus aut illius ordinis, &c. Ut in exemplis ad calcem hujus operis exhibitis videre est.

11. Sed notiones Grammaticæ & Rhetoricæ non nisi insigniores notandæ sunt; illæ scilicet quæ singularem orationis virtutem & gratiam con-

continent, aut quæ minus obviæ ſunt tyroni, aut lectori parum erudito.

12. Ordo reſolvendi duplex eſſe poterit. Alter ſi Autorem κατὰ πόδας ſequamur; nempe ubi ordinem naturalem & accuratum ipſe obſervat; vel cum ordinem qualemcunque ab eo obſervatum deſerere, minus auditori, aut lectori commodum viſum fuerit. Alter, cum ad ordinem naturalem ab Autore neglectum, heterogenea ubique miſcente (ut ſi hic adjunctum aliquod rei, deinde cauſam efficientem, proxime aliud adjunctum, tum cauſam finalem, poſuerit), omnia reducimus. Quod quidem operoſius erit, ſed brevius fiet.

13. Analyſis alia ſimplex, & pura eſt, in qua partes materiæ ab Autore poſitas nude indicamus, & diſtinguimus, nihil addendo aut reprehendendo. Alia eſt quæ Geneſin admixtam habet; nempe, ubi cum Analyſi omnium quæ ab Autore dicuntur, aliquid de noſtro adjicimus. Quot autem modis illud fieri poſſit proxime dicemus.

CAP.

C A P. VII.

De Commentario, & Crisi, sub qua continentur & Apologia, & Elenxis.

1. CUM analysi, aut ex ea, tanquam occasione, primo instituere licet Genesin Exegeticam, seu expositionem: scilicet si omnia aut nonnulla quæ in opere resolvendo occurrunt, nude, hoc est, certis propositionibus explicemus, juxta præcepta genetica thematis simplicis tractandi: definiendo scilicet, & dividendo terminos qui ab Autore adhibentur; sive rerum quæ illis substernuntur naturas, causas, effecta, partes, subjecta, adjuncta, cognata, & opposita exponendo.

2. Eos tamen terminos seligere convenit, qui explicatione indigent. Et eas res, quæ nude ab Autore memorantur, quarum cognitio difficilior, & utilior est. Plurima enim ubique, in aliorum dictis & scriptis, occurrunt, quæ explicationem nec exigunt, nec merentur.

3. Secundo, instituere etiam possumus Genesin Syllogisticam, seu probativam: nempe si propositiones ab Autore sine probatione positas, argumentis confirmemus. Utrumque tunc præcipue agendum est, cum materia aliqua insignior definitionibus,

nitionibus, diviſionibus, & theorematis, ſeu aphoriſmis, ſuccincte traditur.

4. Si thema quod explicandum aſſumimus, ſimplex fuerit, ſub eadem ratione explicari debet, quam apud Autorem ſortitur: ſi complexum, ſub iiſdem terminis quibus ab eo exprimitur, confirmandum eſt. Secus enim aliquid aliud tractabimus, aut tractare videbimur, quam quod tractandum eſt: nec auditoris aut lectoris expectationi ſatisfaciemus. Ut ſi quis hujus propoſitions Δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν, *oportet vos gigni denuo* vel *renaſci*, terminos explicandos, vel veritatem demonſtrandam ſuſceperit, convenit ut mutationem illam ſpiritualem, cujus neceſſitas hic aſſeritur, ſub notione παλιγγενεσίας explicet & probet.

5. Falſas ſententias, aut quæ in ſe dubiæ ſunt, hoc eſt, de quibus juſtas cauſas dubitandi habemus, probandas non ſuſcipiemus. Sicut nec illas quæ omnibus, aut pleriſque notæ ſunt.

6. Qualecunque thema fuerit, cavendum eſt ne ab eo longius excurramus. Sed orationem ita componere ſtudendum eſt, ut omnia quæ dicimus, manifeſtam habitudinem ad ipſum gerant.

7. Tertio, ſi Autor quibuſdam argumentis aliquid explicavit aut probavit, alia tamen omiſit quæ adhiberi poſſunt aut debent, poſſumus & illa addere. Et ſic quæ ab eo imperfecte tradita ſunt, perficere. Atque hæc omnia ad rationem commentarii pertinent.

8. Quarto,

8. Quarto, si bonus Autor ab adversario aliquo impetitus fuerit, possumus veritatis ab eo traditæ patrocinium suscipere, quod *Apologia* & *vindiciæ* dicitur. Apologia autem instituenda est, veritatem ulterius confirmando, rationes pro ea adductas defendendo, exceptiones & omnes rationes oppositas diluendo, & calumnias refellendo. Videndum tamen est, ut solius veritatis vindices simus, nec quæ temere, aut contra rationem ab Autore dicta sunt, defendere aggrediamur, sed ea rejiciamus, tanquam inutilia, & quibus causa non indiget, veritatis duntaxat fulcimento contenta. Item ne infirmis rationibus eam tutemur.

9. Quinto, adjicere etiam nonnunquam debemus quædam quibus probetur, & laudetur Autoris virtus in differendo: ut elegantia in dicendo, ἀκρίβεια in explicando, acumen & judicium in demonstrando, ac refutando. Ut majori in pretio sint quæ ab Autore traduntur; eoque diligentius expendantur.

10. Sexto denique, eorum quæ minus recte traduntur, correctionem & *elenxin* instituemus. Præsertim ubi totus aliquis tractatus contra veritatem componitur; maxime si error in religione, aut moribus, sub specie veritatis, incautis obtrudatur.

11. Non enim omnibus erroribus refutandis operam impendemus, sed vel perniciosis, aut qui his statuminandis eliguntur: aut qui eximiam aliquam veritatem evertunt, licet sine detrimento fidei aut honestatis. Aut qui incommodum aliquod externum

ternum adferre possunt; quales sunt errores in Medicina, & artibus mechanicis: aut denique quorum confutatio, ingeniis discentium majori cum fructu exercendis inserviat.

12. Veteres igitur & obsoletæ controversiæ non sunt revocandæ; novæ, quæ futiles, & à paucis tractantur, sunt negligendæ; quæ à multis, & doctis, si inutiles sint cum honore sepeliendæ, hoc est, breviori reprehensione dimittendæ; quæ plane absurdæ, & monstrosæ, risui & contemptui exponendæ.

13. Versatur autem elenctica, si generatim spectetur, vel circa sermonem & voces, vel circa materiam quæ illis significatur. In vocibus reprehendimus, si obsoletæ, sine ratione confictæ, ambiguæ, obscuræ, aut quocunque modo ineptæ; in sermone, si subdolus, & fallax sit.

14. In materia reprehendendæ sunt definitiones, divisiones, aut distinctiones vitiosæ, & inutiles; ostendendo in aliquam ex legibus, quæ his operationibus mentis imperant, impingere.

15. Deinde sententiæ falsæ, quæ pro veris recipiuntur, argumentis in partem oppositam adductis. Dubiæ vero quæ pro certis assumuntur, ostendendo rationes quæ pro illis adferuntur, non concludere. Item rationes infirmæ in patrocinium veritatis adductæ, ostendendo pro causa nihil facere. Denique responsiones imprudentes, debiles, ac inutiles ad rationes adversarii solvendas, ostendendo eas veritatem non vindicare, aut etiam lædere.

16. Virorum

16. Virorum doctorum & gravium dogmata junioribus non sine gravi ratione convellenda sunt. Et in modo contradicendi, modestia & reverentia est adhibenda. Quibuscunque etiam sermonem disputationis reciprocamus, ita nos gerere convenit, ut non contra personas, sed errores rem movere videamur. Et leviora errata non sunt rigide exagitanda.

17. Denique in sententiis, non tantum alienis, sed etiam nostris examinandis, laborandum est; quin in earum examine, majori severitate utendum. Nec nos pudere debet sententiam mutare, & sobolem mentis nostræ necare, cum ratio ita jubet.

18. In methodo, reprehendenda est Crypsis incommoda, nempe quæ intelligentiæ officit, ordinis naturalis neglectus apud peritos (quot vero modis ab eo disceditur, ex illis colligi potest, quæ supra dicta sunt de Genesi Methodi parte 1. sec. cap. 10.) & ejusdem apud rudes usurpatio, quando alius captui eorum magis congruit.

C A P. VIII.

De Analysi tractationis Exegeticæ.

CUM tractatio genetica, alia sit thematis simplicis, alia complexi, & Analysis sit resolutio eorum quæ per Genesin componuntur, alia erit Analysis tractationis exegetica, seu argumentorum, vel notionum resolutio quibus

 them-

thema simplex tractatur ; alia propositionis se thematis complexi ; alia denique rationum qui bus ipsa probatur, vel refellitur, quando ita ea tractari contingit. In quibus omnibus, brevitati causa, quæ ad Crisin speciatim, præsertim Elenxi spectant, una cum ipsa ratione Analyseos tr demus.

1. Videndum imprimis est, quomodo them quod tractatur, ab Autore appelletur. Utru unica voce, an pluribus ; voce propria, an tro pica : & utriusque ratio reddenda est, si mod ratione nomen inditum sit ; ut quod propria & simplex defuit, aut si extitit, minus commod fuit ad rem designandam. Quandoque enim voc tropica, clarius, & efficacius res exprimitur, quam propria. Et si res composita sit, recte pluribu vocibus quæ singulas partes notent, appellatu Si vero sine ratione nomen rei tractatæ impos tum sit, error ille notandus, & aliud in locu illius substituendum. Etymologia etiam, si a Autore omissa, addenda est.

2. Proxime dispiciendum est an definitio ali qua rei tractatæ, ab Autore tradatur ; & utru illa sit nominalis, an realis. Et si realis, utrun essentialis an descriptiva, universalis, & adæquata an particularis tantum. Et quocunque vitio labo ret, vitium illud notabitur, adjecta etiam ratio cur à nobis reprehenditur. Si autem minus ac curata sit, non propter ignorantiam, aut incog tantiam Autoris, sed ex proposito, scilicet u res facilius, ab eo cui tractatus destinatur, ca possit, vel ut Autor apud eum, finem certu

aff

ſequatur, ratio cur ſic inſtituitur, cum laude, t vituperio, prout merebitur, reddenda eſt.

3. Speciatim vero in definitione eſſentiali dendum eſt, utrum per genus proximum, an motum, per differentiam primam, an ſecunm, ſeu conſequentem tradita ſit: & cur Aur genus remotum, aut differentiam ſecundam hibuerit: nempe utrum ex ignorantia, an ex ceſſitate, an ex propoſito; & hujus poſtremi tio examinanda eſt.

4. Obſervandum etiam eſt, utrum differentia tributum ſimplex & abſolutum ſit, an comxum, aut reſpectivum. Et ſi complexum, rtes illius expendendæ; & oſtendendum (ſi id Autore non jam præſtitum ſit), quomodo ſimul differentiam conſtituant. Si reſpectim fuerit, videndum eſt quinam ſint termini ius reſpectus, puta objectum, cauſa, ſubjeum, &c.

5. Deinde obſervanda ſunt reliqua argunta exegetica quibus thema tractatur: ut uſæ, puta materia, forma, efficiens, exemplar, trumenta, finis, conditiones; adjuncta inter, & externa, circumſtantiæ; cognata & opſita; paria, imparia, ſimilia, & diſſimilia. rius quidem in deſcriptione unius rei omnia adhibentur. Sed quæ occurrunt, notanda t, & quæ perperam adhibentur, corrigenda, deſunt addenda, ſi additione iſta, aliquid olumenti tractatui accedere poſſit.

6. Sed ſi thema quod tractatur accidens, aut dus ſit, aut privatio, videndum quodnam illi

subjectum Autor assignaverit, & utrum illu proprium sit, an commune; inhæsionis, an ad hæsionis, pro adjuncti differentia. Si res com posita sit, videndum quasnam partes, seu quæna principia componentia ipsi tribuat. Si relatum quodnam fundamentum, & quem terminum re lationis posuerit. Si actio, à quo agente pro fectam dixerit, quosnam illius terminos, à qu & ad quem assignet, & quem modum ei tribua Si signum, quodnam signatum; si actus, cuina potentiæ respondere dicit; si actus terminatu fuerit, quodnam illius objectum statuat.

7. Videndum quasnam divisiones vel distribu tiones thematis tradiderit, utrum generis i species, speciei in individua, aut aliqua alia qu sub ea continentur, & solis accidentibus differun an totius essentialis, aut integralis, in partes; a subjecti in adjuncta, aut adjuncti per subjecta causæ per effectus, aut effectus per causas. Utru sint immediata, & adæquata rei divisæ; an ip ex æquo conveniant, an vero alteri, aut uni pro prie, & formaliter, alteri aut reliquis, tropic & analogice.

8. In tractatione thematis singularis reso venda, non quæremus definitionem essentialem nisi ubi de Deo agitur (multo minus divisio, a distributio; licet ubi plura individua ejusde nominis sunt, distinctio eorum instituenda sit) Sed causæ efficientes, & adjuncta sive accidenti De his autem illud imprimis videndum, quæna propria sint, quænam communia. Et si individuu quod describitur persona sit, observandum quosna

quoſnam parentes, præceptores, aut tutores, qualemnam indolem, quale ingenium, quales mores, vitam & ſtudium, quam fortunam, & mortem, ipſi Autor tribuat, &c.

9. Diſtinguendæ ſunt digreſſiones à partibus principalis tractationis. Item tranſitiones ab una parte ad aliam, exordium, & epilogus, de quibus etiam, ut de reliquis omnibus cenſuram ferre licet, ſive probando, ſive improbando.

CAP. IX.

De Analyſi & Criſi thematis complexi ſeu unicæ Sententiæ.

ANalyſis thematis complexi eſt examen unicæ ſententiæ, ſeu propoſitionis, nulla habita ratione argumentorum, quibus veritas illius probatur, vel falſitas detegitur. Adeoque de ea inſtitui poteſt, ſive nude ponatur, ſive ſyllogiſtice tractetur. Huic autem exercitio dirigendo ſequentia præcepta inſerviunt.

1. Expendendum primo eſt, ſitne propoſitio ſimplex an compoſita. Si ſimplex reperiatur, conſiderandi ſunt termini quibus conſtat, ſubjectum ſcilicet, & attributum. Item ſintne illi ſimplices, an complexi: & ſi alter vel uterque complexus fuerit, diſtinguendum eſt principale ſubjectum, & principale attributum, à ſuis additamentis, & limitationibus: & σχέσις quam hæc ad illa gerant, oſtendenda, juxta præcepta ana-

subjectum Autor assignaverit, & utrum illu proprium sit, an commune; inhæsionis, an adhæsionis, pro adjuncti differentia. Si res composita sit, videndum quasnam partes, seu quænam principia componentia ipsi tribuat. Si relatum quodnam fundamentum, & quem terminum relationis posuerit. Si actio, à quo agente profectam dixerit, quosnam illius terminos, à qu & ad quem assignet, & quem modum ei tribua Si signum, quodnam signatum; si actus, cuinam potentiæ respondere dicit; si actus terminatu fuerit, quodnam illius objectum statuat.

7. Videndum quasnam divisiones vel distributiones thematis tradiderit, utrum generis i species, speciei in individua, aut aliqua alia qu sub ea continentur, & solis accidentibus differun an totius essentialis, aut integralis, in partes; a subjecti in adjuncta, aut adjuncti per subjecta causæ per effectus, aut effectus per causas. Utru sint immediata, & adæquata rei divisæ; an ip ex æquo conveniant, an vero alteri, aut uni proprie, & formaliter, alteri aut reliquis, tropic & analogice.

8. In tractatione thematis singularis resovenda, non quæremus definitionem essentialem nisi ubi de Deo agitur (multo minus divisio, au distributio; licet ubi plura individua ejusde nominis sunt, distinctio eorum instituenda sit) Sed causæ efficientes, & adjuncta sive accidenti De his autem illud imprimis videndum, quæna propria sint, quænam communia. Et si individuu quod describitur persona sit, observandum q quosna

quosnam parentes, præceptores, aut tutores, qualemnam indolem, quale ingenium, quales mores, vitam & ſtudium, quam fortunam, & mortem, ipſi Autor tribuat, &c.

9. Diſtinguendæ ſunt digreſſiones à partibus principalis tractationis. Item tranſitiones ab una parte ad aliam, exordium, & epilogus, de quibus etiam, ut de reliquis omnibus cenſuram ferre licet, ſive probando, ſive improbando.

CAP. IX.

De Analyſi & Criſi thematis complexi ſeu unicæ Sententiæ.

ANalyſis thematis complexi eſt examen unicæ ſententiæ, ſeu propoſitionis, nulla habita ratione argumentorum, quibus veritas illius probatur, vel falſitas detegitur. Adeoque de ea inſtitui poteſt, ſive nude ponatur, ſive ſyllogiſtice tractetur. Huic autem exercitio dirigendo ſequentia præcepta inſerviunt.

1. Expendendum primo eſt, ſitne propoſitio ſimplex an compoſita. Si ſimplex reperiatur, conſiderandi ſunt termini quibus conſtat, ſubjectum ſcilicet, & attributum. Item ſintne illi ſimplices, an complexi: & ſi alter vel uterque complexus fuerit, diſtinguendum eſt principale ſubjectum, & principale attributum, à ſuis additamentis, & limitationibus: & σχέσις quam hæc ad illa gerant, oſtendenda, juxta præcepta ana-

lytica tractationis exegeticæ cap. præceden
tradita. Ratio denique horum additamentoru
reddenda eſt; aut ſi contra leges adjiciantu
reprehendenda ſunt; & vitium in ſpecie no
tandum.

2. Conſiderandum deinde, an termini ſu
locos teneant, hoc eſt, an ſubjectum ante copu
lam, & attributum poſt eam locetur. Secus
fuerit, tranſponendi ſunt (ut ſupra in Herme
neutica præcepimus), modo intelligentia audi
toris aut lectoris illud poſtulet.

3. Si propoſitio in modo imperativo, optativo
aut potentiali expreſſa ſit (in ſubjunctivo enim
nulla integra propoſitio, ſed tantum aliqua par
propoſitionis complexæ, quæ propoſitionem in
cidentem continet, exprimi poteſt); aut ſi form
interrogativa, admirativa, aut quævis alia, qu
affectum expreſſe ſignificat, proponatur, ad ſen
tentiam æquivalentem modi indicativi, quicqui
in ea categoricum eſt, reduci debet.

4. Perpendendum eſt ſitne affirmans an ne
gans, juxta ea quæ ſupra dicta ſunt, parte com
cap. 16. ſect. 9, 10, 11. Et ſi cui, quæ vere ne
gat, affirmans videri poſſit, aut viciſſim, decla
randa erit per aliam æquipollentem, quæ apert
negat, vel affirmat.

5. Perpendenda etiam eſt quantitas; utrum
ſcilicet propoſitio univerſalis ſit, an particularis
an ſingularis, an denique indefinita. Univerſalem
autem æſtimabimus, ſi notam univerſalitatis
licet non poſitam, admittat, ſalva veritate. Par
ticularem vero, ſi ſolam notam particularitatis

inde

indefinitam, si neutram. Singularis vero facile ex subjecto ipso internoscitur. Ex. g. Hæc est universalis, *homo est mortalis*, quia admittit ut nota universalitatis subjecto præfigatur: hæc vero, *medicamenta sunt sensui ingrata*, universalis non est, nisi de majori parte, sed stricte solum particularis; quædam enim medicamenta sensui grata sunt. Hæc denique, *homo est species animalis*, indefinita est, quia neutram extensionis notam admittat.

6. Præterea, si propositio universalis deprehensa fuerit, videndum utrum universalis sit ratione subjecti, an attributi, an utriusque. An vero ratione temporis, & loci, an utriusque: & quotnam ex his modis universalitatis contineat. Item utrum sit universalis collectiva, an distributiva, & si distributiva sit, utrum distribuat in singula generum, an in genera singulorum: utrum omnia simpliciter distribuat aut colligat, an sub nota *omnis* aut simili solam magnam aut majorem partem designet, per exaggerationem patheticam: ut cum Pharisæi quærebantur, *Si Christum sinerent in populo docendo pergere, omnes in eum credituros*. Hoc est, *multos*, aut majorem partem, & tot quidem, ut residui illis instar nullorum forent.

7. Si propositio composita sit (in ea autem resolvenda præcipua opera locanda est, quippe quæ resolutionis maxime capax, & indiga), considerandum est, ad quamnam speciem compositæ referenda sit: & propositiones simplices quas complectitur, distinguendæ, & seorsim expendendæ,

dendæ juxta præcepta jam data.

8. Qualiſcunque autem fuerit, ſimplex a compoſita, univerſalis an particularis, &c. vi dendum, ſitne vera, an falſa, an plane dubi Et ſi vera, an ſimpliciter vera ſit, an tantu ſecundum quid, ſeu cum limitatione; ſi poſteri fuerit, limitatio omiſſa, aut ſubintellecta add tur. Si penitus falſa, rejicietur: & falſitas illiu ſi opus ſit, oſtendenda; rationes vero pro adductæ diluendæ, juxta præcepta elenchi ſupra tradita. Si poſtquam omnia media adhi buimus, ad veritatem vel falſitatem illius de niendam, dubia maneat, explodenda eſt ta quam inutilis.

9. Videndum etiam de connexione termin rum, ſi ſimplex propoſitio fuerit, & partium, compoſita; utrum illa neceſſaria ſit, an conti gens, an ſolum poſſibilis. Item ſi falſa ſit, utru neceſſario falſa, an poſſibiliter vera: & rati horum omnium, quicquid ex iis reperietu reddenda.

10. Videndum denique, quod ad qualitate attinet, ſitne obſcura, an perſpicua, ſeu ev dens: & utrum per ſe evidens ſit, adeoque ax oma & principium, an ex alia notiori pendea Obſcura ſi fuerit, talis erit vel propter tropu vel propter vocem ambiguam, aut inſolente novam ſcilicet, vel exſoletam; aut phraſin v modum loquendi minus familiarem. Ut aute iſta intelligentiæ impedimenta tollantur, ad pr priam, conſuetam & familiarem formam reduc tur: & ratio tropi reddenda eſt.

11.

11. In propositionibus patheticis, quibus una cum affirmatione aut negatione, affectus aliquis significatur, licet quoad voces simplices sint, quales sunt petitoriæ, deprecatoriæ, imprecatoriæ, interrogativæ, admirativæ, & plurimæ id genus aliæ, semper in plures resolvendæ sunt. Quarum una aut aliquæ actum mentis, ejusque objectum indicant, reliquæ affectum animi, unum, aut plures exprimunt. Et si forma loquendi per se varie significet, sensus ex materia subjecta, scopo loquentis, & reliquis mediis interpretandi supra expositis, eruendus est. Ex. g. hæc oratio, *Quis dabit salutem Israelis venire ex Zione*, Psal. 14. ult. propositio optiva est: at, *Quis me eripiet ex isthoc corpore mortis*, Rom. 7. 24. est non tantum optantis, sed lamentantis, & ejulantis, sub onere naturæ corruptæ.

12. Tandem videndum est, quot propositiones utiles ex sententia explicata deduci possint. Quod in solis fere sententiis complexis, compositis, & patheticis fieri potest. Sumi autem possunt non tantum principales, & quæ directe in sententia continentur (in propositione autem composita, præsertim copulativa, plures istiusmodi esse possunt); sed etiam implicitæ, indirectæ, incidentes, & subservientes, hoc est, quæ principalem explicant, aut etiam probant, ut in causalibus fit. Exempla ad calcem hujus operis vide.

CAP.

CAP. X.

De Analysi & Examine Textus Syllogistici.

ANalysis textus syllogistici, est explicatio, & examen rationum quibus propositio aliqua confirmatur, vel refutatur; de qua sequentia præcepta observanda sunt.

1. Ante omnia videndum est quænam sit quæstio, vel thesis quam Autor probandam aut refutandam suscepit: & à rationibus, quibus vel explicatur, vel confirmatur, aut refutatur, discernenda est. Ut autem inveniamus, videndum num expresse posita sit ante rationes quibus tractatur, an vero post aliquam præfationem, aut unam vel alteram rationem; an, in propositione causali, cum una aliqua ratione, aut in adversativa cum responsione ad objectionem, complicetur, ut non raro accidit. Videndum etiam, num sæpius post alias & alias rationes, repetatur: & utrum iisdem semper terminis, an cum immutatione aliqua. Et si posterius contingat, perpendendum est, num mutatio illa sit in solis vocibus, an etiam in sensu: & utrum differentia ista ullam mutationem in quæstione inferat. Contingit enim thesin non totam simul, sed per partes, hic & illic, inter rationes misceri: aut alibi partem ejus principalem poni, alibi vero limitationes. In quo casu integra thesis, cum omnibus quæ ad eam per-

pertinent, est colligenda, seu omnia illa in unam propositionem componenda.

2. Si plures theses tractentur, aut plures partes unius compositæ, distinguendæ illæ sunt. Et videndum est, utrum omnes iisdem argumentis probentur, aut refellantur, an vero singulæ singulis.

3. Examinanda est thesis, quæcunque tandem fuerit, secundum quantitatem, & qualitatem, juxta præcepta capite præcedenti tradita. Et si termini illius exegeticè tractantur, ut non raro contingit, tractatio ista resolvetur juxta rationem Analyseôs tractationis exegeticæ, cap. 8. præcedenti expositam.

4. Considerandum est de causa aut occasione quæstionis, item de illius necessitate & utilitate, sitne aliqua, an nulla, magna, an exigua. Et quicquid de his rationi consentaneum videbitur, notandum est.

5. Videndum etiam an quæstio proposita, finem propter quem instituitur, adæquet; an vero eum excedat, aut infra subsistat. Hoc est, an plus minusve concluditur, quam ad finem controversiæ obtinendum necessarium sit. Si alterutrum contingat, quæstio rectificanda est, & ad finem suum adaptanda.

6. Si variæ quæstiones successive agitentur, ut in prolixioribus tractatibus fieri solet, videndum est an Autor ordinem idoneum & debitum observaverit, eum scilicet in quo sequentia præcedentibus vim & lucem adferunt. Si ita fieri comperiamus, laudanda est Methodus, & suis rationibus

tionibus probanda. Si vero ſecus fiat, error ille notandus eſt, & ratio ejus reddenda.

7. Secernenda etiam eſt quæſtio de voce, à quæſtione de re; & ſi prior ſit, de ea lector monendus eſt; & ratione oſtendendum, talem eſſe: item diſtinguenda eſt quæſtio incidens, & ſubſidiaria, à principali.

8. Proxime videndum eſt, de argumentis, quibus quæſtio concluditur, ſintne ſcilicet inartificialia, à teſtimonio divino, vel humano; an artificialia, è loco intrinſeco; an ex abſurdo; an denique ex conceſſis adverſarii. Si à locis intrinſecis ſint, notandi ſunt illi loci. Quod ut fiat, conferendum eſt medium cum partibus quæſtionis, ut inde appareat quamnam habitudinem ad alterutrum ex illis gerat, nempe, cauſæ, an effecti; ſubjecti, an adjuncti; generis, an ſpeciei, aut differentiæ, primæ, vel ſecundæ; an definitio ſit; totius etiam, an partis, cognati, an oppoſiti, &c. Item utrum rationes efficaciter concludant, an debiles & inutiles ſint. Si prius fuerit, laudandæ ſunt, & ulterius ſi opus ſit, aut ſuppetat, confirmandæ: ſi poſterius ἀνακολουθία ſeu infirmitas earum oſtendenda eſt, & monendus lector ne illis fidat. Denique ſi concludant, utrum neceſſario ſeu ἀποδεικτικῶς, an ſolum probabiliter.

9. Si vis & ſequela argumentorum non facile appareat, opus erit ea ad formam reducere, & ſi aliqua ex præmiſſis ab Autore ſubticetur, illam ſupplere: præſertim vero illud faciendum erit, ſi de alicujus ex iis efficaciâ, & ſequela, quæſtio cum quoquam inciderit. Si vero facile apparet, ſufficit

sufficit Enthymematice ea resolvere ; aut etiam singulis propositionibus cum nota causali, expressa, vel implicita, proponere.

10. Quandoquidem autem idem argumentum varias formas admittere poterit, puta hypotheticam, vel categoricam, item formam hujus vel illius figuræ, ita semper formandum est, prout ad conclusionem quam luculentissime inferendam inserviat, modo tamen naturæ terminorum, & propositionum, nulla vis inferatur.

11. Videndum est, an aliqua ex præmissis novo argumento confirmetur, quod prosyllogismus vocatur : & eodem modo de illo ac de reliquis procedendum est. Item an prosyllogismi propositio aliqua novo prosyllogismo concludatur, & sic deinceps. Sæpius enim varii sunt syllogismi concatenati, quorum posterior priorem confirmat, ut in Sorite. Et quandoque utraque præmissarum peculiari argumento concluditur, ut in Dilemmate.

12. Notandæ sunt prolepses, hoc est, occupationes, seu exceptiones quibus Autor occurrit, & satisfacit. Hæ igitur primo seorsim proponendæ ; & deinde ostendendum est quomodo ad eas Autor respondeat. Idem præstandum de objectionibus, sive argumentis pro parte opposita adductis : Et ambæ, si opus sit, in formam redigendæ sunt. De responsione autem videndum est, utrum aliqua ex præmissis negetur, an consequentia Enthymematis, sive connexio propositionis hypotheticæ : & quæ ratio

ratio negationis adferatur: an vero distinctionem adhibeat; & quibus membris constet, an utrumque expresse, an alterum tantum, altero subintellecto, tradiderit: illudque quod supprimitur exprimendum est.

13. Denique digressiones, & tropi aut figuræ rhetoricæ, si quæ fuerint insigniores, notandæ, & ad suos locos referendæ. Et hæc de Analysi & Crisi.

Logicæ ſpecialis Pars tertia, quæ Didactica eſt.

CAP. I.

Præcepta generalia; De Docente & Diſcente; De Menſura & Modo docendi.

1. QUI cogitationes ſuas recte formavit, ſcientiam quam ipſe acquiſivit, ad alios propagare, providentia divina eo vocante, tenetur. Unuſquiſque enim erga alium beneficus eſſe debet. Melius autem beneficium alteri præſtare nemo poteſt, quam ſi eum de rebus cognitu neceſſariis inſtruat, ab errore tueatur, aut jam errantem in viam veritatis reducat. Deinde alios inſtruendo, ſcientiam noſtram augemus, & confirmamus. Hinc etiam ad majorem diligentiam excitabimur, ut rectius unumquodque ipſi percipiamus, ne, ſi quid vitii in cogitatis noſtris inveniatur, multorum reprehenſionem ſubeamus.

2. Do-

2. Docenda ſunt non quælibet, ſed quæ d centi & diſcenti cognitu tum utilia, tum aliq modo neceſſaria ſunt. Unde multum reprehe dendi, qui in rebus nullius vel exigui momen tradendis, & quæſtionibus futilibus ventilandi vitam & operam perdunt, & bonis diſcentiu ingeniis, ad præſtantiora à Deo conceſſis abutuntur.

3. In docente requiritur primo, ut quæ ali traditurus ſit, ipſe probe teneat, quantum rei ip ſius natura, & mentis humanæ imbecillitas pat tur. Deinde ut varia rerum multarum notiti imbutus ſit, ut pro omni occaſione, quælibe dubia à diſcipulo propoſita ſolvere queat. Terti requiritur peritia linguarum in quibus ſcientiar eſt traditurus; ut quæ recte mente percepit, pe ſpicue & apte eloqui poſſit. Denique requiritu prudentia, ut quid cuique, quantum, quomodo & quo ordine tradendum ſit, intelligat. Quibu omnibus continetur id quod *dexteritas* in docen do vocatur.

4. In diſcipulo requiritur primo ætas debita ut nec maturius, nec ſerius ad hujus vel illiu artis ſtudium admittatur, quam illius acquirenda aliquo modo capax ſit. Et juventus quidem docilis eſt; ſenem vero tam difficulter erudie quam annoſam arborem tranſplantaveris. In e enim oppoſitæ opiniones altas radices egerunt ingenium ipſi tardum, memoria novis impreſſi- onibus retinendis minus apta. Deinde requiritu non tantum ingenium, ſaltem mediocre, ſe etiam amor doctrinæ, & ſtudii ac labori

patientia

ſtientia, (ſine quibus nemo ad eximium ſcientiæ gradum aſcendere poterit) ut ſic defectum ingenii ac memoriæ diligentiâ compenſet. Tertio requiritur, ut ad ſcientiam imbibendam, quæcunque demum ſit, præparatus fuerit, per notitiam linguarum; & priuſquam ſtudium philoſophiæ capeſſat, præcepta rhetorica, & logica, aliqualiter teneat. Ut nihil dicam de cognitione principiorum communium, & facultate ratiocinandi ad maturitatem perducta, quæ in eo poſita eſt, ut connexiones ſeu conſequentias propoſitionum percipere valeat.

5. Docendum eſt, pro modulo diſcentis; non quantum ipſe tenes, ſed quantum auditor capere poteſt, non ingenii & eruditionis oſtendendæ, ſed alios erudiendi cauſa.

6. In modo docendi requiritur imprimis facilitas, quæ in brevitate cum perſpicuitate præcipue ſita eſt; ut ſic, cum voluptate auditor hauriat quæ ei proponuntur; nec ſe defatigatum, ſed ad reliqua cognoſcenda accenſum percipiat. Requiritur etiam veritas, hoc eſt, oratio rebus conformis; ut quæ omnia ſponte fluere videantur, nihilque affectatum, confictum aut coactum appareat. Requiritur denique perfectio & plenitudo, ut nihil, ad rem, de qua ſermo inſtituitur, intelligendam, audiens deſideret.

7 Traditio alia viva voce fit, quæ maxime idonea eſt ad ſcientiam ſimul ingenerandam & affectus movendos, modo materia de genere pathetico fuerit. Ad quam accedere debent geſtus convenientes, qui virtuti Sermonis aliquid

addere poſſint, ut in Rhetorica docetur. Ali ſcriptis inſtituitur, ad abſentes, & poſteros do cend.s. In hac majorem accurationem adhiber debemus; cum ſcripta ad plurium manus venir & examini ſeveriori obnoxia ſint.

8. Deinde alia eſt *Acroamatica* (ut ex titul Phyſiologiæ Ariſtotelis vocatur; hanc eni Acroaſin Phyſicam appellavit), ingeniis acutior bus accommodata; alia *Exoterica*, ſeu popul ris, ad captum vulgi attemperata. Alia *Did ctica*, qua rem aliquam explicamus, definiend dividendo, & varie deſcribendo; alia *Apodi ctica*, qua veritatem rationibus confirmamu Alia *Elenctica*, qua falſa refutamus, aut minu recte tradita corrigimus, aut denique inventi addendo, imperfecta perficimus, de quibus ſu pra actum eſt.

9. Ex his autem prima eſt fundamentum ſe cundæ: qui enim quæ pertinent ad explicatio nem rei recte tenet, facilius rationes invenie quibus veritas propoſitionum quæ de ea fier poſſint, confirmetur. Et utraque, tum prima tum ſecunda, eſt fundamentum tertiæ. Omni enim Elenxis falſi, aut vitioſi, per intuitionem veri & recti dirigitur. Præſtat etiam tractati didactica, & apodictica, tractatione elenctica Illæ enim omnibus neceſſariæ ſunt; hæc ſolum errantibus aut qui in periculo errandi verſantur Præſtat etiam extruere veritatem, quam falſita tem deſtruere, & majorem ingenii virtutem re quirit.

CAP

CAP. II.

De præcipuis Sermonis didactici virtutibus.

IN his omnibus docendi modis, cum eo fine scribimus & loquamur, ut alii nos intel-gant, nulla potior Sermonis nostri virtus erit, uam *perspicuitas*. Per hanc enim lector vel au-itor attentus redditur; & celeriter, ac cum oluptate, imbibit quæ dicuntur.

2. Perspicua autem erit oratio, si voces rebus gnificandis aptas adhibeamus, nempe usitatas, roprias, & quæ distincte ac determinate signi-cant; obsoletas autem, & ambiguas vitemus; tem & tropicas, nisi per usum propriæ quo-ammodo evaserint, hoc est, idem in signifi-ando præstant, tanquam essent propriæ. De-de si voces aptas recte etiam construamus. Ordinatio enim verborum intelligentiam mul-um vel promovet, vel impedit.

3. Si vero voces vel phrases ambiguas alicubi surpare cogamur, scilicet, quia tales in hac vel la materia passim & dudum in usu fuerunt, (quo morbo omnes fere disciplinæ laborant) istinguendæ sunt diversiæ earum acceptiones, t ostendendum quænam ex illis loco præsenti ongruat. Voces autem obscuræ definiendæ unt.

4. Popularis quidem doctor, vocibus & for-

 mulis

mulis loquendi, vulgo uſitatis, contentus eſſe ſolet: & frequenter tropos & figuras admiſcet. Sic enim, variis imaginibus objectis, affectus moventur. Analyticus vero, ſeu Acroamaticus ſimplicitate gaudet, & omnia eo refert, ut conceptus ſuos, & res, quam luculentiſſime perceptioni audientis exponat; nec de auribus oblectandis eſt ſollicitus. Veritatis enim oratio ſimplex eſt. Nec tamen elegantiam & nitorem ſermonis aſpernatur, niſi quatenus cum perſpicuitate conſociari nequit.

5. Secunda virtus Sermonis didactici eſt *brevitas*. Cum enim in eo finis unicus ſit intelligentia, quicquid extra eum adhibetur, vitio tenetur: & fruſtra fit per plura, quod fieri poteſt per pauciora. Superflua prolixitate multum de vita, & labore noſtro, tum nobis metipſis, tum auditori, & lectori perdimus. Cavendum tamen ne dum brevitati ſtudemus obſcura aut mutila ſit oratio.

6. Brevitati autem ſtudendum eſt, tum in ſingulis partibus, puta in definiendo, dividendo diſtinguendo, enunciando, argumentis proponendis, & diluendis; & ſententiis compoſitis concinnandis; tum etiam in tota oratione ſeu tractatu. Magnis enim voluminibus opprimuntur diſcentes, & tædio afficiuntur; multi etiam à ſtudiis artium deterrentur, quia ad finem pervenire ſperare non poſſunt. Danda igitur opera in ſcribendo, & dicendo eſt, ut multa potius quam multum dicamus; ſeu, ut paucis multa complectamur.

7. Terti

7. Tertia virtus eſt adæquatio Sermonis ad res, hoc eſt, totam veritatem, quantum fieri poteſt, ſemper exprimamus : ut in definiendo totam rei eſſentiam utcunque complectamur ; in dividendo omnes partes vel ſpecies ; in diſtinguendo, omnes vocis ſignificationes, & omnes ſententiæ ſenſus ; in enunciando, ut attributum de ſubjecto in tota extenſione, quam, ſalva veritate, admittit, efferamus ; in cauſa aſſignanda, ut integram, & adæquatam exhibeamus. Secus enim rem imperfecte tractabimus, auditores imperitos in periculum errandi inducemus, tanquam illa pars veritatis quam à nobis ſubticeri perſpiciunt, falſi aliquid aut dubii contineret : peritos vero offendemus.

8. Non tamen neceſſe eſt, ut unica ſententia etiam compoſita, iſta ſemper præſtemus. Sæpius enim veritas gradatim, & per partes manifeſte diſtinctas, proponenda eſt, & in ſingulis per ſe expendendis, animus auditoris detinendus eſt. Sed in ſingulis propoſitionibus, quæ vel explicationis, vel probationis gratia efferuntur, adæquate loquendum eſt. Et in quovis themate tractando, nihil quod ad illius intelligentiam requiritur omittendum eſt. Sive danda eſt opera ut auditor vel lector nihil deſideret, nec ullibi implicitus ac dubius relinquatur.

9. Quarta virtus eſt *cautela*, ſcilicet, ut ab ejuſmodi vocibus & loquendi formulis abſtineamus, quibus auditor vel lector minus exercitatus, in errorem inducatur ; licet per ſe alio-

 quin

quin vere ſignificare, & in ſanum ſenſum ex-
poni poſſint. Præſertim ubi tutiores voces au
phraſes facile ſe offerunt, quibus res ipſa ſati
declaretur. Exemplum ſume ex antiquis docto
ribus Chriſtianis, qui patrem æternum, *princi-*
pium & *originem* filii (voce generaliori) potiu
quam *cauſam* appellare voluerunt: ne, ſi cauſ
vocabulo uſi fuiſſent, occaſionem infirmioribu
præberent putandi filium eſſe creaturam, au
minorem patre.

10. Quinta virtus eſt *conſtantia* in docendo
ſive ut omnes partes doctrinæ conſentiant. U
nullibi contradictoria efferamus; quod mult
ſui ipſorum obliti, in diverſis partibus, no
tantum ſuorum ſcriptorum & ſermonum, ſe
etiam ejuſdem tractatus, aut orationis, fece
runt.

11. Sexta denique virtus eſt *ordinatio*, ſe
εὐταξία, de qua ſupra in Geneſi, & Analyſ
ſatis jam diximus. Ubi regula eſt, ut ſequenti
à præcedentibus dependeant, & lucem fœne
rentur. Adeoque à facilioribus & notior
bus auſpicandum eſt, & ex his ad difficilior
gradus faciendus. Sic enim libenter & cu
voluptate diſcipulus hauriet & proſequetu
quæ ei proponuntur.

C A

CAP. III.

De singularum vocum usu, & Definitionibus ac Divisionibus exprimendis.

1. Distinctis vocibus res distinctæ, sunt appellandæ. Contra facere, est ambiguitatem parere, & auditorem incertum relinquere.

2. Quæ eædem sunt, iisdem nominibus vocandæ sunt, aut si pluribus vocemus, indicare debemus nos plures illas promiscue usurpare. Secus enim, si de eadem re sermone continuato, nomen mutemus, occasionem auditori dabimus existimandi nos de nova aliqua re loqui.

3. Cum plures voces, seu phrases, eidem rei exprimendæ se offerunt, meliorum delectus est habendus; meliores autem sunt quæ magis propriæ, distinctæ, & usitatæ.

4. Plures etiam affinis, aut parum diversæ significationis adhiberi utiliter possunt, ad rem perfectius exprimendam; ut si dicas *amicitiam esse mutuam quandam, efficacem*, & apertam benevolentiam; *formam vel modum materiæ esse, quod eam afficit, & determinat, ita tamen ut extra eandem existere nequeat.*

5. Si nulla vox usitata, rei exprimendæ sufficiat, periphrasi utendum est: vel brevitatis causa voces sunt fingendæ; sive derivando ab iis quæ in usu jam sunt, sive eas componendo, juxta

Proprietatem derivationis, & compositionis lin guæ cujusque. Vel ex aliis linguis aptiores m tuabimur. Ut qui Latine scribunt è lingu Græcâ, quæ omnium copiosissima est, plurim adsciscunt.

6. Licebit etiam significationem vocum cast gare, eam vel extendendo, vel restringendo modo auditorem vel lectorem moneamus, nos i tali sensu illas sumere.

7. Ut sermo rebus melius congruat, simplic simplicibu , compositæ compositis, positivæ a firmantibus, negativæ & primitivæ privantibu quantum lingua in qua loquimur permittit, e primendæ sunt. Sic *ignorantia* rectius ad defectu notitiæ, quam *cæcitas* ad defectum visus signi candum adhibetur. Et *stabilitas* rectius usurp tur ad indicandum id quod moveri aut muta nequit, quam *immortalitas* id quod semper viv Linguarum tamen conditio hoc nec semper, n etiam utplurimum patitur.

8. Si res multa includit, quibus omnib simul ne quidem generaliter exprimendis v suppetit, à potiori quod in eo est, designabitu Sic casus nominum apud Grammaticos, Dati & Ablativi dicuntur; quia sæpius dandi, & a ferendi significationem gerunt.

9. Cum autem omnia quæ à docente propo possunt, vel explicatione obscuri, vel divisio complexi, vel probatione incerti aut dubii, v denique solutione ejus quod objicitur, continea tur, de singulis præcepta didactica, quæ a modum conceptus & res exponendi spectan

tra

di possunt: verum pauca aut nulla jam re-
int, quæ in doctrina Geneseos & Analyseos
l non tradita sunt, aut ex jam traditis col-
i possunt. Idcirco breviter indicanda sunt.

10. In definitionibus præsertim realibus, bre-
, perspicuum, & exquisitum dicendi genus
quiritur. Perspicuitas tamen brevitati ante-
renda est.

11. Si genus proximum proprio nomine ca-
eat, assumendum erit nomen generis remoti,
um differentia qua illud limitatur. Ut *Angelus*
st mens finita à corpore libera.

12. Cum plures species immediate, aut exi-
uo intervallo, definiendæ sunt, nimiæ diligentiæ
sset in singulis definitionibus genus expresse re-
ponere, sed sufficiat pro eo ponere *id*, vel *aliquid*,
ut similem vocem generalem. Ut si quis affectus
nimi definiret, superfluum esset de singulis dicere
quod *affectus* sit. Istud enim ex definitione primi,
ut ex titulo, facile intelligitur.

13. In divisione aut distinctione, si unum è
membris proprio nomine careat, denominandum
erit per negationem alterius, non obstante quod
res positiva utrumque sit. Sic lex dividitur in
scriptam, & *non scriptam*; & verbum Dei in
ἔγγραφον, & ἄγραφον.

14. Si plura sint membra propriis nominibus
destituta, numerabilibus, quæ ordinalia vocan-
tur, appellabimus. Ut figuram syllogismi primam,
secundam, tertiam, quartam: sic etiam Gram-
matici declinationes, & conjugationes.

15. Cum tot sint membra, ut omnia enume-
rare

rare impossibile, aut nimis longum, aut non necessarium sit, post aliquot enumerata, reliqua phrasi aliqua generali complectimur: ut *Si quæ alia sint. Et id genus reliqua*, aut ejusmodi.

16. Si simile quid adferatur ad rem illustrandum, debet illud esse clarius re ad quam elucidandum adhibetur; si cum vulgo nobis res sit aut tyrone, à sensibilibus ducendum est; si cum doctis, ab intellectualibus. Debet etiam in eo, in quo instituitur comparatio, quam maxime convenire; in reliquis non necesse est, ut conveniat. Licet etiam, in aliorum defectu, à rebus fictis, aut etiam impossibilibus, similitudines ducere, ut in parabolis fit.

17. In exemplis requiritur brevitas, accommodatio ad res, & utilitas; hoc est, ut rem aliquam cognitu utilem, & insignem, si fieri potest, per se exhibeant, & sic duplicem fructum simul adferant.

CAP. IV.

De Enunciationibus & probationibus efferendis.

1. PErinde est, quem locum nomen subjecti & attributi obtineat, nisi attributum nomine substantivo significetur. Tunc enim post copulam locandum est, ad ambiguitatem cavendam. Rectius tamen semper copulam sequitur, etiam cum adjectivo exprimitur. Et rectius verbum adjectivum post, quam ante subjectum ponitur. Sic enim ordo loquendi ordinem concipiendi imitatur.

2. Ubi

2. Ubi idem attributum pluribus ſubjectis tribuitur, aut eidem ſubjecto plura attributa, ſubjectum vel attributum commune ſemel exprimendum eſt. Ut, *Nox*, *& amor*, *vinumque*, *nihil moderabile ſuadent. Deus eſt juſtus, & miſericors.*

3. Particulæ excluſivæ, reſtrictivæ, cauſales, & ejuſmodi, ita in propoſitionibus locandæ ſunt, ut facile appareat ſupra quam partem cadant.

4. Licet omnes propoſitiones obſcuræ explicandæ ſint, & quæ dubiæ probandæ; ubi tamen ratio facilis eſt, ſufficit eam breviter indicaſſe. Nec ſemper integri ſyllogiſmi adhibendi ſunt, ſed Enthymematis, propoſitionibus hypotheticis, & cauſalibus, propoſitio probanda, una cum ſua ratione combinanda eſt. Quin & illa ſæpe reticeri poteſt, poſtquam ſemel & iterum jam poſita eſt, & ſola ratio auditori oſtendenda. Velocior enim eſt mens quam lingua; & in audiente, facile tum concluſionem, tum alteram ex præmiſſis ſuppreſſam ipſa ſupplebit.

5. In rebus tamen practicis maximi momenti, poſt ſingulas rationes, concluſionem ingeminare multum confert ad affectum movendum.

6. Et quando auditor quid in oratione concluſio, quid probatio ſit, aut de conſequentia, dubitat, vel cavillatur, integer diſcurſus formandus eſt.

7. Cum plures rationes ad propoſitionem aliquam concludendam neceſſariæ ſunt, quarum una alteram ſemper confirmat, licebit vel incipere à proxima,

proxima, & in remotissimam desinere, quæ per se, aut auditori satis nota est: vel incipere à remotissima, & ex ea proximam inferre, & ex hac aliam ipsi proximam, dum tandem præcipuam conclusionem inferas. Ut si probes corpus Christi non fuisse sub speciebus panis & vini, in prima Eucharistia ab ipso administrata potes vel priori modo sic procedere: *Corpus Christi non fuit sub illis speciebus, quia non fuit tunc productum: productum tunc non erat, quia multos ante annos productum fuit: si enim id quod ante triginta annos productum erat, tunc productum fuisset, idem simul fuisset & non fuisset, quia omnis productio est à non esse ad esse.* Vel posteriori sic: *Nihil simul est & non: ergo quod producitur, pro priori instanti quam quo producitur, non est: Christi corpus multos annos productum fuit, antequam ipse cœnam instituit; ergo non fuit tunc productum. Adeoque nec fuit sub speciebus panis & vini.*

Sed de his omnibus, quæ ad usum logicæ spectant, & præcedentibus tractatibus complexi sumus, forte plus satis. Restat tantum ut exempla aliquot subjiciamus. Geneseos exempla ubique occurrunt, in omnibus Scriptis, & Sermonibus. Solius igitur Analyseos exempla erunt necessaria. Præsertim cum hæc proponi non possunt, quin ratio Geneseos materiæ resolutæ appareat.

Primum

rimum Exemplum ſit Analyſis Definitionis Sacræ Scripturæ, à Profeſſoribus Leidenſibus tradita, Synopſi Theologiæ, Diſp. 3. Sectione 2.

Definitio ſic ſe habet.

SAcra Scriptura eſt ſyntagma, ſeu digeſtum ſacrorum librorum, à Deo, per ſervos ſuos, ivinitus afflatos, pro cujuſque temporis, & populi atione, literis, linguaque, ab iis maxime intelleis, originaliter conſcriptorum, totique Eccleſiæ ommiſſoru n, ad communem, & perpetuam, de alutari veritate, nempe de Deo, ejuſque benevola & benefica voluntate inſtitutionem, fideliorem que erbi & voluntatis ejus conſervationem, ulteriorem ropagationem, & certiorem corrupti reſtaurationem.

Analyſis.

RES quæ hic definitur, eſt *Sacra Scriptura:* quæ cum certa ſpecies Scripturæ generatim pectatæ ſit, innuit differentias eſſe Scripturæ, empe, aliam eſſe ſacram, aliam, non ſacram, eu communem. Scriptura non-ſacra eſt, quæ aliis quam ſacris uſibus inſervit, ut conceptibus humanis, & rebus incognitis, abſentibus, & poſteris patefaciendis; & in artibus, ſcientiis, ac hiſtoriis tradendis, & commerciis inter abſentes adhibetur. Sæpe etiam ad uſus vanos, & noxios trahitur. Sacra vero Scriptura illa eſt, quæ uſui ſacro adhibetur. Uſus autem rei ſacer eſt, cum ad Dei cultum, & obſequium, immediate inſervit,

vit, adeoque ad animarum beatitudinem. Definitio constat genere & differentia. Genus est *syntagma*, aliter *digestum*, hoc est, compositum quoddam ex variis libris, seu tractatibus, compactis, & dispositis. In quo convenit cum aliis syntagmatis, & digestis. Hic autem innuitur libros sacros, non tantum unum totum constituere, sed etiam in eorum collectione, ordinem aliquem observatum esse, nempe, quod libri veteris Testamenti præcedant, novi sequantur. Et in utroque Testamento, vel ordo temporis, quo singulæ partes scriptæ sunt, vel ordo rerum quæ scribuntur, prout serius vel ocyus evenerunt, quantum illis qui eas digesserunt, liquere potuit, servatur.

Differentia per quam distinguitur ab aliis scriptis, varia est, & varia scripturæ attributa complectitur. Prima sumitur à partibus seu libris qui syntagma hoc constituunt. Verum hæc differentia est tantum generica, communis aliis voluminibus, seu codicibus.

Secunda sumitur ab attributo essentiali propria horum librorum, nempe, quod sint sacri. Ejusmodi autem sunt, partim à materia, hoc est, rebus per eos significatis, quæ præcipue divinæ sunt, partim à fine, quatenus ad Deum specialiter ordinantur; partim ab origine, seu principio, quod est Deus ipse, ut sequentia ostendunt. Hæ duæ differentiæ simul sumptæ, unam adæquatam & propriam constituunt; qua hoc syntagma ab omnibus aliis distinguitur. Attributum tamen istud essentiale proprium declaratione

one indiget ; & idcirco in sequentibus ulterius describitur.

Tertia igitur differentia sumitur à causis efficientibus, quibus ostenditur libros illos sacros esse ratione originis. Causæ efficientes duorum sunt generum, principales & instrumenta. Causa efficiens principalis est Deus. Ab eo enim ut primo & principe Autore, libri illi sunt. Siquidem ipse voluit & decrevit seipsum, & voluntatem suam, hominibus, per Scripturam, patefacere. Deinde in tempore, usus est ministerio hominum, ad libros illos conscribendos, quod in sequentis membri explicatione patebit. Instrumenta fuerunt, non Angeli, sed homines. Hi autem describuntur ex adjunctis duobus. Prius est relatio quam gerebant ad Deum, *servorum* scilicet, seu *ministrorum*, tum viva voce docendo, tum etiam scribendo. Posterius est receptio seu passio *afflatus Divini*, hoc est virtutis Spiritus Dei, per metaphoram *afflatus* dictæ, per quem mentes eorum edoctæ fuerunt de rebus scribendis, & gubernatæ à Deo, ut nihil scriberent, nisi quod menti & voluntati ipsius consentiret : nihil falsum, nihil inutile ; utque in mensura & modo scribendi, captui hominum semper se accommodarent. Deinde & excitati, & vocati ab eo sunt, ut scriberent, seu ut revelationes quas acceperant, literis consignarent. Unde nihil ex motu proprio, in toto hoc opere, fecerunt. Scriptio autem hæc, quæ causarum illarum effectus fuit, per se describitur. 1. Ab objecto vel fine *cui* ; variis enim populis destinata est, nempe populo Israelitico,

&

& illis ex Ethnicis, qui veritatem ſalutarem agnituri erant ſub lege; & Chriſtiano, ac omnibus qui ad eos aggregandi erant, ſub Evangelio. 2. Ab adjuncto temporis: quod ſcilicet non tota uno die, anno aut ſeculo, perfecta fuit, ſed variis ſeculis, à tempore Moſis, ad Apoſtolum Johannem; ex quibus hic poſtremus ex ſcriptoribus Canonis, ille primus extitit. 3. Ab adjuncto linguarum, in quibus peracta eſt. Accidit enim ſcriptioni, quod in hac vel illa lingua fiat, & materiæ, quod hac vel illa lingua ſignificetur. Declarantur autem in ſpecie linguæ illæ, ſcilicet, quod tales fuerunt, quæ maxime ab illis, quibus ſacra hæc ſcriptura deſtinata eſt, intelligi poſſent, Hebræa, & Græca: quarum illa populi Iſraelitici propria, hæc inter alias gentes maxime communis. Ubi in voce *linguæ*, duplex eſt tropus. Primo enim *lingua*, per metonymiam inſtrumenti pro effecto, ſignificat *loquelam*, quæ lingua, tanquam uno organo, (alia enim concurrunt), peragitur. Deinde per metonymiam ſignati pro ſigno, *loquela* ponitur pro characteribus viſibilibus, calamo & atramento formatis, qui ſermonem immediate, & deinde res per eum ſignificatas, denotat. 4. Ponitur conſequens quoddam hujus ſcriptionis, quod etiam medium ad finem illius obtinendum eſt; quòd libri illi, ſic ſcripti, toti Eccleſiæ commiſſi ſunt; non autem ſolis doctoribus; ſcilicet, ut omnes fideles ex illis de voluntate Dei certiores fierent.

Quarta differentia à materia horum librorum deſumitur, quæ complectitur, 1. Deum ipſum, ſecundum

ecundum naturam, & operationem suam, circa reaturas, spectatum. 2. Voluntatem Dei ad homines pertinentem, quæ erga eos in specie est benevola & benefica, & continet tum ea quæ gratiose vult illis largiri, tum ea quæ ab illis vult præstari. In utriusque enim benevolentia & beneficentia elucet. Unde materia scripturæ redendis & faciendis continetur.

Eadem materia commendatur ab attributo communi, nempe, veritate, per quam significationi sui, in Scriptura s. ctæ, respondet, sive ere se habet prout significatur. Vel dicendum st, hujus materiæ declarationem in Scriptura commendari à sua veritate, per quam rebus significatis respondet. Deinde ab utilitate maxima, utpote quæ æternam nostram salutem spectat; unde *salutaris* dicitur.

Quinta differentia sumitur à finibus, qui varii sunt. Primus est ecclesiæ & hominum ad eam ggregandorum institutio, in via salutis, & justitiæ. Hæc autem declaratur & specificatur, xtensione ipsius exhibita dupl. 1. Ratione ubjecti, quod omnes homines ad quos Scriptura pervenit, præsertim membra Ecclesiæ comprehendit, non autem solos Doctores, ut dicunt Pontificii; omnes enim tenentur ex ea discere. 2. Ratione temporis, quod institutio ex Scriptura semper haurienda sit; omnibus seculis, d finem mundi.

Finis secundus est, ut veritas salutaris fidelius b Ecclesia, adeoque certius, & tutius conservetur. Quod enim memoriæ humanæ committitur, facilius amittitur.

Tertius est ut eadem veritas latius propagetu
Multi enim possunt veritatem scriptam leger
quibus institutio viva voce non obtingit.

Quartus est veritatis per introgressum error
amissæ, aut obscuratæ, restauratio, aut recup
ratio: dum scilicet doctrinæ hominum, a
scripturam sacram, tanquam ad normam ver
tatis, exiguntur.

Exemplum secundum sit Justificationis Evangeli descriptio, ab Apostolo Paulo tradita, Epi ad Rom. cap. 3. à vers. 21. ad 27.

Textus.

21. *NUnc vero absque lege justitia Dei p tefacta est, comprobata testimon legis, ac prophetarum;*

22. *Justitia,* inquam, *Dei per fidem Je Christi, in omnes, & super omnes qui credunt non enim est distinctio.*

23. *Omnes enim peccarunt, & deficiunt gloria Dei.*

24. *Justificantur autem gratis, id est, e gratia, per redemptionem, factam in Chri Jesu.*

25. *Quem proposuit Deus, ut esset placame tum per fidem in sanguine ipsius; ad declara dam justitiam suam per remissionem præcedenti peccatorum, ex Dei tolerantia.*

26. *Ad declarandam,* inquam, *justitiam su præsenti tempore, ut sit justus, & justificans e qui est ex fide Jesu.*

Analysi

Analysis.

21. THema hic simplex est, nempe, *justificatio* hominis peccatoris coram Deo. Ubi in initio, particula adversativa *nunc vero*, indicat eam esse contrariam justificationi quæ esset ex lege, sive quam Judæi ex lege quærebant, & adepturos se sperabant. Vel, quod non obstante impossibilitate justificationis per legem obtinendæ, obtineri tamen eam alio modo, aliisque mediis.

Describit autem & definit Apostolus Primo, justitiam illam per quam peccator justificatur, hoc est, justus coram Deo censetur, & tractatur ab eo tanquam justitia personali justus esset, v. 21, 22, 23. Deinde justificationem ipsam, quæ per & propter hanc justitiam obtinetur, reliquis versibus.

Quod ad primum attinet, *justitiam* scilicet, per & propter quam peccator justificatur, describitur primo negative, quod *non* sit *ex lege*, sed per alias causas & media. *Non* autem esse *ex lege*, idem est, ac non esse ex obedientia hominis peccatoris legi præstitâ; sive ἐξ ἔργων νόμου, non ex operibus legis, id est, quæ lex præscribit, quæ phrasis æquipollens est supra v. 20.

Deinde affirmative, seu positive, variis modis. Et primo ex Autore, Deo. Est enim *justitia Dei*, opposite ad justitiam ex lege, quæ est justitia hominis propria, & personalis, ab ipso præstita. Justitia autem Dei vocatur, quia ab eo solo pa-

ratur, sine nobis; & gratis offertur, & confer-tur. Est etiam alio sensu justitia Dei, quia Christo θεανθρώπῳ, qui Deus est, nostri caus[a] præstita est, ut alibi testantur sacræ literæ. Se[d] prior sensus amplectendus, quia simplicior est, & magis obvius, in se autem verissimus.

Secundo, ab adjuncto patefactionis, scilice[t] per Evangelium. Ubi innuitur aliud illius ad-junctum, seu una differentia generica, nemp[e] quod talis sit, ut nemo mortalium quidqua[m] unquam de eo percepisset, nisi à Deo fuiss[et] revelata.

Patefactio autem illa sub administratione le-gali concessa, describitur à causis instrumentali-bus, quibus usus est Deus ad justitiam illam pa-tefaciendam, nempe, tum ipsa lege, hoc es[t] scriptis Mosis, tum etiam unanimi consensu re-liquorum prophetarum, qui omnes uno ore con-sentiunt, justitiam illam quæ peccatorem justifi-cat, non esse peccatori propriam, seu non a[b] eo operari, sed per Messiam futurum obtiner[i]. Unde lex tantum indicat justitiam quæ justifica[t] dum scilicet, tota unumquemque accusat pecca[ti] & damnat; adeoque justitiam per eam acqui[ri] non posse, aliaque opus esse justitia pronuncia[t] illa vero pars legis quæ ritus sacros præscrips[it] redemptorem venturum; & justitiam justifica[n]tem æque ac sanctificantem, per illum solum e[ſ]obtinendam indigitabat.

22. Repetit Apostolus quod dixerat de A[u]tore hujus justitiæ, ut lector illud attentius pe[r]-

pender[e]

ꝑnderet, tanquam in hac materia maxime no-
andum ; Deinde tertio eam deſcribit à ſubjecto
ui convenit, ſeu confertur, nempe credentem
n Chriſtum Jeſum : Hoc eſt, eum amplectentem,
& in eum recumbentem ad juſtitiam hanc abſol-
entem (ut ita dicam) per eum obtinendum,
enſu injuſtitiæ & reatus ſui eo adactum. Ubi
conditio à Deo requiſita ad juſtitiam illam
dipiſcendam ponitur, nempe *fides* in Chriſtum.
Nihil enim aliud, aut majus, à peccatore po-
ulat.

Additur autem hic extenſio, ſecundum quam,
ſtitia hæc, ſubjecto jam indicato, nempe cre-
enti, convenit, & largitur. Omnes ſcilicet,
ualeſcunque, Judæos pariter ac Ethnicos, qui
x ſenſu miſeriæ ſuæ, ad hanc juſtitiam confu-
iunt. Ubi Apoſtolus operoſe rem exprimit,
uplicata phraſi affinis ſignificationis, dum dicit
ſtitiam hanc eſſe εἰς πάντας *in*, id eſt, *ad*, vel
ga omnes, & ἐπὶ πάντας *ſuper omnes* qui cre-
unt. Prior indicare videtur juſtitiam hanc
fferri (omnibus, quibus annunciatur Evange-
um) ex conditione fidei : poſterior, actu poſ-
deri ab omnibus qui credunt. Vel prior tan-
m ſignificat conferri juſtitiam illam in cre-
entes ; poſterior vero aliquid amplius denotat,
empe, uſum illius quam maximum, quod eos ut
eſtis tegat, & exornet, vel ut galea, aut clype-
s defendat.

Univerſalem illam collationem hujus juſtitiæ
n omnes credentes, primo illuſtrat Apoſtolus,
& amplificat, dum dicit *nullam eſſe* in hoc ne-

 gotio

gotio *differentiam*, seu discrimen unius aut alterius, Ethnici, aut Judæi, modo in Christum credant: seu omnium credentium conditionem esse parem.

23 Deinde probat hoc argumento. Si omnes homines peccarunt & deficiunt in Deo glorificando per obedientiam perfectam, tum justitia quæ justificat datur omni credenti, sine discrimine. At verum prius: Ergo. Major subticetur tanquam facile nota. Et nititur huic principio. Omnes qui peccarunt morte digni sunt, vita vero & justitia isthac sunt indigni. Ergo si indignitas omnis credentis, puta Judæi, non obstat quo minus hujus justitiæ particeps fiat, nec obstabit indignitas alterius, puta Ethnici. Minor expresse ponitur. Estque propositio composita contingens, & universalis: non tamen copulativa, licet partes ejus conjunctione *&* cohæreant. Conjunctio enim illa hic, non copulat res disparatas; quia peccare & deficere in Deo glorificando, non sunt disparata, sed consentanea. Prius enim posterius in se continet. *Et* igitur hic potius illativa est, quam copulativa. Et sensus integer est, *Omnes peccarunt, adeoque defecerunt à gloria Dei*: vel, omnes peccando defecerunt. Deficere autem à gloria Dei, est eam non assequi ut finem, prout debuerunt. Quo etiam innuitur, neminem eam intendisse per naturam lapsam.

24. Sequitur altera pars materiæ, nempe, justificatio ipsa; cujus (si active sumatur, pro

actu

actu judiciali Dei Rectoris), primo innuitur objectum; si passive, seu ut forma quædam moralis personæ justificatæ, subjectum, nempe, homines peccatores, hi enim sunt οἱ δικαιούμενοι quos innuit Apostolus initio versus 24. ut patet ex collatione versus præced. cum quo construitur.

Secundo, Causæ efficientes exponuntur: & primo negative, quod nulla earum in nobis sit. Justificantur enim peccatores δωρεὰν, *gratis*, id est, sine causa ulla ex parte sui. Deinde affirmative. Ubi causa principalis est *Deus*, ut manifeste innuitur. Causa proegumena in Deo ipso, est ejus *gratia*, per quam propensus est ad ignoscendum & parcendum peccatori. Causa procatarctica, ad hoc quasi inducens, est procuratio redemptionis, per Christum Mediatorem, quæ, si integre accipiatur, est illa ipsa justitia, de qua præcedentibus versibus, quæ datur per imputationem credentibus.

25. Insistit Apostolus in procuratione hac describenda. Et primo, si verbum προέθετο propositum Dei significat, sic habemus *causam* hujus procurationis supremam, seu præparantem, nempe propositum Dei, de Redemptore subministrando, & mittendo, ut redimeret. Si vero ut à Translatoribus Anglicis accipitur, patefactionem, seu exhibitionem hujus propositi denotet, sic vox illa *adjunctum* exprimit. Sed priorem sensum potius amplectimur, quia in illo accipitur, Ephes. 1. 9. Nusquam vero alibi, quod sciam, in posteriori, quando actum divinum significat. Secundo

 ponitur

ponitur medium procurationis, passio seu mors Christi, quæ indicatur, dum sanguinis illius mentio fit. Hujus autem medii virtus & dignitas exprimitur, cum Christus dicitur *placamentum*, hoc est, sacrificium expiatorium, quo Deus iratus ob peccatum, placatur. Tertio ponitur medium, quo peccatores fructum hujus procurationis consequuntur, fides nimirum; cujus & objectum immediatum seu formale præcipuum memoratur, scilicet, ille ipse sanguis, hoc est, Christus ut patiens, & moriens. Sub hac enim ratione præcipue, fides in eum recumbit. Quarto additur finis, licet inadæquatus, nempe, ut Deus ostenderet suam justitiam, utque illa sarta tecta maneret. Sic enim ostendit se esse, non tantum misericordem, sed etiam justum, qui noluit peccata condonare, nisi placamenti illius interventu, sive pœnam à Christo, credentium sponsore, exigendo. Unde justitiæ hujus actus quidam in specie ponitur, nempe *remissio peccatorum*, & speciatim eorum quæ ante Christi mortem admissa sunt. Cujus & additur causa proegumena in Deo, nempe *tolerantia*, per quam pœnam peccato debitam differt. Hic autem occupat objectionem. Deus condonavit peccata ante mortem Christi: Ergo hæc non fuit causa procatarctica remissionis, nec per eam Deus placabatur. Tacite respondet Apostolus Deum non ita remisisse peccata illa, tanquam qui nullam injuriæ per ea factæ compensationem expectaret: sed tantum pœnam peccatoribus non inflixisse, & id quidem ex intuitu satisfactionis futuræ per Mediatorem passurum.

26. Re-

26. Repetit Apostolus cum additamentis quibusdam quæ de fine hujus procurationis dixerat. Et 1. Dicit finem esse, ut Deus hoc tempore præsenti, nempe postquam Christus passus esset, justitiam suam in condonando demonstraret. 2. Ut hæc duo simul acquireret, nempe, exercitium suæ justitiæ, & absolutionem credentis: adeoque gloriam justitiæ & gratiæ conjunctim ostenderet.

Exemplum tertium, sit Analysis Capitis 15. Epist. ad Romanos, ad v. 36.

THema quod hic tractatur est complexum generis didascalici, nempe hæc propositio, *mortui resurgent*. Hanc Apostolus multis rationibus confirmat, & præcipuas contra eam objectiones adversariorum diluit. Et hinc occasionem sumit resurrectionem describendi. Adeoque multa miscet exegetica, quæ, quia propositum nunc est exemplum dare Analysis orationis syllogisticæ, vel omittemus, vel breviter expediemus. Quoniam vero multa ex argumentis Apostoli, prima fronte, non videntur concludere, notandum est verisimile omnino esse eos qui resurrectionem negabant, immortalitatem etiam animæ negasse, adeoque & spem omnem beatitudinis post hanc vitam sustulisse. Adeoque Apostolum non tantum hic probare resurrectionem corporis, sed totius hominis, scilicet tum animæ tum corporis beatitudinem perfectam, post hanc vitam.

Ab initio capitis ad v. 12. continetur præfatio, qua in memoriam Corinthiis revocat Evangelium quod illis prædicaverat, hoc est, qualem doctrinam tradiderat. Hanc autem describit, primo ab adjunctis, quod Corinthii eam amplexi sint, & ei etiamnum adhærebant, v. 1.

Deinde à differentia specifica, quod salutaris sit iis qui eam per fidem recipiunt, & retinent, v. 2.

Tertio à præcipuis quibusdam illius capitibus, seu partibus (obiter etiam mentione facta divinæ originis), quarum prima est de morte Christi pro peccatis hominum, v. 3.

Secunda, de illius sepultura; Tertia, de resurrectione, tertio die post mortem, v. 4. Hos autem articulos fidei commendat à certitudine, utpote in Scripturis V. T. traditæ, v. 4.

Quarta est de apparitione postquam surrexerat, qua etiam veritas resurrectionis ipsius comprobata fuit. Distinguit autem illam apparitionem, ostendens multiplicem fuisse, variis personis, & variis vicibus factam; ut primo Cephæ seorsim, deinde omnibus Apostolis simul: quos duodecim vocat, licet Judas tum deerat, quia duodenarius eorum numerus fuit ab initio suæ vocationis, v. 5. Tertia vice, amplius 50 fratribus, quorum plerique adhuc vivebant, & testari poterant; Quidam vero, in fide salutis, per salvatorem viventem obtinendæ, obdormierant, v. 6. Quarta vice Jacobo: quinta rursus omnibus Apostolis simul, v. 7. Ultima vero sibi, de quo humiliter loquitur, propterea quod hostis Religionis Christianæ olim fuerat, v. 8, 9. Commendat tamen gratiam

gratiam Dei per quam factus fuit Apostolus sedulus, nec sine fructu, v. 10. Et perinde esse dicit, qualesnam aliquando fuerint, qui Evangelium annunciabant; ac repetit quod dixerat de hac doctrina ab Apostolis prædicata, à Corinthiis vero recepta, v. 11.

Et his omnibus continetur primum argumentum quo thesis confirmatur: *Quam doctrinam vos certis & firmis rationibus moti, recepistis, eam debetis constanter retinere.* At *firmis rationibus inducti hanc doctrinam resurrectionis, una cum aliis capitibus religionis Christianæ jam recepistis.* Ergo *eam retinere debetis.* Et hæc de Exordio.

Sequitur probatio Theseos, & Elenxis Antitheseos adversariorum. Hanc autem primo redarguit, tanquam audacem, & absurdam, per quæstionem, *quomodo dicunt quidam inter vos non esse resurrectionem mortuorum?* Deinde refutationem aggreditur, & simul veritatem oppositam confirmat. Et primo pro Thesi sic arguit, v. 12. *Si Christus resurrexit, est resurrectio mortuorum:* at *Christus resurrexit*, ut potest ex iis quæ jam dicta sunt, in Præfatione, & sic ab omnibus illius servis prædicatur.. *Ergo.* Illatio est à singulari ad particulare. Deinde directe contra Antithesin, v. 13. *Si nulla est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit.* At *falsum posterius: Ergo & prius.* Argumentum ex absurdo.

V. 14. Probat minorem: *Si Christus non resurrexit, vana est nostra prædicatio, & vana est vestra fides.* At *neutrum est admittendum.* Ergo. Arg. à duplici absurdo.

Con-

Confirmat porro Minorem, v. 15. *Si Christus non surrexit, omnes Evangelii pracones sunt falsi testes de Deo*, tanquam filium suum suscitasset è mortuis, quem nôn suscitavit. *At falsum posterius.* Nam ego & reliqui Christi Apostoli, veritatem testimonii nostri, de resurrectione Domini, multis miraculis confirmavimus. Hoc Corinthiis subintelligendum relinquere videtur.

Denique repetit primam confirmationem Minoris primi syllogismi, v. 16, 17. Et addit aliud absurdum quod ex errore adversariorum sequitur, nempe, Corinthios & omnes Christianos adhuc esse in statu peccati, nec justificati, nec sanctificati. Et hoç est argumentum primum à resurrectione Christi ductum.

Secundum ducitur ab alio absurdo, v. 18. *Si nulla est resurrectio mortuorum, & nulla beatitudo post hanc, tum omnes qui hactenus mortui sunt in Christo*, hoc est, qui in eum crediderunt cum spe salutis per eum obtinendæ, & fidem aç spem illam ad extremum halitum retinuerunt, omnes inquam illi *perierunt.* At *absurdum & monstrosum hoc*; Ergo & illud falsum.

Tertium sumitur ab alio absurdo, v. 19. *Si nulla est beatitudo post hanc vitam*, vel si anima cum corpore perit, adeoque nihil remaneat post dissolutionem corporis, quod ipsi redintegrato denuo uniatur, & hominem constituat vivum, *tota spes nostra in Christo concluditur hujus vita terminis :* At *non sic* se res habet. Probatur minor, quia, si sic res esset, *miserrimi essemus omnium*

nium hominum: partim propter afflictiones & molestias, quibus præ reliquis obnoxii sumus; partim, quia tum spem maximæ beatitudinis frustra foveremus; seu à maxima spe excideremus, quam alii non conceperunt. Hæc subticenda relinquuntur, tanquam quæ facile cogitationibus Corinthiorum se offerrent.

Redit ad primum argumentum, supra v. 12. adductum, & ipsum confirmat & illustrat, ostendendo primo quomodo resurrectio mortuorum, cum resurrectione Christi connexa sit; scilicet, primo ut antecedens, tum tempore tum dignitate, ad resurrectionem generalem. Hac enim de causa, primitiæ mortuorum, scilicet, resurgentium dicitur, metaphora sumpta à fructibus qui prius maturescunt, & spem faciunt messis integræ, v. 20.

Deinde ut causa, Christus enim moriendo, & resurgendo, obtinuit ut dominus & judex esset vivorum & mortuorum: & cum jam vivat, potest suos ad vitam, reliquos ad judicium excitare. Hoc autem illustrat comparatione facta Christi ad Adamum: quæ primo generaliter exprimitur, v. 21. deinde expressius, v. 22. Comparatio ostendit analogiam inter utrumque in effectis dissimilibus; Scilicet, quod sicut per hominem, puta primum Adamum venit mors, ita per hominem, nempe Christum θεάνθρωπον veniet resurrectio mortuorum. In quo elucescit sapientia & bonitas Dei, per hominem restituentis eos quos homo perdiderat.

Tertio repetit, quod innuit, de ordine inter resur-

resurrectionem Christi & reliquorum, nominatim vero fidelium: quod Christus primus resurgit, ut causa & Autor resurrectionis suorum; & deinde illi resurgent. Et sic objectionem occupare videtur. *Si omnes per Christum resurgant, cur non jam resurrexerunt?* Respondet, unumquemque suo ordine resurgere debere; & expedire ut primum locum teneat Christus resurrectionis Autor, v. 23.

Secundo temporis memorat, quo mortui exsuscitabuntur, nempe, cum Christus redibit ad judicium extremum, ibid.

Adventum illum describit primo à consequentibus seu effectis. Quod 1. Tunc erit finis mundi, & administrationis regni mediatorii in terris. 2. Tunc traditurus sit regnum illud Deo patri, tanquam perfectum, & absolutum. 3. Tunc abolebit omnem potentiam adversariam, finemque impositurus sit omni potestati derivatæ, tum civili, tum ecclesiasticæ, v. 24.

Redit ad illud quod dixerat v. 23. Oportuisse Christum multo citius resurgere quam fideles, nempe, ut regnum administret in his terris, usque dum omnes suos & suorum hostes aboleverit & prostraverit, v. 25. Quorum ultimus erit mors corporis, v. 26.

Hinc *quartum* argumentum. *Christus abolitu-rus est omnes hostes populi sui.* At *mors est unus ex hostibus illis.* Ergo, *etiam mors abolebitur:* & fideles ab ea liberabuntur; quod fieri aliter nequit quam per resurrectionem.

Probat Christum regnaturum, donec omnes

ini-

inimicos subegerit; quia Deus pater omnia ei subjecit. Quod tamen limitate intelligendum docet, scilicet, excepto Deo ipso. Is enim hanc potestatem Mediatori dedit, v. 27.

Ponit quartum consequens adventus Christi, nempe, quod tum judicio exacto, & regno Mediatorio absoluto seu consummato, ipse filius, ut homo, & Mediator, subjicietur Deo patri: hoc est, non amplius reget ut nunc, sed regetur. Cujus rei ratio, à fine redditur, ut scilicet, sic Deus sit omnia in omnibus: hoc est, ut immediate regnet, & fideles omnes eo immediate fruantur. Cum nunc in his terris ecclesiam regat per Mediatorem, & sancti cum eo communionem habent per media externa, quæ Mediator ille suppeditat, v. 28.

Argumentum *quintum* ab alio absurdo. *Si mortui non excitabuntur, frustra baptizarentur, qui pro mortuis baptizantur. At posterius est absurdum.* Ergo. Obscurus hic locus est. *Baptizari enim pro mortuis* varie significari aptum est. Nos in eorum sententiam cedimus, qui hac phrasi intelligunt, baptizari in fide hujus veritatis, quod mortui in Christo non in nihilum, aut pulverem redacti sint, sed superstites maneant secundum animas, adeoque denuo vivificabuntur, v. 29.

Sextum argumentum sic procedit, *Si mortui non resurgent, frustra nos Christiani tot periculis & miseriis nos quotidie exponimus.* Pathetice illud effertur per quæstionem, v. 30.

Supponit Christianos, multis periculis & ærumnis

rumnis obnoxios esse, propter fidem Christianam, & spem futuræ salutis per Christum, Hoc autem illustrat suo exemplo, gravissima protestatione affirmans se quotidie mori; hoc est in mortis periculo versari, & vitam vivere, quoad ea quæ externa sunt, quæ mors potius sit quam vita. Metaphora hyperbolica, v. 31.

Deinde frustra se ad pugnandum cum bestiis expositum fuisse Ephesi, quali pœnæ damnati sæpe sunt ab Ethnicis pii, ab fidem Christianam. Alii intelligunt conflictum quem ibi habuit cum idololatris, quos, quia contra omnem rationem agebant, beltiis comparat. Hinc

Ultimum argumentum, *Si nulla est vita post mortem, stultum esset, majus quid curare, quam voluptatem corpoream & animalem, in vita præsenti*, juxta dogma porcinum Epicureorum: Nulla cura pietatis, aut immortalitatis, post hanc vitam, esset habenda. Adeoque omni religioni renunciandum, v. 32. Atqui hactenus argumenta quibus certitudo resurrectionis ostenditur.

Sequitur parænesis, cum reprehensione. Ubi quatuor monitiones proponit. Prima est, ut ab errore caveant, & in specie ab illo, quo resurrectio negatur, de quo in præsenti agit; Secunda ut caveant à commercio, seu societate malorum, & errantium. Probat ab eo cavendum esse ab effectu qui ex eo sequi solet, quod scilicet, per ipsum corrumpantur homines, & errores imbibant; sive è via veritatis seducantur. Hoc autem confirmat dicto Menandri poetæ, hexametro Iambico, com-

comprehenſo; Φθείρουσιν ἤθη χρηςῆθ' ὁμιλίαι κακαὶ, v. 33.

Tertia monitio eſt, ut evigilent è ſecuritate carnali, ad ſtudium juſtitiæ. Quarta, ut caveant à vitiis, vel ut rationem vitæ corrigant. In his vero omnibus tacite incuſat eos de zeli defectu adverſus errores, & pro veritate; de ſecuritate, ſeu defectu metus circa pericula ſpiritualia, de torpore in ſtudio juſtitiæ, & pietatis. Et hæc vitia ſupponit in quibuſdam regnare. Et ſic ab adjuncto deſcribit. Cauſam autem cur in quibuſdam regnant, aſſignat ignorantiam affectatam Dei. Addit autem finem quem ſibi proponit in iſta reprehenſione, ut ſcilicet, pudeat eos qui Chriſtiani eſſent, vitia iſta inter eos locum habere. Unde & argumento implicite utitur, ad monitiones illas urgendas; ſcilicet vitia illa ejuſmodi eſſe quorum eos pudere debeat, ſive quæ in dedecus illorum, & profeſſionis Chriſtianæ injuriam, cedant. Tacite igitur ad pœnitentiam hortatur. Eſt enim pudor, dolor quidam de malo turpi, vel probroſo, v. 34.

Occurrit objectioni. Concipi nequit (inquiebant adverſarii veritatis, & qui per eos ſeducebantur), quomodo mortui ſuſcitabuntur, & quali corpore prodibunt è ſepulchris. Ergo, ſtultum eſt reſurrectionem ſperare, v. 35.

In objectione iſta ſolvenda, occaſionem ſumit late diſſerendi de reſurrectione, oratione partim exegetica, partim ſyllogiſtica. Quam quia nimis longum eſſet reſolvere, hic finem hujus exempli faciemus.

Exemplum quartum sit Explicatio sententiæ quæ habetur Epist. ad Gal. cap. 5. v. 24.

Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθή-μασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.

Qui autem (alii enim) sunt Christi, carnem crucifixerunt, cum affectibus & concupiscentiis.

CONsideratio hujus propositionis duplex esse potest, alia absoluta, & per se; alia relata, habita scilicet ratione contextus, & ordinis quem servat ad materiam de qua hic tractat Apostolus.

In priori consideratione, explicandæ sunt partes, & earum connexio. Partes sunt subjectum, & attributum.

Subjectum continetur his verbis, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, *illi qui sunt Christi.* Subintellige homines. Nec enim alii sunt Christi, in sensu præsenti. Homines vero qui sunt Christi, in genere sunt, qui Christum salvatorem, & Dominum suum profitentur. Verum cum plurimi istiusmodi sint, quibus non convenit crucifigere carnem suam, idcirco distinguendi sunt in eos, qui tantum profitentur Christum esse salvatorem, & Dominum suum, & sese esse illius subditos & in eum credere; reipsa tamen, & sincero animi affectu, tales non sunt; & in eos qui vere tales sunt, adeoque peculiari ratione sunt Christi, & Christiani, vere in eum credentes, vere eum diligentes, verum obsequium ipsi offerentes.

Attributum reliqua parte propositionis exprimitur, & continet expresse quidem effectum sub-

jecti,

ecti, implicite vero adjunctum ipsius, quatenus homines denotat; sed differentiam quandam propriam, & specificam, quatenus denotat verum & genuinum Christianum, nempe, dispositionem ad effectum illum præstandum.

Effectus iste est actus quidam; in quo considerandum est primo objectum circa quod occupatur, deinde actus ipse. Objectum exprimitur primo generaliter, seu ut totum quoddam; deinde per partes. Priori modo nomine carnis significatur. Caro autem hic, pravam dispositionem naturæ humanæ denotat, præcipue propensionem ad malum. Propensio illa *caro* vocatur per Metalepsin Primo enim caro ponitur pro toto corpore, per synecdochen partis principalis seu majoris, deinde totum corpus pro cura illius inordinata, per Metonymiam adjuncti, vel potius objecti: denique inordinata cura corporis, & eorum quæ ad ipsum pertinent, pro tota inordinatione hominis, per synecdochen speciei. Unde distinguuntur alibi cupiditates carnis & mentis, Ephel. 2. 3. Et inquinamenta carnis & spiritus, 2 Cor. 7. 1. Caro igitur complectitur omnes inclinationes malas, & actus seu motus tum internos, tum externos, qui ex illis oriuntur. Per partes autem prava illa dispositio describitur quæ hic sunt. 1. *παθήματα passiones*; & complectuntur omnes illas propensiones malas, & motus inde orientes, quibus & animus & corpus misere patitur, & pœnam in ipsis vitiis suis fert; quales sunt ira indebita, vindicta, malitia, invidia, &c. 2. *ἐπιθυμίας, concupiscentiæ*, seu cupiditates

 tates

tates inordinatæ, nempe, omnes proſecutione illicitæ rerum quæ hominibus bonæ, & jucunda videntur; ut intemperantia, avaritia, ambitio & quæ ſub his continentur. Quanquam & ha paſſiones appellari poſſent, quatenus cum dolor & cruciatu conjunctæ ſunt. Ambæ vero numer plurali exprimuntur, ad multitudinem earu indicandam.

Actus qui circa iſta omnia occupatur, *cruci fixio* dicitur, quæ metaphorice ponitur, pro abo litione carnis. Quod tamen non ſimpliciter, ſe cum limitatione intelligendum eſt. Non eni ſimpliciter & perfecte inclinationes malas devic runt Chriſtiani etiam optimi, in hac vita; i tamen vicerunt, & debilitarunt, ne in eos dom nium amplius exerceant. Dominium autem ſu latum eſt, eo quod in veris Chriſtianis eſt prope ſio validior ad oppoſitum bonum, quæ ita ſe o dinarie, & ut plurimum exerit, ut motus mal vel præveniant, vel iiſdem obluctentur, ſub r tione mali turpis, ſeu prohibiti ac illiciti; vel, quando impetu eorum obripiantur, prælio r dintegrato, in eos inſurgunt, ac firmiter ſtat unt iiſdem reſiſtere, dum plenam victoriam co ſequantur.

Indigitatur autem iſta voce crucifigendi, *cau* cur caro in credentibus intereat, ſeu emoriatu nempe, mors ſeu crucifixio Chriſti, per quam Deo impetravit, ut virtus Spiritus ſancti in omn Electos exiret, ad vim peccati retundendam, in omnes regenitos, ad eandem magis imminu dam, dum tandem penitus extinguatur. F

mort

mortem etiam Christi, credentes, tanquam argumento motivo excitantur, & per fidem virtutem quasi hauriunt ex ea, ad carnem mortificandam.

Denique hac voce innuitur modus hujus actus à credentibus præstiti. Quod sicut Domini, tunc temporis, in servos suos delinquentes, ira, vindicta, & odio perciti, eos crucis supplicio damnarunt; ita veri fideles odio peccati, & sensu offensæ in Deum, & damni in seipsos, ex eo consequentis, sancta quadam severitate, & vindicta, contra ipsum agantur. Et sicut Judæos incredulos nihil placare potuit, nisi ut Christus crucifigendus traderetur; ita illi nunquam quiescunt, dum à servitute peccati liberantur. Adeoque crudelitate quadam in ipsum sæviunt.

Quod ad qualitatem hujus propositionis, & connexionem partium attinet, primo, est *universalis*, tum ratione subjecti; omnes enim qui sunt Christi, carnem crucifigunt; infantes quidem & pueri regeniti inclinatione, adulti vero actu; tum ratione partis attributi, nempe objecti actus mortificandi carnem: Qui enim veri sunt Christiani crucifigunt totam carnem, & omnes illius motus, non autem partes tantum aliquas.

Deinde, est *necessaria*; crucifigere enim carnem necessario convenit omnibus qui peculiari, & salutari relatione ad Christum pertinent. Siquidem relatio illa fundatur in regeneratione, per quam imago Dei, per & propter Christum, in peccatore restituitur. Imago autem illa, quæ in propensione animi ad bonum spirituale sita

est, in adultis se exerit, per fidem, & resipiscentiam, quibus fidelis peccato, serio se opponit. Per fidem enim amplectitur Christum, & in eum recumbit ut à servitute & labe peccati liberetur; per pœnitentiam peccatum exodit, de eo dolet, & illud mortificare statuit.

Tertio, est propositio *de præterito*; adeoque indicat Electos prius peccato renunciasse, quam ad Christum pertineant, jure fœderali; licet jure electionis ejus sint, etiam cum carni serviunt. Peccato enim valedicendo, illius esse incipiunt, & veri Christiani fiunt.

Quarto, est propositio *limitata*, licet limitatio non exprimatur. Quod enim dicitur eos qui sunt Christi crucifixisse carnem, &c. intelligendum est, quod non viribus naturæ id præstiterint, sed gratia divina tum excitante, tum adjuvante.

Quod ad considerationem respectivam hujus sententiæ attinet, palam est, eam referri ad præceptum supra datum v. 16. De ambulando in spiritu, & de non implendis cupiditatibus carnis. Estque ratio quædam movens ad illud observandum. Ex hoc vel simili argumento formari potest. *Id, sine quo non potestis vos vere Christianos probare, sedulo vobis studendum. At, nisi in spiritu ambuletis, & carnis cupiditates implere recusetis, non potestis vos probare veros Christianos*; non potestis esse Christi; non constabit vos illius esse: Ergo *summo studio in spiritu ambulandum, & carni resistendum.* Probatur Minor, *Omnes qui sunt Christi crucifixerunt carnem*: Ergo *Si carni in-*

indulgetis, non constabit vos esse Christi. Referri etiam potest hæc sententia ad id quod dicitur de fructibus spiritus v. 32. Si enim omnes qui sunt Christi crucifixerunt carnem, & omnes illi Spiritum Christi habeant, necesse est illos fructus spiritus, qui ibi referuntur, in illis succrescere. Unde particulam δὲ, quæ communiter discretiva, aut expletiva est, hic redditur per *enim* à Theodoro Beza.

Porismata hujus Sententiæ.

1. Licet omnes homines & omnes creaturæ, dominio & regimini Christi salvatoris subjiciantur, sunt tamen quidam, qui peculiari ratione illius sunt; nempe illi, qui eum ut Redemptorem, & Dominum amplexi sunt.

Hinc consectarium: Non omnes homines sunt Christi, ratione illa speciali. Innuitur enim hic distinctio eorum qui ejus sunt, & eorum qui non sunt.

2. Omnes homines per naturam, post lapsum, sunt corrupti, & dispositi ad malum: & speciatim ad ea inordinate prosequenda quæ sensibus grata sunt, cum neglectu mentis, eorumque quæ fœlicitatem illius spectant. Item ad ea quæ honorem apud homines adferre possunt, mentem vero vel parum perficiunt, aut inanem tantum delectationem ei adferunt. Quod ejusdem generis est, ac corpori indulgere. Unde caro in iis dominari innuitur.

3. Ex carnali illa inclinatione, varii motus inordinati, seu vitiosi oriuntur, partim aversationis, partim prosecutionis. Qui concupiscentiæ & passiones hic vocantur.

Speciatim vero homines, cum à Deo defecerunt, & fœlicitatem in illius obsequio & societate non quærunt, multa alia quæ vacua sunt, & vana, quin & illicita, ac turpia sectantur, quibus appetitum famelicum saturare student. Hoc enim vox concupiscentiæ indicat.

4. Ex motibus illis, & actionibus malis, multum patitur homo carnalis; quippe turbatur, cruciatur, & inquietus redditur. Multo enim labore circa objecta prohibita exercetur; nec tamen unquam voti compos fit.

5. Omnes illi, qui Christum, ut Redemptorem, & Dominum, sincero animi affectu, amplexi sunt, adeoque veri sunt Christiani, è servitute carnis, & omnium illius motuum, evaserunt. Estque vis peccati in illis fracta, ne amplius dominetur. Carnem enim cum suis motibus oderunt, iisdem resistunt, eos vincunt. Et licet sæpe quibusdam ex motibus illis cedant, semper manet in illis dispositio seu propensio ad resistendum.

Hinc moritur vis peccati, cum peccator se ab eo avertit, ad Deum vero se convertit. Vivit enim & viget peccatum, dum ipsi obtemperamus.

6. Virtute à morte Christi per fidem haustâ, fideles carnem superant, non viribus naturæ suæ.

Hactenus

Hactenus exempla aliquot è scriptoribus sacris dedimus. Subjiciamus nunc alia quædam è profanis. Sit igitur Exemplum quintum Analysis primæ Sectionis Libri 1. *Senecæ De Ira.*

Textus.

EXegisti à me, Novate, ut scriberem quemadmodum posset Ira leniri. Nec immerito mihi videris hunc affectum præcipue pertimuisse, maxime ex omnibus tetrum, ac rabidum. Cæteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum fervens, cupiditate minime humana: dum alteri noceat, sui negligens; in ipsa irruens tela, & ultionis secum ultorem tractura avidus. Quidam igitur ex sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam. Æque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor; in quod cœpit pertinax, & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad dispectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Ut autem scias non esse sanos quos ira possidet, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante

ab imis præcordiis ſanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli; ſpiritus coactus, ac ſtridens, articulorum ſeipſos torquentium ſonus, gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque minas agens, fœda viſu & horrenda facies depravantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcius utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cætera licet abſcondere, & in abdito alere: ira ſe profert, & in faciem exit, quantoque major eſt, hoc efferveſcit manifeſtius. Non vides, ut omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora ſolitum quietumque egrediatur habitum, & feritatem ſuam exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu; taurorum cornua jactantur in vacuum, & arena pulſu pedum ſpargitur; leones fremunt, inflantur iratis colla ſerpentibus; rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamque pernicioſum natura, ut non appareat in illo, ſimul ira invaſit, nova feritatis acceſſio. Nec ignoro cæteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci. Neque enim ulla vehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moveat in vultu. Quid ergo intereſt? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

Analyſis.

Analysis.

HIC habes præfationem totius operis: deinde Iræ descriptionem. Præfatio exponit occasionem scribendi, rogatum, scilicet, Novati, ut de Ira lenienda scriberet: quem eo nomine laudat, quod non sine ratione illud exigeret. Rationem autem declarat propter quam quivis hunc affectum merito extimescat, & remedia contra eam quærat: & simul descriptionem illius aggreditur, qua fœdum habitum ac faciem iratorum depingit. Sumitur tota ex illius natura & effectis. Notandum autem quæ de ira hic dicuntur non omnia ei simpliciter convenire, sed tantum prout vehementiori gradu in quibusdam erumpit.

Primo igitur eam comparat cum reliquis affectibus, & illis omnibus deteriorem esse pronunciat: tum fœditate, tum dementia Hoc innuitur cum *affectum maxime* ex omnibus *tetrum*, & *rabidum* dicit. Generica sunt hæc Iræ attributa, & omnia reliqua vitia, quæ in ea conspiciuntur, quodammodo continent. Ratione tamen aliqua Iræ propria dicit, quia in ea maxime apparent. Rabidam autem vocat, similitudine ducta à canibus rabie correptis. Tetram autem quia deformitas quædam est creaturæ rationalis, eamque depravat & horridam reddit.

Pejorem reliquis probat, dissimilitudinem ostendendo. Quod reliquis affectibus primo aliquid placidi & quieti insit, hoc est, non adeo vehe-

vehementes seu violenti sint, nec adeo hominem turbant, neque adeo noceant. Hic vero nihil placidi aut quieti habeat. Hoc autem longe prosequitur. Et 1. Dicit esse vehementissimum ac rapidissimum animi motum, qui totum hominem concitat, & perturbat. 2. Esse dolorem quendam impetuosum. Dolor autem Iræ est, de injuria accepta, vera, vel apparenti. 3. Esse cupiditatem vehementem vindictæ, & ultionis. Unde sanguinem sitire innuitur, hoc est vulnera alteri infligere, aut vitam auferre; & (quod hujus cupiditatis effectus est) instrumenta ultionis cupit, & arripit. Speciem etiam hujus cupiditatis designat, negans esse humanam, tacite vero affirmans belluinam esse, & rationis expertem. Gradum indigitat, dum fervere dicitur, metaphorâ ab aqua, vi ignis concitata. Incalescit enim per iram sanguis, & omnes spiritus animales & humores in motum violentum cientur, & perturbantur, seu miscentur. Effecta etiam hujus cupiditatis ponit. Primum negativum est, quod hominem sui negligentem reddat, hoc est, omni cura sui commodi, & suæ conservationis, privat. Alterum positivum, quod eum in maxima & manifesta pericula, & damnum sibi ipsi inferendum adigat. Adeo ut irati, dum de aliis ultionem sumere aggrediuntur, seipsos etiam ulciscantur.

Confirmat ista omnia dicto quorundam sapientum qui Iram *brevem insaniam* seu *furorem* appellarunt. *Brevem* quidem, quoniam ab insania solum duratione differt. Probat esse insaniam

quandam, ostendendo eadem ipsi cum ea convenire, & sic alias proprietates, & effectus iræ tradit, tum internos, tum externos. Primus effectus internus est, quod sit impotens sui, hoc est, hominem sui impotentem reddit, ut actiones suas regere nequeat. Secundus, quod per eam decori obliviscatur iratus, nec dubitat turpia admittere. Tertius, quod etiam consanguineorum & affinium immemores reddat: ut nec illis parcere, aut eorum consiliis auscultare poterit. Quartus, quod pertinacem in proposito efficiat, & intentum ad id exequendum. Quanquam hoc ad locum concomitantis, seu adjuncti referri possit. Quintus, quod exercitio rationis hominem privet: adeo ut nec ipse cogitare possit quid faciendum sit, nec aliis recte suadentibus obtemperare, vel nulla vel levi causa cieatur, rationem nullam vel veri vel æqui habet; sed in vindictam & ultionem ruat. Et sic repetit quod de impetu Iræ prius dixerat: & eleganti ac efficaci similitudine illustrat ædificiorum ruentium, aut ejusmodi. Ut enim illa super id quod opprimunt, franguntur, ita etiam iratus dum ultionem capere festinat, seipsum sæpe perdit.

Proxime ostendit esse insaniam quandam, ex effectis externis, sive signis quæ ipsi cum insania communia sunt, idque propositione relativa, seu comparativa, cujus protasis continet signa & effecta insaniæ quinque generum. Quædam in vultu & facie apparent, ut audacia insolens, minæ, tristitia, torvitas: quædam in gradu; ut concitatio, seu celeritas sine ratione: quædam

in

in manibus; ut inquietudo, & pueriles motus: in colore mutatio; in pectore suspiria crebra, & vehementer acta. Apodosis vero eadem aut similia iræ tribuit, ut 1. In oculis quasi incendium. Flammæ enim aut igni similes evadunt. Unde flagrare & micare dicit. 2. In toto ore, multus rubor. Utriusque causam assignat, nempe, æstuationem sanguinis in corde; unde & ipse, una cum spiritibus animalibus, ad exteriores partes corporis, erumpit 3. In labiis tremor. 4. In dentibus compressio, & attritus, vel allisio. 5. In crinibus rigor. 6. In respiratione angustia, & stridor. 7. In articulis violenter motis, & detortis, sonus. 8. In voce gemitus, & insoliti clamores; & aliquando sermo præceps, & parum articulatus. 9. Manuum complosio. 10. In pedibus, pulsatio humi. 11. In toto corpore motus concitatus, & supplicii comminatio in eum quem ulcisci aggreditur. 12. In facie, fœda depravatio, & tumor.

Ex his omnibus consectarii loco infert, dubium esse utrum magis detestabile vitium sit Ira, an deforme. Hoc est, utrum magis menti bene dispositæ, an oculis sit ingratum. Sensus autem est utrique maxime displicere.

Deinde, ex jam dictis secundam differentiam inter iram, & reliquos affectus colligit, quod hi occultari possint, illa se aperte una cum sua fœditate ostendat: & quo vehementior sit, eo apertius. Sic autem novo argumento probat eam esse deteriorem, in hunc modum: Illud vitium pejus est, quod minus potest occultari: At ira est talis,

talis, præſertim ubi vehementior eſt. Ergo ira omnium affectuum peſſimus eſt.

Minorem probat oſtendendo in omnibus animalibus, cum ira aguntur, & ad nocendum insurgunt, præcedere ſigna manifeſta. Signa illa generatim declarat, quod tota eorum corpora ſolitum habitum deponant, & novum induant. Iræ etiam effectum quoddam in brutis notat, ſcilicet, feritatis exaſperationem: hoc eſt, quod per eam, novum feritatis gradum acquirant, & majori impetu ad nocendum ferantur. Hoc autem illuſtrat & confirmat inductione variorum animalium ira concitatorum. Ut 1. In Apris iratis, ſigna iræ ſunt, oris ſpumatio, & dentium attritus. Hujus poſterioris finem innuit eſſe, ut ſic acutiores fiant ad laniandum. Quod tamen metaphorice dicitur, ſimilitudine ducta à pugnaturis, qui gladium, mucronem aut ſagittas acuendo, ſe ad opus illud mortiferum parant. 2. In Tauris ſigna ſunt, cornuum jactatio in vacuum, ſcilicet in aere; & arenæ, ſeu pulveris, vel cœni ſparſio. Hæc actio declaratur cauſa inſtrumentali, ejuſque operatione, nempe, pulſu pedum. 3. In leonibus eſt fremitus ſeu rugitus. 4. In ſerpentibus inflatio colli, hoc eſt, colla eorum intumeſcunt, quaſi vento inflata. 5. In canibus rabidis, qui & ira aguntur, ſigna in ſpecie non profert, ſed tantum generaliter dicit aſpectum eorum eſſe triſtem, hoc eſt, terrificum.

Et his continetur tertium argumentum, quo probat iram eſſe peſſimum affectum. Ille affectus

ctus pessimus est, per quem animalia illa quæ maxime metuenda, & ad nocendum natura sua maxime propensa, (qualia sunt ea, quorum jam meminerat), majorem feritatem induunt: at per iram, animalia istiusmodi, magis fera evadunt. Ergo ira pessimus, nocentissimus, ac teterrimus affectus est.

Denique limitat, & perfectius exponit secundam differentiam iræ & reliquorum affectuum, per occupationem. Posset enim aliquis objicere, Cæteros etiam affectus se prodere, & raro ac difficulter occultari. Ergo hæc differentia nulla est. Probatur Antecedens, primo exemplis, seu inductione trium affectuum, nempe, libidinis, seu impuri amoris, metus, & audaciæ. Inductio hic perfecta non est: sed non necesse est, ut perfecta sit; quia satis est ad differentiam supra datam evertendam, si aliquot ex affectibus reliquis sese prodant. Secundo probatur ratione. Omnis cogitatio vehementior immutationem aliquam in vultu efficit: Omnis affectus seu passio est vehementior quædam cogitatio: Ergo, mutationem aliquam in vultu efficit, eoque signa sui dat. Hujus argumenti, sola Major exprimitur. Ducitur autem à definitione subjecti conclusionis. Per cogitationem enim intelligit quemlibet animi motum, qui, si vehementior sit, affectus, vel passio dicitur. In definitione igitur cogitatio est genus, vehementia vero illius differentia est, per quam differt affectus à motu animi sedato & quieto. Vel dicendum est, affectum vocari cogitationem vehementem, quia

quia ab ejuſmodi cogitatione oritur. Unde *medium* in argumento eſt cauſa efficiens proegumena. Reſpondet, concedendo cæteros etiam affectus ſe prodere in vultu, & partibus externis. Affirmat tamen veram eſſe differentiam quam poſuit; nempe, quod, cum reliqui affectus per ſigna ſui appareant, ira multo magis appareat, & raro aut nunquam occultetur.

Exemplum ſextum
Sit Analyſis odæ decimæ lib. 2. *Carm. Horatii.*

RECtius vives, Licini, neque altum
Semper urgendo, neque dum procellas
Cautus horreſcis, nimium premendo
littus iniquum.
Auream quiſquis mediocritatem
Diligit, tutus caret abſoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
ſobrius aula.
Sæpius ventis agitatur ingens
Pinus, & celſæ graviore caſu
Decidunt turres, feriuntque ſummos
fulmina montes.
Sperat infeſtis, metuit ſecundis,
Alteram ſortem bene præparatum
Pectus: informes hyemes reducit
Jupiter: idem
Summovet: Non ſi male nunc & olim
Sic erit: quondam cythara tacentem
Suſcitat muſam, neque ſemper arcum
tendit Apollo.

Rebus angustis, animosus atque
Fortis appare: Sapienter idem
Contrahes, vento nimium secundo,
turgida vela.

Analysis.

THema quod hic tractatur, complexum est, hæc scilicet sententia, *Mediocritatem, & animi æquabilitatem, in utraque fortuna, prospera, & adversa, esse servandam.* Eam tractat, partim subjectum, nempe mediocritatem, & animi constantiam, explicando, partim veritatem totius probando.

Primo virtutem hanc describit, ab oppositis, nempe extremis, quibus media est, & in eo positam esse innuit ut neque ex altera parte, semper alta & sublimia appetamus, & prosequamur; neque ex altera, vili & ignominiosa fortuna contenti simus. Utrumque exprimit, primo per allegoriam ductam à navita prudenti, qui neque semper medium mare tenet, sed urgente tempestate, portum commodum quærit; neque, ut eam effugiat, littus incommodum, seu periculosum appellit. Ubi medium mare, *altum* vocatur, per Metaphoram, propter profunditatem, quæ à fundo ad superficiem metiendo, altitudo est. Innuit autem utrumque vitium hominibus proclive esse. Et causam prioris tacite insinuat esse audaciam, posterioris vero pusillanimitatem, seu animi dejectionem. Utramque, similibus in allegoria usurpatis, illustrat; nempe, ut nautæ nimis fidentes, mare æstuosum aliquando tentant; aliquando

quando tempestate territi & fatigati portum incognitum, aut periculosum amplectuntur.

Hinc probat medium illum animi affectum esse servandum, argumento (quod primum est) à simili, vel pari. *Sapiens navis gubernator neque audax est, mare ventis commotum tentando, neque meticulosus, aut impatiens tempestatis, littus incommodum appellendo.* Ergo. *Nec sublimior fortuna quærenda, nec abjecta admittenda est.* Est & hic secundum argumentum. *Vita rectior & tutior est eligenda: at hæc rectior & tutior est, quæ in animi moderatione & æquabilitate consistit.* Rectiorem autem vocat, non quod opposita vivendi ratio ullatenus recta sit; sed per Meiosin, intelligit esse optimam, & unice eligendam; quod ex collatione oppositæ magis apparet. Declaratur igitur illa animi dispositio per attributum genericum, nempe rectitudinem, seu commoditatem.

Deinde eandem animi virtutem declarat sermone proprio. Ubi, virum sobrium in concreto, qui hujus virtutis subjectum est, describit primo per attributum genericum; quod sit mediocritatis amans. Et mediocritatem commendat à dignitate, dum, per metaphoram, *auream* vocat. Secundo negatione oppositorum; quod scilicet neque ex altera parte sit sordidus, ac miser, nec ex altera profusus, seu prodigus Utrumque negat facta instantia in forma & conditione domicilii. Quod nec ædibus absoletis utatur, quæ contemptui sint, nec nimis sumptuosis, quæ invidiam aliis cieant. Hinc aliud attributum viri sobrii tradit, quod sit tutus à periculis quibus alii ob-

 noxii

noxii sunt, scilicet ab ignominia, contemptu, & invidia. Ex his plura argumenta erui possunt ad thesin principalem confirmandam.

Tertium igitur sic potest formari. *Mediocritas in omnibus rebus*, in quarum usu per defectum aut excessum peccare solent homines, *est observanda*. At *æquabilitas* & constantia animi, *in quavis fortuna, est mediocritas*. Ergo. Probatur Major. 1. Quia mediocritas *aurea* est, hoc est, magni pretii, & dignitatis. 2. Quia qui mediocritatem servat, *tutus* est à periculis, quibus alii obnoxii sunt.

Quartum ducitur à pari. *Sobrietas in usu rerum externarum*, puta, commoditatis habitandi, *observanda* est, & observatur à viro sobrio & sapienti. Ergo, *Etiam animi constantia in quavis fortuna*.

Quintum argumentum speciatim militat contra elationem animi in prospera fortuna, quæ est vitium per excessum. Et ducitur à consequentibus, seu effectis, quæ allegorice exprimuntur, per inductionem similium. *Sicut ingens* seu alta *pinus*, (per synecdochen speciei, pro quavis arbore procera) *sæpius concutitur ventis*, quam humiliores arbores, aut etiam evertitur, aut frangitur; *Et* sicut *altæ turres graviori casu decidunt*, quam ædificia mediocris altitudinis; *Sicut* denique *fulmina percutiunt montes altiores*, cum imi colles intacti servantur: *Ita* etiam *qui fortuna prospera abutuntur, in graviores miserias incidunt*; ut in inopiam, & contemptum. Ergo, Si incommoda illa cavere velimus, *Æquabilitas animi in prospera fortuna servanda est.* Tertio,

Tertio, virtutem hanc describit ostendendo actus quos exerit in utraque fortuna, nempe, in adversis *spem* melioris futuræ, in prosperis *timorem*, seu cautelam deterioris: quorum causam dicit esse animum bene dispositum; quem, *pectus bene præparatum* vocat, per Metonymiam subjecti, quia animus affectus illos spei & metus in corde exercere creditur; cor vero in pectore continetur.

Sextum argumentum sequitur, quod à mutabilitate rerum humanarum, seu potius à vicibus divinæ providentiæ sumitur: & speciatim intenditur ad spem, & fortitudinem animi, in adversis, fovendam. *Si res non semper male cedant, non est despondendum animo in adversis:* At *verum prius.* Ergo. Minor continetur his verbis, *Non si male nunc & olim sic erit.* Probatur à pari. *Non semper est hyems* (quam deformem vocat ab effectis, quia terram pulchritudine, aerem luce, mare tranquillitate spoliat), sed suo tempore redeunt ver, & æstas, Jove sic ordinante. Ergo, *Neque fortuna semper erit adversa.* Eandem etiam illustrat similibus. Cantores & poetæ sicut nec semper canunt, ita neque semper tacent; nec Apollo semper jaculatur. Ita nec semper res tuæ erunt acerbæ.

Ultimo in loco eandem descriptionem à diversis actibus sumptam repetit, sed sub forma hortationis, seu præcepti, nempe, ut in adversis fortitudinem animi exerceat Licinius. Ubi conditionem afflictam *res angustas* vocat, per Metaphoram; quia in ea, homo dubius est propositi,

& difficultatibus coarctatur, ut viatores in via angusta. Hominem vero fortem *animosum* appellat, quia plus animi exercet & ostendit: Cum timidi & pusillanimi semimortui sint. Ex altera vero parte, ne in prospera fortuna (quam ventum nimium secundum, per aliam Metaphoram nuncupat) efferamur, & in illius usu modum excedamus, ad superbiam, luxum, &c. Quod eleganti similitudine à navatoribus ducta exprimit. Sicut enim illi vento nimis secundo, vela contrahunt, vel demittunt, ne vi illius navis evertatur; ita etiam hominis sapientis est, sobrie, & humiliter, in prosperis esse affectum. Estque hic repetitio & ampliatio primi argumenti, & allegoria in metaphoræ continuatione.

Exemplum septimum

Sit Analysis Orationis Æneæ ad socios, postquam periculum naufragii effugerant, Æneid. Lib. 1.

Textus.

O *Socii (neque enim ignari sumus ante malorum)*
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scylleam rabiem, penitusque sonantes
Accestis scopulos; vos & Cyclopia saxa
Experti: revocate animos, mœstumque timorem
Mittite. Forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium: sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Analysis.

THema hic complexum eſt, generis pathetici, nempe, conſolatorii, & hortatorii ad illas virtutes, quæ à viris bonis, in adverſa fortuna, exercendæ ſunt, ſcilicet, fortitudinem, fiduciam, & patientiam. Occaſio orationis fuit tempeſtas illa graviſſima, quam nuper ſuſtinuerant. Objectum cui dirigitur, vel, ſi mavis finis *cui* (uti in Scholis vocatur) ſunt ſocii, quos hic in initio compellat.

Sententia quæ confirmatur, continetur his verbis, *Revocate animos, mœſtumque timorem mittite*, v. 5, 6. *Durate, & voſmet rebus ſervate ſecundis*, v. 10. Ex quibus colligitur hæc propoſitio adverſativa copulativa; non obſtantibus omnibus malis, quæ paſſi eſtis, *Fortitudo, fiducia, & patientia vobis fovenda eſt*, ſeu bono & alacri animo eſſe debetis. Singulas phraſes quod attinet, primo hortatur ut *animos revocent*, qui dudum jam ſub recenti tempeſtate, toti in ſenſu calamitatis & periculi defixi, & dolore ac metu occupati erant. Jubet igitur ad lætiora ſe convertere. Deinde ſpeciatim hortatur, ut *timorem deponant*, & gaudium ac ſpem animis concipiant. Timor autem declaratur ex adjuncto, nempe, concomitante affectu, *mœſtitia*. Ejus enim objectum eſt malum impendens apprehenſum aut ſtatim futurum, quodque idcirco mox erit præſens: unde triſtitiam cauſat. At cur, periculo ceſſante, timorem dimittere jubet? R. Partim, quia, animus per metum turbatus ſenſum periculi etiam

præteriti, præſertim gravioris, retinere ſolet, nec ſtatim ſedatur: partim, quia, experientia unius periculi, metum alterius ſecuturi nonnunquam incutit. Tertio hortatur, ut *durent*, hoc eſt, conſtanti animo ferant res adverſas. Deinde, ut ſervent vel reſervent ſe meliori fortunæ, his malis ſucceſſuræ; hoc eſt, meliorem ſperent, & expectent: quanquam hic argumentum continetur, ut ſtatim dicemus. Hactenus propoſitio: ſequuntur argumenta, quibus res in ea ſignificatæ ſuadentur.

Primum argumentum ducitur ab adjuncto calamitatum, ſive præſentium, quarum ſenſu dolebant, ſive futurarum, quarum metu dejici poterant, nempe, quod finem habituræ ſint, cujus cauſam aſſignat Deum; & ſic procedit; *Deus, pro ſua bonitate & clementia, finem dabit noſtris calamitatibus: Ergo nec de præſentibus immodice dolendum eſt, nec futuris metuendum.* Probat antecedens, tum à paribus, tum etiam à majori; A paribus; cum dicit *non eſſe ignaros ante malorum*; id eſt, priorum malorum. Hoc eſt, præſentem calamitatem non eſſe novam: liberatos eos fuiſſe è prioribus miſeriis, ac periculis; adeoque è præſentibus ac futuris eſſe liberandos. A majori vero, cum addit *O paſſi graviora*. Deus vos eripuit à majoribus periculis. Ergo liberabit ex his, & reliquis quæ reſtant adeunda. Antecedens probat Inductione, ſeu inſtantiis maximorum periculorum, quæ tuti evaſerant; ut Scyllæ & Charybdis in mari Siculo, (cui propter maximum æſtum, rabiem tribuit, per Metaphoram hyperbolicam),

bolicam), saxorum Cyclopiorum, id est, quæ à Cyclopibus, in visceribus Ætnæ, obsidentur, aliorumque scopulorum, vehementibus undis sonantium.

Argumentum secundum ducitur ab adjuncto, vel effectu recordationis præsentium calamitatum, nempe, voluptate, quæ ex ea consequetur. Et sic procedit. *Quorum memoria postea voluptatem adferet, nec ea immodice dolere, nec extimescere debetis.* At *præsentium calamitatum memoria, postea voluptatem adferet.* Ergo. Minorem ponit solum ut probabilem, quia res futuræ plerumque incertæ sunt, addita limitatione *forsan.*

Argumentum tertium sumitur à fine, vel consequente horum malorum; quod scilicet, omnibus hisce tentationibus fortitudinis, & patientiæ, defunctis, tandem quietas sedes, & novum regnum habituri sint, & sic formari potest: *Calamitates illæ fortiter & patienter sunt ferendæ, quæ in jucundissimo rerum statu desituræ sunt:* At *tales sunt quibus nunc premimur.* Ergo. Ubi primo memorat afflictionum quas patiebantur, *casus* appellando, quia in sortem suam cadebant; & *discrimina*, quia eventus semper anceps apparuit. Declarat etiam ab adjunctis, scilicet, multitudine, & varietate. Deinde conditionis inquietæ, dum patria pulsi novam regionem quærebant. Tertio consequens ponit; possessionem Italiæ, & in ea statum quietum, ac lætum. Cujus causam dicit esse fata, hoc est, consilium Deorum. Addit etiam illic regnum Trojanum nuper eversum, renovatum iri.

Ultimum

Ultimum argumentum ducitur ab effectu fortitudinis & patientiæ, quod per has virtutes servabunt semetipsos ad meliorem fortunam: cum si animis desponderent, & fatiscerent, dolore, & metu, vitam suam paulatim quasi expenderent, adeoque vel in via morerentur, vel calamitate confecti, ad tantorum bonorum fruitionem inepti evaderent. Argumentum igitur sic procedit. *Per quas virtutes vosmet servabitis ad multorum bonorum fruitionem, illas nunc exercere debetis:* At *per fortitudinem, patientiam, fiduciam, &c. vosmet servabitis ad maximorum bonorum fruitionem. Illas* igitur *virtutes exercete.*

Plurima alia exempla adjicienda essent, si singulorum præceptorum Analyticorum usum exemplis illustrare necessarium foret. Verum cum ad eum ingenium, eruditio, & exercitatio præcipue requiratur; & ex his quæ jam dedimus, modus quo reliqua præstanda sint, haud difficulter intelligi possit, hic tandem finis esto.

Pro-

Protheoria Philoſophiæ & Diſciplinarum in genere.

PRotheoria Philoſophiæ eſt conſideratio naturæ, cauſarum, partium, & adjunctorum Philoſophiæ ipſius, & diſciplinarum, quæ ſub ea continentur: quam ideo cum ſyſtemate Logicæ conjungimus, quia ad hanc pertinet, omnia illa tradere, quæ viam ad reliquas diſciplinas ſternunt. Quædam etiam hic explicantur, quorum cognitio ad controverſias, de natura, & objecto Logicæ ipſius, proxime in Elencticis dicenda ſunt. Ex g. In illis quæritur, *ſitne Logica diſciplina ſpeculativa, an practica, ſcientia, an ars:* Hic autem explicatur, quid ſit cognitio *ſpeculativa* & *practica*, quid *ſcientia* & *ars*.

CAP. I.

De Natura Philoſophiæ.

1. PHiloſophia, ſi vocem ſpectemus, amorem vel ſtudium ſapientiæ ſignificat. Appellationi occaſionem dediſſe Pythagoram ferunt:

runt: qui cum ſapientiam rem arduam, nec adeo vulgarem, ac à nonnullis jactabatur, perſpiceret, pro ſua modeſtia, ſe non σόφον ſapientem, ſed φιλόσοφον, ſapientiæ amicum & ſtudioſum profeſſus eſt. Unde viri eruditi qui prius σόφοι, ſapientes, φιλόσοφοι dici cœperunt; & eruditio, quæ prius σοφία, ſapientia, Philoſophia dicta eſt.

2. Si vero rem ipſam, ad quam ſignificandam adhibetur, attendamus, *eſt comprehenſio omnium notitiarum, de rebus ſcitu dignioribus, & difficilioribus, quæ lumine & induſtria naturali, ab homine, in hac vita, acquiri poſſunt.*

3. Objectum igitur Philoſophiæ, ſunt res à nobis ſcibiles in hac vita; non quidem omnes, ſed illæ tantum quæ difficilius ſciuntur, ſeu quæ à captu vulgi remotiores ſunt, & quæ digniores ſunt ut exquirantur, & ſciantur: ſcilicet quarum cognitio homini utilior & jucundior eſt. Unde artes communes, quæ mechanicæ, & ſerviles dicuntur, in cenſum Philoſophiæ non admittuntur.

4. Philoſophiæ *origo* proxima eſt lumen, & induſtria mentis humanæ. *Proximum* dico, quia origo ſuprema eſt Deus, à quo tanquam cauſa prima, omnis cognitio fluit. Per *lumen naturale*, notitiam principiorum per ſe evidentium, intelligimus; per induſtriam vero, exercitium ſenſuum, experientiam, & ratiocinationem, & omnes actus mentis quibus cognitio rerum acquiritur.

5. Hinc patet diſcrimen Philoſophiæ, & Theologiæ *ſupernaturalis*, ſeu fidei Chriſtianæ. Hæc enim ex inſtitutione, ſeu revelatione divina eſt; illa ex indagine humana. Hujus principia, & ſemina

na quædam nobis per naturam insunt; illius ve- principia extrinsecus adveniunt. Hæc sola ra- one nititur, illa solo testimonio divino.

CAP. II.

De Cognitione speculativa & practica.

1. DE Philosophia consideranda præcipue sunt, partes, causæ, & adjuncta. Partes, quæ materiæ rationem obtinent, aliæ sunt minores, quæ veluti materia remota sunt; aliæ majores, quæ proxima.

2. Partes minores, seu materia remota, sunt *virtutes intellectuales acquisitæ. Virtus intellectualis*, generatim, *est, per quam mens recte de rebus judicat*. Cui opponitur *vitium* mentis, cujus ratione male judicat, aut impotens est ad judicandum. Dividitur primo in *speculativam* & *practicam*; deinde in *ingenitam* & *adventitiam*. Denotat autem tum habitum, seu facultatem, quæ permanens est, tum actus qui inde oriuntur: prius tamen præcipue; verum in sequentibus utrumque intelligendum est.

3. Virtus Mentis *speculativa*, aliter *contemplatrix*, & *theoretica*, à θεωρεῖν spectando, dicta, *est per quam cognoscimus rem solummodo ita esse, vel non*; ut solem esse majorem terra, & circa eam indefinenter moveri. Sive quæ solùm naturam, affectiones, & causas rerum contemplatur. Practica vero est, *per quam judicamus de rebus, ut à nobis faciendis*. Unde natura sua operationis ali-

cujus

cujus noſtræ directrix eſt, & præcepta ac regu
operandi tradit.

4. *Objectum* igitur cognitionis *ſpeculativæ* ſu
res, quæ vel nullatenus à nobis fieri poſſunt ; v
quarum cognitione, ad eas efficiendas, non diri
mur. Sic cognitio corporum, & motuum c
leſtium, in nobis pure ſpeculativa eſt ; quia n
corpora illa nec efficere, nec movere poſſumu
Et cognitio motus cordis, arteriarum, & pu
monum, concoctionis cibi in ſtomacho, & jecino
licet rerum ejuſmodi ſit, quas efficimus, ſpeculati
tamen eſt, quia per illam non dirigimur ad eas ef
ciendas, aut variandas, ſed pariter fiunt à doct
& ignaro.

5. *Objectum* vero cognitionis *practicæ*, ſunt re
quas, is, in quo eſt, efficere poteſt, & quaru
cognitione dirigitur ad eas efficiendas. Vel e
modus operandi à cognitione illa præſcriptu
Ut cognitio pingendi imagines ſolis, & aſtrorun

6. Operatio cognitione practicâ directa, & gu
bernata, ſeu quæ judicio practico conformis e
praxis appellatur. Unde ſemper voluntaria eſt
nempe, actio vel ipſius voluntatis, vel potenti
alicujus quæ imperio voluntatis regitur, puta co
noſcitivæ, appetitivæ, aut locomotivæ.

7. Cognitio practica, & praxis, vel eſt *mor*
lis, vel *artificialis*. Cognitio practica *moralis* eſ
judicium de iis quæ honeſta ſunt, vel inhoneſt
Praxis vero eſt actio vel operatio, judicio iſti co
formis, & ab eo regulata. Cognitio practica *arti*
cialis eſt judicium de illis efficiendis, quæ per ſe, n
honeſta ſunt, nec inhoneſta, ſed præciſe ſpecta
tu

tur ut utilia, aut jucunda. Praxis vero est operatio judicio isti conformis, seu ab eo directa.

8. Cognitio practica, tum moralis, tum artificialis, vel est vera, vel erronea: praxis autem prout judicio vero vel erroneo conformatur, seu ab eo profluit, *recta*, vel *vitiosa* dicitur. Sic vera est cognitio practica moralis, per quam agnoscimus *suum cuique esse reddendum*; erronea & falsa, per quam quidam existimarunt αὐτοχειρίαν, in quibusdam circumstantiis, esse licitam. Cognitio practica artificialis vera est, quæ unumquodque opus ita efficiendum esse docet, ut ad finem suum aptissimum esse possit. Erronea quæ secus. Et praxes morales rectæ, sunt actiones virtutum; vitiosæ, & malæ, sunt actiones vitiorum. Praxis artificialis recta, est quæ regulis artis conformis; vitiosa quæ contra.

CAP. III.

De Intelligentia & principiis cognoscendi.

1. SUpra divisimus virtutem intellectualem in ingenitam, seu innatam, quam omnes per naturam habent; & adventitiam, quæ ab aliis causis est. Virtus mentis ingenita est vel *Intelligentia*, vel *facultas* ratiocinandi. Intelligentia, quæ ab Aristotele νοῦς, Intellectus dicitur, hoc in loco non facultatem intelligendi generatim significat; nec etiam quamlibet perspicaciam; sed illam duntaxat facultatem, per quam principiis cognoscendi assentimur.

2. *Principium cognoſcendi*, oppoſite ad principia effectiva, conſtitutiva, directiva, & motiva, (de quibus in Log. parte com. actum eſt,) aliud eſt *ſimplex*, nempe quævis X Idea ſimplex, quæ per ſe evidens eſt; ut ideæ τȣ̃ *eſſe*, & *non eſſe rei*, & *nihili*; iſta enim nulla definitione declarari poſſunt: aliud eſt complexum, quod late quidem ſignificat quamlibet veritatem, ex qua alia deducitur, aut deduci poteſt, ſive ipſa aliunde demonſtrabile ſit, ſive non; ſic Deum eſſe, eſt principium omnis religionis, licet multis rationibus demonſtrari poſſit: ſtricte vero, ut hic, *veritatem per ſe evidentem denotat*. Unde & ἀρχὴ, *principium* dicitur, quoniam origo & initium eſt omnis cognitionis diſcurſu acquiſitæ: Et ἀξίωμα quia per ſe aſſenſum meretur: Item *propoſitio immediata*, quia nullo medio opus eſt ad connexionem terminorum, quibus conſtat, indicandam. Et κοινὴ ἔννοια, *notio communis*, quia omnibus qui uſum mediocrem rationis habent, ineſt, vel nota eſt.

3. Ad aſſenſum igitur principiorum, quæ ſtricte talia ſunt, nihil aliud requiritur, quam ut percipiamus quid termini, ſubjectum ſcilicet & attributum ſignificent: hoc enim ſi percipiamus, connexio vel repugnantia illorum ſtatim apparet. Ut ſi ſciamus quid ſit *eſſe*, & *non eſſe*, & quid *ſimul*, ſtatim aſſentiemur huic veritati, *nihil poteſt ſimul eſſe & non eſſe*.

4. Principiorum *correlata* ſunt *concluſiones*, ſeu conſectaria, quæ ex illis deducuntur: quibus idcirco ſemper ſunt priora, & notiora; & eorum aſſenſum

assensum causant; quamvis non per motum physicum; sed tantum per suam evidentiam, mentem ad illum determinant.

5. Dividuntur principia, primo in ea quæ sunt *absolute prima*, & quæ non. *Absolute prima* sunt quæ nullo modo demonstrari possunt; scilicet, nec à priori, seu per causam; nec à posteriori, per signa vel effecta; nec διὰ τοῦ ἀδυνάτου, seu ex absurdo; qualia sunt illa duo, *Nihil potest simul esse & non esse: Quidlibet est* vel *non* est. Horum enim nec causa ulla, nec signa, aut effecta assignari possunt; nec quicquam magis absurdum est, quam propositiones oppositæ, quæ illis contradicunt. Summa enim & immediata est repugnantia inter *esse*, & non *esse* ejusdem rei, quam mens per sensum quendam intellectualem immediate, & ex seipsa, percipit.

6. Quæ absolute *prima non* sunt, ratione aliqua notiori declarari possunt; sed quia nulla declaratione indigent, utpote cum omnes illis facile assentiantur, idcirco inter principia numerantur. Ex. g. Illud, *Totum est majus sua parte*, definitionibus *totius*, *partis*, & *majoris* declarari possunt. Totum enim partem quamlibet continet, & aliquid amplius: majus autem est, quod plus continet. Quia tamen omnes, qui mediocri rationis usu pollent, ista sciunt, nihil opus est, ut per ea hujus sententiæ veritas probetur. Alia declarari possunt ex absurdo: ut *nihil est causa suiipsius*. Patet enim ex eo, quod alioqui, idem esset prius & posterius seipso; & sic esset antequam esset, adeoque esset quando non est, sive simul

esset, & non esset, quod absurdissimum est.

7. Secundo, ex principiis quædam sunt *universalia* quæ de omnibus, aut plurimis rebus pronunciant; qualia sunt illa, quæ supra diximus, & alia infra memoranda. Alia *singularia*, quæ de rebus singularibus loquuntur, & per experientiam, vel intellectualem, vel sensibilem innotescunt. Sic omnia quæ in nobismet ipsis, aut extra nos, immediate percipimus, inter principia numeranda sunt. Quicquid enim experientia communis, aut sensus bene dispositus, & non impeditus dictitat, id eo nomine pro vero habendum est; nec de eo dubitari potest, quin omnis cognitionis nostræ certitudo tollatur. Per se igitur evidens est, *Nos cogitare, velle, nolle, amare, & odisse, ignem esse calidum, solem esse lucidum,* & alia innumera istiusmodi.

8. Tertio, alia sunt *communia* omnibus disciplinis; qualia sunt illa quæ supra tradidimus, Log. Spec. Parte 1. cap. 7. Alia singularum disciplinarum propria; ut in Logica, *Definitio reciprocatur cum re definita:* in Ethica, *Bonum præstantius minus præstanti anteferendum est:* in Geometria, *Si æqualibus æqualia addas, tota erunt æqualia.*

9. Quarto, alia sunt *speculativa*, quæ conclusionibus disciplinarum speculatricium probandis inserviunt; ut in prioribus exemplis: alia *practica*, quæ conclusiones practicas probant. Ut in Ethica, *Deus est colendus*; *Quod tibi fieri non vis, id alteri ne facias:* in Artibus, *Unumquodque opus ita esse faciendum, quo maxime ad finem suum utile esse*

esse possit. Virtus autem mentis, quæ principia moralia, seu ethica agnoscit, & amplectitur, *συντήρησις* dicitur, quasi facultas *conservatrix* primarum veritatum, quibus mores reguntur. Item *Lex naturæ*, & *conscientia naturalis*.

10. Quinto, alia sunt *vera*, ex quibus veræ conclusiones oriuntur; alia *falsa*, ex quibus falsæ: quæ idcirco Græci *πρῶτα ψευδῆ*, *prima falsa*, appellant. His per se mens dissentit: ut, *Aliquid simul est & non est*; *Aliquid est causa sui*.

11. Sexto, ex veris principiis, quæ sola proprie principia sunt, alia sunt *necessario vera*, seu quæ non possunt esse falsa; ut in superioribus exemplis: alia *contingenter* tantum *vera* sunt, seu *verisimilia*: ut *Omne corpus lucidum calorem producens extra se, esse ignem*: ex quo probabiliter infertur solem esse ignem. Et *omnis amat suos*, ex quo deducitur matrem amare suam prolem.

12. Denique, alia sunt *intrinseca* veritati quam probant; scilicet, quæ ex quovis loco eruuntur præter testimonium; alia *extrinseca*, nempe, testimonia Dei, aut creaturarum. Quicquid enim Deus testatur, necessario verum est; & quod homines fide digni testantur, verisimilius est esse verum.

CAP. IV.

De Scientia.

1. COgnitio *adventitia* alia eſt immediate *infuſa* à Deo, ut cognitio rerum divinarum in Prophetis & Apoſtolis; alia *acquiſita* per diſcurſum. Et hæc rurſus vel obtinetur per principia intrinſeca, vel per extrinſeca. Quæ acquiritur per principia intrinſeca certa, & evidentia, *ſcientia* dicitur; quæ vero per illa quæ non ſunt plane certa, *opinio* vocatur. Quæ per principia extrinſeca, nempe, teſtimonium divinum, vel humanum, *fides* nuncupatur.

2. Eſt igitur ſcientia, *Cognitio rationi intrinſeca ac certa innixa*; ſive per rationem iſtiuſmodi acquiſita. Quod ratione acquiratur, ab intelligentia diſtinguitur: quod rationi intrinſecæ innitatur, à fide: quod rationi certæ, ab opinione. Definitio illa tum habitui ſcientiæ, tum actibus ſciendi aptari poteſt. Actus enim ſciendi eſt aſſenſus veritati datus propter ejuſmodi quam diximus, rationem. Habitus vero eſt proclivitas quædam aſſentiendi, per actus illos producta. Unde ſcientia ab Ariſtotele definitur, *ἕξις ἀποδεικτικὴ ἐξ ἀναγκαίων*, *Habitus demonſtrandi* veritatem aliquam, *ex principiis neceſſariis*, hoc eſt, certis & indubitatis; adde tamen à loco intrinſeco petitis, id eſt, quovis loco præter autoritatem.

3. De ſcientia conſideranda ſunt, *Objectum*, *cauſa*, *proprietates*, & *ſpecies*. Objectum ſcientiæ,

tiæ, τὸ ἐπιϛητὸν, aliud eſt *incomplexum*, aliud *complexum*. Prius complectitur 1. Subjectum concluſionis, de quo aliquid ſcitur. 2. Attributum, ſeu affectionem, quæ de ſubjecto ſcitur. 3. Medium, per quod, hoc de illo ſcitur. Ex quibus, duo priora ſunt objectum pure terminativum actus ſciendi: tertium vero eſt objectum motivum, per quod mens inducitur ad connexionem, aut disjunctionem priorum agnoſcendam. Ut in Somatologia, ſubjectum in genere eſt ſubſtantia materialis; attributa, ſeu affectiones ſunt, quæcunque de ea firmiter demonſtrantur, ut gravitas, levitas, lux, opacitas, figura, motus, &c. Media vero ſunt illa omnia, quibus hæc attributa de ſubſtantia materiali demonſtrantur.

4. Objectum ſcientiæ *complexum*, partim ſunt concluſiones quæ ſciuntur; partim principia, ex quibus concluſiones deducuntur. Illa objectum *materiale*, & *quod*; hæ *formale*, & *quo*, in Scholis appellantur. Totale igitur objectum ſcientiæ, eſt connexio attributi cum ſuo ſubjecto, quatenus à ratione certa & interna pendet, ſive per eam innoteſcit, quæ propoſitione cauſali continetur: Ex. g. hæc connexio, *Quia terra inter corpus ſolis & lunæ è diametro ſita eſt, luna patitur eclipſin.*

5. Ad ſcientiam igitur non ſufficit, quod percipiamus affectionem convenire ſubjecto; ſed inſuper requiritur, ut rationem aliquam veram, & certam teneamus, quæ oſtendat eam ipſi convenire. Unde non omnes qui lunam obſcurari vident, ſcientiam habent de eclipſi lunæ; ſed illi

tantum qui rationem, seu causam intelligunt, propter quam obscuratur.

6.. Estque ratio illa, *causa* scientiæ *propria*. Reliquæ enim quæ ad illiùs productionem concurrunt, ut facultates intelligendi, ratiocinandi, sensus, & experientia, sunt omnium fere virtutum intellectualium communes. Causa tamen est, non physica (actus enim scientiæ ab ipsa mente, ut à causa physica elicitur), sed moralis, nempe objectiva, & inductiva; dum per suam evidentiam, mentem trahit, & determinat, ad conclusionem scientialem inferendam.

7. Proprietas scientiæ, prima & præcipua, est *evidentia*, seu *perspicuitas*. Per eam enim mens evidenter, seu clare percipit rem hoc vel illo modo esse. Unde à fide etiam divina differt; quod licet fides scientiam certitudine, non tantum æquet, sed etiam superet, semper tamen est obscura: eo quod rationem intrinsecàm, hoc est, à re ipsa desumptam, non reddat, sed in veracitate dicentis acquiescat.

8. Ex hac proprietate sequitur alia, nempe, *jucunditas* singularis, per quam menti plane satisfacit, eamque quietam efficit, ut ulteriorem rei notitiam non desideret. Ea enim est mentis, seu rei intelligentis indoles, ut causas, & rationes rerum certas, & evidentes, ardentissime expetat. Illis igitur adeptis, seu perceptis, maxime delectatur. Quod autem scientia intellectum ἀμετάπτωτον reddat (ut loquitur Aristoteles), hoc est, adeo firmum, & stabilem, in agnitione veritatis, efficiat, ut ab ea nullo modo divelli queat, scientiæ quidem

dem veræ convenit ; non tamen ei proprium est, sed commune ipsi cum fide divina.

9. Quod ad differentias seu species scientiæ attinet, alia est tantum *apparens*, cum quis putat id esse evidenter verum, quod tamen falsum est : aut rationem evidentem veritatis se tenere, cujus tamen compos nondum factus est. Multi enim falsis aut dubiis opinionibus pertinaciter adhærent, tanquam essent omnino evidentes, ac certæ : & sæpius pro scientia venditatur, quod mera est opinio.

10. Alia est *vera*, quam supra descripsimus, & varie distinguitur. Primo ratione veritatis ipsius, seu conclusionis quæ scitur ; deinde ratione medii quo acquiritur. Priori modo, alia est scientia *negans* ; per quam scimus rem non esse talem, eo quod evidenter percipiamus non posse ita esse ; vel absolute, vel in præsentibus circumstantiis, seu suppositis illis quæ evidenter supponenda sunt. Sic certo scire possumus, non omnes motus & actiones brutorum animalium esse ab organis corporeis, & appulsu cujusdam materiæ ad extra. Alia est *positiva* seu *affirmans*, per quam scimus rem esse talem. Estque hæc priori longe nobilior : quia infinitis fere modis scire possumus rem non ita esse : adeoque mens in ea non acquiescit, sed avet porro percipere modum certum & definitum rei. Est tamen scientia negativa, gradus quidam ad positivam ; eo scilicet casu, quo ex negatione affirmatio opposita necessario sequitur. Ut si evidenter constet non omnes motus brutorum esse à materia, necesse

est, ut quidam eorum sint à substantia immateriali.

11. Deinde *alia* est scientia per quam attributa essentialia, & affectiones, seu proprietates necessarias rei, evidenter percipimus: ut cum ex eo, quod hominem de variis rebus disserentem audimus, certi sumus eum esse ratione præditum; & deinde ex eo quod ratione præditus sit, esse capacem disciplinarum, legi Dei obnoxium si inhoneste se gesserit, &c. Alia est, per quam accidentia quædam rei convenire cernimus; ut oportere hunc vel illum hominem esse doctum, quoniam certo novimus eum fœlici ingenio præditum esse, & per multos annos literis operam dedisse. Prior præstantior est. Ex majori enim præstantia objecti, si illud evidenter percipiatur, prout in omni scientia necessario fit, præstantior est scientia, magisque appetitur à mente nostra, & eam magis perficit.

12. Tertio, alia est per quam scimus rem hoc vel illo modo esse, eoque modo esse debere, nec alio esse posse, ex ulla hypothesi possibili: ut *Deum esse omniscium*, quia, est *Ens perfectissimum*. Alia per quam scimus rem ita esse, nec aliter esse posse, sed ex hypothesi aliqua, quæ absolute mutabilis sit: ut lunam obscurari, si inter eam & solem terra è diametro interveniat. Absolute enim loquendo fieri potest ut nunquam interveniret, scilicet si Deus ita cursum utriusque ordinasset, aut etiamnum ordinaret.

13. Scientia, ratione medii per quod acquiritur, distinguitur in scientiam ὅτι, per quam tantum

tum ſcimus rem hoc vel illo modo eſſe ; cur autem ita ſit, per illud medium non percipimus ; ſive cujus medium eſt, natura ſua, conſequens, aut concomitans veritatis quæ ſcitur. Eſtque ſæpiſſime ſignum neceſſarium, vel effectus proprius. Signum enim contingens, & effectus communis non pariunt ſcientiam: Sic ſcimus in homine, præter molem corpoream, eſſe aliam ſubſtantiam, quæ *mens* appellatur: Et ſcientiam *διότι*, per quam ſcimus, non tantum rem eſſe (hoc enim in ea includitur), ſed etiam *cur ſit* ; hoc eſt, cauſam tenemus propter quam attributum ſubjecto conveniat. Sic ſcimus ſpiritum appetere quæ ei bona eſſe videntur, & fugere quæ videntur mala, quia diſcrimina horum & illorum percipit. Hic etiam poſterior præſtantior eſt, quoniam totam perfectionem prioris includit, & aliquid ei ſuperaddit.

14. Poteſt unus & idem actus ſciendi, propter diverſam rationem cui innititur, eſſe & ὅτι, & διότι. Et utrobique requiritur ratio adæquata, quæ perfecte rationem attributi cum ſubjecto oſtendat: ad quam evidenter percipiendam plura quandoque ſunt neceſſaria, quæ unam rationem adæquatam conſtituant. Ex. g. ut ſciamus pios eſſe tutos in Deo, non ſatis eſt noſſe Deum eſſe perfecte ſapientem, & omnes vias ſcire quibus protegi poſſint ; nec etiam eſſe omnipotentem, niſi addatur, eſſe ſalutis eorum ſtudioſum : ſed tria iſta ſimul rationem adæquatam conſtituunt, & omnem dubitandi occaſionem tollunt.

15. Scientia ὅτι nititur cauſæ cognoſcendi ; ſcientia vero διότι cauſæ eſſendi : ubi tamen vox

cauſa

causa late sumitur. Non enim semper est causa proprie dicta, sed sæpe analogica tantum. Sic unum attributum essentiale, etiam rei simplicis (quæ idcirco non distinguuntur realiter, ut ad causam & effectum, proprie sumpta, requiritur), est ratio scientiæ de alio. Ut *rationalitas* in homine, *risibilitatis*, *docilitatis*, &c. Et in Deo *æternitas*, ac *independentia* est quasi causa cur necessario existit.

16. In scientia διότι, requiritur, ut causam teneamus proximam. Et in scientia ὅτι, quæ habetur per effectus, requiritur effectus proximus. Connexionem enim causæ remotæ cum effectu, aut effectus remoti cum causa, evidenter percipere non possumus, nisi causam & effectum intermedium percipiamus. Item in cognitione effectus, qui ex pluribus causis subordinatis pendet, non quiescit mens, dum ad causam primam, sive supremam ascendat. Sicut nec in cognitione effectus, qui à pluribus causis coordinatis pendet, nisi omnes illas causas, earumque influxum in effectum illum percipiat.

CAP. V.

De Opinione, Fide & Arte.

1. OPinio est *assensus non plane certus*, *propter rationem intrinsecam duntaxat probabilem*, seu *verisimilem*. *Objectum* illius *complexum*, cui assensus istiusmodi adhibetur, sunt propositiones omnis generis, de quibus non sumus plane certi, sive illæ veræ sint in se, sive falsæ, sive necessariæ, sive contingentes. Sæpe enim speciem veritatis

fert,

ert, quod in se falsum est. Objectum vero *motivum*, seu medium ad assensum illum inclinans, est ratio aliqua verisimilis, seu probabilis, hoc est quæ magis videtur esse vera, quam falsa, non autem plane dubia.

2. Differt opinio à *dubitatione*, quod in dubitatione mens cum utramque partem per simplicem apprehensionem intuetur, in neutram inclinat, sed judicium plane suspendit. A *suspicione* vero, quod per eam in alteram partem aliquo modo inclinat, non tamen absolute verisimilem esse statuit, ut in opinione fit, sed tantum magis verisimilem quam altera. Quanquam suspicio gradus quidam opinionis dici possit. Magis enim minusve inclinat mens ad assentiendum, & arctius vel remissius adhæret huic vel illi propositioni, prout rationes habet magis vel minus apparentes.

3. Opinio semper adjunctam habet *formidinem* aliquam partis oppositæ, seu ne res aliter se habeat, quam excludit scientia; aut saltem talis est, ut causa & ratio sit, si quis attente, & præjudicio deposito, perpendere velit, cur formidare debeat. Et hoc est quod aiunt in scholis, in opinione esse formidinem vel actualem vel virtualem.

4. Distinguitur opinio in *consultam*, qua quis, debita inquisitione facta, & omnibus quæ se offerunt accurate perpensis, statuit hoc vel illud esse magis verisimile: ut solem esse flammam: Et *temerariam*, cum levicula de causa, sine debito examine, aliquid statuitur; ut esse elementum ignis supra regionem aeris.

5. Major cognitionis humanæ pars opinativa est,

est, in hac vita; propter imperfectionem nostram, qui causas & rationes rerum certas assequi non possumus. Causa vero cur opinamur non est in rebus ipsis. Omnis enim res, vel aliquam rationem & causam habet suæ veritatis; vel immediate & per seipsam perceptibilis est. Unde de omnibus rebus certam & evidentem cognitionem habere possemus, nisi facultas, eas, earumque rationes recte inspiciendi, deficeret.

6. *Fides est assensus datus testimonio dicentis.* Testimonium autem, ut aliquid ponderis apud nos habeat & fidem faciat, debet esse ab eo, quem certo vel probabiliter, judicamus duabus virtutibus præditum, *scientia* rei de qua testatur, & *veracitate*, qua nolit, sciens & volens, mentiri, & fallere: aut saltem quem, in præsentibus circumstantiis, nihil inducere potuit ut falleret. Et in his virtutibus consistit autoritas testantis, cui fides innititur.

7. Fides quæ hominibus adhibetur, *humana* dicitur, estque magis vel minus certa, prout plures vel pauciores in eadem re testanda, consentiunt, & prout ipsi, propter scientiam, & veracitatem, magis vel minus fide digni sunt. Quo referenda est fides, quæ angelis testantibus datur. Quæ vero Deo testanti adhibetur, divina appellatur, estque omnino certa: quin certior quavis nostra scientia. Simpliciter enim impossibile est, ut Deus velit mentiri, aut nos in errorem ducere, quia est sanctissimus & veracissimus; ipse autem falli nequit, quia est omniscius.

8. Fidei humanæ nullus aut exiguus est usus in

Philo-

hilosophia. Hæc enim, non autoritate humana, d ratione nititur: Sed in historiis, judiciis, & ontractibus adhibetur. Sicubi tamen veritas hilosophica, per testimonium Dei, in sacris li-eris, confirmari possit, ratio est, quoad certi-udinem omnium optima, licet quoad evidentiam eficiat.

9. *Ars* aliquando facultatem naturalem, ele-anter, & ordinate operandi, significat; quo nsu hirundo dicitur mira arte nidum conficere: uandoque quamvis cognitionem acquisitam: Et c omnes disciplinæ *artes* appellantur. Hic vero, rout à reliquis virtutibus mentis, hactenus enu-eratis, distinguitur, est *habitus efficiendi opus liquod, quod præcise utile aut jucundum est*, non utem bonum vel malum moraliter.

10. *Objectum* Artis est *materia*, vel quasi ma-eria circa quam ipsa exercetur; sive in quam for-nam aliquam, seu modum introducit. Operatio ero est formæ vel modi illius productio. Regula ujus operationis est dictamen rationis, sive idea n mente, de re facienda, & modo quo illa effici-nda sit, ad certum aliquem finem. Finis enim nodum operandi præscribit. Unde patet discri-nen artis & naturæ. Hæc enim est principium o-erandi ingenitum rei quæ operatur, nec opera-ur ubique ex cognitione, multo minus ex ratio-e: illa vero est principium operandi adventiti-m; quandoque divinitus extra ordinem infu-um; ut in Aholiabo, & Bezaleele, qui res sacras cclesiæ Israeliticæ in deserto, artificiose para-unt; ordinarie vero industria humana acquisi-

tum;

tum ; & semper dirigente ratione operatur unde ab Aristotele, μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ di-citur.

11. *Subjectum* artis est artifex : Cujus officium est, materiam, circa quam operaturus est, præ-cognoscere ; ideam rei faciendæ, & modi ope-randi præconcipere, seu in mente sua formare ; formam denique aliquam in materiam introduce-re, juxta regulas artis. *Forma* autem illa, ab arte humana producta, nunquam est substantia, sed semper modus quidam, vel substantiæ, vel alius modi. Ut forma scamni est figura ; forma saltationis & cantationis, est modus quidam mo-tuum, & sonorum. Unde qui harum artium pe-riti sunt, saltare & cantare in numeros, & modos dicuntur.

12. Hinc ars opus aliquod naturæ præsupponit tanquam subjectum in quo operatur, & naturæ ministrat, seu ancillatur : vel applicando agentia naturalia passivis, adeoque occasionem operandi agentibus naturalibus præbet, ut cum agricola terram parat, & semina tempore opportuno in-jicit, vel in operationibus naturæ modum ali-quem producit, quem natura, per se, assequi nequit : ut cum vocibus, quas per naturam ho-mines edunt, modus articulationis, & variæ com-positionis additur, sive ad exemplum eorum quos audiunt, sive per rationem propriam, sive etiam per præcepta Grammaticæ, Rhetoricæ, & Logi-cæ. Unde etiam ars naturam variis modis perficit.

13. Est præterea natura imperfectior, & ig-nobilior. Natura enim quatenus operativa, e-

ar

ars Dei, adeoque arte humana præstantior. Et operatur per veram efficientiam, seu influxum physicum: ars vero per directionem & influxum moralem. Natura est causa principalis artefactorum: ars instrumentalis, & adjutrix tantum. Natura per se sola, multa opera miranda producit: ars nullum per se opus producit, sine natura. Unde muti non possunt recte loqui, quia deficit in iis aut impeditur natura, ne quoquomodo loqui possint. Et qui non possunt sonos variare, musicæ incapaces sunt. Natura præstantiora opera edit quam ars, præsertim cum vitam producit, quæ omnem artem humanam, & etiam angelicam superat. Denique ars imitatur naturam, tanquam exemplar: ut dum incipit ab imperfectioribus, & simplicioribus, & inde ad perfectiora & composita procedit. Opera etiam sua, operibus naturæ conformat, quantum potest, & quousque ad finem assequendum conducit. Ut ars naviculatoria, in navibus efficiendis, piscium structuram imitatur, dum parte anteriore acutas efficit, remos à lateribus pinnarum loco adjungit, clavum in posteriori, pro cauda, per quam pisces se convertere, & motus suos inflectere solent.

14. Ex artibus quædam circa materiam crassam, & corpoream exercentur; & idcirco opus quod immediate producunt, post operationem relinquunt. Ut ars fabrilis, sutoria, &c. Quædam circa materiam fluxam, & transeuntem, quarum opera immediate cum operatione cessant. Quippe modum aliquem, in ipsis naturæ operationibus, & motibus, producunt; ut ars saltandi,

tandi, cytharizandi, cantandi, &c. Quædam opus suum producunt extra artificem, ut in exemplis proxime datis: aliæ in artifice ipso; ut ars logistica, Logica, &c. Denique quædam sunt liberales, quæ homines ingenuos decent, ingenium insignius requirunt, nec corpus fatigant, aut inquinant; ut Grammatica, Rhetorica, Logica, Arithmetica, Musica: aliæ serviles dicuntur, quæ quoniam non requirunt multum ingenii, aut corpus infestant, ad vulgus & servos amandantur.

CAP. VI.

De Disciplina ejusque objecto in genere.

1. MAteria *proxima* Philosophiæ sunt variæ disciplinæ, sed præstantiores illæ, quæ mentem humanam magis perficiunt, & ad fœlicitatem hominis magis conducunt, modo tamen ex lumine & industria naturali mentis proficiscantur.

2. Dicitur autem *disciplina* à discendo, quia nec cum homine nascitur, nec à plerisque, proprio marte, sed docendo & discendo, acquiritur. Græci παιδείαν vocant à παιδὸς puero, quia ætas puerilis disciplinis imbibendis aptior est, iisque addiscendis impenditur. Cæterum disciplinæ vox interdum significat actum docentis; interdum cognitionem, per actum illum discenti communicatam. Nonnunquam etiam codicem, seu librum, in quo utrumque ex his per signa exhibetur. Et pro variis istis significationibus varie definiri debet.

3. Primo

3. Primo modo, diſciplina eſt *collectio multarum propoſitionum vocalium, de uno aliquo objecto, certo ordine conſtantium, in hunc finem ut audiens in cognitione rerum ſignificatarum deveniat*. Et hæc quidem diſciplina humana eſt. Divina enim non tantum in inſtitutione vocali, ſed etiam in illuſtratione mentis, & facultatis intelligendi largitione, conſiſtit.

4. Secundo modo, Diſciplina eſt *collectio variorum habituum, quibus mens humana de certo ordine rerum, recte concipere, & diſſerere diſponitur. Collectionem habituum* dicimus, quia unus habitus nullam diſciplinam conſtituit, ut in Elencticis oſtendetur. *Habituum* vero, potius quam notitiarum actualium, quia propter illos potius quam has, aliquis diſciplinis imbutus dicitur. Hæ enim tranſeunt, illi permanent.

5. Tertio modo, Diſciplina eſt ſyſtema, ſeu digeſtum multorum characterum quibus tum enunciationes, ſeu propoſitiones vocales, tum etiam res, earumque conceptus ſignificantur.

6. Verum in ſecunda acceptione diſciplina hic ſumitur; cujus idcirco *ſubjectum* eſt mens humana: Unde & virtus intellectualis dicitur, oppoſite ad virtutem moralem, quæ in voluntate præcipue reſidet. *Objectum* vero ſunt res diverſæ, eodem tamen pertinentes, nempe ad unum aliquod genus, aut unam ſpeciem rerum, vel ad unum aliquem finem acquirendum (excipe Theologiam naturalem, quæ de Deo, qui eſt ens ſingulare diſſerit). Ut objectum Mathematicæ, ſunt ea quæ ſub quantitate continentur; Phyſicæ, ea quæ ſub corpore naturali, ut pleriſque placet; rectius,

omnes substantiæ. Et in Logica, objectum complectitur omnia, quorum cognitio, ad ratione recte utendum, est necessaria: in Ethica, omnia quæ cognitu necessaria sunt ad bene vivendum.

7. Varie distinguitur objectum Disciplinæ. Et primo quidem in *communi*, quod à pluribus disciplinis, licet sub diversa ratione consideratur; & *proprium*, quod ab una tantum. Ut Deus est objectum commune Theologiæ naturalis, & supernaturalis, quia utrobique de illo agitur, licet in hac ex revelatione divina, in illa, ex lumine naturali. Sed numerus est proprium objectum Arithmeticæ, quantitas continua Geometriæ.

8. Ab hác divisione non discrepat illa, per quam dividitur objectum in *materiale*, & *formale*. *Materiale* enim dicitur res quæ consideratur in disciplina, absolute & confuse spectata; ut in Medicina corpus humanum. *Formale* vero, eadem res sub aliqua ratione restricta, seu præcisa; ut in Medicina, corpus humanum, qua morbosum, & sanabile. Prius semper commune est, aut esse potest; posterius est proprium.

9. Alii dicunt objectum formale esse, id quod, in Disciplina, per, & propter se, attingitur; materiale vero esse id quod attingitur per,& propter aliud, scilicet,propter formale. Et sic conclusiones disciplinarum objectum materiale vocant; præmissas,seu principia formale. Sed rectius objectum disciplinarum, sub his rationibus, divideretur in pure terminativum, & motivum, seu inductivum. Nam, in Disciplinis, conclusiones, sive dogmata sint, sive præcepta, solum terminant actum mentis; principia vero seu rationes movent, & inducunt;

ducunt; in Theoreticis quidem mentem ad assensum; in practicis vero animum ad complacentiam, vel displicentiam.

10. Tertio igitur, dividitur objectum in *remotum*, quod mediante alio attingitur; ut, in Logica, res quæ actibus mentis objiciuntur: & *proximum*, quod nullo mediante attingitur; ut, in eadem Logica, actus mentis. Huc referri debet distinctio objecti, in objectum *per se*, & *per accidens*. Ut, objectum per se Medicinæ, est corpus humanum; per accidens vero, corpus musici, aut Grammatici, qua tale est.

11. Quarto, dividitur in *totale*, seu *adequatum*, & *partiale*, seu *inadequatum*. Illud est totum quod in disciplina consideratur; & actibus illius commensuratur: hoc est pars quædam prioris; ut in Logica, objectum adæquatum, sunt omnes modi sciendi simul, & quicquid ad eorum notitiam, & genesin, necessarium est: at definitio, vel syllogismus, est objectum tantum partiale.

12. Quinto denique, dividitur in *principale* & *secundarium*. Principale est, quod omnium eorum quæ in disciplina tractantur, nobilissimum in se est; aut cujus cognitio, vel effectio, primario intenditur. Ut in Logica, definitio, vel demonstratio. Secundarium est, quod minus præstat, & cujus cognitio minus intenditur; ut in Logica, cognitio terminorum simplicium. Atque hæ sunt præcipuæ considerationes objectorum in Disciplinis.

13. Quod de conclusionibus disciplinarum communiter dicitur, nempe, quod debeant esse universales, per se, & reciprocæ, & denique Methodicæ, seu recto ordine compositæ, abunde explicatum est in doctrina de Genesi.

CAP. VII.

De Caussis efficientibus Philosophiæ & Disciplinarum.

1. CUM Philosophia sit collectio disciplinarum liberalium, eædem harum & illius *caussæ* sunt *efficientes*. Sunt autem illæ, vel *primariæ*, vel *secundariæ*. Ex primariis *suprema* ac prima est Deus, qui fons est & largitor omnis sapientiæ creatæ, & omnis cognitionis qui homini utilis est. Multum vero sapientiæ communicavit Deus primo homini, vel per infusionem habituum immediatam, vel facultates adeo perfectas concedendo, ut iis immediate uti posset homo, ad multa, primo quasi intuitu, cognoscenda, & ad plurima alia per suam industriam, eamque minime laboriosam, investiganda. Nunc vero, eandem communicat, facultates easdem, licet multum debilitatas, continuando, & homines ad diligentiam & laborem excitando, ut cogniti nem rerum acquirere possint.

2. Caussæ igitur *primariæ subordinatæ*, sunt facultates illæ naturales quæ nobis à Deo ingenerantur. Sunt autem vel mentis vel corporis. Facultates mentis sunt, *ingenium*, & *memoria*. Ingenium, sive à genio, sive ab ingignendo dicitur, est promptitudo mentis ad apprehendendum & judicandum. Promptitudo autem judicii complectitur facultates *intelligentiæ*, & *ratiocinationis* : ex quibus, per priorem principiis quibusdam per se evidentibus assentimur ; per posteriorem, varias conclusiones, ex principiis deducimus. Et sine his, non magis capax disciplinarum esset homo, quam bestia.

3. Sed

3. Sed ad disciplinas inveniendas necessarium est ingenium præstantissimum; ad excolendas & perficiendas, insigne; ad inventas addiscendas, mediocre: quod vero valde tardum est, ad Philosophiam omnino ineptum est. Utrum autem ingeniorum diversitas, ab inæqualitate naturali animarum, an à diversis corporum temperamentis proficiscatur, problema esto.

4. Memoria triplicem facultatem complectitur, 1. *Promptitudinem* recipiendi rerum ideas, propter quam illæ facile menti imprimuntur. 2. *Tenacitatem*, per quam ideæ, altas quasi radices in mente agendo, firmiter ipsi inhærent. 3. Facilitatem *recognoscendi* res, quarum ideas prius in se recepit. Et hæ etiam facultates, in gradu saltem mediocri, omnino necessariæ sunt, ut disciplinas acquiramus. Magis tamen necessaria est virtus judicandi, quam recordandi.

5. In corpore requiritur εὐεξία, id est, *bona dispositio*: quæ partim in mediocri saltem sanitate, partim in integritate sensuum externorum, & phantasiæ, consistit: Ut sic laborem studiorum ferre possimus, & mens per sensuum Ministerium adjuvetur.

6. Facultatum igitur istarum usu disciplinæ acquiruntur, modo quis prudenter & sedulo illis utatur. Et per intelligentiam assentimur principiis primis seu veritatibus per se manifestis. Per sensum, tum internum tum externum, quorum actus *experientiæ* vocantur, percipimus multa singularia, tum intra nos, ut cogitationes & affectus animi nostri, tum extra, ut corpora plurima, eorumque partes, figuras, motus, ex quibus per facultatem ratiocinandi, multas veritates ante ignotas detegimus. Ex plu-

rimis etiam singularibus, quæ similia esse deprehendimus, statuimus regulas, vel propositiones universales; & ex pluribus universalibus, universaliores.

7. Causæ adjuvantes sunt, primo *institutio*; sive illa viva voce docentis fiat, sive scriptis. Unde auditus & visus sunt præcipua instrumenta quibus disciplinas, ex aliis acquirimus. Secundo, omnia illa *motiva*, quæ homines ad disciplinas excogitandas & excolendas, impulerunt. Hæc autem præcipue tria sunt.

8. Primum est *necessitas*, seu *indigentia*. Natura enim non suppeditat omnia quæ ad vitam hominis necessaria sunt. Ubi igitur deficit, arte homo sibi prospicere cogitur. Ex. g. Natura non generat tunicam aut calceum; nec per eam, satis recte & expedite ratione utimur, definitiones, distributiones, & syllogismos conficiendo. Hinc homines ad vias inveniendas moti, quibus, per artem sartoriam, sutoriam, & Logicam, defectus illos supplere possent.

9. Secundum est *expetibilitas scientiæ*, quæ amorem sciendi accendit. Omnes enim natura scire appetimus. Partim, quia scientia est bonum quoddam, & perfectio mentis nostræ, eamque plurimum delectat: partim, quia per eam dirigimur ad recte agendum, & multa comparanda, quæ necessaria & utilia nobis videntur.

10. Tertium motivum est *natura* ipsa, & *connexio pulcherrima* rerum, quæ mentem in admirationem rapit, & ad causas & rationes earum investigandas incitat. Hinc Aristoteles, *propter admirationem homines philosophari cœperunt*.

CAP.

CAP. VIII.

Divisio Philosophiæ; sive De speciebus Disciplinarum.

1. DIviditur Philosophia, juxta diversas quas ambitu suo complectitur disciplinas, in *speculativam* & *practicam*: & disciplinæ, in *speculatrices*, & *practicas*. Disciplinæ speculatrices, quæ priorem Philosophiæ partem constituunt, versantur circa τὰ θεωρητὰ, id est, quæ à nobis tantum cognosci, non etiam fieri possunt, saltem vi cognitionis quam de illis habemus. Practicæ vero, quæ posteriorem constituunt, circa τὰ πρακτὰ occupantur, hoc est, circa ea, quæ à nobis fieri possunt, cognitione, quam de illis habemus, nos eo dirigente.

2. Disciplinæ speculativæ ad duos ordines reduci possunt, *Physicam*, & *Mathematicam*. Physica agit de substantiis. Et cum hæ duorum generum sint, *spirituales* & *materiales*, & sub utroque genere, plura adhuc genera inferiora comprehendantur, nempe, sub substantia spirituali, *Deus* optimus maximus, Angeli, & animæ rationales hominum, & si quæ alia sint; sub materiali vero, corpora animata, & inanimata, de singulis singuli tractatus instituuntur. Et qui de Deo agit, *Theologia naturalis* dicitur; qui de Angelis, *Dæmonologia*, & *Angelographia*; qui de anima, *Psychologia*; & omnes illæ simul, præsertim tractatio generalis de spiritu, *Pneumatica* & *Pneumatologia*. Qui de corporibus

 agunt,

agunt, omnes, *Physica*, & *Physiologia* communiter vocantur; nos vero *Somatologiam* potius, vel *Somaticam* appellandam censemus. Singulis autem tractatibus, qui de singulis generibus corporum instituuntur, singula nomina reliquis conformia imponi possent, sicut & nonnullis imponuntur; ut cum tractatus de animalibus, *Zoologia* dicitur, tractatus de cœlo & corporibus cœlestibus, *Uranologia*, & sic de reliquis.

3. Disciplinæ *Mathematicæ* dicuntur, quæ de Quantitate tractant. Cum autem quantitas duplex sit, *continua*, & *discreta*, seu magnitudo, & multitudo, quæ de priori agit *Geometria*; quæ de posteriori, *Arithmetica* dicitur. His communiter accensent *Astronomiam*, *Opticam* & *Musicam*; ex quibus prima de affectionibus corporum cœlestium agit; secunda de linea visuali; tertia de modis & affectionibus sonorum. Sed minus recte prima & tertia ad Mathesin annumerantur, ut in Elencticis dicetur.

4. Disciplinæ practicæ, aliæ sunt *Ethicæ* seu *Morales*, aliæ, nullo nomine communi, nisi *artium* veniunt. Quod tamen ad omnes fere disciplinas à nonnullis, extenditur. Disciplinæ morales, de honesto & turpi tractant: sive de iis, quæ homo ex officio tenetur facere, & vitare. Ex quibus illa, quæ generatim docet officia communia omnibus hominibus, in quocunque statu, Ethica *generalis* dicitur; quæ præcepta & leges vitæ solitariæ tradit, *Monastica* vocatur; quæ familias instruit *Oeconomica*; quæ respublicas, seu civitates, *Politica*.

5. Artes insigniores sunt, *Grammatica*, *Rhetorica*,

rica, *Logica*, & *Medicina*. Grammatica eſt ars recte loquendi in quacunque lingua. Rhetorica eſt ars bene dicendi, ad perſuadendum. Logicam ſupra definivimus. Medicina eſt ars, per quam dirigimur ad ſanitatem conſervandam, & reſtituendam. Ex his autem tres priores *Organica* vocantur, quia inſtrumenta, aut quaſi inſtrumenta parant, quibus reliquæ diſciplinæ utuntur; & idcirco hæ principales nuncupantur. Et omnes quidem ope utuntur Grammaticæ & Logicæ: Ethica vero, in ſpecie, Rhetoricam adhibet, ut affectus ad honeſta ſectanda, & turpia fugienda magis incitentur.

CAP. IX.

De Proprietatibus & Adjunctis Philoſophiæ, & Diſciplinarum.

1. EX affectionibus Philoſophiæ & diſciplinarum, quædam ſunt abſolutæ, quædam comparatæ, ſeu reſpectivæ. Affectiones abſolutæ ſunt *unitas*, *jucunditas*, *libertas*, *imperfectio*, & *utilitas*. Hæ enim ſingulis diſciplinis, & toti Philoſophiæ, abſolute conveniunt; hoc eſt, ſine reſpectu unius partis ad aliam. Comparatæ ſunt, *Diſtinctio*, *ſubordinatio* & *ordo*.

2. Quod ad *unitatem* attinet, oritur illa in diſciplinis ſpeculativis, ab objecto, & modo quo illud conſideratur; ſeu ab unitate objecti formalis. Adeo ut omnes illæ veritates ad eandem diſciplinam referendæ ſint, quæ idem objectum, ſub eadem ratione conſideratum, ſpectant. Ut

ad

ad Somatologiam, omnes quæ naturam, proprietates, & causas rerum naturalium, explicant. In practicis vero, oritur, ex fine proprio: ita ut omnia ad eandem disciplinam pertineant, quæ ad unum aliquem finem acquirendum inserviunt: ut ad Logicam, omnia quorum cognitio mentem dirigit in ratione sua regenda.

3. *Unitas* autem totius Philosophiæ provenit, partim à rebus, quatenus unius ordinis sunt, nempe, scitu difficiliores, & digniores: præcipue vero ex origine, quatenus omnes illius partes sunt ex lumine, & industria naturali. Unde omnes illæ veritates ad Philosophiam pertinent, quæ de rebus istiusmodi sunt, & ex illo principio innotescunt.

4. *Jucunditas* Philosophiæ, & disciplinarum est, per quam, dum rationes, connexiones, & causas rerum, & ordinem ac pulchritudinem universi exhibent, mentem humanam summe delectant.

5. *Libertas* est, per quam Philosophia & disciplina, non autoritati humanæ, sed soli dictamini rationis astringuntur. Philosophus tamen Christianus, rationem suam, sacrarum literarum testimonio submittere debet: nec quicquam contra illud admittere, quicquid tandem ratio dixerit. Nec placita majorum, sine gravi ratione rejicienda sunt.

6. *Imperfectio* in duobus consistit. Primo, quod plurima ignoremus. Deinde quod de plurimis, quæ aliquo modo scire videmur, incerti simus. Non tamen, ut Academici statuêre, omnia pro incertis habenda sunt.

7. *Utilitas*

7. *Utilitas* philosophiæ & disciplinarum, varia est. Primo enim, utiles sunt ad Deum in operibus suis agnoscendum, adeoque reverentiam ipsius animis hominum incutiendam. Philosophia igitur non est mater impietatis, aut Atheismi, ut quidam causantur.

8. Deinde ad nosmetipsos dignoscendos, utilis est Physiologia, præsertim illa ejus pars, quæ de anima rationali præcipua nostra parte differit. Ad fines seu differentias bonorum & malorum utilis est Ethica : Sicut & ad jurisprudentiam. Ex ea enim omnes leges humanæ, quæ justæ demum & salubres sunt, originem ducunt. Ad Medicinam plane necessaria est notitia rerum corporearum, puta corporis humani, & seminum, succorum, plantarum, partium animalium, metallorum, &c. ex quibus medicamenta conficiuntur. Ad Theologiam denique naturalem, utilis est tota Philosophia, præsertim Pneumatica.

9. Utilis etiam est Philosophia Doctoribus Ecclesiæ, ad quæstiones mixtas, hoc est, quæ partim philosophicæ, partim theologicæ sunt, definiendas. Ut an personæ S. S. Trinitatis realiter distinguantur ab essentia divina. Hæc quæstio definiri nequit, nisi teneamus quid sit *essentia*, quid *persona*, quid *distinctio realis*; quod præstat Philosophia. Deinde ad veritatem contra doctos adversarios defendendam. Deniq; ut facilius mysteria fidei ipsi recipiant. Qui enim rationes rerum, quæ ante oculos quotidie obversantes habet, non capit, facile percipere potest, non esse cur illa ideo rejiciat, quod rationes & modi eorum lateant.

10. Quod ad *distinctionem* disciplinarum inter se

attinet,

attinet, distinguuntur illæ præcipue ab objectis formalibus. Adeo ut illæ veritates, quæ de diversis objectis tractant, aut de eodem, sub diversa ratione formali, ad diversas disciplinas pertinere censendæ sint. Ex. g. Quæ de substantiæ immaterialis natura, & causis loquuntur, ad Somaticam, vulgo Physicam: quæ de quantitate continua, ad Geometriam: quæ de mente secundum naturam spectata, ad Psychologiam; verum quæ de ea dirigenda ad veritatem, Logicæ considerationis sunt: quæ de ea dirigenda ad honestatem, in Ethica tractantur.

11. *Subordinatio* disciplinarum est, per quam una ab alia pendet, quod tribus modis fit. 1. Ratione objecti: nempe cum objectum inferioris continetur in objecto superioris, ut species sub suo genere, pars sub toto. 2. Ratione principiorum; cum principia superioris ad conclusiones inferioris demonstrandas inserviunt. 3. Ratione finis; cum finis disciplinæ inferioris ordinatur natura sua, ut medium, ad finem superioris.

12. Ratione objecti & principiorum, omnes disciplinæ subordinantur (ut quidam volunt) Metaphysicæ, quæ agit de Ente in communi, ejusque affectionibus, & principia universalissima proponit, explicat, & confirmat: nos vero hac ratione Logicæ subordinari dicimus. Quia de Ente in communi, & attributis rerum communissimis, in Logica agendum est. Nec necesse est, aut expedit, quæ in illa traduntur, alibi repetere, nisi in transitu, & ex occasione.

13. Sed ratione objecti, & principiorum, una disciplina, speciali quodam modo subordinari alteri dicitur, cum subjectum illius, à subjecto ejus cui

subordi-

subordinatur, differt solum per accidens aliquod. Sic Optica Geometriæ subordinatur. Hæc enim agit de lineis generatim; illa vero de linea visuali, & quidem ex principiis prioris. Similiter Medicina, quæ agit de corpore animalis, ut sanabile est, subordinatur Physiologiæ; quatenus hæc de corpore animato, præsertim humano disserit. Unde (ut vulgo dici solet) *ubi desinit Physicus incipit Medicus*. Et ejusmodi subordinatio, subalternatio in scholis dicitur. Juxta quam etiam dividuntur quædam disciplinæ, in subalternantes, & subalternatas.

14. Ratione finis, omnes disciplinæ subordinantur Ethicæ. Hujus enim finis est bene & beate vivere, ad quem omnes actiones, & res humanæ referri debent. Omnia enim hominis bona, eo, natura sua tendunt. Unde Ethica est disciplina architectonica,& omnibus reliquis, modum & mensuram præscribit: hoc est, ut omnes ita instituantur, quo, ad fœlicitatem generis humani, maxime inserviunt. Sicut Logica architectonica est, quoad modum procedendi, ut veritatem assequantur.

15. Ordo disciplinarum, per quem una est alia prior, posterior, aut collateralis, triplex assignari licet: nempe, dignitatis, generationis, & tractationis. Ordine dignitatis, ratione objecti & finis simul, prima est Theologia naturalis, quæ de Deo differit. Succedit Pneumatica, deinde Somatica, proxime Ethica & Mathesis. Ratione vero finis, prima est Ethica; sequitur Theologia naturalis, proxima est Pneumatica & Somatica; ultima Mathesis, quæ præcipue ad artes Mechanicas promovendas inservit.

16. Ratione

16. Ratione Generationis, seu Inventionis, si ordinem quem homo observare debet, spectemus, prima est Ethica. Ante omnia enim considerare tenentur homines, qua ratione bene seu honeste vivendum sit: & quisnam sit ultimus actionum suarum finis. Si vero de ordine quem homo, jam ab integritate primæva lapsus, observavit; artes quæ victum & amictum immediate & peculiari modo concernunt, prius inventas esse putandum est. Deinde Somatica. Circa res enim corporeas artes illæ versantur, deinde Mathesis: proxime vero Psychologia, Ethica, Theologia naturalis, & Logica. Quem vero ordinem in his postremis, observarunt primi aut antiqui earum autores, nec facile, nec necessarium est dicere.

17. Quod ad ordinem tradendi, seu discendi attinet, illæ disciplinæ prius tradi debent, quæ ea continent, quæ prius sunt cognoscenda: unde primo omnium opera danda est disciplinis organicis, Grammaticæ, Rhetoricæ, & Logicæ. Et prius agendum de generibus, quam de speciebus; ut de spiritu & corpore in communi, quam de hoc aut illo spiritu in specie. Item in speciebus collateralibus tractandis, ex. g. spiritu & corpore, de ea prius agendum, cujus cognitio ad cognitionem alterius maxime conducit. Sin neutrius cognitio cognitionem alterius promovet, ordo tractandi arbitrarius erit. Denique cum tyronibus, & qui judicii infirmitate laborant, ordo facilioris intelligentiæ, (quem nonnulli, non satis recte, ordinem doctrinæ, opposite ad ordinem naturæ, appellant), observandus est. Sed de his satis.

Finis Protheoriæ Philosophiæ.

Addi-

Additamenta ad Logicæ communis Cap. 3. Paragraphum octavam. Adde continuo quæ sequuntur.

PRoprium enim si generatim spectetur, aliud est, *quod* aliis *communicari repugnat*, seu quod ita uni alicui convenit, ut nulli alii convenire possit; ut Deo æternitas à parte ante, infinitas, immensitas, immutabilitas, &c. Et ejusmodi propria essentia sunt. Aliud, *quod* licet alii convenire potuit, *de facto tamen nulli alii convenit*; ut in prioribus exemplis. Cæsar enim primus imperator Romanorum fuit, potuit tamen alius quidam primus fuisse.

Ad Logicæ specialis partem primam, De Genesi, Cap. 4. post Parag. 6. insere quæ sequuntur, & integra fiat Paragraphus, sic:

7. QUodlibet enim totum, qua tale est, declaratur, seu describitur mentione facta partium omnium, saltem sub ratione aliqua generica, & unionis. Pars autem sigillatim, & ut pars, describitur, ostendendo cujusnam totius pars sit, & quodnam officium, seu usum in eo præstat, præsertim si organica fuerit. De ea etiam inquiri potest, sitne essentialis, an integralis, quem situm ad reliquas partes, & qualem unionem cum illis obtineat, nempe, physicam, an moralem, seu relativam.

Ibid. Cap. 9. Paragrapho 5. Adde continuo quæ sequuntur.

SI igitur, in diſputationis progreſſu, quæſtio ſeu concluſio repetenda veniat, cavendum ne varie loquamur, nunc plus nunc minus dicentes; prout à Carteſianis, in quæſtione de uſu ſenſuum in ſcientiarum acquiſitione, factum eſt. Hi enim quandoque dicunt *ſenſibus non nimis fidendum*, quod facile conceditur; alias vero, *omnia quæ ſenſus dictant*, quatenus per illos pr[illegible]onuntur, *pro incertis eſſe habenda*, quod conc[illegible]i non debet. Voces quidem mutare licet, modo tamen per eas idem ſemper ſignificetur.

Ad Logicæ ſpecialis partem 2. Cap. 7. poſt Parag. 2. inſere quæ ſequuntur & fiat Paragraphus nova.

3. CUM Exegeſis ſingularum partium inſtituitur, cavendum eſt, ne partis unius explicatio alterius explicationem abſorbeat, aut ad ſe trahat: ſive opera danda eſt, ut nihil de ſingulis dicatur, niſi quod illis, prout à reliquis diſtinguuntur, peculiare ſit. Unde quæ de pluribus communiter dicenda, ſimul in principio, ante ſingularum expoſitionem, expedienda ſunt.

